

**Az egyházi intézmények működtetésének
etikai alapjai**

*Lassanként elfeledtük az embert, és az
egyén problémáira korlátoztuk erkölcsi
világrendünket. Megköveteltük minden
egyéntől, hogy ne sértse meg a másik
egyént. Minden kötől, hogy ne sértse
meg a másik követ. És nem is sérti
egyik a másikat, amikor összevissza
hányva kinn hevernek a mezőn.
Hanem a székesegyházak, amivé lenniük
kellett volna, s ami viszonzásul nekik is
értelmet adott volna, azt megsértik. Most
is hirdetjük az emberek egyenlőségét.
De mivel elfeledtük az Embert, már
nem értjük, hogy mit beszélünk.*

(Antoine de Saint-Exupéry, 1942)

Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXVIII.

Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai

SZERKESZTETTÉK:

BIRHER NÁNDOR – HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

Budapest, 2019

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2019

Sorozatszerkesztő:
Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Szerkesztette:
Dr. habil. Birher Nándor
Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Lektor: Dr. Könczöl Miklós
Olvasószerkesztő: Nagy Lenke

ISSN 2063-4757
ISBN 978-615-5961-21-2

A kötet előkészítésében közreműködött:

Állami Számvevőszék
Károli Gáspár Református Egyetem Bonhoeffer Műhely
Károli Gáspár Református Egyetem Szemere Bertalan Kutatóközpont
VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara
Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán

Tördelés: Parergon Kft.
Készült X_YL^AT_EX rendszeren,
EB Garamond betűkkel.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Előszó</i>	7
BIRHER NÁNDOR <i>Jog, erkölcs, vallás</i>	9
RIXER ÁDÁM <i>A Biblia szövegeinek felhasználhatósága az egyházi fenntartású intézmények belső dokumentumaiban</i>	25
FRIVALDSZKY JÁNOS <i>Jog és erkölcs</i>	37
TÓTH J. ZOLTÁN <i>Erkölcsei jogok, emberi jogok, alkotmányos jogok</i>	53
BERTALAN PÉTER <i>Az egyházi intézmények történeti terbei, a rendszerváltoztatás feldolgozatlan társadalmi hatásai</i>	63
LENGYEL NÓRA <i>Az egyházi elem megjelenése az állami ellátórendszerben és az egyházi oktatás. Lehetőségek és veszélyek</i>	77
BALÁSSY ÁDÁM MIKLÓS <i>A vallási tartalmak fontossága a XXI. századi társadalomban és államban</i>	91
PULAY GYULA <i>A közpénz felhasználás etikai követelményei és teljesítésük a szervezeti integritás megteremtése révén</i>	99
MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER <i>Erkölcsei követelmények beépülése az egyházi intézmények gyakorlatába, etikai kódexek elfogadása és alkalmazása</i>	117

BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT	
<i>A vallás ereje, szerepe a nevelés és az önnevelés folyamatában</i>	135
HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR	
<i>Hivatásetikai alapelvek szerepének vizsgálata</i>	147
CZIBERE KÁROLY	
<i>A szociális munka és a szeretetszolgálat etikai alapstruktúrája</i>	153
LÓTH LÁSZLÓ	
<i>Az egyházi intézmények vezetésének sajátosságai. Kapcsolat a fenntartóval – Etikai, vallási, jogi szabályozók</i>	161
TOMKA JÁNOS	
<i>Az arany szabály-alapú etika relevanciája a XXI. század vezetői számára</i>	177
VERESS GÁBOR	
<i>Az egyházi intézmények és a minőség. A keresztény egyházak szeretetszolgálatának minőségbiztosítása</i>	189
DOMOKOS ANDREA	
<i>Bűncselekmények, büntetőjogi felelősség, az erkölcs és a büntetőjog közös gyökerűsége</i>	199
TUSSAY ÁKOS	
<i>Szószedet</i>	211

ELŐSZÓ

A rendszerváltás utáni nagy időkben, óriási lehetőség nyílt meg Magyarország történelmi egyházai előtt, amikor törvényileg visszakaphatták az 1940-es évek végétől kezdődően törvénytelenül elvett ingatlanjaikat.

Közben eltelt egy félévszázad, felnőtt egy nemzedék, a kommunista diktatúra szétrombolta a falvak-városok közösségeit, s bizony voltak helyek, ahol már csak krónikás könyvek őrizték a nagy elődök bejegyzéseit, az egykor virágzó egyházi iskolákról, árvaházakról, idős otthonokról, kórházakról.

Százával kérték és kapták vissza az egyházi közösségek – az egyházközségek – olykor kívül romos, belül logikátlanul átalakított épületeiket. A törvény lehetőséget adott a kiváltásra is, járadék formájában. Mindenesetre, közel harminc évvel ezelőtt beszélni kezdett a múlt, megelevenedtek a kövek...

És egyre többen voltak, akik egyre bátrabban idéztek Reményik Sándor: Templom és iskola című verséből:

„E templom, s iskola között
Futkostam én is egykoron,
S hűtöttem a templom falán
Kigyulladt gyermek-homlokom.
Azóta hányszor éltem át ott
Lelkem zsenge tavasz-korát,
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot, s az iskolát!”

Az utóbbi két sor, valójában választ adhat a Kedves Olvasóban felmerülő kérdésre – mi volt az a motiváció, ami által a szerzők e kötetben szedték csokorba gondolataikat, *Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai* összefoglaló címmel.

Napjainkban, a jogi szabályozáson túl, az is nagyon fontos, hogy a különféle vezetői beosztásban lévők egy adott erkölcsi, etikai értékrend mentén végezzék a munkájukat. Emberségek maradjanak olyan helyzetekben is, amikor a jog szigorú szabályokat fektet le. Csak akkor működik jól egy szervezet, egy intézmény, ha abban jelen van a lelkiség is – a másik emberhez szeretettel való fordulás, a segítőkészség, a megértés, az igazságosság, s nem utolsó sorban, a megbocsátás is.

Állam- és Jogtudományi Karunk Doktori Iskolájának keretében lehetőségük volt a doktorandusz hallgatóinknak, hogy egy ún. „Etika programban” vegyenek részt, és ennek alapján úgy gondoltuk, hogy hasznos lenne, ha az ott kialakított és elért tudományos eredmények egy része kötet formájában is elérhető lenne. Emiatt is tartottuk fontosnak, hogy ezen a kutatási területen is készüljön egy, talán hiánypótló mű.

Széleskörűen kívántuk körbejárni, egyrészt az egyetemi oktatásban, másrészt pedig a szociális intézmények vonatkozásában felhalmozott ismeretanyagot, s annak kivonátát az Olvasók elé tárni, bízva abban, hogy hasznos kiindulópont lehet a tovább gondolkodáshoz. Vagy akár okiratok, szabályzatok megalkotásakor is olyan támpontokat adhat, amelyeket érdemes lehet figyelembe venni.

A kiadvány összeállításakor a szerzői közösséget – akik között elméleti és gyakorlati szakemberek egyaránt megtalálhatók – a segítő-jobbító szándék vezérelte. Ezért is bízunk benne, hogy a Kedves Olvasó is effajta szándékkal lapozgatja...

Szándékunk volt az is, hogy felvillantsuk, melyek lehetnek azok az élet-helyzetek, amikor a Szeretet nagy parancsa felülírja a szigorú szabályokat és előírásokat.

„Szeresd az Urat, a te Istenedet, teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez az első és nagy parancsolat. A második pedig hasonló ehhez: szeresd felebarátodat, mint magadat!” (Mt 22, 37-38)

E helyen képtelenség lenne számba venni, hogy hány egyházi oktatási és szociális intézmény alakult az elmúlt három évtizedben – olyan gyülekezeti közösségek fenntartásában is, ahol a rendszerváltás előtt nem volt ennek hagyománya – de természetesen, meg van ennek a statisztikája, felekezetenként is. Sokat változott a világ azóta is, hogy az egyházaknak újra lehetőségük van intézményesen is megjelenni, mert ne feledjük, hogy az államosítás azt vonta maga után, hogy az akkori hatalmi rendszer a templomok falai közé zárta az evangéliumot.

S végül jó, ha szem előtt tartjuk azt is, hogy a lehetőség mindig felelősséget is jelent – ahogy erről bővebben a kötetben is olvashatunk. Felelősséggel tartozunk a másik emberért, egy közösségért, azokért, akik ránk bízottak. Így válhat egy vezetői tisztség hivatássá, mi több, küldetéses léletté.

Dr. habil. HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR
nemzetközi és tudományos dékánhelyettes
a Szemere Bertalan Kutatóközpont vezetője
Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék
tanszékvezető-helyettese

JOG, ERKÖLCS, VALLÁS

BIRHER NÁNDOR

Bevezetés

Az emberek az életüket szabályok mentén irányítják. Ezek a szabályok, nevezzük őket normáknak, fakadhatnak egyéni meggyőződésből vagy a közösség előírásaiból. Munkánkban a normák három típusát különböztetjük meg, a jogot, az erkölcsöt és a vallást, amelyek mindegyike hat az egyének döntéseire. Tévedés lenne azonban azt gondolni, hogy ezek a normák ne lennének egymástól világosan elválaszthatók, vagy éppen úgy vélekedni, hogy semmi közük nincs egymáshoz. A jog, az erkölcs és a vallás normáinak összekeverése fanatizmushoz, vagy a kapcsolatrendszerük tagadása a teljes jogtalansághoz (summa ius summa iniuria) vezet.

Pontosan emiatt alapvető fontosságú, hogy a szociális területen is világos legyen, milyen normák mentén hozzuk meg azokat a döntéseinket, amelyek embertársaink testi és lelki jólétét közvetlenül érintik. A dolgozat célja, hogy bemutassa, az önállóan működő jogi, erkölcsi és vallási normarendek milyen módon kapcsolódhatnak össze, és eredményezhetik felelős döntések meghozatalát mind egyéni, mind kollektív szinteken.

Minden egyházi intézmény és az intézményben dolgozók számára fontos, hogy lássák, mik azok a normák amelyek mentén döntenek, segítenek, áldozatot hoznak vagy éppen munkabért kapnak. Fontos, hogy ezeket az alapelveket megfelelő módon rögzíteni is tudják akár szabályzatokban, akár vallási jelképekben, verbális vagy nem verbális kommunikációs módokban. Egy szeretettel teli érintés, vagy éppen egy felírt bibliai ige is lehet a közösség normájának egyértelmű jele.

Az alapfogalmak világos definíciója reményeink szerint elvezeti az olvasót oda, hogy saját erejéből legyen képes a konkrét döntések valóságában az egyházi elvárásokat lehetőleg jobban megnyilvánító, lehetőleg jobb világot választani.

1. Alapfogalmak

1.1. Az ember

Az ember nem tud szabályok nélkül élni. Az egyik leglényegesebb „evolúciós előnye”, hogy képes az osztozkodásra; akár jószándékból, akár irigységből, de igazságos elosztásra törekszik. Az igazságosságot pedig szabályokban próbálja rögzíteni. Tévedés lenne

azonban azt gondolni, hogy tisztán a jog eszközével biztosítható az ember ezen „evolúciós előnye”. Valójában az igazságosság sokkal mélyebben gyökeredzik, az egész embert, mint örökkévaló létezőt érinti, és szoros kapcsolatban van az áldozatvállalás, más néven a szeretet kérdésével is. Az igazságosság ugyanis nem tisztán formális (eljárási) kérdés, hanem az egész ember teljes egzisztenciája. Ezért létezhet az „igaz ember” fogalma.

1.2. Közösség és egyén

A köző és a magánjó kérdése az antik filozófiai hagyományban nem választható el egymástól. Platón világosan megfogalmazza az Állam című munkájában, hogy az egyén csak másokkal együtt boldogulhat, az igazságosság kérdését a közösség együttműködése során, az államban tanulmányozhatjuk a leghatékonyabban. Ezt a gondolatot erősíti meg Platón tanítványa Arisztotelész is, aki már valamivel gyakorlatiasabban közelít a kérdéshez, az embert közösségi létezőként zóon politikon-ként bemutatva. Az egyén önmagában (közösség nélkül) gyakorlatilag életképtelen.

1.3. Szeretet

A fogalmat a pannenbergi definíció segítségével írjuk le. A „Mi az ember?” kérdés vizsgálata során nem kerülhető meg, hogy a jog kialakulásának és működésének vizsgálata során a jogot ne mint szeretetből fakadó jogot tekintsük. Ebben az esetben nem is annyira a tiszta értelemben vett jogról van szó, mint inkább arról, hogy az ember együttélését szükségszerűen szabályok határozzák meg. Ezeknek a szabályoknak az alapjánál pedig a szeretet áll. A szeretet ereje az, ami az embereket közösségbe vonzza. Az itt megnyilvánuló tartósság (hűség) az, ami a társadalmat összetartja. Látható, itt nem valamiféle szerződéselméletről van szó, ahol a hátrányok elkerülése végett (ember embernek farkasa) megegyezünk, hanem arról, hogy szeretjük a közösségünket (család, haza, egyház) és ahhoz hűséges szeretettel ragaszkodunk. A szeretet ezen definíciója szerint a szeretet által törekszem az embertársammal együtt a közös emberi rendeltetésünk minél teljesebb megvalósítására.

1.4. Normarendek

A normarendek megértéséhez a normarendek alkotóját és alkalmazóját, a zóon politikont, az értelmes létezőt, az embert kell megismernünk. Az emberségünk és a normáink szoros összefüggést mutatnak. A társadalmat létrehozó normáknak, a jognak, a vallásnak és az erkölcsnek a vizsgálata elengedhetetlen ahhoz, hogy a társadalomról világos képet alkossunk. Ugyan a történelemben folyamatosan voltak arra törekvések, hogy a normák egyik vagy másik csoportját tekintsék kizárólag meghatározónak – figyelmen kívül hagyva a többi csoportot, azonban újra és újra világossá válik, hogy a jognak az erkölcsnek és a vallásnak együttesen kell kialakítania a társadalom működési kereteit. Alapvető problémának látjuk, ha nem történik meg a jog, az erkölcs és a vallás

világos elhatárolása és az egymásra vonatkozásuk meghatározása. Enélkül a fogalmak egymásba csúszkálnak, aminek egyik aktuális és súlyos következménye lehet például a gazdasági érdekeken alapuló konfliktusok vallási konfliktus színezetben való feltűntetése, ezáltal pedig olyan mély konfliktus generálása, amelynek nem lehet „racionális” megoldása. Ugyanígy nagyon komoly kockázata van annak, ha a jogot a társadalmi erkölcs kiváltására tisztán technikai eszközként alkalmazzuk. Vannak ugyanis olyan értékek, amelyeket a jog önmagában nem tud megőrizni és megvédeni.

Erre az elvre kiemelt figyelmet kell fordítani a szociális területnek is, kifejezetten pedig az egyházi szociális intézményeknek, amelyeknek kiemelt feladata, hogy a vallási és erkölcsi értékeiket tudatosítsák és azokat Isten és az emberek „nagyobb dicsőségére” használják.

Jog. A jog definíciójának megtalálása nagyon nehéz feladat, hiszen a „mi a jog” kérdésre nincs egységes válasz. A jog meghatározása tehát jellemzően két véglet között vergődik. Az egyik, hogy a jognak, mint önálló rendszernek semmi köze nincs az erkölchöz, vagy a valláshoz. Egyszerűen csak szigorú szabályok mentén, nyugaton a politikához kapcsolódva, hoznak létre szankcionálható szabályrendszert. Ezzel szemben áll az a posztmodern elmélet, amely szerint a jog különböző praktikák, diskurzusok és intézmények amalgámja, amelyben egyszerre vannak állami, vallási és társadalmi szabályok követhetetlen kuszaságban. A jogban az egyetlen bizonyosság eszerint, hogy meg kell tartani a szabályait.

Ebben a munkában a jogot, mint „igazságos rendet” értelmezzük. Abban az esetben, ha a jogpozitivizmus oldaláról közelítve a jogot önmagából akarnánk levezetni, ki kellene jelentenünk, hogy a jognak egyáltalán nincs – és nem is lehet – abszolút érvényű alapja. Ezzel szemben azt állítjuk, hogy az „akarat nem öncélúan vezeti pórázon az értelmet”, hanem azért, hogy a társadalom igazságos legyen. A jog az igazságosságra irányított akarat. A jogban az akarat elsődlegesen a hatalmon (uralmon) keresztül jelenik meg. A jog az emberek között jelöl ki hatalmi viszonyokat, nevez meg jogosultakat és kötelezetteket. A jog eredeti értelmében, igazságos, mindenkinek megadja azt, ami neki jár. Más kérdés, hogy nagyon nehéz annak a meghatározása, hogy „kinek mi jár”? Mikor ennek definiálásával próbálkozunk gyakran átcúsúszunk az etika területére. Ezzel együtt általánosságban elmondhatjuk, hogy a jog a társadalmi rend alapja, az ezzel kapcsolatosan megjelenő erkölcs pedig ehhez kapcsolódó erény (Lábady). A jog célja a társadalmi rend egyértelmű meghatározása és fenntartása, ha szükséges akár szankciók alkalmazásával is.

Erkölcs. Amíg a vallás az Isten – ember viszonyban értelmezhető, addig az erkölcs a közösség – egyén viszonyban. Az erkölcs rendeltetése, hogy a társadalmi együttélésnek értelmet adjon (hogyan cselekszem jól a közösségemben?) továbbá, hogy a cselekvést az egyén a saját identitásában is értelmezze (mit mond a lelkiismeretem?). Az erkölcs fogalmának egyik értelmezése szerint a cselekvést meghatározó szabályokat a közösség

jelöli ki elsődlegesen (éthosz), míg a másik megközelítés szerint az erkölcs szabályait inkább az egyéni lelkiismeret tételezi (ethosz, morál).

Az erkölcs célja, hogy a közösség élete, beleértve az egyén életét is minél harmonikusabb, a közösség fenntartására minél alkalmasabb legyen. Az erkölcs célját tekintve olyan evolúciós előny, amelyik a közösség tartós fennmaradását biztosítja. Alapja a bizalom, az egymásra-hagyatkozás és a közösségéért való felelősségvállalás, képesség a jó és a rossz fogalmainak használatára. „Világos, hogy az etikának semmi köze a köznapi értelemben vett büntetéshez.”

Az erkölcs mai megközelítése alapvető félreértésen alapul. Individuálissá vált körünkben a kiindulópont az egyén boldogsága. Úgy tűnhet, mintha a jog és az erkölcs is azért lenne, hogy az egyének egymást nem zavarva, boldogan éljenek. Ezzel szemben az erkölccsel kapcsolatban helyesen fogalmaz Arno Anzenbacher (Anzenbacher), aki Kantra hivatkozva megállapítja, az alapvető erkölcsi kötelesség a saját tökéletességünkre és a másik ember boldogságára való törekvés. Ez az elv lehet minden etika központja. Egyébként egyértelműen ezt az álláspontot támasztja alá az Evangéliumokban szereplő nyolc boldogság felsorolása is, amelyből látjuk, hogy nem az egyén közvetlen, anyagi boldogsága a cél. Az egyéni boldogság eszköz lehet ahhoz, hogy a másik ember boldogságát szolgáljuk vele. Példaként említhetjük, ha a házasságban a felek nem a saját boldogságukat tűznék ki célul, hanem a partnerükét, miközben a saját maguk tökéletesedésére koncentrálnának a másik iránt érzett szeretet jegyében, sokkal kevesebb válás lenne, és sokkal több boldogság a családokban és a társadalomban egyaránt.

Az etika normarendje fontos eszköze volt a nagy ideológiáknak. A birodalmak erkölcsje a nép ópiumaként legújabb kori történelmünkben is megpróbálta az egyének tudatát átmosva hűséges szolgálkává tenni őket. Nem véletlen tehát, hogy korunkra sokan kiábrándultak az erkölcsből, azt gondolva, hogy az erkölcs normarendje egymással versengő, üres szövegek politikai felhangú gyűjteménye. Ezzel szemben az emberi normák kialakulása, a mi tudat erkölcsi-normatív körvonalazása az előny, amelyik az emberi fajt ennyire életképesé tette. A mi tudat egyszerre jelent lehetőséget és kényszert. Lehetőséget a saját érvényesülésre, és kényszert a másik érvényesülésének, vagy érvényesülése lehetőségének respektálására is. Ennek a magasabb érzelmi szintű megfelelője a felelősségtudat és a szeretet. Az igazi erkölcs nem egy egyszerű „én-te” viszony, hanem komplex „mi” kapcsolat (Birher).

Az etika igazából felesleges, és nem azért, mert az erkölcs mindössze „az alkalom hiánya”, hanem azért, mert a gyakorlati erkölcsnek olyan mélyen kellene átjárnia a hétköznapijainkat, hogy már fel sem kellene tűnnie a létének. Ezt az ideális állapotot így fogalmazza meg Bonhoeffer: Azt a kort, amelyben az etika önálló témává válik, fel kell váltania annak az időnek, amikor a moralitás ismét magától értetődik. Csak, amikor megtörik a közösség, vagy valami fenyegeti a rendet, akkor szólal meg, hogy azután a rend helyreállása után ismét háttérbe lépjen és elhallgasson. ... A kell oda tartozik, ahol valami nincs meg (Bonhoeffer, Etika).

Vallás. A vallás lényege az embertől független „Szent” felismerése (Otto, A Szent). A vallásnak önmagában semmi köze sincsen sem a joghoz, sem az erkölchöz. A vallás közvetlen Teremtő-teremtmény viszony, radikális és megmászthatatlan alárendeltségben. A vallás célja az ember, mint hiánylény teljesség igényének betöltése. A vallás kiindulópontja, hogy az ember világban való léte nem magától értetődő esemény. Az ember a nemlétből a létbe került, és ezt a létet meg akarja őrizni. Észleli, hogy nélküle már nem lehet olyan a világ, mint amilyen korábban nélküle volt. Azaz a létének van kezdete, de nincs vége. A végtelenségnek ez az érzete vezeti a személyt az Isten felé. Csak vele és benne tudja megtalálni a véges létének a beteljesülését a végtelenségben. Ez ad erőt számára ahhoz, hogy az „Istennek tetsző” életet a legnagyobb ajándéknak tekintse (amelyet érdemes továbbadni), hogy a szükségnek és szenvedésnek meglássa az értelmét és segíteni tudjon másoknak. A vallás felfogásában a földi élet logikusan belátható átmenet (és nem végső állapot) a nemlétből a lét örökkévalóságába. Éppen ezért a vallásos ember számára nem ezen a földön kell a végső biztonságot megtalálni (mivel azt az anyag természete miatt nem lehet), hanem másokkal kooperálva az örökkévalóságot kell előkészíteni. Ez minden vallási alapú szociális tevékenység origója.

Gyakori egyszerűsítés, hogy a vallási törvényekből eredeztetik az erkölcsi majd jogi szabályokat. Maga a jelenség egyáltalán nem újkeletű, hiszen a szabályozás ilyen jellegű egymásra épülésének feltételezése már az ókori kultúrákban is általános jelenség volt. A római jog az első, ahol az elhatárolás megtörtént, a jog, mint önálló entitás – akár az erkölctől is függetlenül meghatározásra került. Ha azonban mélyebben szemügyre vesszük a kérdést, rögvest kiderül, hogy a vallások szent könyveiben szereplő parancsok „törvények” nem tekinthetők sem közvetlen erkölcsi, sem jogi szabályoknak. Ezeket a parancsokat a gyakorlati törvénytárgyalkodók tették ténylegesen alkalmazható szabályokká. Dőreség lenne azt gondolni, hogy a vallási szabályok (parancsok, törvények) megtartását követően bárkinek is jogosultsága keletkezne Istennel szemben. A vallásnak nem ez a lényege. Minden vallás lényege, hogy az Isten az emberhez hajol – és nem fordítva. Kierkegaard világosan fogalmaz: „Istennel szemben soha nem lehet igazunk.” – ha ugyanis szeretünk valakit, akkor mindig azt akarjuk, hogy neki legyen igaza velünk szemben, és még fokozottabban van ez így az Isten szeretettel. A vallás a hit személyes elköteleződésére épülő egzisztenciális kötődés a Teremtőhöz. Az ember egzisztenciális tapasztalata miatt kockázatos az emberi konfliktusokat a vallás elveivel visszavezetni. Természetesen a vallás gyakorlata, praxisa már egy másik kérdés lehet.

Az Isten szeretete, a vallás lényege sohasem valamiféle erkölcsi elv szeretete, hanem a személyes Istennel való találkozás. Istenre való ráhagyatkozás a gondviselésben. Személyes kapcsolat, mert az Isten személlyé lett a zsidó hagyomány szerint Atya-ként, a keresztény hagyomány pedig ezt a személy fogalmat egészítette ki a Fiú és a Lélek fogalmaival. Csak személy tudja a szeretetet viszonzni. Dolgok, eszmék, elvek erre képtelenek.

A vallás önmagában nem jog vagy etika, azonban abszolút érvényű etika (ha van ilyen) csak úgy lehetséges, ha alapjainál élő Isten-ember kapcsolat van Martin Buber

szerint „... az abszolútum nem ránk kényszeríteni akarja magát, hanem azt akarja, hogy szabadon ragadjuk meg őt. Megadja nekünk, hogy megragadjunk valamit, de a megragadást nem adja meg; ezt az aktust alapvetően saját magunknak kell megtennünk azért, hogy feltáruljon előttünk a feltárandó, ami minden egyes embernek őt magát tárja fel. A teonómia esetében az isteni törvény a te saját törvényedet keresi fel, és az igaz kinyilatkoztatás téged magadat tár fel önmagad számára.”

A vallás, amikor magára ölti a normativitás ruháját, többes számban jelenik meg, vallásokká változik. Figyelni kell azonban arra, hogy a vallásokat nem teheti tönkre a morálba vetett hit. Ezt a tényt járja körül etikájában Bonhoeffer. Isten sokkal nagyobb nálunk, bármikor „felfüggesztheti” az etikát. „Akkor szabadít meg a parancsolat a döntés félelmétől és bizonytalanságától, amikor az a maga tényleges tartalmával meggyőző és bizonyosságra vezet, nem pedig akkor, amikor csak, mint határsértőt fenyeget.” Mindezen azonban csak úgy értelmezhető, ha a hitben meg vagyunk győződve róla, Isten szeret minket és mindig a legjobbat akarja számunkra egyénként és közösségként egyaránt. Ez a hit lehet az, ami esetenként képes az egyes vallások és erkölcsök normativitásának felfüggesztésére is.

2. A jog, vallás, erkölcs fogalmainak látszólagos közös halmaza

A vallás, erkölcs, jog alapfogalmainak tisztázása után egyértelmű, hogy mindhárom fogalom a „találkozásról”, az egyéni és közösségi emberi életéről szól. A találkozás a személyek közötti viszonyt jelenti, amely minden élet forrása. Szellemi és biológiai értelemben egyaránt. Minden valóságos élet – találkozás (Buber, Én és Te). Ezen a közös vonatkozáson kívül azonban egyértelműek a különbségek is.

Természetesen a „találkozás”, mint közös vonatkoztatási pont miatt a jog a vallás és az erkölcs összehangolt működése elengedhetetlen a társadalom léte számára. Az összehangolt működés – ahogyan azt már megállapítottuk – nem jelentheti egyik vagy másik fogalom kizárását az értelem területéről, vagy éppenséggel az alárendeltséget. Egyetlen egy vallás sem tarthatja fenn magának az igényt a társadalom jogi szabályozására. De egyetlenegy jogrend sem gyarmatosíthatja a vallásokat az emberi jogok áruhájában. Természetesen vannak minderre kísérletek, azonban eredmények kevésbé láthatóak.

Lényeges tehát a világos megkülönböztetés: az ember nem tud vallás, erkölcs és jog nélkül emberként élni. De sohasem gondolhatja azt sem, hogy az Isten majd erkölcsöt vagy jogot ad közvetlenül, az ember közbejötté nélkül, vagy éppen, hogy az erkölcs kiváltja az Istent, esetleg a jogrend feleslegessé teszi az erkölcsöt vagy a vallást. Mindegyik fogalom a maga tisztaságában a „találkozás” alapkategóriája. A vallás találkozás a „Teljesen mással” az erkölcs a találkozás a Másikkal, a jog a találkozás a jogsulttal/kötelezettel.

Pontosan emiatt a világos distinkció miatt érthetetlen, hogy egy isten miért küldene bárkit is szent vagy nem szent háborúba, vagy miért lenne értelme azt gondolni,

ha erkölcsös vagyok, alanyi jogon leszek jogosult a mennybe belépni. A másik oldalról pedig az sem egészen világos, miért lenne erkölcsi kötelességem a jog megtartása?

A jog, vallás, erkölcs olyan fogalmak, amelyek között nincs és nem is lehet átfedés, fogalmi tisztaságukat meg kell őrizni. Ezzel együtt viszont az is teljesen világos, hogy a három fogalom csak együtt, kölcsönhatásaiban, adja a „találkozás” a valóságos élet teljességét (Frank L.).

Hans Kelsen megállapítja, hogy a jog és az erkölcs között az egyetlen közös vonás az lehet, hogy mindkettő norma, azonban tartalmilag nem lehetnek azonosak, mivel szerinte több morál ill. abszolút igazságosság létezhet. Csak egy vallás közbejött abszolútizálhatná végérvényesen az erkölcsöt és a jogot. Ez viszont nem elvárható a modern társadalomban. Mivel Kelsennél sem történik meg a világos elválasztás, sőt az igazságosság és az erkölcs fogalmait tévedésből a vallás fogalma alá rendeli eljut oda, hogy minden mérce relatív. Az ember feladata pedig, hogy együtt tudjon élni ezzel a relativitással. Ezzel a gondolattal egészen addig nem is volt semmi baj, amíg nem diktátorok állították fel abszolútként saját relatív erkölcsi mércéjüket például a II. Világháború alatt faji kérdésekben, vagy amíg valamelyik egyházi közösség nem tekinti saját magát és vallását egyedül üdvözítőnek, leigázva ezzel más kultúrákat. Az egyensúly megőrzéséhez feltétlenül fontos a vallási, erkölcsi, jogi identitás világos kijelölése és megőrzése. Ezen a területen is elsődleges szerepe lehet a nemzetközi szinteken is megjelenő vallási szervezeteknek, azokon belül pedig a nemzetközi szeretetszolgálatoknak is.

A normarendek világos szétválasztása amennyire fontos, annyira nehéz is, mert három szakterületnek kellene egymással karöltve dolgoznia – a hatalmi harcok helyett. A jognak a filozófiának és a teológiának együttműködve kellene kialakítania az élhető és fenntartható normák rendszerét. A három tudományterületnek együttesen kellene egy nemzetek feletti normarendszert megfogalmaznia. Ennek a normarendszernek nem csak nemzetközi jognak, hanem nemzetközi erkölcsnek és egyetemes vallási értékek megfogalmazásának egyszerre kellene lennie. Talán nem is annyira szabályok megfogalmazására, mint valós „találkozásokra” lenne szükség. Az egyes társadalmi alrendszerek kulcsszereplőinek egyeztetésére. Talán ezáltal lehetne a személytelen, globális, és a saját kódja szerint hatékony társadalmi struktúrákat emberibbé, más szóval fenntarthatóvá tenni. Ennek gyakorlati útját jelentheti a segítő szeretet globális megvalósítása, a Diakonia tevékenység annak tudatosítása mellett, hogy a feladat nem egyszerűen az állam által is jól ellátható társadalmi segítségnyújtás, hanem ezen túlmenően a normarendekből eredő értékek világos és bátor felmutatása.

2.1. A normák együttes alkalmazása

Látszólag kézenfekvő az a fejlődéstörténet, amellyel a mai jogértelmezésig eljutunk. Eszerint a felfogás szerint a primitív ember először azt képzelte, Isten a jogalkotó, egyúttal ő határozza meg az erkölcs szabályait is. Ezt követte az az időszak, amelyben az emberek úgy gondolták, „Isten a hatalmát delegálta” a fejedelemnek, aki Isten nevében lett jogalkotó és az erkölcsök legfőbb őre. Aztán a felvilágosult ember „kinőtt a

kiskorúságából”, és először az észre, majd a hatalom és pénz médiumára építve létrehozza azt a jogot, amelyik lényegét tekintve magába foglalja a hit és erkölcs szabályait egyaránt. Az ezen túlmutató hitek és erkölcsök pedig már nem jelentik a közösség egyetemes érvényű dolgait.

Amíg nyugaton a jog, erkölcs és vallás szétválasztása, az utóbbi két fogalom értelemből való kizárásához vezetett (metafizika halála), addig a vallási jogokban ennek fordítottja történt. A vallás olvasztotta magába a jog és erkölcs fogalmait, vallási jog formájában.

A mai vallásközi párbeszédben is jelentős szerepe lehet annak, hogy tisztázódjanak az egyes normáknak közti viszonyok. Meg kell tudni magyarázni, hogy a muszlim vallásról keresztényre áttérő ember kivégzése nem Isten akarata, hanem a közösség egy hibás önvédelmi mechanizmusa, esetleg egy jogszabály alapján végrehajtott, az erkölcs és a vallás normáiba ütköző cselekedet.

Félreérthető, ha egy jogrendet vallási eredetűnek gondolunk, ahogy félreérthető az is, ha azt gondoljuk a jognak nincs más alapja, mint a jog. A jogrend és az erkölcs sosem fogja az embert megváltani, nem is ez a céljuk. Ugyanígy a vallási rendőrség sem fogja soha közelebb vinni az Istenhez az embert. Valójában nem a jognak, hanem az embernek kell vallásosnak lennie ahhoz, hogy a teremtőjéhez közelebb kerülhessen.

Fontos tudatosítani, hogy az ember nem egyszerűen azért hisz Istenben mert üdvözülni akar, vagy mert fél valamiféle pokoltól. Az ember azért hisz Istenben, mert számára ez egzisztenciális szükségyszerűség, hiszen lépten-nyomon Istenbe botlik, aki nélkül nem tudja önmagát, a végességét értelmezni. Hasonló ehhez az is, hogy az ember nem azért erkölcsös, mert fél a kirekesztéstől, hanem azért, mert különben nem lenne képes önmagát egészséges személyként értelmezni, képtelen lenne valamely közösséghez tartozni. Az is világos, hogy az állampolgár nem azért követi a jogot, mert olvasta Luhmann társadalomelméletét, vagy az alaptörvényt, hanem azért, mert a jogrend védi az alapvető érdekeit, viták esetén pedig objektívnek tűnő keretrendszert ad a döntéshez.

Ilyen módon persze van összefüggés erkölcs, vallás és jog között, de ez az összefüggés sosem érinti az „érvényesség” kérdését. A Tízparancsolatot ugyan Isten adta, de az ettől még önmagában nem lesz érvényes nemzeti vagy nemzetközi jog. Attól, hogy mind a jog, mind az erkölcs, mind pedig a vallás az emberre vonatkozik, még nem lehet egymásba olvasztani őket.

Felesleges lenne megpróbálkozni azzal, hogy a vallást megfosszuk isteni megalapozottságától, vagy hogy a jogrendet transzcendens legitimáció alá rendeljük. Ezek a törekvések mind kudarcba fulladnak. Ehelyett egy olyan emberképet kell kialakítani, amelyik a jogot, erkölcsöt és vallást egyaránt magába foglalja. Nem a jog, erkölcs vagy vallás halmazának kell e közös részét mindenáron megtalálni, hanem egy nagyobb halmazba kell mindhárom jelenséget elhelyezni. Ez a halmaz pedig az emberi egyéni és kollektív önértelmezésének a halmaza. Az embert olyan létezőnek kell felfognunk, akinek

az önértelmezéséhez és a közössége túléléséhez szüksége van vallásra, erkölcsre és jogra. Az, amit „jogképzetnek” hívnak nem egyéb, mint az „énképzet”, amelyekben helye van annak a kérdésnek is: hogyan viszonyul az én akaratom, az én erkölcsöm és vallásom a rám vonatkozó állami akarathoz?

Luther, Rudolf Stammler értelmezésében (Stammler) összekapcsolja a jogot és a vallást. „Ha az igazi keresztények nem lankának oly távol egymástól, a jog tulajdonképpen nélkülözhető lenne.” Jól látható, hogy ebben az értelmezésben a vallás vindikál magának elsőbbséget a jog területe felett. Stammler megállapítása szerint mindez nem megalapozott, szét kell választani a vallást és a logikailag szükséges társadalmi akaratot. A jog a társadalmi rendet védi, ez a rend pedig nem a vallás területe. Ahogy láttuk napjainkra a helyzet megfordult, és a társadalmi rend védelmének ideája igyekszik az erkölcs és a vallás helyét is betölteni. Az állam eszköze ebben az értelemben kizárólag a pozitív jog marad. Talán így lehetne ezt megfogalmazni: ha lenne jogbiztonság, nem is kellene erkölcs vagy vallás. Érezhető a kijelentés abszurditása.

Az erkölcs a jog és a vallás keveredésétől Jézus is óvott. Egyértelműen jelezte, hogy nem kíván bíró lenni hétköznapi jogvitákban, nem vindikálja magának a „jó mester” erkölcsi vonatkozású titulust. Ugyanígy világossá tette, hogy a császár rendje különbözik Isten rendjétől, amikor kijelentette: „adjátok meg a császárnak, ami a császáré”, vagy amikor vállalta, hogy a római jog szerint a bíróság elé állítsák.

Az emberi közösség oldaláról szemlélve az a téves képzet alakulhat ki tehát, hogy a normarendek átfedésben vannak egymással, ez pedig ahhoz vezet, hogy a normarendek egymástól „területet foglaljanak”. Ebből születnek az olyan mondatok, mint: „Jog az ami a népnek használ – nemzetiszocialista szlogen -; az Isten parancsa, hogy öld meg a hitetlent; meg kell szüntetni a vallásokat, hogy megszűnjenek a háborúk; vagy az emberi jogok alkalmasak arra, hogy a világ minden emberét egyetemlegesen kötelezzék.

A normarendek elválasztása szükségszerűségére példaként említhetjük, hogy a látsszattal ellentétben a „Ne ölj” szabály nem pontosan ugyanazt jelenti a jog, az erkölcs és a vallás normarendjében. A jogban az, „aki mást megöl” az büntetendő, feltéve, hogy cselekménye veszélyes a társadalomra. Egy magzat megölése vagy az eutanázia ugyan emberölés, de egyes jogrendek normarendjében mégsem válik emberöléssé, büntetőjogi tényállássá, mert a jogalkotó ennek nem tulajdonít társadalomra való veszélyességet, vagy azt egyszerűen nem szabályozza. (Például azért, mert nem tekinti büntetőjogi szempontból embernek a magzatot, vagy a kivételek között meghatározza, mikor lehet mégiscsak embert ölni.) Az erkölcs normarendje teljesen másképp közelít ehhez a kérdéshez, itt a ne ölj parancsának az értelmezésénél megjelenik a közösség szokása és a személyes lelkiismeret. Hiába teszi lehetővé a jogszabály az abortuszt, attól az anyának még lesznek lelkiismereti nehézségei. A vallás normarendje pedig az egész kérdéskört egy magasabb szintre emeli, és a Teremtő-teremtmény viszonyban értékeli a Ne ölj parancsát, beleértve akár a környezetkárosítást, a káros szenvedélyeket vagy az állatok elpusztítását is.

Világos tehát, hogy saját logikai rendben működő normarendekről van szó, ame-

lyek mindegyike a saját szabályai szerint, normatívan zártan transzformálja át a külvilágot önmaga jelrendszerévé.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a normarendek között ne lenne kapcsolat, azok ne „kognitív nyitottsággal” közelítenének egymás felé. A jog, az erkölcs és a vallás más-más szempontból közelít az embernek ahhoz az alapvető kérdéséhez, hogy hogyan kell cselekednie, azaz hogyan kell élnie.

	Kérdés	Válasz	Alapkérdés
Jog	Mit lehet tennem?	Mindent szabad, ami nem tilos.	Hogyan cselekedjek?
Erkölc	Mit kell tennem?	Ami a saját tökéletességem és a másik boldogságát szolgálja.	Hogyan cselekedjek?
Vallás	Miért lehet/kell tennem?	A teremtő és a másik szeretetért, létértelemért.	Miért cselekedjek?

1. tábla. A normarendek alapkérdései

A következőkben bemutatjuk a normarendek sajátosságait, ezután pedig tételesen elemezzük az egyes normarendeket ill. kapcsolati mintáikat.

	Vallás	Erkölc	Jog
Egzisztenciális kérdés	Miért lehet/kell tennem? (Miért cselekedjek?)	Mit kell tennem? (Saját tökéletességem és a másik boldogsága) (Hogyan cselekedjek?)	Mit lehet tennem? (Mindent szabad, ami nem tilos) (Hogyan cselekedjek?)
A kötelezés módja	a Feltétlen erejével szabályoz, de hogyan kerülhetem el a fanatizmust?	a tisztesség erejével szabályoz, de „Mért legyek én tisztességes?”	az állami hatalom erejével szabályoz, de mi a jó és a rossz fogalmának lényege?
Normakövetés célja	Örökkévalóság része lenni	Közösség tagjaként maradni	Személyes boldogulás
Szankció jellege	Az Örökkévalóval való kapcsolat elvesztése	Közösségi tagság elvesztése, lelkiismeret-furdalás	Személyes korlátozás feloldás esetén

2. tábla. A normarendek sajátosságainak összefoglaló táblája

Jól látható, hogy a normarendek összemosása vagy olyan szétválasztása, amely normarendek együttműködését, kapcsolódását is lehetetlennek tekinti egyaránt veszélyeket hordoz magában, éppen ezért van szükség a normarendek világos elhatárolására, és kapcsolataik felvázolására, amelyet az alábbiakban kísérlünk meg.

3. A normarendek kapcsolati mintái

Ahogy már megállapítottuk, elengedhetetlen az egyes normarendek világos elválasztása, működési szabályaik egyértelmű leírása. Mindemellett azonban szintén megkerülhetetlen, hogy az emberi élet szabályozása során mindhárom normarendet figyelembe vegyük, azok kapcsolati rendszerét leírjuk. A következőkben bemutatjuk azokat a legjellemzőbb kapcsolati mintákat, amelyekben az egyes normarendek összekapcsolódnak. Ezeknek a mintáknak az ismerete azért lényeges, mert ezekben a keretekben gondolkodva alkothatják meg az egyes intézmények a saját szabályrendszerüket is.

3.1. Természetjog

Álláspontunk szerint a természetjog a jog, az erkölcs és a vallás normarendjeinek kapcsolati mintázata, olyan összefüggés rendszer, amely képes a tételes pozitív normákat (horizontális értelmezési szint) mindhárom normarend esetében összekapcsolni a normák változatlan céljával (vertikális értelmezési szint). A normák mindegyike, mint változatlan célt határoz meg az örök rendnek megfelelő cselekvést, amelynek rendelkezése minden esetben a fenntartható élet és értelem. Eszerint a természetjog nem jog, nem erkölcs és nem is vallás, hanem a három normarend együttműködésének egy élő mintázata.

A természetjog működése során, figyelembe veszi a jogrend emberközpontú célját és egyúttal megoldásokat is nyújt gyakorlati kérdésekben az igazság koncepcióját szem előtt tartva. Mindezt úgy kell tennie, hogy az egész embert tartja szem előtt figyelemmel az emberi létezés értelmességére, az ember azon képességére, hogy cselekedetei mögött felismeri a „kell” jelentőségét és arra, hogy az ember csak a hit segítségével képes kielégíteni a teljesszerű önértelmezésre irányuló igényét (Pizzorni).

A természetjog abból a tapasztalatból (hipotézisből) indul ki, hogy a kozmosz a rendtelenségből (káosz) a rendezettség felé tart (önfelülmúlás), továbbá, hogy az emberi értelem alkalmas a dolgok emberi megismeréstől független lényegének felismerésére. Ebben a felismerésben nyújt segítséget a jog, az erkölcs ill. a vallás normarendje (Kant).

Nem lehet kérdéses, hogy az egyes normarendek a saját nyelvezetük szerint írják le a jelenségeket, ill. a saját kódjaik mentén szabályoznak. Nem gondolhatjuk azt, hogy a természetjog valamiféle „szuperjog” „szupererkölcs” „szupervallás” amelyik a normarendeket ötvözve minden probléma megoldására önmagában használható. Az viszont bizonyos, hogy az emberiség sorsfordító eseményei értelmezésénél a természetjog eszméjéhez nyúltak vissza a gondolkodók. Jelenleg a világban új megközelítésbe kell, hogy kerüljön az ember, a szeretet, az áldozat, a hatalom kérdése. Pontosan emiatt lehet ismételtén szükség a természetjog holisztikus és gyakorlati megközelítésmódjára, amelyet a leghatékonyabban a társadalom egészében tevékeny, karitatív szervezetek tudnak (tudnának) hatékonyan képviselni.

3.2. Egyházjog

Az egyházjogok sajátos kapcsolati rendszereit jelentik a jog, erkölcs, vallás normáinak. A mai egyházjogok nagyon sok klasszikus értelemben vett jogi elemet tartalmaznak, azaz a szabályaikat a kibocsátásra jogosult szerv, a megfelelő formában fogadja el és adja ki. Ezzel együtt azonban számos kifejezetten vallási vagy kisebb részben erkölcsi utalás található a normaszövegekben. Az egyházjogot kánonjognak is szokás nevezni, a kánon szó eredeti görög jelentése „mérték”, „irányvonal”. A fogalmat már korán bevezették az egyházban, hogy elkerüljék az állami jogra vonatkozó „nomosz” szóval való összeütközést. A kánonjog és az állam joga két egymástól történelmileg is elkülönült fogalom. A jogrendek szerkezetei hasonlítanak egymásra annyiban, amennyiben mindegyik követendő normákból áll. Mindkét jogrendnek sajátossága, hogy a normákhoz szankció is tartozhat. Ezzel együtt az egyházi szabályozás szankció rendszere inkább lelki, a közösséghez való tartozás vagy nem tartozás viszonyára vonatkozik. (Ami pedig inkább az erkölcsi normákat jellemzi.)

Az egyház joga abban is különbözik az állam jogától, hogy más a jogforrása, más a jogrend célja is. Amíg a világi jog az állampolgárok földi céljait tartja szem előtt, addig az egyházi jog nem csak a világi, hanem a lelki, természetfölötti célokat is lényegesnek tekinti, azaz közvetlenül utal az Istenre.

3.3. Nemzetközi jog

A nemzetközi jog már a kialakulása során is figyelembe vett olyan erkölcsi, vallási jellegű szabályokat, amelyeket a jó gyakorlatok, jó szokások jelentettek. Anélkül, hogy a nemzetközi jog kialakulásának részletes elemzésére törekednénk elmondhatjuk, hogy a nemzetközi jog elsődlegesen a szuverén államok közti kapcsolatokat szabályozza, egyszerre mutatva szerződés jelleget és egy, az államok fölött álló általános tekintély elfogadását.

A nemzetközi jog utópisztikusnak tűnő célja volt, hogy kialakítsa a világ országai közti olyan együttműködést, amelyik alkalmas a tartós béke és az egyre növekvő kooperáció megvalósítására.

Látható, hogy a nemzetközi vállalásokat csak tudatos erkölcsi, vallási meggyőződés mellett lehet valójában betartani. Ellenkező esetben nehezen érvényesül az államok egyenlőségének vagy éppen a beavatkozás tilalmának az elve.

Új közös kommunikációs platformot kell kialakítani. A gyakorlati megvalósítás során pedig a nemzetközi szinten tevékenykedő egyházi szervezeteknek is feladata kell, hogy legyen, hogy a hatalom gyakorlóit megszólítva bátran felhívják a figyelmet egy igazságosabb világ szükségességére. A tünetek kezelése mellett magát a betegséget is kezelni kell.

3.4. *Emberi jogok*

Az emberi jogok esetében a jog és az erkölcs erős kapcsolata mutatható ki. Jelen esetben példaként talán elég az 1948. december 10-én, az ENSZ által elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára hivatkozni. A szöveg patetikusán áll ki az egyenlőség és igazság alapfogalmai mellett, talán még nem sejtve azt a szomorú tényt, hogy többek közt Németországban a nácik felelősségrevonása szinte teljesen elmarad, vagy azt, hogy a szovjet diktatúra – az emberi jogokat egyébként hangsúlyozva – milyen borzalmakat követ el. A Nyilatkozat egyértelmű hitvallás: „az Egyesült Nemzetek népei újból hitet tettek az alapvető emberi jogok” mellett. Ez a hitvallás azonban nem vallási, hanem nagyon is profán, pozitív jogi elveken nyugvó hitvallás. Pontosan ez lesz majd a gyengéje a jövőben. A vallás normarendjének figyelembevétele nélkül képtelenség stabil normarendet kialakítani. Bármennyire is szeretné a szöveg azt az illúziót kelteni, hogy a menország a földre hozható, mindez tényleges vallási elköteleződés nélkül értelmetlen.

Az emberi jogok egyik legfőbb gyengéje, hogy miközben jogi-erkölcsi szövegekről van szó, aközben látszólagos vallási jelentőséget tulajdonítanak neki, mintegy „szentként” érinthetetlenként, sérthetetlenként és abszolútként kezelik az ott szereplő – egyébként fontos, de immanens – alapelveket. A turpisság akkor derül ki, amikor az emberi jogok nevében hajtunk végre abortusznak nevezett emberölést, vagy bombázunk le országokat, esetleg működtetünk diktatúrákat. Az emberi jogok szép és fontos elvei mögül hiányzik az a személyes felelősség, amely lényegét tekintve nem kikényszeríthető. Martin Buber kiválóan fogalmazza meg mindezt akkor, amikor arról ír, hogy hamis abszolútumok parancsainak nevében követelnek az egyénektől áldozatokat, azt, hogy a legszentebbet is odaadják. A mai ember feláldozta a családját, az örök életbe vetett hitét, a személyes hitelességét azért, hogy „egyenlőség legyen” vagy „szabadság legyen”. Mintha a nyugati egyházak is hasonló démonnal küzdenének. A világos értékeket feláldozza a tolerancia, egyenlőség, földi jólét oltárán.

Az emberi jogok rendszere az emberi elme kimagasló teljesítménye, olyan alkotás, amelyre folyamatosan figyelmet kell fordítani, azonban sosem szabad azt gondolni, hogy valóban alkalmas lenne a jognak és erkölcsnek ez a rendszere pótolni azt amire csak a vallás képes: elhozni az örök boldogságot.

3.5. *Compliance*

A normarendek kapcsolódásának szükségszerűségét nem csak a nemzetközi politikában, hanem a gazdasági életben is érzékelhetjük. A cégek és ngo-k világában is megjelenik elsősorban a jog és erkölcs kapcsolódási mintázata, de alkalmanként előkerül a vallás kérdése is. Ilyen mintázatokat írnak le a compliance rendszerek. Ez jellemzően a nemzetközi vállalatok szabályozási rendszerét jelenti, amely magában foglalja azt a fajta értékmenedzsmentet, amelyik kiemelt figyelmet fordít a jogi és erkölcsi, elsősorban az integritásra vonatkozó szabályozókra is. A vállalatok felismerték, a nemzetközi

versenyben szükség van a piac által elismert erkölcsi megnyilvánulásokra. A cégeknek az erkölcsbe is be kell fektetniük – túl az egyszerű jogkövető magatartáson. Mégis úgy tűnik a három normarend összehangolására a compliance is alkalmatlan, hiszen, egyrészt nem foglalkozik érdemben a vallási normák jelenségével, másrészt pedig jellemzően megmarad a vállalaton belüli visszaélések felderítésénél, ahelyett, hogy az értékek felmutatása lenne az elsődleges célja.

Ezekon a területeken, jól ismerve a compliance imént leírt korlátait, az egyházi normaalkotásnak ismét az élen kellene járnia, nem egyszerűen az állam elvárásainak való megfelelésben, hanem a saját nem jogi értékrendjei szerinti igazság képviselésében. Ennek feltétlenül részét kellene, hogy jelentse az egyházaknál alkalmazott integritás biztosítási módszer. Jelenleg azonban még teljesen hiányzik a szakirodalomban az egyházi vonatkozású compliance leírása.

3.6. *Etikai kódex*

Az etikai kódexek alkalmas eszközei lehetnek annak, hogy az adott területre vonatkozó jogszabályokból hiányzó szabályokat meghatározzák, azokat gyakorlati vonatkozásaikban pontosítsák. Ebben az értelemben az etikai kódex inkább jogi jellegű, mint etikai műfaj. Egy olyan belső szabályrendszer, szabályzat, amelynek betartását az adott – jellemzően szakmai – közösség elárja. Éppen emiatt a jellemzően anyagi jellegű etikai szabályok mellett gyakran megfogalmazásra kerülnek az eljárásjogi jellegű fegyelmi szabályok.

Azzal együtt, hogy a munkavállalók gyakran nem, vagy csak felületesen ismerik az etikai szabályzatot, fontos lehet, hogy az intézmény rögzítse a sajátos elvárásait az érdekeltjeivel szemben (Miskolczi Bodnár). Természetesen az etikai kódexek alacsony ismertsége sem véletlen, az érdekeltek gyakran úgy gondolják, az ott foglaltak inkább csak általánosságok, semmint valós, és személy szerint számukra fontos szabályok. Mindennek oka lehet, hogy ezek a kódexek leginkább olyan „politically correct” elveket fogalmaznak meg, amelyeknek a közösség vonatkozásában nincs érdemi tartalma. Példaként hozhatjuk, hogy a szociális munkára vonatkozó etikai kódexek nagy része a „minden ember egyenlő, és mindenkinek azonos a méltósága elvvel kezd, majd kitér arra, hogy a szervezetten belül senki ne hangoztasson politikai (sőt vallási) véleményt. A normarendek kapcsolatait figyelembe véve ezek a szabályok kellő magyarázat nélkül – különösen is egyházi intézménynél – értelmezhetetlenek, sőt abszurdak.

Egy vallásilag elkötelezett intézménynek legalább is magyaráznia kellene ezeket az elveket. Esetleg hangsúlyozva azt, hogy a közösség számára a legfőbb hatalom Isten, aki szól az emberekhez a szent iratokban, a hagyományban és az egyházi kormányzaton keresztül. Ezt követően meg lehet állapítani, hogy minden ember egyenlő abban, hogy bűnre hajló természete van, de minden ember méltóságát az adja, hogy igyekszik megszabadulni a bűnétől. Ebben pedig a közösség segíti az egyént. Egy egyházi intézményben képtelenség nem beszélni Istenről, aki nem azonos a politikai alapelvekkel. Az itt felvázoltak inkább csak olyan gondolatébresztő elvek, amelyek mentén meg le-

het indítani azt a vitát, amelynek során maga a közösség, értékeit nem feladva dolgozza ki a jog, az erkölcs és a vallás normáit egyaránt tartalmazó etikai kódexét.

Különös jelentőségű lehet már maga az a folyamat, amelynek során, demokratikus egyeztető fórumok segítségével megalkotja a közösség a saját etikai szabályzatát. A „felülről oktroyált” etikai kódexeknek ebben az értelemben etikai jelentősége alig van. Egyházi intézmények esetében fontos lehet, hogy minden érdekelt bevonásával határozzák meg, és rögzítsék azt ami a „közösség dolga”, ami a „mi identitást” adja. Ehhez azonban nem feltétlenül kell paragrafusokban rögzített etikai szabályokat alkotni és elfogadni. Lehet, hogy egy kép, vallási szimbólum sokkal hatékonyabban látja el ezt a funkciót. Az ilyen tág értelemben felfogott etikai kódex (vállalati kultúra) alkalmas lehet akár arra is, hogy a vallás normarendjéhez kapcsolódó elemeket is tartalmazzon.

Nem szabad elfelejteni, hogy az etikában nincsenek egyszeri kijelentések, az etika ismétlést, időt igényel, a szabályok folyamatosan – az étellel együtt – alakulnak. Szintén lényeges eleme az etikának, hogy a kijelentései esetében nem csupán arról van szó, hogy azok tartalmilag igazak-e, hanem arról is, hogy milyen tekintély állítja ezeket a kijelentéseket. Minden etikai kódex megalkotása esetében lényeges az igazán autentikus tekintély megtalálása.

„Az etika nem lehet olyan könyv, amelyben meg van írva, hogy így és így kellene lennie a dolgoknak, de sajnos mégsem így vannak ... nem lehet a garantáltan alkalmazható morális cselekvés kézikönyve ... Az etika nem szól bele folyton az életbe, de felhívja a figyelmet a zavarokra és szakadásokra ... segíti az együttélés tanulását.” (Bonhoeffer)

3.7. Szabványok és minőségbiztosítás

Napjainkban gyakran tapasztaljuk, hogy még a pozitív jognál is sarkítottabb módon, a formális logika eszköztárával írja le és irányítja az együttműködést (Luhmann) sok szabvány vagy minőségbiztosítási rendszer. Ennek mai példája a gép-gép ill. ember-gép kommunikációban alkalmazott tisztán formalizált szabályozás. Egyik oldalról létrejön egy teljes biztonsággal működő döntési rendszer, a másik oldalon viszont pontosan emiatt a *summum ius summa iniuria* (a jog teljessége a jogtalanság teljessége) veszélye fenyeget. A szabályozás olyan területére érkezünk, ahol – az ember érdekében, az igazságosság elve mentén – ismét vissza kell térni normarendek mindegyikét összekapcsoló alkalmazásához.

Ez a szabályozási szint is vonatkozhat egyházi intézményekre, hiszen a komolyan vett minőségbiztosítási rendszer bevezetése a szolgáltatások területén is megkerülhetetlen, továbbá érdemes lehet már most olyan szabványokon gondolkodni, amelyek a jövőben egységesen szabályozhatóvá teszik például a teljes egyházi szociális ellátó rendszert. (pl. telemedicina, házi segítségnyújtás jelzőrendszere, kockázatelemzések, etc.)

Itt kell megjegyezni, hogy az emberi jogok narratívája volt hivatott a liberális demokráciákban arra, hogy a normarendek összehangolásának feladatát ellássa. Mind ezt azonban sohasem tudta teljes egészében megvalósítani, mivel az ember szabadságát csak a valamitől való szabadság és nem a valamire való szabadság értelmében tudta

megragadni. Azaz a „mindent szabad, ami nem tilos” elv figyelmen kívül hagyta a „mit tegyek, hogy ember legyek” kérdést. Ahogy azt korábban bemutattuk az elv két oldalát a normarendek együttműködése képes összekapcsolni egy egységes szerkezetben.

Összegzés

A jog, az erkölcs és vallás fogalmainak és kapcsolati mintáinak tisztázását követően egyértelmű feladatként jelenik meg, hogy ki-ki a saját intézményében és életében a cselekedetei tudatossá tétele, érdekében, a döntései meghozatala előtt elhelyezze a tapasztalatait a normák erőterébe. Jelenthet ez egy egyszerű önvizsgálatot, de lehet ez egy intézményi etikai kódex megalkotása is. Ehhez kiinduló pont lehet akár az Alaptörvény hitvallása.

Irodalom

- Pannenberg, W., *Mi az ember?*, Budapest 1991, 70-78.
- Lábady T., *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest 1998, 130-131.
- Wittgenstein, L., *Tractatus 6.422*.
- Anzenbacher, A., *Bevezetés a filozófiába*, Budapest 1981.
- Bonhoeffer, *Etika 228*.
- Birher N., *Ius Fas, Mos: The Emergence of Norms*, in *Deliberationes*, 2015/3, 11-20. http://gff-szeged.hu/uploads/fm/Deliberationes_2015_3.pdf, 2019. július 26.
- Otto, R., *A Szent*,
- Buber, *Én és Te*, 15.
- Buber, *Istenfogyatkozás*,
- Frank, L. Sz., *A társadalom szellemi alapjai*, 213-245.
- Stammler, R., *Theorie Of Justice (1925)*, [https://archive.org/stream/RudolfStammler1925TheoryOfJustice/Rudolf_Stammler%20\(1925\)%20Theory%20of%20Justice_djvu.txt](https://archive.org/stream/RudolfStammler1925TheoryOfJustice/Rudolf_Stammler%20(1925)%20Theory%20of%20Justice_djvu.txt), letöltve: 2017. december 20.
- Pizzorni, R., *Il diritto naturale dalle origini a s.Tommaso d'Aquino*, Roma 1985, 607.
- Kant, I., *A gyakorlati ész kritikája*, Budapest 1996, 174-176.
- Miskolczi-Bodnár P., *Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata*, *Polgári Szemle*, <http://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkoelcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata>, letöltve: 2017. 10. 22,
- Miskolczi-Bodnár P., *Az ügyvédi összeférhetlenségre vonatkozó jogi és etikai normák kapcsolata*, in *Studia Caroliniensia, Folyamatos megújulás: reformáció(k) tegnap és ma*, 300-329.
- Luhmann, N., *Legitimation durch Verfahren*, Frankfurt. 1983.
- Rixer, Á., *A vallás fogalmáról*, <http://jesz.ajk.elte.hu/rixer48.html>

A BIBLIA SZÖVEGEINEK FELHASZNÁLHATÓSÁGA AZ EGYHÁZI FENNTARTÁSÚ INTÉZMÉNYEK BELSŐ DOKUMENTUMAIBAN

RIXER ÁDÁM

Bevezetés

Jelen tanulmány annak vizsgálatára vállalkozik, hogy az egyházi fenntartású – *tipikusan humán közszolgáltatásokat nyújtó* – intézmények belső dokumentumaiban hogyan jelenhetnek meg a bibliai szöveghelyek.

Természetesen az egyéb – nem keresztény – vallások szent könyvei, iratai, illetve szövegei is többé-kevésbé a jelen tanulmányban frott módon válhatnak az intézményi belső dokumentumok részévé, formálóivá, de ehelyütt a terjedelmi korlátok miatt is kizárólag bibliai példákat hozunk.

Lényeges szűkítés tehát, hogy elsődlegesen nem a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvényben szabályozott szervezettípusok (vallási közösségek) belső dokumentumainak tartalmát, hanem az ezek által létrehozott, illetve fenntartott intézmények írott instrumentumait szemrevételezi e tanulmány. *Belső dokumentumnak* tekintjük a különféle alapító okiratokat, szervezeti és működési szabályzatokat, küldetésnyilatkozatokat, házirendeket, magatartási kódexeket, de – *kiterjesztő módon* – az egyedi munkaszerződéseket, illetve az ezekhez kapcsolódó munkaköri leírásokat és más hasonló szabályzókat is.

A tanulmány nem csupán példákat hoz: az 1. fejezetben röviden bemutatja azokat az okokat is, amelyek erősíthetik a hasonló tendenciákat (a szövegszintű jelenlétet a hasonló dokumentumokban), a 2. fejezetben tekinti át azokat az általános szempontokat, amelyeket az inkorporáció során minden esetben figyelembe kell venni, s végül, a 3. fejezetben kerülnek bemutatásra a konkrét megvalósítás főbb ismérvei, összefüggései és gyakorlati lehetőségei.

1. Az inkorporáció főbb okai és aktualitása

Mi szól amellet, hogy a fenti értelemben vett belső dokumentumokban bibliai szöveghelyek jelenjenek meg? A válasz több okból sem magától értetődő – előzetesen ele-

gendő arra utalnunk, hogy az egyházi fenntartású szociális, oktatási és egyéb, hasonló intézmények esetében gyakran sem a szolgáltatások igénybevevői (ellátottak, tanulók, utóbbiak szülei stb.), sem a munkavállalók többsége/jelentős része nem vallását gyakorló, vagy nem az adott vallást gyakorló személy. Ez természetesen nem kell, hogy elbátortalanítsa azt, aki Isten ígését kívánná közvetíteni az itt vizsgált csatornákon keresztül is, de mindenképpen annak átgondolását igényli, hogy mit, milyen terjedelemben és hogyan érdemes tenni.

Kiindulópontként megállapíthatjuk, hogy a megszokottabb, 'hagyományosabb' jogi típusú rendelkezések és a vallási előírások is olyan társadalmi normaként vannak jelen hétköznapjainkban, melyek céljai között egyként szerepel a kívánatos egyéni és közösségi magatartások előírása, a normaellenes cselekvések szankcionálása, illetve ezek egyéb következményeinek megállapítása. Végző soron mindkettő sajátos funkciója a társadalmi, illetve konkrét közösségekre vetített kohézió, integráció, illetve szolidaritás kialakítása, adott esetben erősítése.

Alapigazság, hogy az egyes társadalmi normatípusok jobb esetben egymás hatását felerősítik, kiegészítik. Ahogyan egyre nyilvánvalóbb az is, hogy „[Az elmúlt évtizedekben] a jog *bizonyos vonatkozásokban* hiába próbálta saját eszközeivel szimulálni, pótolni a társadalom erkölcsi szövetét, matériáját; a jog – egymagában, *őt támogató, egyéb normatípusok híján* – hiába próbál egy autonóm erkölcsi valóságot kreálni, a jog struktúrája [időnként] egészen egyszerűen túlterhelte és működésképtelenné válik” (RIXER, 2012, p. 118). Ezek a sikertelen kísérletek pedig a „természetjog-ellenes erkölcsi relativizmusra” (FUKUYAMA, 1994, p. 471), a „posztmodern nihilizmusra” (FRIVALDSZKY, 2016, p. 77) adott válaszként *új – relationalista, közösséggelví és a különféle hagyományokat előtérbe állító – közmegegyezések kimunkálását*, végző soron *a közjó új alapokra helyezését és egy újraértelmezett identitás megformálását igénylik*. Mindezen törekvések támaszok, tudományos és gyakorlati alapok után kiáltanak, sőt – éppen a jog kiüresedése, képlékennyé és instabillá válása, a generálpreventív hatás elenyészése miatt – ennél nagyobb kívánsággal állnak elő: a morál és a jog 'intézményes' közelítésére tesznek javaslatot.

Finnis szerint „Annak érdekében, hogy a jog normatív legyen, erkölcsi alapon kell nyugodnia. Az erkölcs olyan értelemben bír tekintéllyel, hogy a norma erkölcs általi megkövetelése révén (adott esetben döntő) indokot biztosít a döntéshozónak, hogy eleget tegyen neki. Ha az erkölcsnek tekintélye van, és a jogi normák szükségszerűen morális alapokon nyugszanak, akkor a jog is tekintéllyel bír” (FINNIS, 2011, p. 154). Ehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy „korunk válsága(i) sem elsősorban gazdasági természetű(ek), sokkalta inkább morális, erkölcsi eredetű(ek)” (VÍZI E., 2009, p. 363). Kifejezetten Magyarországra vonatkoztatva Bús Balázs a következőket mondja erről: „A magunk mögött hagyott 20 évet, tagadhatatlan jóléti előrelépései, növekvő fogyasztása és az emberi szabadságjogok bővülése mellett is olyan, a társadalmat belülről feszítő problémák terhelik, melyek eredetét a morál meggyengülésében érdemes keresni” (BÚS, 2011, p. 13).

Leegyszerűsítve mindezt: a különféle válságok hatására ma nem csupán a tudomány, de *a társadalom egésze is egyre inkább igényli a hatályos, tételjes jognál stabilabb válaszokat*. Ezt a folyamatot – a jog oldaláról – tekinthetjük természetjogiasodásnak, vagy éppenséggel a valósággal való teljesebb kapcsolat (helyreállítási) kísérletének is.

A válságok hatására a társadalomtudományok egyre inkább arra kényszerülnek, hogy a leíró, a működés módját firtató kérdések helyett, mellett a dolgok mögöttes értelmét, a vizsgált jelenségek tágabb értelmezési kereteit is behatóbban kezdjék el vizsgálni.

A fentiek nem csupán elvont problémaként jelennek meg: a közelmúlt egyik kitűnő doktori értekezésében amikor a szerző „a keresztyén pedagógusokra irányuló minőségi és etikai elvárások, valamint azok jogi kodifikálhatóságának” bibliai alapokon álló vizsgálatára vállalkozik (SZONTAGH, 2018, p. 9), akkor éppen azt a nagyívű feladatot vállalja fel, hogy tartalmi, nagyon is konkrét, új válaszelemekkel szolgáljon a közoktatás *általános integritás-válságára is*.

Ma – s ez már a fentiekből is következik – két alapvető szemlélet dacol egymással: létezik egy ún. racionális vagy másként: *köznap*i természetjog, amely az ember általános törekvéseihez és 'természetes' szükségleteihez igazodó szabályokból áll össze (RIDDALL, 2005, p. 56). A keresztyén természetjog azonban egy lépéssel továbbmegy ennél; az emberi törekvések plurális katalógusa helyett az ember célját (céljait) Istenhez köti; minden felvetést, legyen az jogi szabályozás, jogi problémává transzformálható konfliktus vagy éppen kulturális érték, visszafordít, s kérdéssé transzformál: *hogyan illeszkedik ez vagy az a dolog az ember elsődleges céljához, Isten kereséséhez?* „Az egész emberi nemzetséget is egy vérből teremtette, hogy lakjon a föld egész felszínén; meghatározta elrendelt idejüket és lakóhelyük határait, *hogyan keressék az Istent, hátha kitalálhatják és megtalálhatják, hiszen nincs is messzire egyikünkötől sem*; mert őbenne élünk, mozgunk és vagyunk...” (ApCsel 17,26; Új Protestáns fordítás, *kiemelés a szerzőtől*).

Ez a nagy kép, amely tisztázza, hogy miért vagyunk a földön.

S hogy hogyan fog bárki „rátalálni” Istenre? Miként ébred és erősödik benne a meggyőződés, a hit bizonyossága Isten létéről, hatalmáról és szeretetéről? A Biblia világos választ ad: „A hit tehát hallásból van, a hallás pedig Krisztus beszéde által” [Róm 10,17; Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája (2014) A továbbiakban – ettől eltérő hivatkozás hiányában – az egyes igehelyek a Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliájából (2014) kerülnek ki.]. Krisztus beszéde pedig – a keresztyén vallásban – tágabban a teljes Írást jelenti, azaz a releváns bibliai szöveghelyek, idézetek alkalmazása megkerülhetetlen, amennyiben az a célunk, hogy Istent megismertessük másokkal: „A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre” (2Tim 3,16). Azaz, bármit is szeretnék normativizálni a saját életemben, vagy másokéban, ezt a ténytet figyelembe kell vennem. Nem a véletlen műve, hogy a bibliai hermeneutikának, továbbá a gyakorlati szövegmagyarázatnak, az egzegézis-

nek, illetve az egyszerű laikus olvasásnak is az a kiindulópontja, hogy a Biblia tartalma Istentől ered.

Végső soron tehát a bibliai szöveghelyek megjelenítése bármely dokumentumban *a saját hitünk kifejezése*, illetve *a leglényegesebb kérdésben* – Isten keresésében – *másoknak nyújtott gyakorlati segítség*.

2. Amit figyelembe kell vennünk a gyakorlati kivitelezés előkészítése során

Az alábbiakban áttekintjük azokat a lényeges szempontokat, amelyeket mindazoknak figyelembe kell venniük, akik humán közszolgáltatást nyújtó egyházi fenntartású intézményben – belső dokumentumaik összeállításakor – bibliai szöveghelyek használatával mellett döntenek:

Gondoljuk át, hogy mi a célunk a bibliai szöveghelyek beemelésével! A bibliai szöveghelyeknek, s az azokból leszűrt erkölcsi elveknek *az itt érintett esetekben általában* nincs közvetlen jogi kötőerejük, illetően normatív erejük; valamely írott dokumentumban szerepeltetve elsődleges szerepük a gondolkodás formálása, valamint a szöveg egyéb – a magatartásokat közvetlenül szabályozó – részeinek magyarázása, értelmezése, illetve alátámasztása. Ezzel együtt hasznos lehet annak rögzítése (kizárása vagy kifejezett lehetővé tétele), hogy az adott dokumentumba beillesztett bibliai szöveghelyek *közvetlenül* is felhasználhatóak-e valamely alakszerű eljárásban (pl. fegyelmi eljárásban), azaz például az azokban foglaltak megsértésére alapítottan *közvetlenül* is helye lehet-e normaszegés megállapításának és felelősségre vonásnak. Utóbbi kifejezett kizárása azért látszik indokoltnak, mert a legtöbb apodiktikus jellegű (*bővebb kifejtését lásd a 3. fejezetben*) bibliai szöveghely – nyilvánvaló tartalmuk, üzenetük mellett – számos olyan értelmezési kérdést is felvet, amely megválaszolása nem vagy csak körülményesen lehetséges egy formális, kényszerelemet tartalmazó eljárásban, továbbá könnyen a fő cél – Isten valódi természetének megismertetése és elfogadtatása – ellenében is hathat.

Figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy az említett körbe tartozó intézményekkel tartós jogviszonyban lévők (ellátottak, tanulók, munkavállalók stb.), illetve velük csupán esetleg kapcsolatba kerülők *jelentős* része nem vallásos, a Bibliát nem vagy csupán felszínesen ismeri, továbbá a szervezett vallással kapcsolatban óvatos vagy bizalmatlan, érzékelve, hogy „a keresztény eszmény és a társadalom [vallási] gyakorlata között [olykor] szakadék tátong” (SCHANDA, 2018, p. 3).

Gondoskodjunk arról, hogy ami beillesztésre, megjelenítésre kerül, az lehetőleg „Krisztus jó illata”-ként jelenjen meg az emberek előtt... Amennyire lehetséges, adjunk esélyt annak, hogy a megjelenő bibliai szövegrészek hatása pozitív legyen, beleértve az intézmény és az ott dolgozók előnyösebb megítélését is. Pál apostol a különféle cselekedetek között az Ige *megfelelő* használatára is utal, mikor arról ír, hogy „Krisztus jó illata vagyunk Isten dicsőségére” (2Kor 2,15).

S hogy ez mi mindent jelent? Néhány példa, felsorolásszerűen:

- a) Az adott dokumentum ne sikkadjon el, legyen jófajta elvárás annak rendszeres használata – s nem csupán konfliktushelyzetekben. A statikus és reaktív – azaz kizárólag konfliktushelyzetben előhívott – magatartási kódex *mindig* kötelességszerű és erőtlen. Legyen élő annak tartalma, legyen része az adott intézmény közösségi életének a dokumentumok által is generált változás, a *többre elbívó emlékeztetés*. Önmagában a bibliai elvek világi jogba való átültetése, bármely típusú inkorporálása nem feltétlenül „javít” a jogon, ha a jog változását nem kíséri egyúttal valamifajta belső – egyéni és/vagy közösségi – értékrendi változás (növekedés) is.
- b) A bármely formában felhasznált igehelyek (*részletesebben lásd a 3. fejezetben*) legyenek nehezen félremagyarázhatóak, egyértelműek, s *lehetőleg* kapcsolódjanak olyan általános elvekhez, melyek a hétköznapi életben és a jogéletben is ismertek. Ilyen pl. a *fokozatosság elvéhez* ’hézagmentesen’ kapcsolható rész, Máté evangéliumából: „Ha testvéred vétkezik ellened, menj el hozzá, intsd meg négy szemközt! Ha hallgat rád, megnyerted testvéred. Ha nem hallgat rád, végy magad mellé még egy vagy két embert, hogy *két vagy három tanú szava erősítsen meg minden vallomást!* Ha nem hallgat rájuk, mondd meg a gyülekezetnek!” (Mt 18,15-17).
- c) Az idézet egyértelműen és világosan kell, hogy alátámassza a rendelkezés mondanóját, ’üzenetét’, semmiképpen sem kerülhet ellentmondásba azzal, nem válhat az eredeti rendelkezés ’hétköznapi jelentésével’ ellentétes értelmezés esz-közévé.
- d) Mennyei önkorlátozás indokolt: a felhasznált igehelyek száma ne akadályozza a megértést, a szöveg egészének olvasása ne váljon lényegesen nehezebbé ezek beillesztése miatt.
- e) Az ilyen dokumentumok tényleges hasznosulásának egyik további előfeltétele, hogy az intézmény munkavállalóin kívül a szülőkhöz, tanulókhöz, ellátottakhoz, egyéb – az adott egyházi intézmény tevékenységi köréhez igazodó – érintettekhez stb. is eljusson, számukra is hozzáférhető, sőt az intézmény részéről kezdeményezően közvetített legyen. A *nyilvánosság követelménye* azt is jelenti például, hogy a pedagógusokra vonatkozó etikai normák a szülők számára is ismertek kell, hogy legyenek, s nem is csak azért, hogy azokat számon kérhessék, hanem azért is, hogy a pedagógusok magatartásának mögöttes okai, adott esetben szabálykövető megfontolásai, valamint az etikai határok, korlátok is hozzáférhetővé és érthetőbbé váljanak számukra. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a hozzáférhetőség – sőt a proaktív közvetítés – biztosított.

- f) A fenti pontokban foglaltaktól elválaszthatatlan, hogy – ideális esetben – eme dokumentumok rendszeresen és tervezetten felülvizsgálatra kerülnek, még hozzá oly’ módon, hogy az érintettek érdemben is részt tudnak venni a hatályosítás előkészítésében, ez lesz ugyanis a tényleges hatályosulás egyik legfőbb záloga...
- g) Végül pedig, hasznos, ha a fentiek szerint el(ő)készített dokumentumokat – egy jogász mellett – egy, a teológiában is jártas személy is áttekinti, ellenőrizve az ’eredeti’ rendelkezések, s az azokhoz rendelt bibliai idézetek közti kapcsolat relevanciáját.

Mindig a vezetőn múlik. A legtöbb dokumentum, így például egy etikai kódex *legtöbbször* annyit ér, amennyit az intézmény vezetője belelát: ahol úgy kezdődik az alkalmazásra irányuló felvételi folyamat, hogy a jelölt előzetesen megkapja a kódexet, s annak tanulmányozását követően az első interjúnak *hangsúlyos eleme* az abban foglaltak megvitatása, ott valószínű, hogy a teljes oktatási-nevelési-gondoskodási-támogatási *folyamat* valamennyi lényeges mozzanatát is érdemben befolyásolja a kódex – beleértve az inkorporált lelki tartalmakat is.

Teljeskörűség követelménye. Az adott dokumentum próbáljon olyan – általánosabb vagy konkrét – magatartási szabályokat (elveket, illetve mintákat, de feltétlenül ebbe a körbe sorolva a bibliai szövegeket is) nyújtani, amelyek összességükben lefedik valamennyi (a legtöbb) szóba jöhető viszonylatot. Azaz egy pedagógusokra vonatkozó etikai kódex esetében döntő például, hogy egyrészt *a tanulókkal való bánásmódon túl* a kollégákkal, egyéb munkavállalókkal, szakmai vezetőikkel, a munkáltatói jogok gyakorlóival, a szülőkkel való kapcsolat is jelenjen meg a szabályozás tárgyaként, továbbá a felhasznált bibliai részek többsége is kellően általános – valamennyi relációra könnyen kiterjeszthető – legyen. Lényeges – s az újabb hazai szakirodalomban is heves vitákat gerjesztő – kérdés, hogy a magánélet (intézményen kívüli élet) milyen mértékben, illetve mélységben szabályozható a különféle normatív és egyedi aktusokkal (MAKKI, 2015). Nem belemenne e kérdés részleteibe, érdemes rögzítenünk azt a tényt, hogy a vallási irányultságú intézményeket e vonatkozásokban is megilletik észszerű többletjogosultságok.

Összefoglaló jelleggel rögzíthetjük tehát, hogy az Írás használatára csak akkor kerülhet sor, ha az jól érthető okból kerül az adott szövegrészbe, továbbá a szavak általánosan elfogadott jelentése és a hétköznapi alpműveltség révén kellően informatív olvasói döntő többsége számára. Isten Igéjének közlése legyen szituációhoz rendelt, adekvát, és a kommunikáció csatornája révén is biztonságot nyújtó. Kerülni kell az önkényes, erőltetett, teológiai mélységeket feszegető, illetve mennyiségileg túlterhelő, valamint a szankcióalkalmazásra kihegyezett szöveghasználatot.

3. A gyakorlati lehetőségek

E fejezetben röviden bemutatjuk *egyrészt* azon dokumentum-típusokat, melyekbe illesztve megjeleníthetők a bibliai szövegek, *másrészt* felsoroljuk a különféle dokumentumok azon szintjeit, illetve szerkezeti elemeit, amelyekhez kapcsoltn az inkorporáció megtörténhet, *harmadrészt* pedig konkrét példák felhasználásával áttekintjük és csoportosítjuk a lehetséges igehelyeket.

3.1. Azon norma-, illetve dokumentumtípusok, amelyekbe a bibliai idézetek beilleszthetők

Amint azt már az 1. fejezetben is kifejtettük, a lehetséges *belső dokumentum*-típusok (jogi típusú platformok) – amelyekben az intézmény sajátosságaihoz igazodó speciális többletelvárások is megjelenhetnek – az alábbiak szerint alakulnak:

- a) az egyes intézmények létesítő dokumentumai, alapító okiratai;
- b) intézményi küldetésnyilatkozatok;
- c) belső szabályzatok;
- d) házirendek;
- e) etikai kódexek; továbbá a belső dokumentum kifejezést kiterjesztően értelmezve
- f) egyedi munkaszerződések, valamint utóbbiakhoz kapcsolódóan
- g) munkaköri leírások.

Lényeges, hogy a lista nem taxatív jellegű, tehát nem zárt körrel van szó: más hasonló célú instrumentumok is bátran besorolhatóak a fenti körbe. Izgalmas – *ám e tanulmány keretein és céljain túlmutató* – vizsgálat tárgyává tehető a későbbiekben a bibliai szövegek (esetleg más vallási szövegek) jelenléte az egyházak (vallási közösségek) egyéb, a hitelvekkel, a hitélettel, egyházszerkezési stb. kérdésekkel összefüggő belső jogi instrumentumaiban.

3.2. A beillesztés szempontjából ideális szerkezeti elemek és speciális formák

Itt arra kérdésre kell választ adnunk, hogy az inkorporációra a normaszöveg mely szintjén, mely eleméhez kapcsoltn érdemes sort kerítenünk? Hogyan valósulhat meg úgy a beillesztés, hogy az ne törje meg a szöveg gondolati ívét, belső logikáját, azaz a szöveg továbbra is egységes, intakt maradjon? A következő lehetőségek a legkézenfekvőbbek és a gyakorlatban is leginkább alkalmazottak:

- a) mottóként (a szöveg előtt, attól elkülönülve);
- b) preambulumban, azaz ünnepélyes bevezetőben, előszóban;
- c) fejezetcím mellett alcímként;
- d) a szabályozott magatartás kifejtéseként, alátámasztásaként, magyarázatoként, pontosításaként az egyes rendelkezések közbülső részeként (tipikusan szögletes zá-

- rójelben), illetve akár a szövegrészt követően is, eltérő szedéssel jelezve a bibliai „párhuzamot”, mintát, előzményt, példát stb.;
- e) a szabályozott magatartás kifejtéseként, alátámasztásaként, magyarázataként, értelmező segédszövegeként, pontosításaként – *de csak igehelyre utalással* (pl. 1Kor 13, 1-8a) a szöveg megjelenítése nélkül – az olvasóra bízva az utalás feloldását, az ott szereplő igehelyek tényleges elolvasását;
- f) szintén a szabályozott magatartás kifejtéseként, alátámasztásaként, – adott bibliai igehelyek ismeretében, és kifejezetten azokra is tekintettel – *de azokra történő tényleges utalás nélkül, vagy csupán a Biblia egészére történő utalással*. Hasonlóan ahhoz, ahogyan arra a Református köznevelési törvény (1995. évi I. törvény) Preambulumában kerül sor: „A Magyarországi Református Egyház – Krisztus Urunk missziói parancsának engedelmeskedve...”, „...Istennek a teljes Szentírásban adott kijelentése (...) szellemében...”.

3.3. Bibliai szövegtípusok

A következő – s egyúttal utolsó – lényeges kérdés annak eldöntése, hogy milyen típusú bibliai szövegek alkalmasak a beillesztésre. Nem belemenve a bibliai műfajok, illetve szövegtípusok sokszínűségének kérdésébe (SZALAI, 2016), – jelen tanulmány tárgya szempontjából – három nagyobb csoportok látszik a *leginkább* lényegesnek: *egyrészt* az általánosabb, a hitébresztés, hitépítés céljait közvetlenül szolgáló isteni kijelentések, *másrészt* a konkrétabb, az adott intézményben előre tervezhetően és rendszeresen előforduló szituációkra előírt magatartáshoz kapcsolódó apodiktikus igehelyek, *harmadrészt* pedig az egyes bibliai szereplők személyes cselekedetei, illetve szavai.

1) A „nagy képet” láttató idézetek köre jelenti tehát az első csoportot. Ezek közös sajátossága, hogy a legáltalánosabb értelemben motiváló, segítő jellegűek; az élet ’nagy’ kérdéseire adnak választ. Isten személyére, jellemzőire, vagy éppen az ember világban betöltött szerepére, helyére – különös tekintettel Istennel való kapcsolatára – vonatkozóan tartalmaznak (általában) tömör, definíció-szerű kijelentéseket, és önkijelentéseket.. Olyan ’tételmondatokként’, amelyek egyúttal az adott intézmény közvetlen és közvetett céljaiként is jól értelmezhetőek. E körben olyan helyekre érdemes gondolnunk, mint a „Szeretlek benneteket – mondja az Úr” (Mal 1,2) kijelentésre, vagy éppen a „Mert úgy szeretete Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3,16) részre.

2) Azokat a parancsolatokat, amelyek úgy kezdődnek, hogy tedd, vagy ne tedd, *apodiktikus törvényeknek nevezzük*. Az egyszerűség kedvéért ezeket azonosítjuk a fent másodikként említett bibliai szövegcsoporttal. Ezek a törvények (magatartásszabályok) alapvetően példa értékűek, és kiterjesztően értelmezendők, azaz nem – csak – a konkrét esetet szabályozóak. A 3Móz 19,13-14 arról beszél, hogy „Siketet ne szidalmazz, és vak elé gáncsot ne vess; hanem félj a te Istenedtől”. Itt a szabály egyetemes (általános) vezérelv, nem pedig a szóba jöhető esetek tételes felsorolása: a süket és a vak csak példák arra,

hogy minden fizikai gyengeségtől, fogyatékoságtól szenvedő személyt tisztelnünk és védenünk kell (FEE – STUART, 1996, p. 151).

A legismertebbek közé tartozik az arany szabály is: „Amit csak szeretnétek, hogy az emberek tegyenek veletek, mindenben ugyanúgy tegyetek ti is velük, mert ezt tanítja a törvény és a próféták” (Mt 7,12; Lk 6,31). Ezek a bibliai igehelyek a konkrét(abb) viselkedési elvárásokat határozzák meg, adott esetben a szeretetteli viselkedés jellemzőit sorolva: döntően az emberi kapcsolatokról szólnak, arról, hogy mit érdemes tennünk önmagunk Jézusibbá formálásáért, a másikéért, e kapcsolatok isteni voltának erősítéséért: „Beszédetek legyen mindenkor kedves, sóval fűszerezett, hogy így mindenkinek helyesen tudjatok felelni” (Kol 4,6) – olvashatjuk egy másik helyen.

Lényeges megjegyeznünk, hogy a Bibliában nagy számban vannak olyan kazuisztikus, illetve kulturálisan kötött előírások is, amelyek általános magatartásszabályként való tételezése nem igen lehetséges: jó példa erre az 5Móz 15,12-17 rész is, amely ép-penséggel a rabszolgák felszabadításának mikéntjét rendezi...

E magatartás-előírások között néhány további értelmezésre sem igen szorul, ilyen például a munkahelyi vezető stb. iránti engedelmesség és lojalitás tárgyában jól használható Zsid 13,17, amely a következőket mondja: „Engedelmeskedjete előjáróitoknak és hallgassatok rájuk, mert ők vigyáznak rátok, s nekik kell számot adniuk lelketekről. Így majd örömmel teszik, nem pedig sóhajtozva, mert ez nem válnék javatokra”.

3) Természetesen a Bibliában megjelenő magatartás-minták nem csupán közvetlen (isteni) elhívásokban jelennek meg, számos esetben a pozitív vagy éppen negatív töltetű leírások, helyzetelemzések is jól orientálnak minket a helyes, kívánatos viselkedést illetően. „Sokkal könnyebb belemenekülni egy lelkigondozói szerepbe, mint vezetőként felvállalni és kezelni a konfliktusokat” - írja Szontagh (SZONTAGH, 2018, p. 15), s ha – adott esetben – egy etikai kódexben ehhez keresünk bibliai alátámasztást, kézenfekvő a Jer 6,14 használata („Népem romlását azzal gyógyítanák, hogy könnyelműen mondogatják: Békesség, békesség! – pedig nincs békesség!”). Jól látható, hogy a kívánatos – vagy éppen ellenjavallott – magatartás egyes bibliai szereplők példáján (kijelentésein, cselekedetein) keresztül is megjeleníthető. További példaként itt elegendő arra a Ruthra utalnunk, aki Istenre mutató hűségével, ragaszkodó szeretetével az élet számos területére ad iránymutatást: „De Ruth azt felelte: Ne unszolj engem, hogy elhagyjalak, és visszatérjek tőled! Mert ahová te mégy, oda megyek, ahol te megszállsz, ott szállok meg én is. Néped az én népem, és Istened az én Istenem. ¹⁷Ahol te meghalsz, ott haljak meg én is, és ott temessenek el! Úgy bánjon velem az ÚR most és ezután is, hogy csak a halál választ el engem tőled!” (Ruth 1,16-17).

Irodalom

BAKÓ Szilvia et al.: *Egyházi fenntartású nevelési-oktatási intézmények kézikönyve*. Budapest, Complex, 2009.

BÚS Balázs: Morális rendszerváltásra is szükség van. In: SIMON János szerk.: *Húsz éve szaba-*

- don Közép-Európában. Demokrácia, politika, jog.* Budapest, Konrad Adenauer Stiftung, 2011, 28-43.
- DEÁKNÉ OROSZ Zsuzsa - KOZMA Judit - PÁL Tibor - RÁCZ Andrea - VINCZE Erika: Etikai kódex jelentősége a szociális professzióban. *Párbeszéd*, 2018, 5(1), 4-16.
- DÉR Katalin: *A Biblia olvasása.* Budapest, Kairosz, 2008.
- DÉR Katalin - HORVÁTH Pál: *Bibliaismeret.* Budapest, Műszaki, 1999.
- FEE, Gordon D. - STUART, Douglas: *Kétélű kard.* Budapest, Harmat Kiadó, 1996.
- FINNIS, John: A Grand Tour of Legal Theory. In: FINNIS, John ed.: *John Finnis, Philosophy of Law. Collected Essays IV.* Oxford, Oxford University Press, 2011.
- FRIVALDSZKY János: *Jó kormányzás és a közjó politikai és jogfilozófiai szemszögből.* Budapest, Pázmány Press, 2016, 76-89.
- FRIVALDSZKY János: *Klasszikus természetjog és jogfilozófia.* Budapest, Szent István Társulat, 2007.
- FUKUYAMA, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember.* Somogyi Pál László ford. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1994.
- GYULAVÁRI Tamás - KUN Attila: Munkáltatói jogalkotás? A munkáltatói szabályzatok szerepe a munkajogi szabályozásban. *Magyar Jog*, 2012, 59(3), 157-170.
- H. KOVÁCS Judit. Egyházi fenntartású szociális intézmények munkatársai körében végzett kompetenciavizsgálat néhány tanulsága. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 2018, 15(3), 113-125.
- LABORCZI Dóra: Szöveg és értelmezés; A bibliai hermeneutika kihívásai a 21. században. *Credo – evangélikus folyóirat*, 2013, 19(4), 35–40.
- LÁSZLÓ Johanna: Tenni vagy nem tenni? (Feljegyzések az etikai kódex margójára). *Háló: a Szociális Szakmai Szövetség Hírlevele*, 2011, 17(7-8), 2-4.
- MAKKI Marie-Rose: Tanévkezdés feszültségekkel: Etikai kódex borzolja a kedélyeket a közoktatásban. *Hetek: országos közéleti hetilap*, 2015, 19(35), 15-16.
- MÓDOS Mátyás: A minőségi jogszabály-előkészítés lehetőségei a 21. században. *Társadalom és Honvédelem*, 2015/4, 147-156.
- NAGY Mária: Rend és fegyelem az iskolában. Általános iskolai működési szabályzatok vizsgálata. *Magyar Pedagógia*, 1989, 89(3-4), 285-300.
- OSBORNE, Grant R.: *A hermeneutika spirálisa.* Budapest, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, 2002.
- PRYOR, C. Scott: Consideration in the Common Law of Contracts: A Biblical – Theological Critique. *Regent University Law Review*, 2005–2006, 18(1), 1–48.
- RIDDALL, G.: *Jurisprudence.* Oxford, Oxford University Press, 2005.
- RIXER, Adam: *Features of the Hungarian Legal System after 2010.* Budapest, Patrocinium, 2012.
- RIXER Ádám: Jog és vallás. *Theológiai Szemle*, 2010, 53(4), 221-227. (Rixer, 2010a)
- RIXER, Ádám: *Religion and Law - Vallás és jog.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2010. 193 p. (Rixer, 2010b)
- RIXER Ádám: A jogértelmezés és a Biblia-értelmezés módszerei közötti különbségek. *Jogelméleti Szemle*, 2009, 10(1), 1-24.
- SCHANDA Balázs: Magyarország keresztény kultúrájáról. *Pázmány Law Working Papers*, 2018/8, 1-4.
- Szabályzatok, házirendek. *Iskolakultúra: pedagógusok szakmai-tudományos folyóirata*, 1993, 3(23), 72-79.

- SZALAI András: *Bibliai műfajok értelmezése*. Budapest, Apológia Kutatóközpont, 2016.
<http://www.apologia.hu/keresztynseg/biblia-1/bibliai-mufajok-ertelmezese/>
- SZILVÁSI György Péter: Gondolatok a jogalkotásban elméleti és gyakorlati kérdéseiről. *Magyar Közigazgatás*, 2005, 55(7), 435-448.
- SZONTAGH Pál Iván: *A keresztyén pedagógusokkal szemben támasztott minőségi és etikai elvárások, valamint azok kodifikációs problémái*. Doktori értekezés. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2018.
- TAMÁS András: *Legistica: A jogalkotásban vázlata*. NKE Közigazgatás-tudományi Kar, 2013.
- VÍZI E. Szilveszter: „Az erkölcs mindennek az alapja”. In: HANKISS Elemér - HELTAI Péter szerk.: *Münchhausen báró kerestetik*. Budapest, Médiavilág, 2009.

JOG ÉS ERKÖLCS

FRIVALDSZKY JÁNOS

1. Miképpen tekintendő a jog és az erkölcs kapcsolata a tomista jogfilozófiában?

A jog és az erkölcs kapcsolata számos értelemben és módon vizsgálható. Mi csak most néhány, a tomista megközelítésből fakadó kérdést tekintünk át.

A jog a tamási eszmerendszerben a *tágabb* értelemben vett *erkölcs részét* képezi, mivel a jog is az ember távolabbi erkölcsi céljait szolgálja (Pizzorni, 1989:25-26).

Az ember „*naturaliter socialis*”, ezért számos cselekedete a Másikra irányul (*ad alterum*), vagy őt is érinti. Ezért ezen cselekedetek mércéje nem lehet magában a cselekvő alanyban, hanem valamilyen *objektív* mércéhez vagy a dolgok rendjéhez szabottnak kell lennie. Ez a rend, az *objektív értelemben vett igazságosság* szabályozza a másikat érintő ezen cselekvéseket oly módon, hogy ezáltal a harmonikus együttélési rendet és az egyének javát egyszerre szolgálja a természetjog rendje szerint.

Az igazi jogot, mint minden igazságot, a *valóságból* kell megállapítani, a dolgok valós ismeretéből. Ilyen értelemben az *igazság az igazságosság törvénye*. „Et sic etiam dicitur in nobis veritas iustitiae” (Sum. Theol., I, q. 21, a. 2.). A jog igazságtól való megfosztása illetéknéppen a jog objektív igazságosságától és az erkölcsétől való megfosztását is jelenti egyszersmind (Pizzorni, 1989:27-28). Ebből következik az is, hogy nem lehet egy merő legalitásra visszazorított pozitívista jogfelfogást úgy helyessé, elfogadottabbá tenni, illetőleg megalapozni próbálni, hogy közben nem vagyunk tekintettel az igazságra. Ez legfeljebb, végső soron csupán szervesen igazságossági és erkölcsi elemekkel való feldúsítását jelentheti az alapvetően továbbra is jogpozitívista tannak.

Ottavio De Bertolis Szent Tamás jogfelfogásáról írott művének rögtön a legegyszerűségezi, hogy a tamási tan „dolog-központúsága” a dolgokban rejlő finalitás, azaz célorientáltság tisztelgetését, a dolgok természetének, normalitásuk respektálását jelenti, amelyek magukban foglalják egyszerre a dolog sajátos *a.) létmódját*, létének *b.) fejlődési törvényét*, *c.) rendszeres működését* és a természetébe írott *d.) normativitását* is (De Bertolis, 2000:7). A 'jog' tehát mindenekelőtt nem a modern értelemben vett *alanyi jogosultság*, hanem „*id quod iustum est*”, ami tehát a *jogos rész*, maga az *igazságos dolog* (Hervada, 1990:30), azon dolgok, amelyek a szóban forgó alanyokat az *objektív igazságosság* szerint jogosan megilletik, azon javak tehát, amelyek a feleket a természeti rend szerint helyesen és pontosan megilletik, amely rendnek a pozitív jog rend-

szere csak kibontása és kiegészítése. Az ezen objektív rendből fakadó „jussok” miatt, amelyeknek reális, létező, valós alapja van, beszélhetünk jogi *realizmusról* (Pizzorni 1989:75; vö. De Bertolis, 2011:40), vagy a jog *dologiságáról*, azaz *dolog-központúságról* (*reicentrismo*) vagy éppen – képiesen szólva – a jog megragadható valóságosságáról, „test-szerűségéről” (*corporeità giuridica*) (Ambrosetti, 1970:127) a tamási tan esetében (De Bertolis, 2000:34). Szent Tamás felfogásban a jog valósága tehát mindig egy *dolog*, pontosabban a *dolgok természete* körül forog (Grossi, 1995) – a dolgok egymással (kommutatív igazságosság), illetőleg dolgok és személyek egymással (osztó igazságosság) való összemérése körül az igazságossági viszonyokban (Hervada, 1990:83–84) –, s nem pedig a jogalkotói *akarata* által alkotott norma körül. A jog mindig egy *önmagában igazságos dolgot* jelent. Ezen természetes igazságossági rend, s az ebből fakadó, önmagukban, objektíve vetten igazságos dolgok a jog forrásai, a mindenkori Másikat megillető jog alapja, s nem pedig az egyén *énje*, amely szerzési vagy birtoklási képességében az egyén *hatalmát* fejezi ki, de nem is a jogalkotó törvényekben kifejeződésre jutó társadalomalakító gondolata vagy *akarata* a jog alapja, amiképpen Szent Tamás a metafizikáját sem az *énre*, az *akaratra* vagy a *gondolatra* építette, hanem magára a *létezőre* (Graneris, 1940:142 hivatkozva De Bertolis, 2000:34). Így semmiképpen sem a jogi-ság forrásától eloldott jogalkotói szabad önkény produktumaként megjelenő pozitív *törvény*, pusztán a *hatalom* által való alkotottságában a jog, de nem is a jogigényként bejelentett egyéni *szubjektív vágyak*. Mint említettük a jog az igazságosságnak, és nem pedig a jogalkotó önkénynek vagy az egyéni (szerzési, birtoklási) képességeknek vagy hatalomnak a tárgya. Jogos az, ami igazságos, ami a Másikat pontosan megillető rész, amit a jogosult egy alapul fekvő természetes rend, s az azt közelebből meghatározó pozitív jog (törvény, szerződés, egyezmény stb.) alapján jog szerint élvezhet. Ez az ő járandósága, amit neki meg kell adni. A pozitív jog tehát csak a természetes igazságossági rend kifejezője és kiegészítése. A természeti törvénynek, vagyis az objektív igazságossági rendnek megfelelő pozitív jog tehát azt írja elő a mindenkori Másik jussaként, ami az adott jogviszony(ok)ban az övé, pontosabban, ami őt jog szerint megilleti. Az *igazságosság erényének* gyakorlása által éppen ezt a jussot, a Másikat megilletőt juttatja aktusával az igazságos ember. A jog tehát elsősorban a dolgok természetéhez kötött, és az egyes jogi relációkban személyek és dolgok, illetve dolgok egymásközi egyenlőség és arányosság szerinti összemérését jelenti, amely által a kiegyensúlyozott rendben jog szerint helyesen mindenki az őt megilletőt kapja. Az *igazságosság erényének a tárgya* az így vett *jog* (*ius est obiectum iustitiae*), vagyis maga az *igazságos dolog* (Ambrosetti, 1970:127; vö. Hervada, 1990), amelyet meg kell adni a Másiknak, minthogy az az övé, őt illeti. Mindenekelőtt, létezik tehát a dolgok objektív rendje, amely az objektívalt helyességet hordozza, így a helyes jogi értelem (*recta ratio*) ehhez idomul (Sum. Theol., II-II q. 58, a. 10), amikor a feleket illető jogost kell megállapítani. Még egyszer ismételjük: az igazságosság aktusa az így vett jogos részt juttatja tettekkel a jogosultnak. Nem a szubjektív igazságosság, még kevésbé az igazságosságként hirdetett egyéni vélemények, hanem az objektíve vett igazságos rend, a dolgok meghatározott rendje a jog alapja.

A keresztény természetjog a klasszikus görög-római joghoz képest, egy nagy újdonsággal szolgált. Ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy a természetjog normája úgy jelenik meg, mint az erkölcsi norma *interperszonális dimenzióba* való kivetülése (Bellini, 1993:51–53). Ennek alapját az a szerves, szinte már genetikai kapcsolat adja, mely a természetjogot a keresztény etikával belsőleg összeköti, ahol ez utóbbi – alapjait és végcélját tekintve – természetfölötti irányultságú. A természetjog normái, ezáltal a keresztény középkorban úgy tűnnek fel, mint az erkölcsi szabályok *társadalmi kapcsolatokra* való átviteléből fakadó normák. Ezt a következőképpen ragadhatjuk meg: a természetjog által az etikai parancsok, mint lényegileg individuális és magára az egyes emberre vonatkozó normák jogivá, vagyis interperszonálissá, közösségivé tétele történik meg. A norma tartalmát tekintve pedig elmondhatjuk, hogy az *erkölcsi szabály*, mely az egyénen belül rangsorolja és harmonizálja a javakat a természetjog által *társadalmi szabállyá* válik. Ez utóbbi tipikusan a jog tárgyterülete, amennyiben több alany érdekét és javait harmonizálja, amennyiben tehát szabályozza ezek egymáshoz való viszonyát a konfliktusok megelőzése, illetve megoldása érdekében. Csakhogy a kereszténységben a legfőbb etikai szabály a kölcsönös szeretet Evangéliumban található krisztusi főparancsolata. A természeti törvény pedig az, ami a mózesi törvényben és az evangéliumokban foglaltatik, aminek az *arany szabály* a foglalata. Az arany szabály azonban szervesen kötődik a *szeretet parancsához*. A *jogi viszony* azonban ennek ellenére nem *szeretet-viszony*, mert ez utóbbiban a felek nem állnak különállóként szemben egymással, hanem közösséget alkotván mindenki egyszersmind a *magáéból* is ad, a jog viszont csak azt írja elő, hogy a *Másikat jog szerint illetőt* adjuk meg, nem a miénket tehát, hanem a Másikét.

Bár a természetjog és a jog eszközeiben és hatókörében, mint majd látni fogjuk, bizonyos tekintetben lényegénél fogva eleve korlátozott, mégis teljes megvalósulásához, kitejesedéséhez igényli a természetes erkölcsi törvény követését is. Ahhoz tehát, hogy egy tett ne csak jogszerű legyen, azaz ne csak objektíve legyen igazságos, hanem igazságos *lelkülettel* is legyen végrehajtva, szükséges az *erénygyakorlás* is, amely immáron magát a cselekvőt is jóvá, igazzá teszi, s nem csak a külsődleges *tett* lesz objektíve igazságos és jogszerű.

A jog fogalmát alapvetően jogfilozófiailag, természetjogi alapokon adják meg a neotomisták, s azt nem a pozitív jog jelenségéből absztrahálják. Mint ismeretes, a pozitív jog a jogiságot a természeti törvénytől kapja azáltal, hogy a neki való megfelelés esetén, helyessége által részesül a természeti törvény *kötelező erejéből*. A természeti törvényen alapuló *jogi kötelező erő* a jogiság alapvető lényegi jellemzője, mert emiatt írnak elő érvényesen a pozitív jogi normák. A *kényszerítő erő* a pozitív jog fogalmának bár szükséges, de önmagában még nem *elégleges* alkotó eleme. A kényszerítő erő nem létrehozza, konstituálja a jogiságot, hanem a jogi kényszer maga *feltételezi* az érvényesen előíró jogot (Pizzorni, 1989:78), amelynek pozitív formájához *szükséges*, hogy társuljon a kényszerítő erő, avégből hogy a jogot nem követőket erővel kényszerítse az állami hatalom a jogi normákban foglaltak betartására, illetve, hogy a kényszer révén a jogép-

séget fenntartsa. Azonban a természeti törvénynek megfelelő pozitív jog akkor is *érvényesen ír elő*, ha nem követik azt vagy nem sikerül azt kikényszeríteni. Ebben áll a jogi norma „legyen” jellege, vagyis a jogi norma érvényesen előíró, az abban foglaltak kötelezően betartandóságát előíró jellege. A klasszikus természetjogászok mindig is nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a jogot az emberek általában *önként* tartják be, mivel annak *kötelező erejét* elismerik. A kötelező erő így önkéntes jogkövetés révén lesz hatékonyná, s a jog nem azért érvényes és egyben kötelező, mert a *kényszerítő* erő kilátásba helyezése vagy érvényesítése miatt az emberek *rakényszerülnek* a normákban foglaltak betartására. Így a jogiság legfontosabb alkotóeleme mind a természeti törvényi, mind pozitív törvényi formájában a *kötelező erő*. A jogi norma léte az érvényességben van, az érvényesen előíró jellegben, amelyen a norma kötelező ereje nyugszik. Így azon pozitív jogi norma, amely nem érvényesen ír elő, az nem is kötelező, minthogy nem érvényes, s így (természet)jogilag *nem is létezik*.

A neotomisták a (pozitív) jognak a specifikusabban értelemben vett erkölctől való megkülönböztetéskor a következő elemeket szokták elemezni, vizsgálat alá vonni (Pizzorni, 1989:39–90; De Bertolis, 2000:33–43; D’Entrèves, 1980:104–106):

1. a jog „alteritása”, vagyis a *Másikhoz való rendeltsége*, azaz strukturálisan személyközi jellege;
2. a jog *külsődlegessége*, azaz az emberek (külső) cselekvéseit érintő jellege;
3. lehetséges, hogy a *jog-szerinti cselekvéshez nem társul erényes lelkiület* (a jog „amoralitást” eltűrő jellege); és végül
4. a pozitív jog *kényszerítő* ereje.

Szeretnénk azonban továbbra is rámutatni arra, hogy a jog fenti értelemben vett érvényesen előíró jellegéből fakadó *a.) kötelező ereje*, továbbá a dolgok természetén, az objektív igazságosság relációin nyugvó, a Másikat illető *b.) önmagában igazságos dolog*, az így vett „juss” jelentik a *jogiság leglényegibb* alkotóelemeit.

A jog lényege szerint a *személyközi relációk* dimenziójához kötött (Hervada, 1990: 56). A jogi viszony így strukturájánál fogva *interpersionális* viszony, amely jogi relációban mint jogviszonyban a Másikat mint *személyt* teszi kötelezően *elismerendővé* a jog *relacionalista* jellege. A mindenkori Másik jogalany személyként való kötelező elfogadását is implikálja a jogviszony, minthogy jogi viszonyba lépve vagy kerülve valakivel, mindenekelőtt a személy-mivoltból fakadó kötelező-jelleget fejezi ki a jog, akinek, mint személynek járhatnak és konkrétan járnak is meghatározott dolgok. Ezen jogi reláció, jogviszony filozófiai természetét tekintve azonban nem annyira *abszolút szerkezetű*, mint amilyenek a tulajdonjog által fémjelzett alanyi jogok, amelyek a kívülálló többiektől azt követeli meg, hogy ne avatkozzanak bele a jogosult joggyakorlásába, azt ismerjék el és a joggyakorlását pedig tőrjék, annak zavarástól tartózkodjanak, s így a kívülállóktól alapvetően negatív tartalmú magatartást kíván, hanem inkább egy *alapvető, egzisztenciális természetű relatív szerkezetű jogviszonyt* feltételez, amelyben a

feleknek, jogalanyoknak egymásnak kell, kötelező megadniuk az őket jog szerint megilletőt, amely „juss” folytonosan változik az emberi relációk, interakciók dinamikusan alakuló, változó jellege folytán. Ezért a Másikat megillető *suumot*, a mindenkor aktuális *iustumot*, avagy az ebből fakadó *debitumot* csak igazi egzisztenciális interakcióban, a felek álláspontjait és érdekeit felszínre hozó személyközi kontroverziában, valódi dialektikus dialógusban lehet megállapítani, amely sokszor immáron nem a felek előzetesen egyénileg megállapított *logosza*, hanem az azokat valamiképpen közvetítő, egyesítő *dia-logosza*ban megállapított igazságos dolgok együttese (D’Agostino, 2007:xiv).

2. Az igazságosság és a személyközi viszonyok ontológiáján alapszik

A kortárs természetjogi gondolkodók, illetve számos jogfilozófus is a személyközi relációk strukturális és normatív tartalmához köti a jogi viszony sajátosságát, sőt, magát a jog fenomenológiáját. Már az embert társas, „politikai lényként” meghatározó Arisztotelésznél láttuk, hogy az igazságosságot, mivel a többiekhez való viszonyt szabja meg, kivételezett hely illeti meg az erények között. Aquinói Szent Tamás is központi szerepet tulajdonít az igazságosságnak etikai és jogi írásaiban.

Az igazságosság és a jog interszubjektív dimenziójának vizsgálata előtt az ember *személyként* való meghatározásából kell kiindulnunk. A ’személy’ (*persona*) Szent Tamás megfogalmazásában *kapcsolatiságban való létezés* jelent: „*Nomen persona relationem significat*” (Sum. Theol., I, q. 29, a. 4.). Ha nem csonkítatlan ontológiai valóságként ismerjük el a személyiséget, nincs meg az alapja sem jognak, sem az igazságosságnak (Pieper, 1996:53). Az igazságosság tehát e tipikusan társas-emberi dimenzió, a személyként való létezés tartalmára irányul. Ezen erény sajátossága és nagysága éppen abban áll, hogy úgy *adja meg a másinak az őt illetőt* (*debitum reddere*), hogy nem a szeretet-kapcsolatra alapozódik, mivel ez utóbbi a *minket illetőből* is ad a Másiknak. Az egymást szeretők között tulajdonképpen igazságosságról nem is beszélhetünk, hiszen míg az igazságosság esetében a többiekkel hangsúlyosan *Másokként*, velem *szemben állókként* találkozom, addig a szeretetben a szeretett személy nem tekinthető velem szemben álló teljesen Másnak (Pieper, 1996:57; Pizzorni, 1989:40). Az igazságosság tehát mindig a Másikra, a tőlem különbözőre irányul (*iustitia est ad alterum*), ekképpen „nem másban, mint egy embernek a másikkal való viszonyában mutatkozik meg” (Sum. Theol., II-II, q. 58, a. 2.). Ilyen értelemben nem is beszélhetünk az embernek önmagához való viszonyában igazságosságról:

„Az igazságosság feladata megadni mindenkinek az őt illetőt, ahol feltételeztük a két individuum közötti világos különbséget: ugyanis ha valaki megadná magának az őt illetőt, azt nem tekinthetnénk igazából az igazságosság aktusának.” (Sum. Theol., II-II, q. 57, a. 4, ad 1.)

E tekintetben Arisztotelész más elvi alapokon áll, hiszen meglátása szerint valamilyenféle igazságosságról a magunkhoz való viszonyban – vagyis pontosabban: önmagunk két része között – is lehet beszélni (Arist., NE, 1138b).

Az igazságosság tehát, mivel tipikusan az *alteritást* húzza alá, vagyis az interszjektív dimenzióra, a Másikra vonatkozik, s mivel az igazságosság azt adja meg a Másiknak, amit őt jog szerint illeti, ezáltal a jog lényegi tartalmát, a „Másikat illetőt”, s ezen keresztül indirekte a Másik elismerését érinti, így tehát a *jog* és az *igazságosság anyaga* az interszjektív dimenzió normativitásában *egybeesik* (Pizzorni, 1989:55). Azon adott jogviszonyban, amelyben a Másikat illetőt jog szerint meg kell adni, ezen jognak az igazságosság aktusával történő megadása egyrészt mindenekelőtt *elismeri* a Másikat vele *egyenlőként*, minthogy *jogviszonyban levőként* áll vele szemben, másrészt pedig az őt illető „jussának” az igazságosság aktusával történő megadásával hozzájárul a másik személy jogaihoz való hozzájutásánál keresztül *személyi mivoltában* való kiteljesedéséhez is. Ily módon a jog lényegi személyközisége, a Másik személyét elismerő alteritásmozzanata, valamint az igazságosság irányultsága és dinamikája nem választhatók el egymástól, minthogy a jog fenomenológiája és strukturális-logikai jellemzői révén, a jogi viszony filozófiai lényegénél fogva feltételezi ezen alkotóelemeit. Éppen az igazságosság alapjául álló, Másikat megillető *iustum* miatt, amiatt a *kötelesség (debitum)* miatt tehát, hogy megadjuk a velünk jogviszonyban állónak az őt megillető jussot (*reddere ius suum unicuique*), a jog tulajdonképpen az objektív igazságosság (a *iustum* és az ebből fakadó *debitum*) miatt, de a igazságosság személyes aktusa által is, közvetlenül (jog), de közvetett módon is (igazságosság) valamiféleképpen mindig *interszjektív*, a Másikhoz rendelt értelmet hordoz. Azon igazságosság aktusa által, amellyel az ember azt adja meg a Másiknak, amit a jog mint őt illetőt előír, vagyis a Másikat jog szerint megilletőt, nos az igazságosság erényes tette révén *konkrétan* kifejezetté, nyilvánvalóvá válik a jogi viszony személyköziséget implikáló logikája, amelyet a jogviszonyban megjelenő mindenkori Másiknak – a jog struktúrája által megjelenített és kötelezően elfogadandó – *személyként* való *elismerése* alapoz meg:

„Az alteritás vagy interszjektivitás vagy bilaterialitás tehát lényegi része a jognak olyan értelemben, hogy nem hiányozhatik belőle.” (Pizzorni, 1989:54)

A jog továbbá az interszjektív viszonyban csak a *külsődleges tetteket* van hivatva szabályozni, minthogy az (objektív) „igazságosság és igazságtalanság terén főleg az számít, ami az ember tetteiből kiviláglik” (Pieper, 1996:63), tehát maga az igazságosság *cselekedetekben* kell, hogy kifejeződésre jusson. Az igazságosság az emberek közötti *kapcsolatokban* realizálódik, márpedig a jog is éppen itt fejt ki a hatását, ezeket szabályozza. Aquinói Szent Tamás lapidáris töménységű meghatározása, miszerint: „*ius est obiectum iustitiae*”, vagyis a „jog az *igazságosság tárgya*” (Sum. Theol., I-II, q. 100, a. 2.) azt jelenti, hogy a jog azon objektíve igazságos dolgot jelenti, ami a Másikat megilleti, s ezt kell az igazságosság tetteivel megadni. Objektív tehát az a jogos dolog, amit a másikat megilleti, s külsődlegesek azon tettek, amelyekkel ezen jussot meg kell adni.

Aquinói Szent Tamás felhívja továbbá a figyelmet arra, hogy az igazságosság *általános (virtus generalis)* jellege éppen abból fakad, hogy mind a hozzánk fűződő, mind az emberi kapcsolatainkban megvalósuló erények a *közjóra* kell, hogy irányuljanak,

amelyet az igazságosság követel meg (Sum. Theol., II-II, q. 58, a. 5.). Ilyen értelemben tehát minden egyénileg elkövetett „magánbűnünk” egyben *társadalmi igazságtalanság* is, mivel valamilyen módon kihatással van a többiekre is (Sum. Theol., II-II, q. 58, a. 5, ad 3.; 1Jn 3,4). Fontos pontosítás azonban az, hogy bár a törvény a *tettek*et ítéli meg, mégsem szakítható el teljesen a ’külső’ a ’belső’-től (*in foro externo, in foro interno*), oly módon, hogy az előbbi a *jogot* az utóbbi pedig kizárólag a *morált* érintené. E szétválasztás révén ugyanis a jog által megítélt cselekedetek nem lennének *emberiek*, olyan értelemben, hogy elhatározott szándék és döntés áll mögöttük (Sum. Theol., I-II, q. 1, a. 1.; Pizzorni, 1989:60), s ekképpen csak „természeti történések” lennének. Szent Tamás határozott e tekintetben, hiszen azt vallja, hogy az emberi külsődleges *cselekvés* az igazságosság tárgya, amely „cselekvés” (*in quantum est agere*) és nem „tevés” (*non in quantum facere*) (Sum. Theol., II-II, q. 58, a. 3, ad 3.). Az igazságosság tehát mint erény az *emberi* cselekvésre vonatkozik, s ilyen jellege folytán *morális-racionális* vonásokkal rendelkezik.

Az igazságosságnak az Igazhoz való kötése tekintetében alapvető Aquinói Szent Tamás kijelentése miszerint „az erkölcsi erények közül csak az igazságosságot lehet igazából Istennek tulajdonítani” (De Divinis Nominibus VIII, lect. 4, n. 771). Ekképpen Szent Tamás is a „jó”-hoz, az „igaz”-hoz köti tehát az igazságosságot, mivel az igazságosság előfeltétele az *igazság* (Pieper, 1996:55).

Szent Tamás úgy fogja fel az értelmet, mint ami a valóság ismeretében teljeseedik ki. Az igazságosságban pedig egyértelműbben mutatkozik meg az *értelmi jó*, mint a többi erkölcsi erényben (Pieper, 1996:69). Az erények sorrendjét illetően, az ember javából, vagyis az „értelem javából”, az „igaz”-ból kiindulva mondható, hogy a jó az *okosság*hoz tartozik, viszont az igazságosság a jó tényleges megvalósítója (Pieper, 1996:70). A többi erény, amelyek a személy egyéni tökéletesedésére vonatkoznak, a jó megvalósításának elengedhetetlenül szükséges feltételei. Így tehát a sarkalatos erények közül az első az *okosság*, a második az *igazságosság*, a harmadik a *lelkierő*, a negyedik pedig a *tartás* és a *mérték*. Az igazságosság azonban nemcsak a jó megvalósítója, hanem az igazságosság ösztönzi az akaratot a cselekvésre. Mindezek következtében a jó és az igazságosság nem a tartalom és a forma viszonyában állnak egymással, hiszen maga Tamás állítja, hogy „az *igazságosság emberi jó*” (*iustitia est humanum bonum*). Az igazságos tett a Másikat illető jogot adja meg, ahol a (természetes) jogok és az ebből járó *debitum* végső soron az ember *ontológiai céljain* alapszanak, így az igazságos aktus az emberi célokat kiteljesítő jog megadásával végeredményben az emberi jó megvalósulásához járul hozzá. Mint tudjuk, az igazságosság a *debitum* (Sum. Theol., I-II, q. 60, a. 2, és q. 61, a. 3.), a jogi járandóság külső cselekvéssel történő megadása, amellyel tehát az emberi jó valósul meg. Nagyon is lényeginek tűnik tehát egy ilyen kontextusban Szent Tamás Ciceróra való hivatkozása, akinek megállapítása szerint „a férfiakat elsősorban az igazságosság alapján nevezik jóknak” (Pieper, 1996:67). A *jó* azonban nem az emberi természettől és a természetes igazságossági rendtől eloldott *szubjektív vágyak* alapján ítéltető meg, mivel a „jó” nem vonatkoztatható el az igazságtól, minthogy „nem lehet erkölcsi jó,

amiben nincs igazság” (Cic., De officiis, I). Az embernek mint általában vett embernek vannak tehát ontológiai céljai, amelyek megvalósítását a gyakorlati emberi értelem jónak ítéli.

Ideiglenes összegzésképpen elmondhatjuk, hogy bizonyos javakat, mint a Másiknak jog szerint járókat az igazságosság aktusa által kell megadni, ennek gyakorlása által pedig a Másik javához, emberi céljainak kiteljesedéséhez járulunk hozzá, pusztán a jognak megfelelő *igazságos tett* alapján.

Rendkívül gyümölcsözőek témánk szempontjából Szent Tamásnak az emberi cselekedetről szóló fejtegetései. Mivel az emberek külső cselekedeteik által kerülnek érintkezésbe egymással, és mivel az igazságosságot a külső tettek alapján ítéljük meg, így a „*circa ationes est iustitia*” – definíció két dolgot jelent: egyrészt azt, hogy az igazságosságunk a másik emberhez való *a.) külső cselekedeteinkben* nyilvánul meg, másrészt pedig, hogy *b.)* ahol külső cselekvés történik, ott *mindig* beszélhetünk igazságosságról vagy igazságtalanságról (Pieper, 1996:64). A cselekedet nem annyira önmagában igazságos vagy igazságtalan, hanem mivel „külső”, ilyen értelmet mindig *egy másik emberrel való relációban*, az ő jussához képest nyer.

Bár az igazságosság lényegileg sohasem szakítható el az igazságtól, vagyis az ember természeti céljaitól, s így vett javától, a konkrét cselekvéskor az aktus lehet a cselekvő belső *indítékától függetlenül* is *objektíve* igazságos. Tehát lehet úgy is igazságos cselekedetről beszélni, hogy nem feltétlenül igazságos („igaz”, erényes, jó) maga a cselekvő is. A jogot tekintve ennek alapvető jelentősége van. Ezt hívjuk a jog világában lehetséges „erény-nélküliségnek”. Míg a négy sarkalatos erény közül háromra – az okosságra, a lelkierőre és a mértéktartásra – egyértelműen igaz az, hogy az *erény jóvá teszi* annak birtokosát és magát a végrehajtott cselekményt is – „Virtus est quae bonum facit habentem, et opus eius bonum reddit” (Sum. Theol., I-II, q. 55, a. 3.) –, addig az igazságosságnál elképzelhető bizonyos *elkülönülés* (Pizzorni, 1989:69). Az igazságos tett és az igaz ember viszonyára még visszatérünk, most azonban nézzük meg miként lehetséges az *objektív* igazságosságot elvonatkoztatni a *szubjektív* igazságosságtól. Mivel az igazságosságban a külső tett önmagában vett és a Másikra vonatkoztatott igazságossága az elsődleges, így beszélhetünk *objektív* igazságosságról, míg „objektív bátorságról”, „objektív gyávaságról”, illetve „objektív mértékletességről” nincs értelme beszélni. Ez utóbbi – a személy önnön tökéletesedését szolgáló – erények a személyre, önnön belséjére vonatkoztatottan értelmezhetőek (In V Ethic, lect. 1, n. 886.; vö. De Bertolis, 2000:36). Egy katona például nem nevezhető gyávának, ha félreértve a parancsot nem vesz részt egy veszélyes vállalkozásban, míg ha valaki tévedésből eltulajdonítja másvalaki jószágát, valamiképpen igazságtalanul (jogtalanul, azaz más jogos, „törvényes” érdekét sértve) cselekedett, annak ellenére, hogy nem nevezhető igazságtalannak (Pizzorni, 1989:67; Pieper, 1996:65). Aquinói Szent Tamás a törvényekről írt munkájában fogalmazza meg egyértelműen, hogy lehetséges a törvény szerint (objektíve) igazságosságon cselekedni úgy, hogy az a jogrend, de még nem feltétlenül az igazságosság, mint szubjektív erény követését jelenti. E realista megállapítás a „jog szerint való igazságos-

ság” objektív létét állítja. Mivel a jog a *külső cselekedeteket* képes csak szabályozni, s a jogszerűség is az *objektíve* vett tettekben nyilvánul meg, így *jogszerűek* a szubjektíve nem igazságos, nem őszinte erénygyakorlásból véghezvitt, de a pozitív jognak megfelelő tettek. Mivel elég csak a tettekben, objektíve igazságosnak (jogszerűnek) lenni, ezért lehet tehát valaki úgy objektíve igazságos, hogy egyúttal szubjektíve nem társul hozzá éretnyes lelkület. De ezt a pozitív jog nem is igényli, de ki sem kényszerítheti, hiszen amúgy is csak ezen külső tettekre képes a kényszer eszközével hatni (Pizzorni, 1989:65–77). Mindazonáltal különbség van az „*ex caritate*”, „*ex honestate virtutis*” belső azonosság által véghez vitt igazságos cselekedet és a csak „*quantum ad substantiam operis*”, „*lege adstringitur*” külsőleg, önmagában, objektíve ítélve igazságos tett között, ahol az utóbbihoz nem társul a *belső* erkölcsi igazságosság érénye. Például a külső (jogi) kényszer hatására és önnön akaratumk ellenére visszafizetett adósság mindenképpen igazságos cselekedet, bár nem állíthatjuk, hogy az igazságosság érényét gyakoroltuk volna. Előfordulhat azonban az is, hogy a jog szerintit csak igazságos lelkülettel lehet megállapítani és gyakorolni. Számos *jogi alapelvet* (így például a „kölcsonös együttműködés” elvét) akkor lehet ugyanis az adott helyzetben megkívánt jog-szerinti tartalommal betartani, ha valaki igazán igazságos lelkülettel akarja a Másikat illetőt megadni. Ezen alapelvek ugyanis szabályokba rögzítetten nem tartalmazzák az adott helyzetben megkívánt magatartást. Az adott helyzetben egészen pontosan megkívánt jogszerű magatartás meghatározásában – a jogi szabályok által előírt normatartalmak jogelvek szerinti konkretizálását segítve, irányítva – az *arany szabály* lehet segítségünkre, ahogy arról e kötetben másutt bővebben van alkalmunk szólni.

Az igazságosság Szent Tamás által tárgyalt három dimenziója közül, vagyis az egyes emberek viszonya egymáshoz (*ordo partium ad partes*), a szociális egész viszonya az egyénhez (*ordo totius ad partes*), valamint az egyén viszonya a szociális egészhez (*ordo partium ad totum*), igazából az első viszonyhoz tartozó igazságosság dimenziója fejezi ki a legtisztábban a *jogi viszony* logikáját és tartalmát (D’Agostino, 2007:xiv; vö. De Bertolis, 2000:35).

Hozzátehetjük: az angyali doktor szerint akkor uralkodik igazságosság egy államban, ha az előbb felsorolt dimenziók mindegyikében az igazságosság uralkodik, tehát az egyének viszonyában a kölcsönös, *kommutatív* vagy csere-igazságosság (*iustitia commutativa*), a második relációban az *osztó igazságosság* (*iustitia distributiva*) és a közösség tagjainak a szociális egészhez való viszonyában pedig a *törvényes, általános igazságosság* (*iustitia legalis, iustitia generalis*).

A *iustitia commutativa*ban a legtisztább a két ember „*ad alterum*”-ként, teljesen különállóként, Más-ként való közvetlen megjelenése. A másik két alapesetben a „*mi*”-vel nem kerülhet teljesen Más-ként szembe az egyén, mindazonáltal a különállás, az alteritás itt is megvan az egyén és közösség között (Hervada, 1990:44–45). A felek *egyenrangúsága* is itt, a kommutatív igazságosságban a legnyilvánvalóbb, hiszen ahogy Aquinói Szent Tamás is mondja, maga az igazságosság is csak egyenrangúak között értelmezhető. Arisztotelész is hasonló véleményen van erről, hiszen különbséget

tesz a politikai és nem politikai igazságosság között, az első a szabad állampolgárok között létezik, de vannak más társadalmi viszonyulások is, mint amilyen az úr és a szolga, valamint a szülő és a gyermek viszonya. Ez utóbbiak alárendelt, nem szabad emberként állnak viszonyban állnak egymással, ahol az alárendeltet tekinthetjük úgy, mint aki része a föléndeltnek. Tamás szerint a csere-igazságosság azt jelenti, hogy megadjuk a Másiknak azt, ami őt illeti, sem többet, sem kevesebbet. A *debitum* megadása olyasvalakinek történik, akit tőlünk különbözőnek, esetleg ellenérdekeltnek ismerünk, de mégis *elismerjük* és megadjuk neki a *járandóságát*: ez a *iustitia commutativa* objektív igazságossága, amely a másik embernek és jogának teljes elismerésén és nem a szereteten alapul. Pusztán individuális értelmezési keretben tekintjük a csere- vagy kommutatív igazságosságot, ha csak az *ellenérdekeltségre*, a velem *szemben* levő Másik jogára, járandóságára figyelünk, amit meg kell adni a jogi előírásokban foglalt bizonyos arányosságok és megfelelőségek alapján, és nem vesszük észre, hogy a *iustitia commutativa* éppen a felek, a *személyek kölcsönös elismerésén* alapul, amit az alapul fekvő jogviszony a *jogi kapcsolatban* megnyilvánuló struktúrájánál fogva biztosít, s amelyet az igazságosság aktusa még külön ki is nyilvánít. Tehát a jogi reláció talaján létrejövő ontoegzisztenciális 'elismerés' (Cotta, 2006/a:182; Cotta, 2006/b:183–188; Cotta, 1991) nemcsak egymás jogának, hanem egyúttal egymás személyének, személyi méltóságának, s ehhez tartozó vagy ezen alapuló igényjogosultságainak általában vett elismerését is implikálja valamiképpen a jogi relációban. Legalábbis annyira, amennyire az igazságossági, illetve jogi kapcsolat ezt az egyenlőként való elismerést feltételezi, ahol nem is annyira az „egyenlő”-n van a hangsúly, hanem az egyenlő *személyi méltóságon*. A személyek egyszerre vannak méltóságuk révén önmagukért, s ugyanakkor részei a társadalmi testnek, amelyek közötti viszonyt a jog egyenlősítő, arányosító, illetve kiegyenlítő-harmonizáló mércéivel normatíve szabályozza. Az interperszonális viszonyokban a filozófiailag vagy teológiailag értelmezett „*személyként való létezés*” alapja az ember Istennel szembeni, vele való kapcsolatában értelmezett személy-léte (Bellini, 1993:183), minthogy a keresztény személy-felfogás ebből indul ki, mivel a keresztény antropológia az ember Isten képmás-mivoltának alaptételén alapszik, ami az emberi méltóságot adja, s teszi egyúttal ezen minden emberben egyenlő és feltétlen személyi méltóság elismerését minden ember és minden (politikai) közösség számára *kötelezővé*. A személyközi viszonyokban is, minthogy ez a „*személyként való létezés*” egyik legfőbb dimenziója, a személy megmarad egyfajta szabályok, mércék által „dekódolhatatlan”, mert tartalmi valóságában kimeríthetetlen, kommunikálhatatlan misztériumnak, feltétlen morális valóságnak, amiképpen a személyközi lét is ebből kifolyólag egy olyan szimbolikus minőségi egységet alkot, ami részesedik „a személy” Isten-képiségeből fakadó teológiai misztériumból – az ember Isten-képisége az ember szentháromságos életre való meghívottságát is jelenti, így a három isteni személy relációja modellül szolgál az ember társadalmi életéhez is (Cambón, 2005) –, sőt fokozottan fejeződik ki benne, azaz a személyközi dimenzióban a személyi lét. A személyköziség morális valósága az erkölcsi emberré válás kiemelt területe, s így az erényhierarchia előkelő helyén ál-

ló igazságosság is, mint az interszjektív viszonyokban megmutatkozó erény, illetve elvárás is jelentős mértékben kiveszi a részét az emberek relációikban történő önmegvalósításaiban. Pontosabban, a jogi viszonyokban a felek az igazságosság gyakorlása által *egymásban teljesítik ki* a személyi létet.

Első hallásra talán meglepőnek tűnhet, hogy Szent Tamás a *restitutio*ban látja a *iustitia commutativa* megvalósulását. Szerinte a *restitutio* „semmi egyéb, mint, hogy valakit ismét visszahelyezünk annak birtokába, tulajdonába, ami az övé”. Josef Pieper Szent Tamás nyomán – helyesen – a „visszaadást” a „járandóság” megfizetéseként értelmezi, ami nem más jelent, mint „valakinek megadni, ami jár neki”. Ha viszont övé – hozhatjuk a kanti ellenvetést (Kant, 1991:333) – akkor nem kell neki odaadni. Pieper éppen a „járandóság” fogalmában látja ennek a látszólagos ellentmondásnak a feloldását, hiszen éppen arról van szó, hogy bár az övé, mégsem birtokolja azt:

„Ezáltal a *sum* elismerését joggal nevezhetjük »helyreállításnak«, visszaadásnak, kártételnek, az eredeti jog visszaállításának”. (Pieper, 1996:82)

Ennek értelmében tehát minden tartozás, vagyis *debitum* megadását *'helyreállítás'-*nak lehet nevezni (Pieper, 2000:79–86; Sum. Theol., II-II, q. 62.). Ennek alapja mindig egy jogviszony, amely jogosultságokat és köteleességeket hordoz. Ennek alapján vannak tehát jogosultak és kötelezettek. Ha viszont az adott jogviszonyban vannak adós-jogosulti pozíciók, és ennek megfelelő jogosultságok és köteleességek, akkor az igazságosság azt követeli, hogy mindenki kapja meg az őt illetőt, illetőleg mindenki adja meg a Másiknak az őt illetőt. Ezt kell tehát tenni az igazságosság aktusával: megadni a Másiknak azt, amire joga van, de aminek még *nincs* birtokában (Pieper, 1996:83–84). Az igazságosság aktusával annak birtokába (joggyakorlásába stb.) juttatom a másik felet, ami őt jog szerint illeti, de amivel még nem rendelkezik. A károkozaskor még inkább érződik a felek közötti létrejött (relatív szerkezetű) jogviszonyban a megbillent egyensúly helyreállításának az igénye.

A társadalmi együttélésben a „paradicsomi állapot” az érdekellentétek, a háborúk és az igazságosság egy- vagy többirányú sérülése miatt, vagy akár jogi tények hatására is folyton-folyvást felborul. Ebben a gondolati képben a keresztény tanítás szerinti bűnbeesés előtti eredeti (édenkerti, paradicsomi) romlatlan „természeti” állapot és a természetjog bűnbeesés utáni működése a megromlott emberi természetben együtt vannak jelen mintegy egymásra vetítve, hiszen az előbbi állapotban tökéletes harmónia van, minthogy az emberek önként szeretetből betartják az Isten által rendelt törvényeket, az utóbbiban pedig bár érvényesek és hatnak a természeti törvény szabályai, azok sokszor nem realizálódnak, minthogy bizonyos emberek nem az igazságosság és a jog szerint cselekszenek, ezért jogszerűtlen cselekedeteikkel folytonosan megbontják a harmonikus együttélési viszonyait. Csakhogy nem csak kifejezetten jogot és igazságosságot sértő cselekvések következtében keletkeznek azon egyensúlytalansági helyzetek, amiben új *debitumok* keletkeznek. A pusztán jogkövető, érdekérvényesítő magatartások is létrehozhatnak új jogosultságokat, a másik oldalon pedig ezeknek megfelelő

kötelezettségeket akár szerződéses viszonyokban, akár más kötelmi viszonyokban, de akár a tulajdonostársak között is. Az emberi interakciók milliárdjaiban folyamatosan megborulnak az aktuális viszonyok, s így újabb és újabb adós-helyzetek jönnek létre.

Pieper úgy látja, hogy az igaz ember feladata az, hogy belássa az igazságtalanságot és helyreállítsa az igazságos állapotot, s így reparálja az igazságtalanságot, amelyet esetleg ő hozott létre. Erre az ember képes romlott természeti állapotában is, minthogy a természeti törvényt ismeri, a természetes igazságossági rendet az abból fakadó, a feleket megillető jogos dolgokkal pedig képes megismerni. Ezután Pieper kitér a elemzési horizontot, és a társadalmi cselekedetek közvetlen vagy közvetett kihatásait vizsgálva – miként azt mi is tettük – megállapítja, hogy minden tett *megzavarja* a fennálló állapotokat, így módon mindig adóssokká vagy hitelezőkké válunk:

„S mivel az emberek között kialakul egy állandó adósvizony, újra meg újra felmerül annak követelménye, hogy »helyreállítás« útján szüntessék meg adósságukat. Az igazságosságot soha nem lehet egyszer s mindenkorra »helyreállítani«, véglegessé tenni. Mindig, »ismét« („*iterato*”) létre kell hozni, »helyre kell állítani«. A »kiegyenlítődéshöz való visszatérés« – amellyel Tamás szerint bekövetkezik a *restitutio* – véget nem érő feladat. Ez azt jelenti, hogy az *igazságosság aktusának szerkezetében az emberi együttélés dinamizmusa fejeződik ki* (kiemelés tőlem: F. J.).” (Pieper, 1996:83)

Mint tudjuk, az emberek közötti igazságossági rend tekintetében a természeti törvény, illetve a természetjog szolgál normatív alapul, hiszen ez utóbbinak – a középkorban – éppen az interperszonális kapcsolatok a *par excellence* érvényességi területe, tehát feladata „*ordinare hominem ad hominem secundum naturalem ordinem*” (az embereket egymáshoz rendelni a természeti rend szerint) oly módon, hogy előmozdítja a természetnek megfelelő („*naturaliter homini convenientes*”) cselekedeteket (*operationes*), s megakadályozza az azzal össze nem férőeket (*inconvenientes*) (Bellini, 1995:319). Mindezek mögött a rend és az általa szabályozott kapcsolatok szilárd építménye áll, ahol a rend nem a statikusságot és a változtathatlanságot jelenti, mivel a rend Szent Tamás szerint az „igazságosság által meghatározott értékek együttese”, amely megadja mindenkinek az őt illetőt, mindenkinek a maga jussát, funkcióját, pozícióját, súlyát. A változó és a folyamatosan megbomló egyensúlyi-egyensúlytalansági helyzetekben állhatatos és kitartó akarat által „megadni mindenkinek az őt illetőt” (*unicuique suum*), ebben áll tehát az igazságosság mibenléte. Az igazságosság gyakorlása tehát a pillanatról-pillanatra helyreállított és újra létrehozott rendet biztosít(hat)ja, mely dinamikus újrahelyreálló rend az igazságosság *a.*) objektív kritériumai és ugyanakkor *b.*) szubjektíve gyakorolható erénye által *együttesen* valósulhat csak meg. A Másikat valóban megillető *suum*ot ugyanis mindig csak úgy lehet meghatározni, hogy a természeti törvény alapelveit, vagy pozitíválódásuk esetén, a jog alapelveit, a pozitív jogi szabályok „mögé” vagy „fölé” helyezzük, s így a pozitív jogi szabályoknak az alapelvek által – a változó történeti körülmények által meghatározott adott helyzetekre – való konkretizált tartalmát állapítjuk meg. Ez az a *suum*, az aktuálisan keletkező *debitum*, amely

túl van a szabályokon, de az alapelvek szerint az adott helyzetben a Másikat megilleti. Ezen alapelv-alkalmazó és egyben *debitum*-keletkeztető művelet a helyes értelmet, de sokkal inkább a mérlegelő prudenciális cselekvést, valamint, igen, az igazságos lelkületet is igényli, tehát hogy állhatatos és kitartó akarattal megadjuk a Másiknak az őt illetőt.

Pieper – tehát – az 1.) igazságosságot inkább az egyén-egyen viszonyban látja megvalósítandónak, és az igazságtalanság megszüntetését nem terheli rögtön a vertikális (állami) dimenzióra. 2.) Minden külső cselekedetet úgy tekint, mint ami a társadalmi *status quora* kihatással van, azt “megzavarja”. Ez a szemlélet a Szent Tamás-i *persona* fogalmából egyértelműen következik, hiszen ez az ember társadalmi kapcsolataiban való létezését fejezi ki. 3.) Pieper olvasatában Szent Tamás „*iustitia commutativa*”-ja, mint *restitutio*, a társadalmi vagy nemzetközi konfliktusok „interszjektív” való rendezhetőségét is tartalmazza, tehát akár közösségek vagy államok egymásközi jogvitájában is. 4.) Az “adóviszony” szerinte a társadalmi interakciók által folytonosan alakul, változik.

Ha a fentieket elfogadjuk, akkor a filozófiai-erkölcsi értelemben vett Másikra (és jogaira) való figyelés erőnyen alapuló voltának szükségességét is elismerjük, mely felfogás messze meghaladja a jogviszonyokban tanúsítandó magatartás későbbi modern individuális értelmezési keretét, amely szerint mindenki – némileg leegyszerűsítetten megfogalmazva – csak önmaga érdekeire tekintettel cselekszik, a Másikra tekintettel csak annyiban van, hogy a törvényekben és a szerződésben foglaltakat teljesítse, az alapelveket tekintve pedig akként, hogy ne *akadályozza* őt jogai gyakorlásában. Ez az alapállás a Másikat jobbra csak a jogsértéstől való tartózkodás és a nem-károkozás, valamint a Másik joggyakorlásának tűrésében testet öltő *passzív, negatív* viszonyulásában észleli. A tomista-perszonalista megközelítés ezzel szemben a Másik jogait tevőleges, *pozitív cselekvés* által adja meg, a *debitum* megadásával pedig a Másikat dinamikus juttatja jogaihoz, mivel a cselekvő úgy tesz, ahogy adott esetben azt ő is szeretné, hogy vele szemben mások cselekedjenek (aranyszabály).

Pieper jog- és igazságosság-felfogásának homlokterében, az előbb ismertetett szemlélet szerint, a személyek tágabb értelemben vett, azaz nem csak a szabályokba merevíthető, hanem a jogelvek által is megkívánt jogainak kölcsönös elismerése áll. Pontosabban, a felek készen állnak arra, hogy a változó viszonyokban, szituációkban megadják egymásnak mindig és újabb konkretizált tartalommal a jussukat. Az így tekintett jogi viszonyt és benne az aktuálisan kiegyenlítendő *debitumot* az objektív igazságosság mércéje az adott viszonyoknak megfelelően „szabályozza”, míg az igazságosság erőnye egy dinamikus, mindig újra létrehozandó egyensúly-teremtési szándék által vezetetten, a Másik olyan jogát is észreveszi és juttatja, amelyeknek tekintetbe vételére csak alapelvek köteleznek, de a konkrét tartalom-meghatározást illetően az adott jogviszonyban levőkre hárul a felelősség. Az „ontoegzisztenciális” vagy perszonalista olvasatban tekintett jogi relációban az objektív igazságtalanság beállta, a *debitum* kiegyenlítetlensége az igazságosság gyakorlásának kötelezettségét keletkezteti, folyton aktivizálva ezáltal

az egyént a *iustitia commutativa*ban létrejött járandóságok megadására. Mint említettük, a jogviszonyok folyton létrejönnek, illetve új tartalmakkal telítettnek, amiáltal a mindenkori *debitum* megadása egy véget nem érő folyamat.

Mint már érzékeltettük, a hangsúly a fent vázolt tamási interpretációban nem annyira a szembenálló ellenérdekelt „én”-ek *követelhető* jogaira, az ő szempontjaikra helyeződik, hanem egyrészt *a.)* az objektíve vett igazságosság *relacionalista*, jogviszonyban foglalt jellegére, amelyben a mindenkori Másiknak joga keletkezik, ami egyben a másik oldalon *debitum*ot keletkeztet, másrészt *b.)* a szubjektív igazságosságot tekintve pedig a mindenkori szemben levő *Másikra*, akinek az övét kell *megadni*.

Ezek után már leszögezhetjük: nem a jogok meghatározásának *szubjektivizmusa*, hanem a jogviszony objektív igazságosságához kötött *realizmus*, s nem a jogok alanyi *követelhetősége*, hanem az interperszonális relációban a Másik jogainak *megadásának kötelezettsége* a domináns.

A mindenkori és a kölcsönös értelemben vett Másik objektív igazságosságból fakadó joga szabja meg a kommutatív igazságossági reláció konkrét tartalmát, minthogy az *adott helyzet igazságossága* csak a másik féllel való konkrét hermeneutikai helyzetben kap egyáltalán értelmet. A természetjog *általános* elvei amúgy is igényelnek egy ilyen alkalmazott, az adott helyzetbe implementált *gyakorlati* konkrét értelmet.

Az objektív igazságosság azonban mégis valamiképpen az adott helyzetben vagy a dolgok konkrét természetében kifejezésre jutó *objektív igazságra*, magára a feleket illető *igazságos dolgokra* utal. Az egyik reálisan előforduló verzió az, hogy valaki formálisan elismeri, hogy valakinek az alapelvek konkrét értelme alapján elvileg járhat valami, de ezen igény megismerése iránt közömbös, mert csak a törvény szabályait vagy a szerződés betűjét követi, s nem tekinti a „szituáció konkrét igazságát”. Ezzel szemben, azt kell azonban mondjuk, hogy az igazságosság konkrét értelme mindig szükségessé teszi a Másik jelenlétét, s vele az ő érdekeit, amely relációban a pusztán egyoldalú igény adott esetben valódi jogi járandósággá lesz, de ehhez paradox módon sokszor éppen az ellenérdekű fél igazságos hozzáállására van szükség, hogy akarja megállapítani és megadni a Másikat illetőt. A *prudentia*, a gyakorlati bölcsesség révén válik megfogalmazható jogosultsággá a történeti helyzetben benne rejlő igazságosság-igény, minthogy a *prudentia* a természeti törvény, vagyis a természetes igazságosság intersubjektíve megfogalmazott elveinek, így például az aranyszabály igazságosság-szabályának „itt és most” konkretizálását adja. Az egyedi helyzetek igazságossága a felek közötti érdekállás „igazságába” van írva, de konkrét *sum*ként és egyben *debitum*ként megfogalmazható módon, mindig csak a pillanatnyi, az „itt és most” prudenciális „helyzetolvasás” alapján megfogalmazható tartalommal (Pieper, 1996:38, 55).

A kommutatív igazságosság ezen dinamikus társadalomképében nincsen ideális, *tökéletesen megvalósult igazságossági állapot*, minthogy a valóban igazságos egyensúlyi helyzetet mindig csak *közelítő*, a jogviszony fennálltának egy időpontjában, értelemszerűen soha létre nem jövő, de a jogviszony teljesítés vagy egyéb módon való megszűnésének állapotában is, végső soron csak *tökéletlenül megvalósult igazságossági helyze-*

tek vannak, mivel a földi körülmények között az egyes személyek nem ismerhetik meg a tökéletesen az igazságos helyzeteket, s főképpen morálisan nem képesek ezek megvalósítására. Mindez azonban semmit nem vesz el azon kötelességből, hogy állandóan és kitartóan keresni szükséges és meg kell adni a Másikat illető.

Pieper a Szent Tamás-i *iustitia commutativa* kiemelt jelentőségét méltató szavaival zárjuk le ezt a részt:

„Ha igaz az, hogy a közösségi élet egyedül a *iustitia commutativa* alapján nem bontakozhat ki csorbíthatatlanul, úgy az is igaz, hogy általa a *közösségi lét magvát* neveztük meg, és azt az alapot, amelyre az elfogadás magasabb, sokrétű formáinak is szüksége van (kiemelés tőlem: F. J)”. (Pieper, 1996:81)

Az interszjektív dimenzió és annak Szent Tamás-i kommutatív igazságossága képezi tehát a *közösségi együttélés alapját*, de kifejezi ez egyúttal a *jogi viszony alapvető struktúráját* is.

3. Összegzés

Záró megállapításként elmondhatjuk, hogy a (I.) (természet)jog legfontosabb *tartalmi* jellemzője azon *objektív természetes rend*, ami objektív *helyességet* tartalmaz, s amely alapján valakinek valami, mint jogos rész jár. A pozitív jog akkor rendelkezik *kötelező erővel*, ha ezen természetes jogrendnek megfelelően ezt fejezi ki és ezt bontja ki.

A (II.) (pozitív) jog négy megvizsgált *formális* jellemzője, *a.) a Másikra irányultság* (alteritás), *b.) a külsőlegesség*, *c.) az erény-nélküli cselekvés lehetősége*, illetve *d.) a kényszer* közül az első kettő *sohasem hiányozhat* ténylegesen sem a jog esetében. A két utolsó *gyakorlatilag* hiányozhatnak, s sokszor *kívánatos* is, hogy *hiányozzanak*; de azt mondhatjuk, hogy a jognak *el kell ezeket fogadnia*, bár *nem szükségszerű*, hogy azok a gyakorlatban is megvalósuljanak. Az erkölcsöt ezzel szemben *jellemezheti* az első két ismérv, de az erkölcs esetén *kizárt* az utóbbi kettő jellemző (Graneris, 1946:13).

Irodalom

- Ambrosetti, Giovanni, *Diritto naturale cristiano*, Roma 1970.
 Bellini, Piero, *Respublica sub Deo*, Firenze 1993.
 Bellini, Piero, *Saeculum christianum*, Torino 1995.
 Cambón, Enrique, *Trinità, modello sociale*, Roma 2005.
 Cotta, Sergio, *Il diritto nell'esistenza*, Milano 1991.
 Cotta, Sergio, *A természet fogalma a jogban*, In Frivaldszky János (szerk.), *Természetjog, szöveggyűjtemény*, Budapest 2006/a.
 Cotta, Sergio, *A természetjog filozófiai antropológiai alapja*, In Frivaldszky János (szerk.), *Természetjog, szöveggyűjtemény*, Budapest 2006/b.
 De Bertolis, Ottavio, *Il diritto in San Tommaso D'Aquino*, Torino 2000.
 De Bertolis, Ottavio, *L'Ellisse giuridica. Un percorso nella filosofia del diritto tra classico e moderno*, Padova 2011.

D'Agostino, Francesco, *Introduzione*, In Michel Villey, *La formazione del pensiero giuridico moderno*, Milano 2007.

D'Entrèves, Alessandro Passerin, *La Dottrina del diritto naturale*, Milano 1980.

Graneri, Giuseppe, *L'amoralità del diritto di fronte alla dottrina di San Tommaso*, *Rivista di Filosofia Neoscolastica*, 1940/2–3.

Graneri, Giuseppe, *L'amoralità della legge giuridica di fronte alla dottrina di San Tommaso*, *Rivista di Filosofia Neoscolastica*, 1946/1.

Grossi, Paolo, *L'Ordine giuridico medievale*, Roma–Bari 1995.

Hervada, Javier, *Introduzione critica al diritto naturale*, Milano 1990.

Kant, Immanuel, *Az erkölcsök metafizikája*, In Immanuel Kant, *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, A gyakorlati ész kritikája, Az erkölcsök metafizikája*, ford. Berényi Gábor, Budapest 1991.

Pieper, Josef, *A négy sarkalatos erény*, Budapest 1996.

Pieper, Josef, *La giustizia*, Brescia 2000.

Pizzorni, Reginaldo M., *Il fondamento etico-religioso del diritto secondo San Tommaso D'Aquino*, Milano 1989.

ERKÖLCSI JOGOK, EMBERI JOGOK, ALKOTMÁNYOS JOGOK

TÓTH J. ZOLTÁN

Bevezetés

Jogok, ezen belül emberi jogok nélkül az ember pusztán tárgyként, dologként létezhetne, megfosztva az emberi létezéssel együtt járó azon morális igényektől, melyek őt emberré: gondolkodó, érző, a világot felfogni és megérteni képes, idő- és éntudattal rendelkező, erkölcsi ítéleteket alkotni tudó lényé teszik. E tulajdonságok okán az emberek nem kezelhetők dologként, nem válhatnak más emberek tulajdonává, és (mint szabad akaratú rendelkező lények) nem foszthatók meg életük meghatározásának jogától. Gondolataikért nem vonhatók felelősségre, tetteik pedig mindaddig csak morálisan ítéelhetők meg, amíg nem ártanak másnak vagy másoknak, nem veszélyeztetik a többi ember jogait vagy jogos érdekeit, nem okoznak (anyagi, fizikai vagy lelki) kárt. Minden embert megilletnek bizonyos jogok, pusztán azért, mert emberek; e jogok nem korlátozhatók és nem sérthetők meg, sem az állam, sem senki más által.

A szociális és oktatási intézményekben, főként ott, ahol kiskorúak (A Gyermek jogairól szóló 1989-es New York-i egyezmény szóhasználatában, minden 18 év alatti esetben: gyermekek) vannak, különösen figyelni kell arra, hogy e jogok érvényesüljenek, ugyanis az intézményben lakók, gondozottak, tanulók stb. a társadalom legsérülékenyebb és legvédtelenebb csoportjait jelentik. Az idősek otthonainak sokszor a családjuk által is alig vagy egyáltalán nem látogatott lakói, a felnőtteket tisztelve félő gyermekek, a körülöttük levő világról keveset tudó fogyatékosok stb. mind kiemelten veszélyeztetettek, akiknek az érdekeiért legfeljebb tanítóik, nevelőik, gondozóik, ápolók, illetve végső soron az intézetek vezetői tudnak kiállni – ha tisztában vannak ők is a saját jogaikkal, lehetőségeikkel, a tevékenységüket körülvevő jogszabályi környezettel.

Jelen fejezet az ő számukra kíván bepillantást nyújtani az alapvető jogokkal kapcsolatos fogalmi készletbe, ezek kialakulásának és erkölcsi igazolásának mikéntjébe, továbbá ezen speciális jogok érvényesítésének a lehetőségeibe; míg ugyanis azt többnyire tudják, hogy milyen (a törvény-rendeleti szintű rendes, tételes jog által szabályozott) esetekben lehet bírósághoz vagy valamilyen közigazgatási hatósághoz (esetleg más szervhez, pl. az alapvető jogok biztosához vagy az oktatási jogok miniszteri biztosához) fordulni, addig az alkotmányos jogokkal kapcsolatos igényérvényesítési lehetőségekkel többnyire nincsenek tisztában.

1. Az emberi jogok megalapozása

Az alkotmányba foglalt és ténylegesen érvényesülő jogok eredetileg emberi jogokként fogalmazódtak meg a felvilágosodás menetében, kisebb részben a XVII., nagyobb részben a XVIII. században. Az *emberi jogok* azokat a jogokat jelentik, melyek az ember ember mivoltából fakadnak; melyek az embert születésénél fogva megilletik, mert annak filozófiai lényegéhez tartoznak. Abban azonban, hogy mi ez a filozófiai lényeg, jelentős eltérések voltak és vannak az egyes gondolkodók között. A legtöbben a természetjog tárgyi normarendszerének természetes jogaiból eredeztetik az emberi jogokat, vagyis az emberi jogok az erkölcsi normarendszerek alapjául is szolgáló ún. *természetes jogok* következményei.

A *természetjog* – általános értelemben – az ember vagy az emberek közössége által tudatosan létrehozott tételes (ún. pozitív) joghoz képest magasabb rendűnek tekintett normatív rend, melynek normái nem emberi eredetűek, az emberi (jogalkotói) akarattól függetlenül, mindenkor és mindenhol érvényesülnek, mert ezen normák az abszolút igazságosságot testesítik meg. A „természet” szó – eltekintve egyes szofista filozófusoknak a külső, fizikai-biológiai természettel azonosított fogalomhasználatától – az ember „belső” természetét, lényegi tulajdonságait (hajlamait, vágyait, egyéb lélektani jellemzőit) jelenti, így azt, hogy az ember a „jóra” törekszik, vagyis olyan körülmények között szeretne élni, amely pozitív, kellemes érzéseket vált ki belőle és mivel „eszes lény”, ezért képes felmérni, hogy ezt mely feltételek mellett valósíthatja a leginkább meg. Mivel tudja, hogy minden jó alapja, nélkülözhetetlen feltétele a biztonság, amit csak más emberek védelme garantálhat a számára, ezért törekszik arra, hogy más emberekkel társuljon. Ennek érdekében közösségeket hoz létre, és a közösség fennmaradása (a közösségi létből származó előnyök tartós biztosítása) érdekében tartózkodik azon magatartásoktól, amelyek annak felbomlásához vezetnének. Vagyis a közösségben élő emberek mindegyike saját érdekében elfogad (mind másokra, mind saját magára nézve) olyan szabályokat, amelyek a közösség együtt maradását és a közösségben élő emberek hatékony együttműködését szolgálják, azért, hogy ezáltal bizonyos előnyökre tegyen szert. Ezek a szabályok lesznek a természetjogi szabályok, ugyanis ezek betartása felel meg az emberek belső természetének.

Más, vallási alapú felfogást képviselő filozófusok az ember (minden ember egyenlően) halhatatlan lelkét alapul véve fogalmazták meg a természetjog szabályait, míg pl. Immanuel Kant az ésszel elvileg belátható valódi önérdéket, mint az állami jogi szabályozás alapját és feltételét kifejezetten etikai kategóriaként fogalmazta meg, és ebből vezette le a gyakorlati észhasználat három követelményét: az emberek szabadságát, egyenlőségét és önállóságát. Kant szerint mind a jog, mind az erények szerinti magatartások az emberek természetes észhasználatán alapulnak, olyan kötelezettségeken, amelyek az eszes lények azon felismeréséből következnek, hogy bizonyos cselekvések megvalósítása (és mások elkerülése) tulajdonképpen önérdékük. Ezt fejezi ki az autonómia elve, amelynek kanti megfogalmazása szerint „úgy válasszunk, hogy választásunk maximái ugyanabban az akarásban egyúttal általános törvényként is benne foglaltassanak”.

(Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése, 75. o. In: Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1991.)

Mindennek megfelelően az *emberi jogok* azon természetes vagy erkölcsi jogok, melyek az ember biológiai és morális státuszával állnak összefüggésben, és amelyek személyisége elismerésének, tiszteletének és védelmének, illetve a társadalomban elfoglalt, másokkal születésénél fogva egyenrangú és egyenjogú pozíciójának feltételeit és garanciáit jelentik.

Az emberi jogoknak – Karel Vašák kategorizálása alapján – hagyományosan *három generációját* különböztetik meg. Az *első generációs emberi jogokat* a felvilágosodás menetében, döntően a XVIII. század végétől kezdődően elismert és megfogalmazott *politikai* (pl. választójog) és *polgári jogok* (az ún. klasszikus szabadságjogok: szólásszabadság, mozgásszabadság, tulajdonhoz való jog, élethez való jog, testi integritáshoz való jog stb.) jelentik. A *második generációs emberi jogok* az ún. *gazdasági, szociális és kulturális jogok*, melyek a XIX. század végétől, XX. század elejétől már nem az egyének negatív jellegű szabadságát, vagyis állami beavatkozástól való mentességét garantálják, hanem az államot a megélhetés, a munkavállalás, illetve a társadalmi életben való aktív részvétel lehetővé tétele érdekében tevőleges cselekvésre kötelezik (munkához való jog, pihenéshez való jog, szociális biztonsághoz való jog, művelődéshez való jog stb.). Végül a *harmadik generációs emberi „jogok”* az ún. *szolidaritási* (más elnevezéssel: *globalizációs*) *jogok*, melyek a XX. század végétől olyan, alanyi jogként nem elismert kívánalmakat fogalmaznak meg, melyek egyéni garantálása és egyéni gyakorlása a védeni kívánt érdek természete miatt lehetetlen, vagy rendkívül nehéz és amelyek tipikusan az államok együttműködését feltételezik, az emberiség egésze érdekeinek védelmezése végett (egészséges környezethez való jog, a fenntartható fejlődéshez való jogkollektív nemzetiségi jogok, fogyasztói jogok, illetve legújabban ilyen az egészséges élelemhez és az ivóvízhez való jog).

2. Az alkotmányos jogok

Az emberi jogok azáltal válnak *alkotmányos joggá*, hogy azokat az adott állam alkotmánya elismeri és védelemben részesíti. (Az alkotmányok továbbá nemcsak emberi, hanem *állampolgári jogokat* is tartalmazhatnak, melyek – nevükből is adódóan – abban különböznek az emberi jogoktól, hogy azok nem az ember ember mivoltához, hanem az egyén polgár mivoltához, tehát egy adott állammal fennálló kapcsolatához kötődnek, így csak az adott állam polgárait illetik meg, ilyen pl. a választójog vagy a közhivatal viseléséhez való jog. Végül létezhetnek emberi és alkotmányos jogai azoknak is, akik nem állampolgárok; ilyen pl. a menedékjog, amely minimálisan biztosítja a valós üldöztetéstől való félelem esetén az üldöztetés idejére az állami oltalmat.)

2.1. Abszolút és korlátozható jogok

Alkotmányunk, azaz Magyarország Alaptörvénye is számos alkotmányos jogot (emberi és állampolgári jogot) tartalmaz; ezek közül egyesek *abszolút (korlátozhatatlan) jogként* kiemelkednek a többi közül. Ezek – a relatív (korlátozható) jogokkal ellentétben – döntően azokat a jogokat jelentik, melyek gyakorlása még különleges jogrend idején sem függeszthető fel vagy korlátozható. Ilyen jelenleg az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog; a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma; a (rab)szolgaság tilalma; az emberkereskedelem tilalma; az a tilalom, hogy tilos emberen tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni; az eugenika, a szervkereskedelem és a klónozás tilalma; az ártatlanság védelme; a védelemhez való jog; a *nullum crimen et nulla poena sine lege elve* (azaz hogy senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején nem volt bűncselekmény), illetve a *ne bis in idem* elve (azaz a többszörös büntetőjogi értékelés tilalma). De ilyen abszolút jognak minősülnek egyes más olyan jogok is, amelyek korlátozása fogalmilag lehetetlen, például a gondolatszabadság, avagy a lelkiismereti és vallásszabadság részjogosítványának számító szabadság a vallás vagy más meggyőződés megválasztására vagy megváltoztatására.

E jogok garantálása nem az állam vagy az állami szerv mérlegelésén múlik, mert mérlegelésre – lévén ezek abszolút jogok – nincs lehetőség. Mivel – például – minden ember méltósága teljes (és teljességében egyenlő), bármely szermély olyan feltételek közé kényszerítése, mely méltóságától őt megfosztja, jogellenes, és büntetendő. Szintén jogellenes bárkit vallásának gyakorlásában, vagy egyáltalán: lelkiismereti meggyőződésének megválasztásában korlátozni, mert a lelkiismeret és a gondolat az egyén legbensőbb szférája, mely az egyéni autonómiából, az ember erkölcsi ítéletek alkotására való képességéből immanens módon következik. E jogokkal szemben semmilyen állami cél vagy más jog nem mérlegelhető, mert nincs olyan érdek, mely alapján bárkit méltóságától, testi integritásától, szabad gondolkodásától vagy meggyőződése kialakításától megfoszthatnánk.

Minden más jog – kisebb vagy nagyobb mértékben – *korlátozható*. A korlátozásnak azonban szigorú szempontjai és mércéi vannak, vagyis e jogok garantálása szintén nem diszkrecionális állami döntés kérdése; a személyek relatív jogai is csak megfelelő feltételek alapján, indokolt esetben hagyhatók figyelmen kívül.

2.2. Az alapjogok korlátozása

Magyarországon az általános alapjog-korlátozási teszt az ún. *szükségességi-arányossági teszt*. Ezt az Alkotmánybíróság dolgozta ki még működése kezdetén, mai alaptörvényi megfogalmazása pedig így hangzik: „Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mérték-

ben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” [Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés.]

Vagyis egy alkotmányos jog korlátozásához – amennyiben az nem abszolút jog, mert azok korlátozhatatlanok – a következő *tartalmi* feltételek szükségesek. 1) Legyen egy alkotmányos cél (más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték /például közrend, nemzetbiztonság, közegészség/ védelme), amely indokolja az adott jog korlátozását (*legitimitás*). 2) Az adott alapjog korlátozása alkalmas legyen e legitim cél elérésére, vagyis feltétel, hogy az adott alapjog korlátozásával egyáltalán lehetséges legyen a másik alapvető jog érvényesülését vagy egy alkotmányos érték védelmét biztosítani, elősegíteni (*alkalmasság*). 3) E más alapvető jog vagy alkotmányos érték megóvása más módon ne, csak egy alapjog korlátozásával, illetve éppen ezen alapjog (és ne egy kevésbé fontos alapjog) korlátozásával legyen lehetséges, vagyis az alapjogok vagy alkotmányos célok ütközése (az adott alapjog korlátozása egy legitim cél érdekében) elkerülhetetlen legyen (*sükségesség*). 4) Az alapjog-korlátozásra az előző feltételek fennállása esetén is csak akkor kerülhet sor, ha az adott alapjog korlátozása kisebb alapjogi sérelemmel jár, mint amekkora az az előny, amelyet a másik alapvető jog vagy alkotmányos érték érvényesítése biztosítani képes, tehát egy alapjog korlátozásának megengedtségéhez elengedhetetlen, hogy az az által elért előny meghaladja a korlátozással okozott vagy okozandó hátrányokat (*arányosság*).

Az Alaptörvény ezek mellett kiemeli még az alapvető jog lényeges tartalma tiszteletben tartásának követelményét, ez azonban valójában része az arányosságnak, mert egy alapjog lényeges tartalmának korlátozása bármilyen összevetésben aránytalan, hiszen ez esetben az adott (lényeges tartalmában is korlátozott) alapjog gyakorlatilag kiüresedne, funkciótlaná válna. Végül az alapjog-korlátozás *formai* követelménye, hogy az csak törvényben lehetséges, alsóbb szintű jogforrásban (kormányrendeletben, miniszteri rendeletben stb.) nem. Ennek az az indoka, hogy a törvényi szint megkövetelése garanciális jelentőségű: egyrészt a törvények – a kihirdetésükre vonatkozó szabályok miatt – jobban „szem előtt vannak”, így esetükben biztosítható tartalmuk széles körű megismerhetősége; másrészt a törvényeket közvetlenül a választópolgárok összessége által többségi alapon megválasztott Országgyűlés hozza, így a demokratikus legitimitáció is a törvényi szint mellett szól.

3. Az alkotmányos jogok érvényesítése

Az abszolút alkotmányos jogok tehát nem sérthetők meg, a relatív jogok pedig csak a megfelelő garanciális feltételek mellett korlátozhatók; e követelményeket bármely intézményben, de különösen a sérülékeny csoportokhoz tartozó emberekkel foglalkozó intézményekben érvényesíteni kell. Ahogy azonban a „rendes” jogokat is néha megsértik, előfordulhat az is, hogy valahol az alkotmányos jogokat nem tartják be. A rendes jogok érvényesítésére nyitva álló hatósági és bírósági út többnyire jól ismert, az alapvető jogok sérelme esetén igénybe vehető jogérvényesítési lehetőség azonban jelenleg még

kevés az, ezért lényeges, hogy a szociális, oktatási stb. intézményekben dolgozók, főként pedig azok vezetői ezzel is tisztában legyenek.

3.1. Az alapjog-érvényesítés szervei

Fontos tudni, hogy Magyarországon az alkotmányos jogokat mindenkinek tiszteletben kell tartania, és minden állami és társadalmi szervnek – működése során – azokra tekintettel kell lennie. Az alkotmányos jogok figyelemmel kísérése nem merül ki az Alkotmánybíróság tevékenységében: számos állami szerv (egyik) kifejezett feladata az alkotmányos jogok betartatása. A bíróságok és a közigazgatási hatóságok mellett kiemelendő e körben az ügyészség (mely nemcsak fellép a törvényesség érdekében, hanem alkotmánybírósi eljárást is kezdeményezhet); az alapvető jogok biztosa (akinek a feladata kérelem alapján vagy hivatalból bizonyos „visszásságok” kivizsgálása, vagyis hogy bármely hatóság, ideértve a közszolgáltatást végző szerveket is, tevékenységével vagy mulasztásával megsértette-e a beadványt tevő személy vagy más személyek alapvető jogát, vagy e tevékenység vagy mulasztás jár-e a jogsérelem közvetlen veszélyével); a Nemzeti Adatvédelmi és Információs Hatóság (amely a személyes adatok védelméért és a közérdekű vagy közérdekből nyilvános adatok nyilvánosságáért felelős); a Független Rendészeti Panasztestület (amely a rendőri szervek visszaélésszerű tevékenységével kapcsolatos panaszokat vizsgálhatja ki); az Egyenlő Bánásmód Hatóság (amely a legtágabb értelemben vett közszféra, valamint a munkaviszonyok és a szolgáltatások terén a hátrányos megkülönböztetés tilalmának érvényesítésére, illetve az esélyegyenlőség biztosítására hivatott); stb. (Mindezek mellett, végső esetben léteznek nemzetközi jogérvényesítő fórumok is, melyek közül a legismertebb, egyszerűsített a leghatékonyabb a strasbourggi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága.)

3.2. Az Alkotmánybíróság és az alkotmánybíráskodás Magyarországon

Az Alkotmánybíróság kiemelt szerepet játszik az alkotmányos jogok garantálásában; végső soron ugyanis ő mondhatja ki, hogy bizonyos szervek (így akár a bíróságok) elmulasztották a személyek alkotmányos jogainak érvényesítését a saját eljárásuk során. 2012. január 1-je előtt e lehetőség még csak a jogalkotóval szemben állt rendelkezésre (azaz az Alkotmánybíróság azt mondhatta ki, hogy az Országgyűlés, a Kormány, valamely miniszter, önkormányzat vagy más jogalkotó olyan szabályozást alkotott, amely alkotmányellenes, és ennek okán azt megsemmisítette, esetleg azt, hogy a jogalkotó elmulasztott megalkotni egy olyan szabályozást, amely az alkotmányos normák vagy nemzetközi szerződések alapján kötelessége lett volna, és felhívta azt e feladatának teljesítésére); 2012. január 1-je óta azonban az Alkotmánybíróság egyéni alapjogvédelmet is ellát, amely – lényegileg – azt jelenti, hogy egyedi ügyben, konkrét bírósági eljárásban mondhatja ki egy adott döntésről, hogy alkotmányellenes (alaptörvény-ellenes), és magát az alkotmányos szempontokat figyelmen kívül hagyó bírósági döntést is megsemmisítheti. Ezzel az alkotmányos jogok iránt fogékonyak kezébe az Alaptörvény egy

olyan eszközt adott, amellyel valóban hatékonyan léphetnek fel olyan esetekben is, amikor éppen maga a bíróság (vagy előtte valamely közigazgatási szerv) volt az, amely nem vette figyelembe az érintettek alkotmányos jogait. Ezt az eszközt hívjuk alkotmányjogi panasznak.

Az alkotmányjogi panasznak három fajtája van. Az első a 2012 előtt is létezett ún. „régí”, *normakontrollal egybekötött alkotmányjogi panasz* [az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 26. § (1) bekezdés], melynek alapján bárki, akinek az ügyében folytatott bírósági eljárásban véleménye szerint a bíróság alaptörvény-ellenes *jogszabályt* alkalmazott, és ennek folytán valamely, Alaptörvényben biztosított joga sérült, indítványozhatja a bírói ítélet vagy eljárás alapjául szolgáló jogszabály vagy jogszabályi rendelkezés alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését, feltéve, hogy egyéb rendes jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, avagy jogorvoslati lehetőség nincs (nem volt) számára biztosítva. A második a *közvetlen alkotmányjogi panasz* [Abtv. 26. § (2) bekezdés], amelyet akkor lehet igénybe venni, ha az alaptörvény-ellenes *jogszabály* rendelkezésének alkalmazása vagy hatályosulása folytán közvetlenül, bírói döntés nélkül következett be az alkotmányos jogsérelem. A harmadik, újonnan létrejött fajtája pedig az ún. „valódi” *alkotmányjogi panasz* (Abtv. 27. §), melynek lényege, hogy az egyedi ügyben érintett bármely személy vagy szervezet az Alkotmánybírósághoz fordulhat akkor is, ha nem a bíróság által alkalmazott jogszabályt tartja alaptörvény-ellenesnek, hanem (a jogszabály alkotmányosságának elismerése mellett) *magát a bírósági döntést vagy a bírósági döntéshez vezető bírósági eljárást*. Mivel relatíve a legtöbb sikeres, valódi alkotmányjogi panasz a tisztességes (hatósági vagy bírósági) eljáráshoz való jog megsértése miatt születik, ezért a tisztességtelen közigazgatási vagy bírósági eljárás viszonylag gyakori indoka a bíróság döntése megsemmisítésének.

Mindeme eljárások *jogkövetkezménye* azonban nemcsak a 1) *megsemmisítés*, hanem más is lehet. Így 2) a *jogalkotó által mulasztással előidézett alaptörvény-ellenesség fennállásának megállapítása* (ekkor az Alkotmánybíróság a mulasztást elkövető szervet – határidő megjelölésével – felhívja feladatának teljesítésére); 3) *alkalmazási tilalom kimondása*, ha az a törvényből nem következik; továbbá 4) *alkotmányos követelmény megállapítása*, amellyel az Alkotmánybíróság meghatározhatja a bíróságok és mindenki más számára egy jogszabály alkotmányos értelmét, illetve azokat a követelményeket, amelyeknek az adott jogszabály bírósági vagy egyéb szervek által történő alkalmazása meg kell, hogy feleljen. Emellett lehetséges még 5) az alaptörvény-ellenes jogszabály alapján jogerős határozattal lezárt *büntetőeljárás felülvizsgálatának elrendelése*, illetve 6) az alaptörvény-ellenes jogszabály alapján jogerős határozattal befejezett *szabálysértési eljárás felülvizsgálatának elrendelése* is.

Fontos, hogy a sérelmezett bírói döntésnek az ügy érdemében kell születnie, vagy az ügyet le kell zárnia, be kell fejeznie (pl. permegszüntető végzés). A panaszt az egyedi ügyben érintett (vagy annak törvényes képviselője) nyújthatja be; maga az egyedi ügy pedig lehet (polgári ügyekben) akár peres, akár nemperes eljárás. A panaszt a sé-

relmezett döntés kézbesítésétől vagy – ennek hiányában – a tudomásszerzéstől, avagy az Alaptörvényben biztosított jog sérelmének bekövetkezésétől számított hatvan napon belül lehet benyújtani, amely eljárási határidő, azaz a feladás, és nem a beérkezés időpontja számít. E határidő elmulasztása esetén igazolási kérelem az akadályoztatás megszűnésétől számított 15, de a döntés kézbesítésétől vagy az Alaptörvényben biztosított jog sérelmének bekövetkezésétől számított legfeljebb 180 napos objektív határidőn belül terjeszthető elő. A panaszt csak a jogerős bírósági határozat (ítélet vagy végzés) után lehet benyújtani, ha a rendes jogorvoslati lehetőségeket kimerítették, vagy jogorvoslat nincs (nem volt) biztosítva.

Mivel az alkotmányos jogok érvényesítése nem függ semmilyen kötelezettség teljesítésétől vagy a társadalomnak tett szolgálattól, így pl. azokra egy fogyatékkal élő személynek vagy egy kisgyermeknek is joga van, ők azonban ezzel nem feltétlenül vannak tisztában, vagy ha tisztában vannak is, nem feltétlenül vannak olyan helyzetben, hogy maguk lépjenek fel jogaik védelmében, ezért – különösen olyan esetekben, amikor a törvényes képviselőt egy szociális intézményhez kötődik – fontos, hogy e személyeket az intézményi dolgozók tájékoztassák jogaikról és lehetőségeikről, és segítsék őket azok érvényesítésében. Ezen eszközök egyike az Alkotmánybírósághoz fordulás, mely indokolt esetben hatékony jogvédelmet jelenthet az intézményi gondozottak, tanulók, de akár az ott dolgozók számára is, bármely állami szervvel (így akár egy bírósággal) szemben, bármilyen alkotmányos jog sérelme esetén.

Irodalom

- Halmi Gábor - Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Sári János - Somody Bernadette: Alkotmánytan: Alapjogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- Tóth J. Zoltán - Térey Vilmos: A „valódi” alkotmányjogi panasz. Kézikönyv jogkereső laikusok és gyakorló jogászok számára. (lektorálta: Köblös Adél) HVG-ORAC, Budapest, 2019.
- Péterfalvi Attila (szerk.): Adatvédelem és információszabadság a mindennapokban. HVG-ORAC, Budapest, 2012
- Kovács Kriszta: Az egyenlőség felé: A hátrányos megkülönböztetés tilalma és a támogató intézkedések. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.
- Cservák Csaba: Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer. Lícium-Art Kiadó, Debrecen, 2018
- Nagy Ferenc: A nullum crimen, nulla poena sine lege alapelvről. Magyar Jog, 1995/5. szám, 257-270. o.
- Helmut Coing: A jogfilozófia alapjai. Osiris Kiadó, Budapest, 1996
- Immanuel Kant: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1991
- Tóth J. Zoltán: Állam- és jogelmélet. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019
- Ádám Antal: A vallásszabadság összetevői. Társadalmi Szemle 1994/5. szám, 29-39. o.
- Paczolay Péter: A lelkiismereti és vallásszabadság. Acta Humana, 1995, 18-19. szám, 141-153. o.
- Rixer Ádám: Religion and Law – Vallás és jog. KRE ÁJK, Budapest, 2010
- Schanda Balázs: Magyar állami egyházjog. Szent István Társulat, Budapest, 2003
- Köbel Szilvia (szerk.): Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai. Patrocinium, Budapest, 2016

- Schweitzer Gábor: A lelkiismereti és vallásszabadság, valamint az egyházak jogállásának alkotmányos keretei. *Acta Humana*, 2006/1. szám, 3-16. o.
- Szathmáry Béla: Magyar egyházjog. Századvég Kiadó, Budapest, 2004.
- Cservák Csaba: Az ombudsmantól az Alkotmánybíróságig. Az alapvető jogok védelmének rendszere. Lícium-Art Kiadó, Debrecen, 2013
- Balássy Ádám Miklós: A közigazgatási bíróság mint a jogállamiságot biztosító intézmény. *Jogelméleti Szemle*, 2019/3. szám, 108-122. o.
- Barcsi Tamás: Az ember méltósága. Attraktor, 2005
- Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai. Századvég Kiadó, Budapest, 2009
- Kovács Júlia: Megvéd-e a jog az éhenhalástól - avagy megvalósulhat-e az élelemhez való jog a XXI. században? *De iurisprudencia et iure publico*, 2011/4. szám, 381-423. o
- Szigeti Péter - Takács Péter: A jogállamiság jogelmélete. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004
- Téglási András: A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013
- Barzó Tímea: A gyermekek alapvető jogainak védelme a magyar jogban. *Családi Jog*, 2005/3. szám, 1-6. o.

AZ EGYHÁZI INTÉZMÉNYEK TÖRTÉNETI TERHEI, A RENDSZERVÁLTOZTATÁS FELDOLGOZATLAN TÁRSADALMI HATÁSAI

BERTALAN PÉTER

A polgári Magyarország sikerének kulcsa, hogy tisztában legyünk a történelmi egyházak múltjával, küldetésükkel a jelenben, valamint a jövővel, amelynek elérése az egyházak társadalmi felelősségvállalása nélkül elképzelhetetlen.

1. Támadás az egyházak ellen, az egyházak történelmi terhei

A történelmi viszonyok alakulása során, az egyházakat sok támadás érte. Ezek közül is kiemelkednek a 20. században elszenvedett megaláztatások. Évtizedeken át megnehezítette tevékenységüket az államhatalommal való alkudozás, az üldöztetés, munkájuk megakadályozása. Átfogó egyházellenes támadásra került sor. Ez a támadás 1956 előtt nyílt, erőszakos volt. A forradalom után kétféle egyházpolitika keveredett. Egyrészt még érvényesült a Rákosi féle nyílt egyházellenes támadás, másrészt már más taktikát is alkalmaztak. Nyilvánartásba vették az ellenálló egyház tagjait, adatokat gyűjtöttek ellenük, a nyílt fizikai terror helyett gyakran a lelki zsarolást alkalmazták. A lelki terrort sokan nem bírták, a behódolás helyett inkább a halált választották. Az egyházi vezetőket sok esetben a szocializmus melletti hűségnyilatkozatra kényszerítették. Az ellehetetlenítés eszköztárához tartozott az is, hogy elvették az egyház földjeit és azokat az intézményeket, amelyek addig az anyagi létalapjukat biztosították. Ezután az egyházaknak államsegélyen kellett élniük. Az MSZMP Központi Bizottsága az Állami Egyházügyi Hivatal előterjesztése alapján döntött az államsegély összegéről. A külföldi segélyek bejutását az országba az állam megakadályozta.

Az egyház küzdelmét, a ránehezedő terheket bizonyítják a következő kiemelt események, történelmi tények:

1946-ban az ÁVO-n belül, Rákosi utasítására, megszerveztek egy alosztályt, amelynek feladata az „egyházi ügyek” kezelése volt. Fő feladatuk közé tartozott Mindszenty és körének megfigyelése. Az alosztály tagjai beépültek az egyházba. Módszerként alkalmazták a beszélgetést, követést, lehallgatást, levelek felbontását. Nagy gondot fordítottak a nem kívánatos közösségek bomlasztására is. 1951-ben az alosztály feladatkörét az Állami Egyházügyi Hivatal vette át.

1947 tavaszán a fakultatív vallásoktatásra tettek javaslatot.

Az egyházi rendezvényeken résztvevőket nyíltan zaklatták.

Megszervezték a békepapi mozgalmat. A tagokat zsarolás, fizikai kényszer, erkölcsi támadás, megvesztegetés útján szervezték be.

A támadás nemcsak a katolikus egyház ellen irányult, hanem a református és az evangélikus egyház ellen is. Feloszlatták a szerzetesrendeket, (ferences, piarista, ben-cés), tagjaikat kilépésük után is üldözték.

Perek sorozata indult. Megkezdődött a Mindszenty, Grósz, Czaplak érsekek, Péteri, Shvoy, Hamvas, Pap, később Ravasz, Ordass püspökök elleni támadás. Megkezdtek a pálosok elleni per előkészítését. A közvéleménynek bizonyítani akarták, hogy a vádlottak a régi rend visszaállítását szeretnék elérni, ellenségei a népi demokráciának, a törvényeket megszegik, kémkednek, valutaüzletet folytatnak, erkölcstelenek.

1989-ig folyamatosan igyekeztek a hívőket elidegeníteni az egyháztól, különösen a fiatalabb korosztályt befolyásolták. Módszereik széles skálán mozogtak, az egyetemi felvétel megakadályozásától, az egyházi szertartások igénybevételének megtiltásán át, a hitoktatás elleni kíméletlen harcig terjedtek. (Bertalan-Birher: 2004. 13-132.o.)

Mindezen támadások, terhek ellenére, az egyház talpon maradt

Az elnyomatás idején, a történelmi egyházak titokban is folytatták tevékenységüket, megalakultak földalatti szervezeteik. A civil lakosság körében is egyre több támogatóra találtak. Természetesen, a történelmi egyházak napjainkban is sok nehézséggel szembesülnek, társadalmi, gazdasági gondokkal ma is küzdenek.

A papság nagy része az idősebb korosztályhoz tartozik, gondoskodni kell az utánpótlásról. A fiatalság erkölcsi nevelésére nagy gondot kell fordítani. Az egyház olyan fiatalokat akar nevelni, akikben élnek a keresztény értékek, a család, az élet tisztelete. II. János Pál pápa egy ifjúsági találkozón mondta: „Az egyház erkölcsi tanítása nem szigorú, hanem igényes.” – majd hozzátette: „Legyetek meggyőződve arról, hogy a fogyasztói társadalomnak mindent megengedő ideológiája vagy akár teológiája, soha senkit nem tett boldoggá.” (Pápai: 2006. 308. o.)

Fontos a figyelmet ráirányítani arra, hogy az oktatáson kívül, az egyházak karitatív tevékenységet is végeznek, érdek nélkül támogatják az elesetteket, hajléktalanokat, betegeket.

2. A rendszerváltás utáni intézkedések, új lehetőségek az egyház számára

Az egyházakat éppúgy, mint a társadalom többi intézményét, váratlanul érte a rendszerváltás bonyolult, komplex folyamata. Alkalmazkodniuk kellett az új korszak kihívásaihoz, a társadalmi rendszer fontos aktoraiként, újra be kellett tölteniük azokat a funkciókat, amelyet az 1945-től 1989-ig terjedő időszakban részben elvettek tőlük, részben elvesztettek.

Az állam és az egyház kapcsolatának rendezése a rendszerváltás utáni politika egyik fontos tényezőjévé vált. Az új törvények révén, az egyházak visszanyerték sza-

badságukat. Megszüntetésre került az addig hatályos lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény. Az alkotmány módosítása értelmében „mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallásszabadságra”. Fontos kérdéssé vált az egyházak anyagi támogatása és az, hogy ismét rendelkezzenek azokkal a jogokkal, amelyek alkalmassá teszik a társadalom életében betöltött feladataik teljesítésére. Az Országgyűlés elfogadta az egyházi ingatlanok rendezéséről szóló, 1991 évi XXXII törvényt. A törvény értelmében, az egyházak azokat az 1948. január 1. után kártalanítás nélkül állami tulajdonba vett ingatlanokat igényelhették vissza, amelyek oktatási, egészségügyi, szociális vagy kulturális célt szolgáltak. Vállalniuk kellett, hogy átvétel után is ezeknek a tevékenységeknek az ellátására fogják használni. Lehetőséget adott a törvény arra is, hogy az igényeiket csereingatlannal váltsák ki. Az ingatlanrendezésre először 10 évet szabtak ki. Hibaként említhető a szűkös határidő megjelölése, amelyet később módosítottak, a határidőt kitolták 20 évre. Fontos kérdéssé vált az is, hogy a kisebb településeken, ahol csak egy iskola működött, hogyan biztosítsák azt, hogy a szülő gyermekét, ha úgy dönt, felekezetiileg semleges iskolába járathassa. Másik vitás kérdés a csereingatlanok ügyében merült fel. Az egyházak ragaszkodtak eredeti ingatlanjaikhoz és nem fogadták el a pénzbeli kártalanítást. A törvény szerint, az egyeztetést az egyeztetőbizottság végezte, amely felerészt kormányzati, felerészt egyházi képviselőkből állt. Felmerült a járadék is, megoldásként. Az 1997 júniusában, Rómában aláírt és később a parlament által is ratifikált megállapodás szerint, a katolikus egyház időhatár nélkül, évenkénti járadékot kap a költségvetésből azokért az ingatlanokért, amelyeket nem kér vissza. Több egyház tiltakozott (náluk az ingatlanok tulajdonjoga a helyi gyülekezeté). Végül, az 1997-ben módosított törvénybe az került be, hogy az egyházak szabadon dönthetnek, hogy a járadékra váltást kérik-e.

Az egyházak által visszaigényelt ingatlanok száma, a benyújtott igények alapján összesen 7027 db volt. Ebből 918 végződött közvetlen megegyezéssel, valamint 541 kormányzati határozattal. (Dobszay: 2004. 129. o.)

3. Támogatási rendszer alkalmazása

1990-ben a parlament úgy döntött, hogy a költségvetésből támogatást ad az egyházaknak. A felosztás szempontjai az egyes egyházak létszáma, társadalmi szerepe alapján történt. A történelmi egyházak támogatásánál nem merült fel gond, de vita kerekedett abból, hogy mi legyen azokkal az egyházakkal, amelyek a rendszerváltozás után alakultak. Újabb problémát okozott az 1996-ban elfogadott támogatási törvény. A rendelkezés lehetőséget adott arra, hogy az állampolgárok adójuk 1%-át vagy az egyháznak, vagy valamelyik nonprofit szervezetnek utalhatják. Sokan feltették a kérdést, hogy mi joga állítja a törvényalkotó a polgárokat választás elé. A módosítás során lehetőség nyílt az adó 1%-át valamelyik nonprofit szervezetnek adni, a másik 1%-át pedig valamelyik egyháznak juttatni. Ebben az esetben pedig vitát indukált az, hogy mi lesz azokkal, akiknek nincs adóköteles jövedelmük, vajon ők ki vannak zárva a rendelkezés-

ból? Másik fontos kérdésként vetődött fel, hogy a hitoktatók bérét ki fizesse. 1999-től a kormány kiemelt prioritásként kezelte a hitoktatók támogatását. A közfeladatokat ellátó egyházi intézmények is az állami és önkormányzati intézményekkel azonos költségvetési támogatást kaptak. A kistelepülések papjainak bérét kiegészítették.

Egyéb intézkedések, támogatások az állam részéről:

- Templomok, imaházak építésének, felújításának támogatása.
- Vallásos műsorok sugárzásának lehetősége a rádióban, a televízióban.
- Egyházi lapok kiadásának, egyházi kiadók létrejöttének biztosítása.
- Hittanoktatás választásának lehetősége az iskolákban.
- Vallásgyakorlás lehetősége a különböző intézményekben (honvédség, börtönök).
- Egyetemi oktatás megszervezése a különböző egyházak részéről.
- Az ötvenes-hatvanas évek koncepciók pereiben elítéltek rehabilitációja.
- Egyházi ünnepen munkaszüneti nap biztosítása a mindennapi életben.

Mindezek ellenére, nem mondhatjuk azt, hogy most már nincs az államnak feladata az egyházakkal kapcsolatos jogalkotás területén. További finomhangolásra, módosításra van szükség, több területen. Ezek közül néhány:

– Az 1 %-nál felmerült, hogy az az egyház, ahol több jómódú hívő van, több anyagi juttatásban részesül. Javaslatként felmerülhet, hogy az egyházaknak a polgárok által átutalt összegeket fejkvóta szerint osszák szét. Ez lehetőséget ad arra, hogy egy „szavazat” ugyanannyit érjen.

– A törvény lehetőséget ad az egyházi státusszal való visszaélésre. „Nincs törvényi tilalom arra, hogy valaki politikai szándékok megvalósítására vagy anyagi haszonszerzés céljára, gazdasági vállalkozásra alapítson egyházat.” Az alapítás azért vonzó, mert automatikus kedvezmények kapcsolódnak hozzá.

– Az egyházi esküvő elismerése az állammal azonos mértékben, sok kérdést vet fel. (Szükséges életkor azonossága, adminisztráció, válás.)

– Az állam mi módon szállhatna be az egyházi nyugdíjakba?

– Nagyboldogasszony napjának munkaszüneti nappá nyilvánítása.

– Az állam egyházügyi politikája milyen mértékben támaszkodik az egyházra, a különböző esetekben?

Az állam és egyház viszonyának rendezése permanens, folyamatos feladatokat ad. (Szubszidiaritás és regionalitás az egyház-és államszervezetben Szerk.: Hajdú Zoltán 9-147.o.)

	Fő	%
Katolikus	7.017.000	66,2
Református	1.900.000	17,9
Evangélikus	430.000	4,0
Egyéb vallású	250.000	2,4
Felekezeten kívüli	1.007.000	9,5
Összesen	10.604.000	100,0

A magyar egyházak felekezeti megoszlása (Dobszay 2004, 62.o.)

4. Az 1989-es rendszerváltoztatás és az egyházak egy korabeli felmérés tükrében

Az alábbi vizsgálatok azt bizonyítják, hogy a társadalom „hálózati mélyrétegeibe” való visszaillesztés folyamata nem ment mindig zökkenőmentesen, konfliktusok, problémák nélkül. Ezen problémák több esetben mesterségesen, a társadalom egyházakkal szemben álló, bizalmatlan szereplői által gerjesztődtek, néha spontán alakultak ki.

Az adatsorok természetesen néha pillanatnyi állapotot, néha szemléletes folyamatokat tükröznek, értelmezésükhöz kellő szofisztikáltságra, empátiára van szükség.

A rendszerváltoztatásig eltelt több, mint 40 év mélyre ható változásokat, töréseket idézett elő a magyar társadalom és az egyházak kapcsolatrendszerében. A változások főbb jellemzői a következőkben foglalhatók össze:

Az egyházak sok tekintetben híveik létszáma, gazdasági, társadalmi kapcsolatrendszerük alapján kiszolgáltatott, társadalmi küldetésüket tudatosan akadályoztatott helyzetbe kerültek.

A pártállam tudatos, egyházakat gyengítő tevékenysége során a hitüket nyíltan megvallók, vallásukat gyakorlók a társadalom töredékét alkották.

A társadalom hierarchia rendszerében, a felsőbb rétegek esetében az egyházak rendszeres hitéletébe bekapcsolódók száma drasztikusan csökkent, hitéleti rendezvényeiket rendszeresen látogatók az „alsóbb” társadalmi csoportokhoz tartoztak.

A pártállam tudatos hitéleti funkciókat gyengítő tevékenysége során, a társadalom egy részében megszakadt a hit belső megélésének, a kereszténység továbbadásának tudatos igénye, ezért az „elvallástalanodás” inkább generációs törésvonalként realizálódott.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a rendszerváltoztatás pillanatában a hitüket gyakorló, egyházához szorosan kötődő hívek többsége kistelepülésen, vidéken élt, az idősebb korosztályokhoz tartozott, alacsonyabb iskolai végzettséggel, jövedelemmel rendelkezett. A szocializmus éveinek vesztese volt, ezután a rendszerváltozás gyors alkalmazkodást megkövetelő gazdasági folyamatai marginalizálódott helyzetbe, a társadalom peremére szorították őket.

Az alábbi adatsorok a rendszerváltoztatás korából származnak, pillanatfelvételnéppé rögítik a következő évek trendjeit.

5. Katolikusok a magyar társadalomban című kutatás eredményeiből vett táblázatok

„A következő szervezetek, intézmények szövetségesei, vagy ellenfelei az egyházaknak a magyar politikai életben?” (A válaszok %-os megoszlása.)

	Nem tudja, is-is, sem-sem	Szövetségesei	Ellenfelei	A szövetséges és ellenfél válaszok különbsége
Kormány	51,6	25,0	23,4	+1,6
Parlament	56,5	26,6	16,9	+9,7
Rádió vezetése	58,9	26,6	14,5	+12,1
Televízió vezetése	61,3	27,4	11,3	+16,1
MSZP	58,1	8,9	33,0	-24,1
SZDSZ	58,8	13,7	27,4	-13,7
MDF	54,0	39,5	6,4	+33,1
FIDESZ	69,3	12,1	18,5	-6,4
Kisgazdák	49,2	46,8	4,0	+42,8
KDNP	33,0	66,1	0,8	+65,3
Népszabadság szerkesztői	81,4	4,8	13,7	-8,9
Magyar Nemzet szerkesztői	87,1	8,8	3,4	+4,4
Magyar Hírlap szerkesztői	87,9	6,4	5,6	+0,8
Új Magyarország szerkesztői	80,6	16,1	3,2	+12,9
A helyi önkormányzat (Budapesten) a jelen- legi főpolgármester	51,6	42,8	5,6	+37,2
	69,7	18,6	11,7	+6,9

(Tomka: 1997. 126. o.)

A táblázatból kitűnik, hogy az egyházzal szoros kapcsolatot ápoló keresztények politikához való viszonyát a csendes belenyugvás jellemezi. Meggyőzően mutatja ezt annak a politikai mezőnek a megítélése, amelyben az egyházak is aktív szerepet játszanak. Az egyházzal kapcsolatot tartó hívek többsége szerint az Országgyűlés, a Magyar Rádió, a Magyar Televízió vezetése, akár csak az önkormányzatok is, inkább jóindulatúan viszonyulnak az egyházakhoz. Az egyházhű hívők véleményének aránya egy kivételtől eltekintve mindenütt megegyezik a társadalom többségének arányával, kivétel ez alól a korszak liberális polgármester személyének a megítélése.

A magyar közvéleménynek különböző társadalmi intézményekkel való megelégedettsége és annak változása 1985-1994 között – kétféle kérdésfeltevés alkalmazásával (a „teljesen” és „nagy mértékben” válaszok aránya százalékban)

	Mennyire elégedett az alábbi intézmények tevékenységével?			Az elmúlt időszakban mennyire szolgálták az emberek javát?		Az 1994. évi adatok	
	1985	1989 márc.	1989 nov.	1991	1994	1985 %-ában	1989 %-ában
A kormány	86	50	45	56	52	60	116
Az országgyűlés	81	49	48	60	53	65	110
A kormánykoalíció pártjai (1989-ig MSZMP)	66	19	-	57	53	80	-
Ellenzéki (1989-ig alternatív) pártok	-	21	27	62	61	-	226
A szakszervezetek (1989-ig SZOT)	49	24	21	54	53	108	252
Az önkormányzatok (1989-ig tanácsok)	52	30	26	-	62	119	238
Az egyházak	53	54	61	72	61	115	100
Az egyház tekintélye...							
a kormány	62	108	136	129	117		
az országgyűlés	65	110	127	120	115		
...tekintélyének százalékában							

(Tomka: 1997. 129.o.)

A táblázatból egyértelműen látható, hogy míg 1985-ben az egyházak presztízse meglehetősen alacsony, jóval kisebb, mint a kormányé és az Országgyűlésé, addig közeledve a rendszerváltoztatás katartikus pillanataihoz, az egyházak társadalmi tekintélye folyamatosan nő, majd 1991-re meghaladja az előbb említett, két legfontosabb politikai struktúráét. 1994-re ez a presztízis csökken ugyan, köszönhetően az 1994-ben az egyházak számára bekövetkezett kedvezőtlen politikai fordulatnak, de mégis megállapítható, hogy a lakosságnak az egyházakba vetett hite változatlanul magas.

Az egyházak szerepének társadalmi megítélése különböző vonatkozásokban 1993 őszén (a hívők és a nem vallásosak különböző csoportjaiban, százalékában)

Az egyház- nak jelentős szerepe van...	Az egyház tanítása szerint vallásos	A maga módján vallásos	Nem tudja eldönteni vallásos-e vagy sem	Nem val- lásos	Határo- zottan nem val- lásos	Társa- dalmi átlag
– az erkölcsi kérdések megoldásában	86,6	68,0	56,5	45,9	41,6	66,7
a szociális problémák csökkenté- sében	77,6	66,7	76,1	51,1	44,8	65,9
– kulturális kérdések eldöntésében	70,2	56,8	47,6	38,3	44,3	55,9
– politikai kérdések tárgyalásában	38,7	23,7	17,7	7,5	9,8	23,4
Az egyház társadalmi szerepe most...						
– túl nagy	6,1	14,3	24,3	29,9	39,2	16,5
– nem elég nagy	31,5	15,5	14,1	5,7	6,0	16,7
éppen megfelelő	55,8	66,0	55,4	61,1	50,9	62,2

(Tomka: 1997. 131.o.)

Amint az adatsorokból kitűnik 1993-ban, távolodva az 1989-es rendszerváltoztatás „legendás évétől” az egyházak társadalmi szerepének megítélése markánsan elkülönül a magukat különböző módon vallásosnak tartók szegmenseiben. Érezhető egy enyhe elmozdulás a társadalomban az intézményesült „elvallástalanodás,” a szekularizáció felé.

Az egyházi tevékenységekkel és intézményekkel kapcsolatos társadalmi elképzelések és elvárások 1991-ben, 1993-ban és 1995-ben (az egyházi intézményeket, ill. szerepet pártolók és ellenzők arányának különbsége százalékban)

	1991	1993	1995
Az egyházi intézmények szaporodása örvendetes	+65,8		
(E) Az egyházak társadalmi szerepe nem elég nagy		+02	
Az egyházi iskolák újraindítása			+69,3
(J) Nagyobb egyházi jelenlét az általános iskolákban			+2,8
(K) Újabb egyházi gimnáziumok nyitása			-7,9
(L) Világi szakmákra egyházi egyetem			-3,3
(H) Kulturális kérdésekben való részvétel		+18,7	
Egyházi könyvtár, kultúrház, klub	+70,2		
(O) Egyházi könyvtár, kultúrház			+29,4
(P) Egyházi ifjúsági klubok, egyletek			+12,1
(C) Kórházak egyházi kezelésébe	+48,3		
(G) Egyházi részvétel a szociális problémák csökkentésében		+37,1	
(M) Kórházak vissza az egyháznak			-51,9
(N) Állami kórházakban apácákat			+8,6
Az egyház politikai részvétele		-7,4	
(R) Az egyház politikai szerepe			-33,8

(Tomka: 1997. 137.o.)

Érdekes átrétegződés ment végbe 1999 és 1995 között, az egyház intézményei és tevékenységei problematikájával kapcsolatban, a társadalom tagjai polarizálódtak. 1991-ben még jelentős azoknak a többsége, akik az egyházak társadalmi, közéleti szerepének növelését szorgalmazzák. 1993-ban átalakultak a preferenciák. A határozottan nem vallásosak, valamint az ateisták csoportjában az egyházi intézmények jelenlétét, társadalmi felelősségvállalását támogatók mindkét szegmensben kisebbségbe kerültek. 1995-re ez a megosztottság tovább fokozódott a nem hívők és a világnézetileg semlegesek, bizonytalanok csoportjaiban, már nagy többséget alkottak az egyházi intézmények létét, illetve a számának markáns növelését ellenzők.

Az egyházi tevékenységekkel és intézményekkel kapcsolatos társadalmi elképzelések és elvárások 1991-ben, 1993-ban és 1995-ben (különböző világnézeti csoportokban az egyházi intézményeket, ill. szerepet pártolók és ellenzők arányának különbsége százalékban)

	Az egyház tanítása szerint vallásos	A maga módján vallásos	Nem tudja eldönteni vallásos-e vagy sem	Nem val-lásos	Határozottan nem val-lásos
1991					
Az egyházi intézmények szaporodása öröndetes	+91,9	+73,1	+69,2	+33,6	+20,0
Az egyházi iskolák újraindítása (...) előnyös	+87,1	+69,2	+66,0	+61,6	+40,0
Kórházak visszaadása egyházi kezelésekre célszerű...	+86,0	+47,1	+24,0	+30,1	+27,5
Egyházi könyvtárak, kultúrházak, klubok újraindítása jó...	+85,3	+69,3	+80,0	+59,7	56,4
1993					
Az egyház társadalmi szerepe nem elég nagy...	+25,4	+1,2	-10,2	-24,2	-33,2
Az egyházaknak részt kell venniük – erkölcsi kérdések megoldásában	+78,0	+41,4	+15,2	-0,7	-9,4
– szociális problémák csökkentésében	+62,6	+38,4	+53,2	+6,9	-5,1
– kulturális kérdések megvitatásában	+62,1	+19,3	+2,6	-17,2	-5,7
politikai kérdések megoldásában	+13,8	-46,6	-6,8	-8,5	-79,1
Helyesnek tartaná, hogy...					
– az egyház jelenlétét fokozzák az általános iskolákban	+75,0	+8,2	-7,0	-55,8	-86,6
– új egyházi gimnáziumokat...	+61,7	+11,5	-13,9	-35,9	-73,4
– világi hivatásokra felkészítő egyházi egyetemeket...	+42,2	+0,1	-16,2	-25,3	-41,3
– kórházakat visszaadjanak az egyháznak	-1,6	-54,8	-46,5	-69,0	-86,8
– állami kórházakban apácákat...	+50,8	+11,9	+6,9	-18,4	-15,9
– egyházi kultúrházakat...	+70,4	+32,9	+9,4	+1,0	0

(Tomka: 1997. 139.o.)

A vallásgyakorló, egyházas keresztények az egyházi tevékenységekkel és intézményekkel kapcsolatos véleményének megoszlása 1991-ben, 1993-ban és 1995-ben (százalékban)

	Az egyház társadalmi szerepét, egyházi intézmények létesítését			Összesen
	pár- tolja	el- lenzi	egyéb és nincs válasz	
1991				
Az egyházi intézmények szaporodása örvendetes	94,2	2,3	3,5	100
Az egyházi iskolák újraindítása az oktatásügy számára előnyös	88,3	1,2	10,5	100
Kórházak visszaadása egyházi kezelésbe célszerű	88,3	2,3	9,3	100
Egyházi könyvtáraik, kultúrházak, klubok újraindítása jó	89,4	4,1	6,5	100
1993				
Az egyházak társadalmi szerepe nem elég nagy	31,5	6,1	6,25	100
Az egyházaknak részt kell venniük – erkölcsi kérdések megoldásában	86,8	8,6	4,8	100
– szociális problémák csökkentésében	77,6	15,0	7,3	100
– kulturális kérdések megvitatásában	70,2	18,1	11,7	100
politikai kérdések megoldásában	38,7	52,5	8,8	100
1995				
Helyesnek tartaná, hogy				
– az egyház jelenlétét fokozzák az általános iskolákban	84,5	9,4	6,3	100
– új egyházi gimnáziumokat...	75,0	13,3	11,7	100
– világi hivatásokra felkészítő egyházi egyetemeket...	61,8	19,6	18,8	100
– kórházakat visszaadjanak az egyháznak	43,0	44,6	12,5	100
– állami kórházakban apácákat...	70,3	19,5	10,2	100
– egyházi kultúrházakat...	78,2	7,8	14,1	100
– az egyházi ifjúsági klubok, egyletek, cserkészcsapatok	73,5	12,6	14,1	100

(Tomka: 1997. 140.o.)

A két utolsó táblázat adatait analizálva megállapíthatjuk, hogy 1991-1995 között az egyházakkal kapcsolatos társadalmi, közéleti kérdésekben a társadalom tagjainak véleménye fokozatosan átalakul, polarizálódik. 1991-ben szinte elenyésző azok száma, a hívők csoportjában, akik ellenezték az egyházi intézmények visszaadását, újraindítását, számuk markáns növelését. 1993-ban már jelentősen nőtt azok száma e csoportokban is, akik az egyház jelenlétét, szerepének növelését nem támogatták a civil élet különböző területein. 1995-re ez az arány a két szélső csoportban, mind az egyház tanítása

szerint vallásos, mind a határozottan nem vallásos szegmensben tovább nő. (Tomka: 1997. 115-148.o.)

6. Összegzés

A múlt feltárása kötelességünk. Fontos, hogy a felnövő nemzedékek tisztában legyenek történelmünk 1989 előtti időszakával. Több, az egyház múltját feldolgozó tudományos alkotás részletesen taglalja az 1945, 1948, 1948-1956 és 1956-tól a rendszerváltozásig terjedő időszakot. Ezekből a kutatásokból részletesen megismerhető az egyházak vezetőinek, valamint az ellenálló mártír papságnak a tevékenysége. A kommunista hatalomátvétel után, az alkotmányban rögzített vallásszabadság jelentősen csorbult. A pártállam részéről fokozatosan, lépésről-lépésre történt a történelmi egyházak társadalmi, gazdasági ellehetetlenítése. Első ütemben a hitoktatást fakultatívvá tették, majd a vallásoktatást fokozatosan megakadályozták. Az iskolák államosításáig a népiskolák 60%-a az egyházak kezében volt. Az egyházi intézmények felszámolása miatt feleslegessé vált a szerzetesség, az egyházak képviselőit a tudományos életből is kiltották. A teológiai karokat leválasztották az egyetemekről. A történelmi egyházak a pártállam nyílt és burkolt támadása ellen több túlélési stratégiát dolgoztak ki. Az egyházak megmaradásáért küzdöttek a katakomba egyházak képviselői, a püspökök, a lelkigondozást végző papok, lelkészek nagy része, akik az alámerülő, illegálisba menekülő Provida csoportokban, a regnumosok között, a titkos papszentelés intézménye által nyertek befogadást. Nem szabad elfeledkeznünk azokról, akik a zord időszakban helyt álltak, a méltatlan támadások ellenére kitarítottak hitük, elveik, egyházuk mellett. Türelemmel viselték akár a börtönt is, sokan megingathatatlan hitükért életükkel fizettek, s ezzel örökre példát mutattak az utókornak. XII. Pius üzenete 1949.január 23-án az Új Emberben jelent meg: „Az ima azokért is szól, akik üldöztetést szenvednek a börtönben.” (Szeghalmi: 66. o.) A rendszerváltoztatás társadalmi, gazdasági hatásait még 30 évvel 1989 ősze után is érezzük. Minden gyors „revolúciós” és nem „evolúciós” változás megviseli a közösségeket és magát az egyént is. E hatások mérséklésében mind karitatív, mind szociális téren óriási érdemeket szereztek és szereznek a történelmi egyházak.

Irodalom

- Bertalan Péter: Az állam és az egyházak küzdelme a Kádár-korszakban 1957-1968. L'Harmattan-Uránia, Budapest, 2018
- Bertalan Péter-Birher Nándor: A paradigmák áldozatai. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2004
- Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből 1945-1989 Szerk.: Bánkúti Gábor és Gyarmati György. ÁBTL-L'Harmattan, Budapest, 2010
- Dobszay János: Állam, egyházak Magyarországon 1989-2004. Egyházfórum Alapítvány, Budapest, 2004
- Pápai Lajos: Te kövess engem. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2006

Szeghalmi Elemér: Keresztény küzdelmek és megtorpanások. Új ember, 1945-1956.
Szubszidiaritás és regionalitás az egyház és államszervezetben. Szerk.: Hajdú Zoltán. Pécs, 2010
Tomka Miklós: Katolikusok a magyar társadalomban. In.: Az egyház mozgástereiről a mai Magyarországon. Szerk.: Lukács László. Vigilia Kiadó, Budapest, 1997

A EGYHÁZI ELEM MEGJELENÉSE AZ ÁLLAMI ELLÁTÓRENDSZERBEN ÉS AZ EGYHÁZI OKTATÁS. LEHETŐSÉGEK ÉS VESZÉLYEK

LENGYEL NÓRA

1. Bevezető gondolatok és fogalmak

Az elmúlt években egymást érik a publicisztikák arról, hogy egyre nagyobb számban kerülnek iskolák és szociális intézmények egyházi fenntartás alá, amelyek sokszor azt a téves benyomást kelthetik az olvasóban, mintha az egyházak korábban ezen a területen nem, vagy csak csekély mértékben vettek volna részt és most új területeket „hódítanak el” az államtól. A helyzetet tovább bonyolítja az a tény is, hogy mindezen egyházi tevékenységekhez az állam anyagi eszközökkel is hozzájárul, ami időről időre többekből heves ellenérzést vált ki megkérdőjelezve az állam semlegességét, az állam és egyház elválasztásának tényleges megvalósulását. Jelen tanulmány célja, hogy betekintést adjon az egyházak szerepvállalásáról a szociális ellátás és az oktatás területén, áttekintve a történeti előzmények és a hatályos szabályozás néhány lényeges elemét, ezzel segítve ezen intézmények vezetőinek és munkatársainak – valamint az érdeklődőknek – a témában való könnyebb eligazodását.

A lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jog és annak tartalma. A vallásszabadság oldaláról megközelítve a témát, a következőket tartom szükségesnek kiemelni bevezetésként. Az Alaptörvény VII. cikke deklarálja, hogy mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa, vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa. Az azonos hitelveket követők, vallásuk gyakorlása céljából sarkalatos törvényben meghatározott szervezeti formában működő vallási közösséget hozhatnak létre. A szabályozás tehát lehetővé teszi az egyén számára, hogy vallását, meggyőződését – többek között – kinyilvánítsa, gyakorolja, vagy tanítsa. A gondolat szabadsága – amely az egyén belső meggyőződésének védelmét követeli – a jog számára érinthetetlen, annak megnyilvánulásakor, a gondolat kinyilvánításakor tud alapjogi védelemben részesülni, így az állam szerepe az eszmék szabad áramlásának biztosítása [4/1993. (II. 12.) AB határozat,

ABH 1993. 48, 50.]. Azzal, hogy az állam biztosítja a vallásszabadságot, annak számos elemének szabadsága is biztosított az egyén számára. A vallásszabadság tartalmazza – Schanda Balázs csoportosítását követve (Schanda - Balogh: Alkotmányjog – Alapjogok. Budapest, PPKE JÁK, 2011. 150.) – a pozitív vallásszabadságot, azaz a meggyőződés szabad megválasztását, amelynek értelmében az állam „vallási kérdésekben nem foglalhat állást, nem ítélezhet vallásos hit vagy lelkiismereti meggyőződés igazságtartalmáról” [4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 51.]. Az államnak továbbá kötelessége tárgyilagosan, teljes körű és kiegyensúlyozott arányú információt közvetítenie a világnézeti kérdésekről [4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 56.]. A vallásszabadság negatív oldalába pedig a meggyőződés kinyilvánításának mellőzéséhez való jog tartozik (pl.: vallásos cselekményeken való részvétel mellőzése, vallási hovartartozás kinyilvánításának mellőzése). A vallásszabadság tartalmazza összefoglalóan továbbá még a vallásgyakorlás szabadságát is (kultuszszabadság), a vallási cselekmények elvégzéséhez és az azokon való részvétel jogát, istentiszteleti helyek létesítéséhez és működtetéséhez, illetve a meggyőződés kinyilvánításához, tanításához és hirdetéséhez való jogot is. A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (a továbbiakban: Ehtv.) tartalmazza a részletszabályokat. Az Ehtv. 3. § (1) bekezdése kimondja, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlását az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátott, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott számára egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni. Mindez adja tehát azt a jogi kerete, amelyben az egyén vallását vagy más meggyőződését a szociális, nevelési- és oktatási intézményben (pl: kórházi ellátás során, idősgondozás területén, vagy az iskolában) – mások jogainak tiszteletben tartása mellett – kinyilváníthatja, gyakorolhatja. (Az Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdése szerint a szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést, az Ehtv. 2. § alapján pedig a szülőnek, gyámnak joga van ahhoz, hogy a kiskorú gyermek erkölcsi, vallási neveléséről, vallásos oktatásáról döntsön és arról megfelelően gondoskodjék.) Az intézményi oldalról pedig azt jelenti, hogy az állam ennek igénybevételéhez kellő támogatást nyújt jogszabályok megalkotásával és anyagi támogatással. Ennek érdekében továbbá a vallási közösségek – a vallási tevékenység közösségben történő gyakorlásán túl – ilyen intézményeket létrehozhatnak és fenntarthatnak, erre utal az Ehtv. már idézett rendelkezésének „közösségi szinten” kitétele is.

Mit jelent mindez a szociális ellátás és az oktatás terén? A vallás teljes embert kíván, a vallásos meggyőződés az embert születésétől a halálos ágyáig elkíséri. A legtöbb vallás az élet minden lényeges kérdésére (pl: teremtés, halál, házasság, túlvilág stb.) kiterjedő tanításaival, vallásos cselekedet elvégzésére való kötelezéssel (pl: rendszeres imádkozásra, vallási szertartásokon való részvétellel, étkezésre és öltözködésre vonatkozó előírásokkal) kihat az egyén teljes életére, hatással van cselekvésére, gondolkodását nagyban befolyásolja. Következésképpen az, hogy az egyén miben hisz, meghatározza, hogy miről

mit gondol (pl: házasság intézménye, gyerekvállalás, abortusz, eutanázia, jó-rossz kérdése stb.), milyen elvek mentén szeretné nevelni gyermekeit, vagy milyen körülmények között szeretné befejezni életét. Ebből kiindulva egyetlen vallás sem pusztán magánügy, hiszen annak a külvilág felé megnyilvánuló, látható jelei (pl: burka, kipá, reverenda vagy más vallási jelképek, ékszerek viselése) is lehetnek, annak tanításaival az egyén élete során azonosul, azt gyermekeinek továbbadja, annak előírásait követi, áthatja a lényét és gondolkodását, magánéletét és közösségi hovatartozását. Valamennyi egyház kezdettől fogva nagy hangsúlyt fektetett a tanainak továbbadására, ezáltal lerakva az oktatási rendszer alapjait, és a közösség tagjainak gondozására, megteremtve ezáltal a szociális gondozás alapjait, megelőzve ezzel az állami oktatási és szociális rendszer kialakulását.

Az állam semlegességének elve. Attól, hogy az állam valamely vallási közösséggel együttműködik közösségi célok elérése érdekében, még nem feltétlenül válik elkötelezetté valamely vallási közösség felé. Az Alaptörvény – a rendszerváltást követően hatályban volt Alkotmányban foglaltakkal egyezően – deklarálja az állam és a vallási közösségek (egyházak) elválasztását, amely az állam világnézeti semlegességének elvéből fakad. A kérdéssel az Alkotmánybíróság több döntésében is foglalkozott és a semlegességet az állam és egyház elválasztásából és a diszkrimináció tilalmából vezette le. A testület a 4/1993. (II. 12.) AB határozatában mondta ki, hogy „az államnak vallási és a lelkiismereti meggyőződésre tartozó más kérdésekben semlegesnek kell lennie. A vallásszabadsághoz való jogból az államnak az a kötelessége következik, hogy az egyéni meggyőződés szabad kialakításának lehetőségét biztosítsa” [4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48.]. Az elválasztás elvéből következik, hogy az állam nem kapcsolódhat össze egyetlen egyházzal sem intézményesen, nem azonosíthatja magát egyetlen egyház tanításával, nem avatkozhat be az egyházak belső ügyeibe és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében [4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 52.]. Az állam semlegességéből nem következik azonban a negatív vallásszabadság, s még kevésbé a vallási közömbösség támogatása, valamint „állam és egyház elválasztása egymástól nem jelenti azt sem, hogy a vallás és az egyház sajátosságait az államnak a törvényhozás során figyelmen kívül kell hagynia. Az Alkotmányból csak a vallásszabadság olyan korlátozásának tilalma következik, amely kizárólag a vallásos meggyőződésre, illetve a vallásgyakorlásra vonatkozik. Nincs azonban akadálya annak, hogy a jogalkotó a vallás és az egyházak sajátosságait figyelembe véve alkossa meg azokat a jogszabályokat, amelyek a vallásszabadság alapvető jogát érvényre juttatják” [4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 53.]. Tekintettel arra, hogy a vallási közösségek közfeladatot is ellátnak, így nem tehető különbség az állami és az egyházi intézményt választók között, és az ilyen intézmények – a hasonló tevékenységet végző állami intézménnyel megegyező – támogatása nem sérti az állam semlegességének elvét.

Kihívások és lehetőségek. Az elmúlt években az egyházak számos, korábban állami (önkormányzati) fenntartású szociális és oktatási intézményt vettek át és működtetnek tovább, amely új kihívás elé állítja az egyházakat. Az egyházi fenntartású intézményekkel kapcsolatban mindig van egyfajta többleteltváras – nemcsak a szolgáltatás „minőségével”, hanem az emberi tényezővel szemben is –, amelynek sokszor nehéz megfelelni. Az ilyen intézmények anyagi támogatása mellett kiemelten fontos az emberi tényező: a megfelelő vezetők, tanárok és ápolók kiválasztása, aki az adott valláshoz igazodó szellemiségben, kellő felkészültséggel képesek feladatukat ellátni. Ezért fontosnak tartom a folyamatos képzést, a vezetők és munkatársak lelki gondozását, lelkigyakorlatokon való rendszeres részvételt, ahol az intézmények dolgozói is fel tudnak tölteni. Fontos továbbá, hogy az intézmények vezetői és dolgozói tisztában legyenek azzal, hogy az adott intézmény milyen értékek mellett köteleződött el, és ezen értékkel ők is azonosulni tudjanak, így mutatva példát a rájuk bízottak számára.

Kulcsfogalmak:

vallási közösség: a természetes személyek minden olyan közössége, szervezeti formától, jogi személyiségtől vagy elnevezéstől függetlenül, amely vallás gyakorlására alakult, és elsődlegesen vallási tevékenységet végez. A jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség: a vallási egyesület, a nyilvántartásba vett egyház, a bejegyzett egyház és a bevett egyház, amelyek azonos hitelveket valló, természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező autonóm szervezetek.

vallási tevékenység: világnézethez kapcsolódó tevékenység, amely természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére vonatkoznak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja. A vallási tevékenység Alaptörvénnyel nem lehet ellentétes, jogszabályba nem ütközhet, és nem sértheti más közösségek jogait és szabadságát.

vallási egyesület: az azonos hitelveket valló természetes személyek vallásuk gyakorlása céljából, vallási tevékenység végzésére vallási egyesületet hozhatnak létre. Az egyesületre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni rájuk az Ehtv.-ben meghatározott eltérésekkel.

hitoktatás: a gyermekeknek, fiataloknak és felnőtteknek a hitre való nevelése, mely leginkább a keresztény tanítás rendszeres átadásában történik azzal a céllal, hogy a hívőket bevezessék a keresztény élet egészébe. (lásd: Erdő Péter: Egyházjog. Szent István társulat, Budapest, 2004. 410-413.)

szolidaritás: általános értelemben valamely közösség tagjainak összetartozás-tudatán nyugvó kölcsönös felelősségvállalása, és ennek megfelelő segítségnyújtás a közösség-

hez tartozó egyénnek, csoportnak, illetve közösségvállalás embertársainkkal, a hátrányt szenvedők helyzetének javítása, segítése (Sonnevend Pál: Szolidaritás és jog. Vigília 1999. 9. 669-675. 670. o.), az együttérzésen alapuló támogató cselekvés (Kardos Gábor: A szolidaritás határai. Liget 2008. 3. 90-95.), akár a felebaráti szeretet szekularizált megfelelője (Farkas Beáta: A szolidaritás a társadalmi-gazdasági szerveződésben. Vigília 1999. 9. 663-668. 663. o.).

2. Mit nevezünk egyháznak?

Mindenekelőtt a jogszabályi környezet változása indokolja a helyes fogalomhasználatot. A reformációt követően, a katolikus egyház mellett további egyházak jöttek létre és egy hármas tagolású rendszerben működtek, egészen a második világháború végéig. Az első kategóriát a bevett felekezetek (katolikus, református, evangélikus, unitárius, ortodox, zsidó felekezetek) alkották, amelyek állami támogatást élveztek, továbbá biztosítva volt a szabad és autonóm működésük. A második kategóriát az állam által (miniszteri rendelettel) elismert felekezetek (iszlám és baptista felekezetek) alkották, amelyek bár szabadon működhettek, de állami támogatást nem kaphattak. A harmadik kategóriába pedig az állam által el nem ismert, ún. túrt felekezetek tartoztak, amelyek az egyesülési és gyülekezési jog szerint működhettek, betiltásukra pedig törvénysértés esetén kerülhetett sor. (lásd: Szathmáry 2006.) 1947-től ez a felosztás megszűnt és a vallásfelekezetek (hétköznapi szóhasználatban egyházak) korlátozott számban és erős állami kontroll alatt működhettek tovább hazánkban.

A rendszerváltozás után a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ltv.) egyszintű szabályozási rendszert alakított ki, azaz nem tett különbséget az egyházak között. A hétköznapi szóhasználatban gyakran előfordult a „történelmi egyház” kategória, amelyet azonban a törvény nem alkotott meg, ugyanakkor létező, további jogforrásban megtalálható jogi kategória volt [pl.: a Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV.20.) kormányrendeletet a történelmi egyházakkal és vallásfelekezetekkel kötött megállapodás végrehajtására alkották meg, és annak 2. §-ában foglaltak szerint a szolgálat négy egyház (a katolikus, református, evangélikus és zsidó egyházak) lelkészeiből állt.]. A törvény kimondta, hogy az azonos hitelveket követők, vallásuk gyakorlása céljából, önkormányzattal rendelkező vallási közösséget, vallásfelekezetet, egyházat (együttes elnevezéssel egyházat) hozhatnak létre. Arra, hogy a jogalkotó miért az „egyház” kifejezést tartotta célszerűbbnek az addig használt „vallásfelekezet” megnevezés helyett, a törvény indokolása ad eligazítás, miszerint „– a szöveg egyszerűsítése, könnyebb érthetősége érdekében – az általánosan alkalmazott jogtechnikai megoldással élve a vallási közösség, a vallásfelekezet és az egyház elnevezést együtt, egy szóval: egyház jelöli meg. Ez azonban nem jelenti a válasszonként különböző szervezeti megjelölések megszüntetését, állami egységesítését”.

A szabályozás közel két évtized után ismét változáson ment keresztül, és 2012-től az Ehtv. kétszintű rendszert vezetett be. A jogalkotó 2012 követően a vallási közössé-

get gyűjtőfogalomként használta a bevett egyházakra és a vallási tevékenységet végző szervezetekre. A vallási közösséget a jogszabály ugyanakkor (tehát a bevett egyházat és a vallási tevékenységet végző szervezetet együtt) feljogosította arra, hogy az egyház megjelölést elnevezésében és tevékenységére való utalás során önmeghatározása céljából használhatja. Az Ehtv. azonban ismét módosításon ment keresztül, és a 2019. április 15-től hatályos szabályozása értelmében vallási közösség már vallási egyesület, nyilvántartásba vett egyház, bejegyzett egyház és bevett egyház is lehet. A vallási közösség az egyház megjelölést elnevezésében és a tevékenységére való utalás során önmeghatározása céljából – a saját hitelvei szerinti tartalommal – használhatja.

A vallási közösségek (egyházak) vallás gyakorlására alakultak és elsődlegesen vallási tevékenységet végeznek. Azonban a jogszabály a rendszerváltás követően megteremtette annak a lehetőségét is, hogy a vallási közösségek a vallási tevékenység mellett egyéb feladatot, így közcélú, illetve oktatási feladatot is elláthassanak. Az Ehtv. 9. § (1) bekezdése szerint, az állam és a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösségek együttműködhetnek a közjó előmozdításában. Az állam a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösségekkel történelmi és kulturális értékeket megőrző, nevelési-oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, kulturális vagy sporttevékenység, valamint más közcélú tevékenység ellátására megállapodást köthet.

3. Az egyházak a szociális rendszerben

Kinek a feladata a gondoskodás a rászorulókról, az elesettekről? A családi kötelek meglazulásával, a generációk egymástól többnyire külön- (sok esetben igen távol) élésével, illetve a nők munkába állásával részben megszűnt az idős, elesett, beteg, özvegy családtagokról a családon belüli gondoskodás, ápolás, holott korábban ez általában a családtagok feladata volt. Ugyanakkor a társadalmi öngondoskodás (lásd: Mondovics PhD értekezés, 2016.) már ezzel egy időben megjelent, azaz a közösség feladata is volt a szociális gondoskodás, amely jellemzően önszerveződésben és magánadományozásban (alulról szerveződő rendszerben, többnyire a vallási hovatartozás mentén), valamint erős egyházi részvétellel valósult meg a 19. századig. A világháborút követően a szociális hálózat kiépítését végül az állam vállalta magára (felülről szerveződő szociális hálózat), a volt szocialista országokban pedig teljesen kiszorították az egyházakat (és a civil egyesületeket) az egészségügyi és szociális ellátás területéről, az államosítással pedig a már meglévő intézményeiket (pl: kórházak) és azok fenntartására szolgáló vagyont (pl: termőföldeket) is elvették tőlük. Mára az állampolgár részéről már egyértelmű elvárás az állam felé, hogy gondoskodjon az öregekről, betegekről, az elesettekről, a hajléktalankokról, a szegényekről, a rászorulókról, az állampolgár az adók, járulékok befizetésével az államtól szolgáltatást vár.

A vallási közösségek (egyházak) – ahogy fentebb említettem – már a kezdetektől részt vettek a szociális ellátás megszervezésében: az egyházak szociális szerepválla-

lása egyidős az első vallási közösségek kialakulásával, hiszen a legtöbb vallási közösség kiemelkedő feladatának tekinti az elesettek, szegények támogatását. A Katolikus Egyház már 325-ben, a Niceai Zsinaton kezdeményezte az intézményesített betegápolást, amely feladatot a sorra alakult szerzetesrendek is magukévá tették, sőt, kifejezetten betegek ápolására jöttek létre szerzetesrendek (Irgalmas Rend). A kolostorok a szegénygondozás központjai lettek. A szerzetesek kórházakat, beteg- és szegényházakat hoztak létre, amelyeket alamizsnákból és saját munkájukkal tartottak fenn. Hazánkban 1650-ben alakult meg az első kórház és néhány évtized múlva már nyolc rendházban és ispotályban tevékenykedtek az irgalmasok, akik a trianoni békeszerződés megkötése előtt összesen tizenhárom kórházat működtettek. A kórházakat azonban a világháború után államosították. Végül 1990-ben indulhatott újra az irgalmas szellemiségű gyógyítás. Az ókori Izraelben is léteztek már egyesületek, szervezetek, amelyek feladata volt a betegek látogatása, haldoklók gondozása, gyászolók támogatása; az országutak mentén pedig úgynevezett menházakat létesítettek a hajléktalanoknak, betegeknek, haldoklóknak.

Ezen szerveződések hazánkban is jelen voltak és az ipari forradalmat követően az egyházi jelenlét a szociális ellátás terén erősödött, amelynek a második világháborút követően – az egyházak üldözésével, ellehetetlenítésével, vagyonuk elvételeivel – vége szakadt. A rendszerváltást követően a korábban ellehetetlenített egyházak – a tulajdonviszonyok és kárpótlások rendezésével párhuzamosan – újrászervezték tevékenységüket a szociális ellátás és oktatás területén is, amelybe az időközben megalakult újabb vallási közösségek (és civil szervezetek) is bekapcsolódtak. Mindezen folyamatokkal párhuzamosan, az állam és egyház elválasztásával és a szekularizáció hatására, a vallási közösségek (egyházak) az élet számos területéről kiszorultak, azonban a karitatív munka (és az oktatási tevékenység is) az egyházi tevékenység olyan terepe, ahol a vallási felekezet (egyház) képes hatékonyan megjeleníteni értékrendjét a társadalmi színtereken (lásd: Ragadics). A rendszerváltozást követően az Lvtv. már megteremtette a jogi alapot arra, hogy az egyházak közfeladatot vállaljanak, és ahhoz az állam normatív módon meghatározott, a hasonló állami intézményekkel azonos mértékű költségvetési támogatást nyújtott, illetőleg a támogatás az ilyen ellátásokra elkülönített pénzeszközökből történt.

Miért van szükség egyházi részvételre a szociális rendszerben? A bevezetőben röviden kifejtettekéből következően a témával kapcsolatban a következőket emelnénk ki.

Vallásszabadság a szociális ellátórendszerben Ahogyan a bevezetőben már kifejtettem, a vallásszabadság jogából következően az egyén vallását vagy más meggyőződését vallásos cselekmények, szertartások mellett „egyéb módon” is kinyilváníthatja, amely azt fejezi ki, hogy a jog nem meghatározott magatartásokat véd, hanem azt a meggyőződést, melyből a magatartás fakad. (lásd: Schanda: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága.) Az állami ellátórendszerben ez számos területen az általánostól eltérő helyzetet eredményez. Ilyen, amikor a beteg lelkiismereti, illetve vallási meggyőződés-

sel ellentétes egészségügyi kezelést (leggyakrabban: vérátömlesztés) visszautasítja, vagy olyan érkezői szokásai vannak, amelyhez az egészségügyi intézménynek alkalmazkodnia szükséges, vagy a beteg nemével azonos nemű betegápoló segítségét kívánja igénybe venni az ellátása során. Az állami ellátórendszerben lehetőség van a lelkipásztori látogatás igénybevételére (A budapesti Katolikus Kórházlelkészséget 2004-ben alapította Erdő Péter bíboros azzal a céllal, hogy összehangolja a budapesti plébániák kórházi lelkipásztori szolgálatait), valamint számos helyen kórházkápolnákat is kialakítottak, amelyet mind a betegek, mind a dolgozók látogathatnak. Az egyházak azonban nemcsak az állami ellátórendszeren keresztül vehetnek részt a szociális ellátásban, hanem saját segélyszervezetet, szociális intézményeket tarthatnak fenn (pl: a Magyar Katolikus Egyház hivatalos segélyszervezete a Katolikus Karitás, amely 1991 óta működik hivatalosan; ilyen továbbá a Református Szeretetszolgálat, az Ökumenikus Segélyszervezet vagy a magyar zsidó szociális intézmények), amelyen keresztül érhetik el a rászorulókat és nyújthatnak számukra segítséget.

Egyházak szociális tevékenysége – állami finanszírozás. A rendszerváltást követően elfogadott Lvtv. alapján minimális feltételek teljesítésével lehetett már egyházat alapítani – ezzel megnőtt az egyházak száma –, amivel megnyílt a lehetőség a különböző adókedvezmények, más kedvezmények (pl: az adó 1%-a), illetve állami támogatások igénylésére is. A 90-es évektől számos olyan egyház is működött, amely a vallási tevékenység helyett más tevékenységre koncentrált és kihasználva a jogszabályi lehetőségeket jutott állami támogatáshoz, kedvezményekhez. A 2010-től előkészített, majd 2012-től bevezetett új szabályozással a kormány az ún. biznisszegházak kiszűrését kívánta elérni, azonban a törvény értelmében olyan egyházak is elvesztették korábbi státuszukat (és az igénybe vehető kedvezményeket), amelyek – álláspontjuk szerint – tényleges egyházként működtek és a vallási tevékenység mellett jelentős szociális tevékenységet is elláttak. A jelenlegi szabályozás értelmében fenntartó lehet az állam fenntartói feladatainak ellátására a Kormány rendeletében kijelölt szerv, a helyi önkormányzat, a helyi önkormányzatok társulása (a továbbiakban együtt: állami fenntartó), a bevett egyház, annak belső egyházi jogi személye, továbbá a nyilvántartásba vett egyház, bejegyzett egyház és azok belső egyházi jogi személye (a továbbiakban együtt: egyházi fenntartó), valamint a nem állami fenntartó. Jelenleg az Ehtv. melléklete szerint, 27 bevett egyház van.

Személyi kérdés. Az államosítással nemcsak az iskolákat, szociális intézményeket vették el az egyházaktól, hanem azokat az anyagi javakat is, amelyekből ezek fenntartását finanszírozták, valamint a szerzetesrendek és egyéb, valamely vallási közösséghez kapcsolódó szociális feladatokat ellátó szervezetek feloszlásával teljesen felszámolták az oktatási, illetve szociális feladatokat végzők utánpótlását is. A rendszerváltást követően így hiába kaptak vissza ingatlanokat és kaptak normatív (és kiegészítő) támogatást az egyházak, az emberi tényező (tanárok, ápolók stb.) szinte mindenhol hiányzott. Az elmúlt években az egyházi fenntartású szociális intézmények száma jelentősen megnőtt, amely azonban nemcsak anyagi terhet jelent az intézményt fenntartó egyház

számára, hanem olyan szakképzett munkavállalókból is hiány van, akik az intézmény szellemiségének megfelelnek.

4. Egyházak az oktatási rendszerben

Az iskola az a közös tér, amelyben mindenki megfordul több éven keresztül az életének az egyik legmeghatározóbb, legfogékonyabb időszakában. Az ekkor megszerzett ismeretek, az iskola és oktatói által képviselt és továbbadott értékek – vagy azok hiánya – az egyén egész életére kihatnak, az ember személyiségének fejlődésére – a családi közeg mellett – a leginkább hatást gyakorol. Ahogyan a szociális intézmények kialakulásánál is láthattuk, az iskolarendszer alapjait is az egyházak tették le. Az egyházak számára mindig fontos volt az oktatás, hiszen ez által tudják tanaikat átadni a következő generációnak. Az egyházi oktatás célja a vallásos ember nevelése, aki az iskola elvégzését követően az ott megszerzett tudással felvértezve az adott vallás elveivel azonosulva helytáll az életben. Az egyén (szülők) részéről igény van az egyházi iskolákra, az otthonival megegyező vallási szellemenben való iskolai oktatásra, nevelésre. Az Alaptörvény kimondja, hogy a szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelés, így a szülő – a vallásszabadság jogából is következően – eldöntheti, hogy állami vagy egyházi (vagy más, pl: alapítványi) fenntartású iskolába kívánja beírtni a gyermekét. Az oktatási rendszer kialakítása, az oktatás tartalma, az ott alkalmazott nevelési elvek az államot minden korban érdekelték, annak alakításában és tartalma meghatározásában aktívan részt vett. Számos vita bontakozott ki, hogy mit és hogyan tanítsanak az iskolában. Ez nincs másként ma sem. A „történelmi” egyházak évszázados tapasztalattal és hagyományokkal rendelkeznek az oktatás terén, azonban a negatív tapasztalatok – államosítás és üldözés – hatására úgy tűnik, a jelen kor változásaival szemben óvatosak.

Az oktatási rendszer kialakulásáról. Az oktatást hazánkban (is) kezdetben a katolikus egyház szervezte meg, amely elsősorban a papképzést szolgálta, létrehozva – a nemcsak egyházi, hanem világi feladatokat is ellátó – az egyházi értelmiségi réteget. A szerzetesrendek kialakulásával párhuzamosan létrejöttek a kolostori iskolák [pl: 996-ban a bencés monostor (Pannonhalma) alapítása], valamint a káptalani és plébániai iskolák, majd a XIV. századtól már a világi pályára készülők is bekapcsolódtak az oktatási rendszerbe. A Ratio Educationis (1777) volt az első dokumentum, amely átfogóan rendezte a hazai közoktatás helyzetét lerakva az állami iskolarendszer alapjait, de meghagyva az egyházi fenntartású iskolákat is. A második világháború végéig az egyházak jelentős számú iskolát tartottak fenn, a hitoktatás pedig még az állami iskolákban is a tanterv része volt. 1948-tól folyamatos támadások érték az egyházakat és az egyházi iskolákat, a közvéleményt az egyházak ellen hangolták. Az 1948. évi XXXIII. törvény rendelkezett az egyházi iskolák államosításáról, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vételéről és személyzetének állami szolgálatba vételéről. Ez azt jelentette, hogy az oktató személyzet állami alkalmazottá minősült át, a dologi vagyon pedig álla-

mi tulajdonba került. Az iskolák államosítása mellett a szerzetesrendeket is feloszlatták, a szerzetesek további oktatási tevékenységet végezni nem tudtak. Korlátozott számban ugyan működtek az egyházi fenntartású iskolák (pl: összesen 8 katolikus gimnázium működhetett az egész országban), azonban vallásos családok generációi nevelkedtek fel vallásellenes ideológiákkal átítatott állami közoktatási intézményekben. A kötelező hitoktatás is megszűnt és bár fakultatív jelleggel lehetett igénybe venni, ez sokszor nehézségekbe ütközött. 1980-as évekre nyilvánvalóvá vált, hogy a marxista-materialista ideológiára épülő társadalomszervezés kudarcot vallott. A hivatalos egyház- és hitellenes agitáció, a politikai nyomás, a szülők egzisztenciális fenyegetettsége, a kevés egyházi iskola eredményeként ugyanakkor elvallástalanodott a családi és az iskolai légkör az évtizedek alatt. A rendszerváltás követően ebben a légkörben kezdődött meg a hazai egyházi iskolarendszer újraszervezése, az egyházi iskolák újraindulása.

Újjászerveződés a rendszerváltás után. A népköztársaság „alkotmánya”, az 1949. évi XX. törvény szövegét 1989-ben, majd 1990-ben módosították, azt – a többpártrendszer, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében – átszabták, azonban a jogalkotó tartózkodott bármilyen, az alkotmány-törvényben szövetségyszerűen megjelenő érték melletti kiállástól. Az egyházak alapítására vonatkozó, viszonylag könnyen teljesíthető feltételrendszerrel ugrásszerűen megnőtt az újonnan alapított egyházak száma. A „történelmi” egyházakkal folytatott tárgyalásokat és megállapodásokat – és számos vitát – követően az államosított egyházi vagyon egy részét természetben és járadék formájában kapták vissza az egyházak, és közel 40 év megszakítás után indulhattak újra az egyházi iskolák. A finanszírozási kérdések tisztázatlansága, a visszakapott épületek leromlott állapota nehezítette a helyzetet, valamint a szerzetesrendek feloszlásának eredményeként és az utánpótlás hiányában többségében világi oktatókkal töltötték fel a tantestületeket. A következő nagy változást ezen a területen (is) az Alaptörvény hozta, amely nemcsak az egyházak alapítására vonatkozó szabályokat szigorította meg, hanem már konkrétan kiállt a keresztény kultúra védelme mellett is. („Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.” (Nemzeti Hitvallás), „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége.” [R] cikk (4) bekezdése]). Ez szolgáltatja az alapot ahhoz a kormányzati politikához, amely a keresztény értékek közvetítését, és az egyházi nevelés, iskolák szignifikánsabb megjelenését támogatja. Megváltoztak az iskolák fenntartására vonatkozó szabályok is (az egyházi iskoláknak 2010-től nem az önkormányzat, hanem az állam adta oda a kiegészítő normatívát). Bevezették a kötelező hit- és erkölcsstan oktatását a közoktatásban, azonban nem a hittan (azaz a hit- és erkölcsstan) kötelező az állami nevelési-oktatási intézményekben, hanem az etikaóra, ami helyett lehet választani a hit- és erkölcsstant. Mivel a tantárgy az órarendbe beépül, a hit- és erkölcsstant választó tanulókat nem terhelik többlet terhek, a dologi feltételek (pl: tanterem) az iskola, a személyi feltételeket (pl:

hitoktató) az egyház biztosítja. A hitoktató az egyház alkalmazottja, tevékenységét az egyház ellenőrzi, és díjazásáról is az egyház gondoskodik. A hitoktatás költségeinek fedezésére az egyházak költségvetési támogatásban részesülnek, amely azonban nem jelenti azt, hogy a hitoktató közalkalmazott.

Új kihívások és nehézségek. A rendszerváltást követően, az állami iskolák fenntartói az önkormányzatok voltak. A fenntartási nehézségek miatt számos önkormányzati fenntartású iskola egyházi fenntartás alá került. Ezzel jelentős számban megnőtt az egyházi fenntartású oktatási intézmények száma. [Az egyházi és magániskolák száma Magyarországon 2001 és 2009 között lassan, csaknem egyforma mértékben (23, illetve 25%-kal) emelkedett. 2010 után azonban elvált egymástól az egyházi, és a magánfenntartásban működő iskolák számának alakulása. Az egyházi iskolák száma gyors növekedésnek indult, a magániskolák száma pedig csökkenni kezdett. 2010 és 2014 között az alapítványi iskolák száma 20%-kal csökkent, az egyházi iskoláké 68%-kal nőtt. 2014-ben összesen 268 alapítványi, illetve magániskola és 436 egyházi iskola működött Magyarországon. Lásd: Hermann - Varga] Az egyházak részéről azonban nem tapasztalható ezért túlzott öröm, sőt inkább – az ezzel járó nehézségek mellett – óvatosság figyelhető meg részükről, amely az elmúlt évtizedek rossz tapasztalatainak köszönhető. Az egyházaknak az alábbi, általam kiemelt nehézségekkel kell szembenéznük.

Finanszírozási kérdések. A rendszerváltozást követően az egyházak csak részben kapták vissza az államosítással elvett vagyonukat. Ebből következően nem tudták olyan mértékben finanszírozni az oktatási tevékenységüket (sem), mint azt az 1945-ös földreformot és a 1948-as iskolaállamosítást, a szocializmust megelőző időben tették. Mivel azonban közhasznú tevékenységet folytatnak, így ezen intézményeik után az egyenlő elbírálás és a semlegesség elve szerint kapnak ugyanannyi támogatást, mint a hasonló állami, önkormányzati intézmények. Az Ehtv. 19. § (29 bekezdése szerint a bevett egyház és belső egyházi jogi személye az általa vagy intézménye útján ellátott közcélú tevékenysége után a hasonló tevékenységet folytató állami vagy helyi önkormányzati intézményekkel azonos mértékű költségvetési támogatásra jogosult. Az, hogy az elmúlt években az egyházak ismét számos, rossz állapotban lévő oktatási intézményt vettek át, többlet terhet jelent számukra, amelyek finanszírozása önerőből nem megoldható, így továbbra is állami támogatásra szorulnak, amely ugyanakkor függő helyzetet eredményez, kiszolgáltatottá téve az egyházakat.

Vallásszabadság elve. A bevezetőben már szó volt a vallásszabadság tartalmáról, amelybe a negatív vallásszabadság, azaz a vallási meggyőződés kinyilvánításának mellőzése is beletartozik. A vallásszabadságból következően tehát az egyénnek nem csak a vallásának megfelelő oktatásban való részvételt kell biztosítani, hanem a vallási szempontból semleges oktatás választásának a lehetőségét is. Azzal, hogy kistérségekben az egyházak átvették az iskolákat (vagy a település egyetlen iskoláját), és ennek következtében az adott térségben csak egy, egyházi fenntartású iskola működik, sérülhet a nem vallási elköteleződésű – vagy másik vallási közösséghez tartozó – szülők és gyermekeik

vallásszabadságához való joga. Mivel az ilyen térségekben jellemzően nincs szükség még egy iskolára, ezért az egyházi fenntartású iskolában szükséges a vallási tolerancia. Problémát okozhat a szülőknek és gyermekeknek továbbá az is, hogy az egyházak működő iskolákat vesznek át diákokkal és tanárokkal, akik ennek következtében már valamely vallási, világnézeti tekintetben elkötelezett intézményben folytatják tanulmányaikat, illetve végzik munkájukat. Ez az egyházak számára is probléma, hiszen a diákokat, tanárokat nem ők választották ki, hanem „megörökölték” őket.

Eltérő szabályok. A köznevelési intézményekre vonatkozó szabályokat a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény határozza meg. A törvény külön fejezetet szentel az egyházi köznevelési intézmény és a magán köznevelési intézmény működésére vonatkozó sajátos szabályoknak. Ezen szabályok közül az alábbiakat emelném ki. A nevelési-oktatási intézmény vallási, világnézeti tekintetben elkötelezett intézményként működhet, és ennek megfelelően a gyermekek vagy a tanulók felvételének előfeltételként kikötheti valamely vallás, világnézet elfogadását és ezt felvételi eljárás keretében vizsgálhatja. Nem kell alkalmazni a gyermekek, tanulók felvételével kapcsolatos rendelkezések közül a kötelező felételre vonatkozó rendelkezéseket, valamint az osztály-, csoportlétszámokat meghatározó rendelkezéseket a maximális létszámra vonatkozó rendelkezések kivételével. Az intézmény a pedagógusok és egyéb munkavállalók alkalmazása során világnézeti és hitéleti szempontokat érvényesíthet, alkalmazási feltételként írhat elő. A fenntartó az iskola számára előírhatja valamely – az oktatásért felelős miniszter által kiadott – kerettanterv választását és meghatározhatja az intézményben használható tankönyveket, taneszközöket. A pedagógiai programjába beépítheti a vallási, világnézeti elkötelezettségnek megfelelő ismereteket, helyi tantervébe a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség tanításának megfelelő tartalmú hitoktatást építhet be. SZMSZ-ében és házirendjében a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség tanításával összefüggő viselkedési és megjelenési szabályokat, köteleességeket, jogokat és hitéleti tevékenységet írhat elő, amelyek megszegése, elmulasztása miatt a gyermek, tanuló és a pedagógus ellen fegyelmi eljárás indítható. Az iskola tananyagában a hittan, mint tantárgy szerepel.

Emberi tényező. Korábban már érintettem, hogy az egyházi iskolák megszüntetésével nemcsak a középfokú, vallási szellemiségű nevelés, oktatás szűnt meg, hanem a főiskolai, egyetemi szintű is, elvágva ezzel egyházi iskolák tanárainak utánpótlását. Ezt eredményezte továbbá a szerzetesrendek feloszlása is. Ennek hatásait a mai napig érezni lehet. Az egyházi iskolák számára már a rendszerváltást követően is nehézséget jelentett a tanári kar feltöltése a megfelelő szellemiségű, képzettségű tanárokkal, nevelőkkel. A tanári életpálya továbbá az elmúlt évtizedekben a tehetséges fiatalok előtt nem volt túl vonzó – többek között – az alacsony fizetések és a társadalmi megbecsülés hiánya miatt. Az oktatás kulcsa azonban a tanár, hiszen az iskola elveit ő közvetíti a tanuló felé, így rendkívül fontos a megfelelő felkészültségű és képességű szakember képzése.

Irodalom

- A II. Vatikáni Zsinat GRAVISSIMUM EDUCATIONIS kezdetű deklarációja a keresztyeny nevelésről
- Ádám Antal: Vallás, vallásszabadság és egyház, Jura 2011/2. szám
- Beran Ferenc - Lenhardt Vilmos: Az ember útja. Az egyház társadalmi tanítása. 2017.
- Erdő Péter: Vallás és egyház a világi államban, Iustum Aequum Salutare, 2018.
- Erdő Péter (szerk.) Codex Iuris Canonici. Az Egyházi Törvénykönyv: Hivatalos latin szöveg magyar fordítással és magyarázattal, Budapest: Szent István Társulat, 2015.
- Erdő Péter: Egyházjog, 2014.
- Szuromi Szabolcs Anzelm: Az egyházi intézményrendszer története, 2017
- Birher Nándor: Az egyházi oktatás szabályozása, 2005.
- Köbel Szilvia (szerk.): Az állami és felekezeti egyházjog alapjai, 2016.
- Schanda Balázs: Religion and law in Hungary, 2015.
- Tarjányi Zoltán: Pedagógia I. A keresztyeny nevelés és oktatás története. Bp. 1998
- Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között. Bp. 1981.
- Mészáros István: Az egyházi iskolák fenntartása Magyarországon. Partnerek vagy ellenségek? Bp. 1992.
- Schanda Balázs: Megfontolások az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységéről szóló 1997. évi CXXIV. törvény 4. § (2) és (3) bekezdéséről, Magyar Közigazgatás 53: pp. 280-291. (2003)
- Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmányjog – Alapjogok. Budapest, PPKE JÁK, 2011.
- Mészáros István: Pázmány Péter, 17. századi katolikus iskolaügy újjászervezője In: Pázmány emlékezete – Róma, 1987
- Mészáros István: Katolikus iskoláink nevelőmunkája 1920-1948 között. Teológia 1989.
- Mészáros István: Magyar egyházunk negyven éve (1 és 2) – Távlatok, 1993. 9. és 10. szám, 77–85., 228–237. o.
- Schütz Antal: Pedagógia, Szent István társulat 2010.
- Marczell Mihály: Neveléstan, 2002.
- Alexandriai Kelemen: Pedagógosz - A Nevelő - Ókeresztyeny örökségünk 18., 2013.
- Korzenszky Richárd: Szünet nélkül. Tihany, 2000.
- Ádám Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. In: Magyar Közigazgatás, 2000.
- Antalóczy Péter: Az állami egyházjog alapja. 2012.
- Antalóczy Péter: Egyházjog I. és II. Patrocinium, 2013.
- Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon. 1790-1992. Bp, 1993.
- Erdő Péter: A II. Vatikáni Zsinat az Egyház életében In: Puskás Attila, Perendy László (szerk.): A II. Vatikáni Zsinat: Isten ajándéka az egyház és a világ számára., Budapest: Szent István Társulat, 2013. pp. 15-21.
- Erdő Péter: Egyház, kultúra, társadalom Budapest: Szent István Társulat, 2011.
- Erdő Péter: A katolikus nevelés szükségessége a mai Európában - magyar szemmel, Katolikus Pedagógia.
- Erdő Péter: A vallás szerepe az ember életében és az oktatás célja, Vigilia (2009)
- Erdő Péter: Church teaching in social order, human rights and dignity In: Erdő Péter (szerk.) Mission et culture. Budapest: Új Ember Kiadó, 2007.
- Schanda Balázs: A vallásszabadság és a lelkiismeret szabadsága. In: Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmányjog – Alapjogok. Budapest, PPKE JÁK, 2011.

- Schanda Balázs: Világnézeti és erkölcsi kérdések az új alkotmányban In: Drinóczi Tímea, Jakab András (szerk.) Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011. Budapest; Pécs: Pázmány Press, 2013. p
- Erdő Péter: Az egyházak és a magyar állam alkotmányos viszonya. Vallástudományi Szemle 2:(2) pp. 5-19. (2006)
- Erdő Péter: Az európai kultúra keresztény gyökerei és a katolikus egyetemek Vigília 70: pp. 385-391. (2005)
- Erdő Péter: A katolikus egyház oktatási közfeladatai. In: Tóth Károly (szerk.): Az egyházi intézmények szerepe az európai integráció fejlesztésében, valamint a belga és magyar társadalomban. Konferencia helye, ideje: Louvain-la-Neuve, Belgium, 2001.11.08-2001.11.09. Budapest: Pápai Református Teológiai Akadémia (PRTA), 2002
- A katolikus egyház a köz szolgálatában, MKPK, Dobogókő, 1999.
- Lénárd Ödön: Erő az erőtlenségben, Kairosz, Bp. 2008.
- Mészáros István: A katolikus iskola ezer esztendő története Magyarországon, SZIT, Bp. 2000.
- Mészáros István: Az iskolai hitoktatás hazai múltja. In: Köznevelés 1990/29.
- Mészáros István: Kimaradt tananyag. Diktatúra és egyház 1945–1990, Márton Áron, Bp.
- Szathmáry Béla: Fejezetek az állami vallás- és egyházjogból. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszéke, 2006.
- Mondovics Napsugár: A társadalmi öngondoskodás egyházi és civil alakzatai Magyarországon a dualizmus korától napjainkig. PhD értekezés, 2016.
- Sonnevend Pál: Szolidaritás és jog. Vigília 1999. 9. 669-675.
- Kardos Gábor: A szolidaritás határai. Liget 2008. 3. 90-95.
- Farkas Beáta: A szolidaritás a társadalmi-gazdasági szerveződésben. Vigília 1999. 9. 663-668.
<https://karitasz.hu/karitaszrol/tortenet>
<https://www.magyarKurir.hu/hirek/365-eve-gyogyit-magyarorszagon-betegapolo-irgalmasrend>
- Ragadics Tamás: A katolikus egyház szociális szerepvállalása a magyarországi kistélepeleéseken forrás: <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=18123&pIdx=2>
- Schanda Balázs: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága. in Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (https://ijoten.hu/szocikk/a-gondolat-a-lelkiismeret-es-a-vallas-szabadsaga#_ftn10)
- Hermann Zoltán – Varga Júlia: Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák: részarányok, tanulói összetétel és tanulói teljesítmények. <http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/15hermann.pdf>
<https://ogk.hu/intezetunkrol/sajto/sajtokozlomenyek/2017/20170821-multikulturalitas-az-apolasba/>
<https://www.magyarKurir.hu/hirek/lelkipasztori-szolgalat-fovaros-korhazaiban/>
<https://karitasz.hu/>
<http://szeretetszolgalat.reformatus.hu/>
<https://www.segelyszervezet.hu/hu>
<https://mazsihisz.hu/kozosseink/magyar-zsido-adatbazis/magyar-zsido-szocialis-intezmenyek>
<http://valasz.hu/vilag/isten-allatkertje-35171>
<https://www.valaszonline.hu/2019/04/19/erdo-peter-keresztény-europa-nagypentek-interju/>

A VALLÁSI TARTALMAK FONTOSSÁGA A XXI. SZÁZADI TÁRSADALOMBAN ÉS ÁLLAMBAN

BALÁSSY ÁDÁM MIKLÓS

Bevezetés

A morális társadalom hordozója az individuum ezért az egyén magatartása és magatartásának a természete, alapvető kérdése vallási, jogi és erkölcsi kódexek vizsgálata során. A történelmi viszonylatokat tekintve minden ember által alkotott intézmény az idő előrehaladtával elveszíti teljes – eredeti – jelentőségét. Ebből következik, hogy a társadalmi normák átalakulásával az erkölcsi normák is megváltoznak. A XXI. században a változás pedig pozitív és negatív előjellel is fémjelezhető. Az eskük gyakorisága, ún. megszokottsága miatt a szakrális tartalomtól megfosztottuk az intézményt, ezért nem hogy a szentség megtartására ösztönöznénk az egyént, hanem annak megszegésére is sarkaljuk azt. Így, az erkölcs negatív irányban való elmozdulásával összeegyeztethetővé vált a hamis, felelőtlen eskütétel is (Séda 1882, 273-277). Ellenben, ha az esküt és az azzal járó szakrális eljárást a társadalom komolyan veszi, akkor annak társadalomformáló, illetve fenntartó ereje is van, amelyre az ókori római társadalom és feudális középkori jogrendszer is példát ad számunkra (Tullo - Giannino 2004, 543). Ahhoz, hogy szemügyre tudjuk venni ezeket a változásokat elsődlegesen különbséget kell tennünk az alábbi fogalmak között: *eskü*, *fogadalom* és *ígéret*.

1. Kulcsfogalmak

1.1. Az eskü

Az eskü „nem explicit” fogalma már a kezdetleges törzsi közösségek kialakulásánál is felütötte a fejét. Így az Ószövetségben és más kortárs keleti forrásokban is megjelennek az eskü intézményéhez hasonlatos íratlan normák. A probléma összetettségére és alkalmazására már Máté Evangéliuma is explanandumként szolgálhatna számunkra (Máté: 5:33-37), de az eskü a norma jellege az ókori Rómában tudott magának teret nyerni, ahol az eskü kiemelkedő szerepet töltött be az állam és a társadalom életében egyaránt. A hivatalnokoktól a katonákig, a magán egyezségektől a nemzetközi megállapodásokig megtalálhatók voltak az eskük, mint egyfajta garanciát biztosító eszközök. Ez a szerződés megerősítő szerep a magán egyességek gyakoriságával egyenes arány-

ban megjelentek a polgárok egymás közötti jogvitájában is. Az esküknek több fajtáját is megkülönböztetjük a mai napig attól függően, hogy mely cselekedet igazolására szolgál. Elsődlegesen beszélhetünk állító esküről (*iusiurandum assertorium*), ha a cselekedetünknek van szakrális tartalma, mert az eskü az Isten nevének – vagy a római politeizmus vetületben isteneknek – a segítségül hívását jelenti – bár megemlítenéd, hogy az esküknek akkor van értelme manapság, ha Istent a keresztény értékek szerint értelmezzük, így az *nem pogány fundamentummal, hanem az etikai monoteizmus talaján áll* az (Noszlopi 1937, 235) – a perben vagy meghatározott helyzetben (Schanda i.m. 151). Az állító esküben tehát nem ígéretet teszünk valamely cselekménynek a meg vagy meg nem tételére, hanem Istent hívjuk tanúul igazunk megerősítésére (Kuminetz, 44). Másodlagosan tudunk beszélni ígérő esküről (*iusiurandum promissorium*), amikor Istent úgymond kezésül hívjuk a vállalt ígéret megtartásának érdekében.

Tipikusan ilyen amikor egy adott szakma gyakorlásának megkezdése előtt kötelezettséget vállalunk arra, hogy betartjuk és megtartjuk a meghatározott szakma etika és jogi normáit eljárásunk során. A társadalom, ezekhez az ígérő eskük letételéhez kötötte az egyes szakmák gyakorlását már a múltban is (Hippokratészi eskü). A kötelező eskütétel intézménye manapság is elsődlegesen a társadalom által kiemelt „szakmák” körében jelennek meg, így a köztisztviselői jogviszonyok (Köztársasági Elnök, Miniszterelnök, Miniszterek stb.) tekintetében, a katonai szolgálat megkezdésénél, valamint a doktori oklevelek (pl: jogász, orvos) átvétele során jelenik meg. Az ígérő eskü során az eskütevő, ünnepélyesen kinyilvánítja, hogy az adott tisztséget nem csak jogszerűen, hanem hűséggel lelkiismeretesen és igyekezettel látja el a rá bízott feladatot. „*A világnézeti kérdésekben semleges jogállam sem mondhat le arról, hogy tisztségviselőit jogilag kötelezze az etikus magatartásra és e kötelezettségvállalásnak ünnepélyes, történelmi hagyományokhoz is kapcsolódó, az egyént a formások mögött lelkiismeretében is kötelező kifejezést adjon*” (Schanda i.m., 157). Harmadlagosan pedig, a tisztító esküről, vádmentő esküről (*iusiurandum purgatorium*) tudunk beszélni, amikor a bűncselekmény elkövetésével vádolt személyt arra kötelezik, hogy esküt tegyen (Szlemenics 1847, 176). Azaz a vádlott a saját ártatlanságának érdekében tett a (bűncselekmény vádjának megtisztításáról szóló) eskü típusról van szó. Azonban nem minden esetben volt elégséges „csak” a vádlott szava, ilyenkor a kánonjog szerint eskütársat (*coniuratores*) kellett hívni, akik készek voltak arra esküdni, hogy erkölcsi meggyőződésük szerint hiszik, hogy a vádlott – amennyire őt ismerik – az igazat mondta (Pallas 1897., 286, Pallas 1900., 710). Egyházjogilag az alperes bizonyítás alól való menekülésre, büntetőjogilag pedig a vádlottnak a kellően alá nem támasztott gyanú alól való szabadulását jelentette. (Domokos 1943)

1.2. A fogadalom

Az igazmondásnak több módját különböztetjük meg. Elsődleges formája, amelyről fentebb beszéltünk az eskü. A másodlagos formája pedig a fogadalom (*votum* vagy Aquinói Sz. Tamás szavaival: *promissio de bono meliori*). A fogadalom definíciója pedig

nem más, mint Istennek – szabad akaratból – tett ígéret, valamely nagyobb jó megtételére (Boda 1992. 96, Bangha 1931, 131). A fogadalommal nem egy klasszikus jó cselekedet (jó feltétel, *propositum*) elkövetését vállaljuk magunkra, hanem a „*bűn terbe alatt ... valami nagyobb, jót tehát annak a megtételére kötelezzük magunkat*” (Kuminetz i.m., 34, Evetovics 1940, 27, Lásd: Aquinói Szent Tamásnál: „*Istennek tett ígéret, mely által valaki magát egy kitűnőbb jónak gyakorlása- s teljesítésére lekötelezi*”). Az eskü különböző fajtáiból kitűnik, hogy az eskütétel során nem „ígérünk” (vállalunk kötelezettséget) Istennek *de facto* semmit, ezzel ellentétben a fogadalommal, *de iure* kötelezzük magunkat. A fogadalom megszegése során vétkezünk Istennel szemben, ami azt jelenti, hogy megtagadjuk az iránta tanúsított tiszteletünket (*cultus laetiae*) és hűségünket egyaránt (Evetovics: i.m., 52). A fogadalom megszegése során azonban, nem csak a hamis cselekedett mellett való állítást ítéljük el, hanem az azzal összekapcsolt a társadalomra való veszélyes cselekedet is. Ugyanis, ha a fogadalmat tevő tisztában van azzal, hogy a fogadalmában foglalt cselekményét megfogja szegni és az a társadalomra veszélyes, akkor az a cselekedet, *de iure* is elítélendő (Lásd: Schuldtheorie és Vorsatztheorie). A fogadalom tárgya lehet minden erkölcsileg jó, – a nagyobb jót nem akadályozó – dolog vagy cselekedet. (Fekbér - Greszt 1894, 291). Ezért, a fogadalmat is meg kell különböztetnünk a *föltett szándéktól* is, ami nem egyéb, mint az egyén pusztán elhatározása valamely cselekedetnek az elkövetésére, teljesítésére vagy nem teljesítésére. Mert a fogadalom megtétele során közvetlen kapcsolatot létesít az egyén Istennel.

1.3. Az ígéret

A fogadalommal ellentétben pedig az ígéret (*promissio, pollicita*) során az egyén egyoldalú absztrakt kötelezettséget vállal – az ígéret jogalapjától függetlenül – valamely cselekmény megtevésére vagy elhagyására.

2. A szociális intézményi szféra megteremtésének alapjai

A szociális intézményeknek a munkavállalói – és annak a vezetői – nem tartoznak a közszolgálati tisztségviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Kttv.) hatálya alá, így nem szükséges hivatásuk eljárásának megkezdése előtt esküt vagy fogadalmat tenniük. Véleményem szerint a szociális munkások, illetve a szociális vezetők szférájában az eskü, illetve a fogadalomtétel intézményesítésével egyfajta (szakrális) hivatástudatot absztrahálhatnánk az adott közösségekben. Ezáltal az intézmény recipiálásával egy – ingtag lából álló – új hivatásrendet lennének képesek létrehozni, ezzel növelve az egyének felelősségét és presztízsét. A szociális intézményekben – a katonák és az orvosokhoz hasonlóan – az eskü, fogadalom tétel erősítené az ott dolgozók identitását, növelné a kollektív és az egyéni önértékelésüket. Ennek az intézménynek az alkalmazásával nem csak az ott dolgozók nyernének, hanem a társadalom egészére is pozitív hatással lennének, mert növelnék az egész szociális szféra renoméját. Az eskü ugyanis formájából adódóan megengedett, tehát nem egy kötelező tevékenység. (Ettől

függetlenül a Kttv. hatálya alá tartozó egyes munkavállaláshoz elengedhetetlen lehet, és ekkor kötelezővé válik. Ennek a logika alapján a szociális szférában dolgozóknál is munkavállalási minimumként lehetne beiktatni.)

A hivatásrend gyakorlati érvényesülésének érdekében az esküben, fogadalomban vállalt kötelezettségek betartását szigorúan kell felügyelni a vezetőknek. A hivatástudat adta presztízs így, egy szakrális, megfoghatatlan többlet tartalom, ami szubjektív önelkötelezettségként, a szakmai és az erkölcsi elvek együttes, tudatos elfogadásának vállalásában kell megvalósulnia. Az egyén az eskü vagy fogadalom letételével, egy magatartásformát, életformát fogad el, amelyben mind a szakmai, mind az erkölcsi kompetenciákat a hivatásának elszakíthatatlan részét képezik (Vö: Kapocsi 2001, 98). Ezt a logikát követve, minden emberben meg van a képesség arra, hogy hivatásának megfelelően járjon el az eljárása alatt jelen esetükben a szociális intézményekbe látogatókkal szemben tudatos magatartást tanúsítson. Ezt a hivatásszerű magatartást azonban benső – erkölcsi, vallási – meggyőződésé szerint megváltozhat.

A társadalmi közeget – legyen az szociális vagy politika szféra – az egyének összessége alkotja, viszont az egyének azok – paradox módon – a közösség produktumainak tekintendők. Ebből a látszólag önmagának ellentmondó megfogalmazásból kiindulva a szociális közegnek – és a szociális közeget alkotó egyéneknek – kell megadni a lehetőséget, hogy felelősséget vállaljanak a cselekedeteikért. A probléma viszont az, amennyiben az individuumnak biztosítjuk a választási lehetőséget, akkor az el fogja utasítani az eskü vagy fogadalomtételt, mert erkölcsi és/vagy vallási felelősséggel jár annak letétele és betartása. Erre Dosztojevszkij mutatott rá a Karamazov testvérek című munkájának egyik betéjében. A „Nagy Inkvizítor” szerint ugyanis: *„az emberi társadalom számára soha semmi se volt elviselhetősebb, mint a szabadság”* (Dosztojevszkij: A Karamazov testvérek, II. rész, 5. fej.).

3. A köztisztviselői jogállás problémái

A fogalmaknak – pontosabban az „esküszöm” igének – a definiálásra már a 47/2009 (IV. 21.) Alkotmány Bírósági (továbbiakban: AB.) határozata is kísérletet tett. Az indítványozók azt sérelmezték, hogy a köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvény (a továbbiakban: Ktv.) 12. § (1) és (2) bekezdése alkotmányellenes, mert ellentekszik a szabad vallás és lelkiismeret gyakorlásának alapelvvel. Csakhogy a Ktv. szerint a köztisztviselő jogállás kinevezésének alapvető követelménye az eskütétel és az eskütétel az egyes vallásoknál tilalmazott, az eskütétel hiánya pedig érvénytelenségnek számít (lásd: Köbel 2009, 117-133) – azaz nem állhat hivatalba az, aki nem teszi lesz esküt [1992. évi XXIII. törvény 13. § (2) Az eskütétel elmaradása érvénytelenségi ok. Eskütétel hiányában a köztisztviselő nem állítható hivatalba, erre bárki hivatkozhat]. Ebből megállapíthatjuk, hogy az állami feladatok ellátása során, (Köztársasági Elnök, Miniszterelnök, Miniszterek, ügyvédek, bírók, ügyészek, képviselők, tisztek) az állam megkövetel egyfajta erkölcsi mércét és hűséget, az egyénektől. Így az esküszegés nem

csak ex post facto történhet, „hanem azzal is, ha az esküt tevő elmarad attól az erkölcsi mércétől, amit akár személyes képességei szubjektíven megengednének, akár hivatala objektíven megkövetelne (Schanda 2006, 157). Ebből látható, hogy az állam – az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése – alapján a közhivatal viseléséhez szükséges való jogot szabályozhatja – tehát erkölcsi minimum megjelölésével –, és azoknak a betöltéséhez való követelményeket feltételhez kötheti (962/B/1992 ABH). Az AB. eljárása során, az egyik nazarénus (Köbel i.m.) hitelvű indítványozó az alkotmányban (1949.évi XX. törvény 60. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára) szereplő lelkiismeret és vallásszabadság klauzulára hivatkozva kívánta megtagadni az eskütételt, mert a nazarénus tanok szerint tilos az „eskü” szó kiejtése. *Ezáltal az érintett állampolgár kényszerű választás elé kerül: vagy elfogadja, hogy a közhivatal viseléshez esküt kell tennie, és megszegi a vallási előírást (leteszi az esküt), vagy pedig megtartja a számára kötelező vallási szabályt, ám lemond a közhivatal viselésről (nem teszi le az esküt)* [47/2009 (IV.21.) ABH]. Ezt a problémát az AB. úgy próbálta feloldani, hogy az eskü letételét egy olyan általános jellegű szabállyá minősítette, amely világnézetiileg semleges, és nem az eskütevő hitéhez, lelkiismereti elhivatottságához, hanem a köztisztviselői hivatás ünnepélyes keretek között tett cselekedetével degradálta [uo. Balog Péter különvélemény (4)]. Ezzel a próbálkozással pedig negatív irányba tolta el az eskünek, mint fogalomnak az értelmezését. Mindezek mellett a szakrális elem „jogi” eliminálása folytán teljesen megfoghatatlan, hogy az eskütevő mire esküszik – így valójában, ha nem egy vallásos momentumról beszélünk, csak egy ünnepélyes emelkedett helyzetről, akkor az eskütevő nem élheti át az „új” hivatal betöltésével járó felelősséget és társadalmi elvárást sem (Schanda i.m. 158). Alább kifejtésre kerül, hogy miért nem lehet elvonatkoztatni a majd ezeréves történelemtől, amelyet az állam és az egyház összefonódásával megélt Magyarországon a társadalom. Amennyiben ezt pedig elfogadjuk akkor véleményem szerint ebből az is következik, hogy a nemzeti önazonosságunk és történelmünk alapján nem tekinthetjük az esküt, mint kifejezést teljes mértékben világnak, amely elveszítette szakrális jellegét. Magyarország alkotmányos rendjének fenntartása és Magyarország keresztény kultúrájához való hűség megszilárdítása érdekében elvárható (korlátozható) az eskütétel azoktól a jelöltektől, akik köztisztviselői, vezetői pozíciót akarnak betölteni Magyarország irányításában – [...] *közjogi méltóságok esküjét például véve a jogszabályok megtartására és megtartatására vonatkozó, illetve a titkok megőrzésére tett eskü egyértelmű jogi kötelezettségeket erősít meg esküvel; e kötelezettségek megszegése az esküszegéstől függetlenül is jogi felelősséget vetne fel* (Schanda i.m. 156). Ugyan *expressis verbis* már nem jelenik meg az esküszegés, minit büntetőjogi tétel a büntető törvénykönyvben, de a felelősség a köztisztviselői jogviszony betöltése során a hűtlenség és az alkotmányos rend megzavarásának büntetőjogi tételében – és többnyire az összes állam ellen bűncselekmények tényállásában – bujtatottan még megtalálható, így a köztisztviselői eskü megszegése sarkítottan büntetőjogi felelősséget is maga után vonhatja.

4. Jog, erkölcs és vallás

Ahogy az ecset nélküli festő nem tud maradandót alkotni úgy a fegyverétől megfosztott katona sem képes a hivatásból eredő kötelezettségének eleget tenni. Így látható, hogy nem lehet képes a társadalom sem eltekinteni az örökérvényű normáktól, mert az erkölcsi törvényeket megállapítani sem lehetséges a hit és a vallás nélkül.

Ezek alapján pedig két lehetőségünk adódik, vagyis az, hogy definiáljuk a „morált”. Elsődlegesen, mint az erkölcsi eszmék összességét értelmezzük minden hiátus nélkül, másodsorban pedig, mint képességet arra, hogy megállapítsuk egy cselekedetről, hogy az jó vagy rossz. Ha pedig képesek vagyunk az utóbbi definíció szerint tevékenykedni, akkor láthatjuk, hogy az öntudatra ébredt humánus – mint az erkölcsöt egész kiterjedésében értelmező entitás – képes a szabad akaratának megfelelően cselekedni. Mindkét értelmezés a hit és vallásosság hiányában súlyos anomáliákat teremthet –, mert minden boldogság forrása Isten így a szabad akarat lehetősége is tőle kell, hogy származzon – ezért láthatjuk, hogy az erkölcsi jóság csak a hitben és a vallásban tükröződhet vissza „*propria natura et essentia*”.

Mielőtt az erkölcsi törvények kötelező végrehajtásáról – kötőerejéről – vagy a kötőerő mibenlétéről elmélkedni kezdenénk, nem árt górcső alá venni, hogy tulajdonképpen ezen a kötelezettségek során melyek azok a feltételek, amelyek alatt az erkölcsi törvényeket, vagy az emberi szabad akaratot uralma alá képes hajtani az individuum. Érdemes még szemantikai értelemben is megvizsgálni „kötelezettséget”, mint kifejezést. Görög *δέον* (*deon*) szóból ered, amelyet latinul *obligatio* (*ligare*) angolul *to bind* (*obligatory*) ként használunk, ezzel párhuzamosan értelmezem a köteléket, mint kifejezést is, ami pedig oly szellemi köteléket – kellene – jelent(eni), amely csak az értelmes (*sapiens*) szabad lényt kötelezheti a cselekvésre Szent Ágostonnál: „*si fallor, sum*” vagy Descartesnál: „*Dubito ergo cogito, cogito ergo sum, sum ergo Deus est*”. Így valamely parancs, amely az erkölcsi kötelezettséggel (*necessitas moralis*) telített – de nem a törvényi kötelezettséggel (*necessitas iuris*) – abban immanensen megtalálható a szabad választásnak a lehetősége (szabad akarat) is mert az nem – feltétlen – az egyén fizikai kötelezettségről szól (*necessitas physica*). Ebből pedig eklatánsan következik az, hogy a külső kényszerítő erő (*vis coactio*) sem jelenhet meg az erkölcsi parancsban, ezért azt teljesíteni sem szükségszerű (*necessitas*), így annak a végrehajtása maximum az egyén belső önkéntes (*necessitas interna*) elhatározás következtében történhet, ami pedig az erkölcsi kötelezettségek folyamatában, azaz az erkölcsi törvények (*lex moralis*) eredménye lesz, amely az erkölcsi rend megvalósulását garantálja. (Surányi 1871.). Ezeknek az erkölcsi rendeknek a megvalósítását segíti elő véleményem szerint az egyes társadalmi szokások és a szakmák által kötelezővé tett eskük (*iusiurandum*) és fogadalmaknak (*votum*) a komolyan vétele. Így az európai társadalomkép morális szerkezetében történő változás első lépcsőjét pedig nem jelneheti más, mint ezeknek a cselekedeteknek a jelentéstartalommal való megtöltése, ami elsődlegesen *necessitas interna*-t eredményez. A kiüresedett esküket és fogadalmakat pedig meg kell tölteni azzal a többlettartalom-

mal, amelyet a társadalom megkíván ahhoz, hogy elnyerje azt az elismerést, amellyel *lex moralissá* válhatnak.

5. A szavak ereje

Mindezekből a fogalmakból kitűnik, hogy amennyiben társadalmi megbecsüléssel vagy szakrális tartalommal rendelkezik a meghatározott intézmény akkor, és csak akkor lehet képes arra, hogy állami vagy társadalmi kötelezettséget is maga után vonjon a mai szekularizálódó társadalomban. Magyarországon ez a jogi- és társadalmi változás a XIX. század derekán következett be. Ekkortól tudunk beszélni olyan ún. eskütételt szabályozó normákról, amelyek módosításokat eszközöltek az addigi tisztán szakrális tartalommal telített intézményben (lásd: 1911. évi I. törvény, 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről, 1874. évi XXXV. törvénycikk a királyi közjegyzőkről; 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről, 1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról; 1893. évi XXXIII. törvénycikk Budapest székes főváros kerületi elöljáróságairól). E normáknak a megalkotása a szekuláris társadalom exponenciális megnövekedéséből vezethető le. Csakhogy a szekularizáció térhódítása, nem minden téren egyöntetű. E írásban taglalt három kifejezés különbözőségéből látható, hogy mely kérdéskört boncolgattak és boncolgatnak a joggal foglalatосkodó egyének. Milyen kifejezést kell alkalmazni az egyes köztisztviselők, katonák tisztségébe iktatásával? Alapvető követelménynek tekinthetjük-e az eskü letételét vagy sem? Az esküt és a fogadalmat ekvivalens kifejezésként használhatjuk-e, vagy mivel az „esküszöm” igének Istenre – vagy meghatározott istenségre – való hivatkozás nélkül nem tulajdoníthatunk szakrális értelmet, ezért az csak – a fentebb kifejtett meghatározás alapján – fogadalomnak, azaz a szakrális tartalomtól megfosztott cselekedetnek tekinthető? [Vö: 47/2009 (IV. 21.) ABH]. Mindezek alapján immanens eszkatológiai értelme az eskü intézménynek pusztán az egyének vallási meggyőződésének oldaláról bírhat jelentőséggel, míg a fogadalomé inkább a szekularizált jogi szférában nyerhet érvényesíthetőséget.

Irodalom

- Bangha Béla S. J. (szerk.): *Katolikus Lexikon 2. Ellenállás - Kazula* Budapest, 1931
- Boda László: *Adjátok meg Istennek, ami Istené*, Budapest, 1992.
- Domokos Sándor: *A presbiteri eskü jelentősége* in Dunántúli Protestáns lap, Pápa, 1943 54 évfolyam 25. szám 1. oldal
- Fekbér - Greszt (szerk.) *A Pallas nagy lexikona*, 7. kötet: 1894.
- Kapocsi Erzsébet: *Orvosi hivatás-etika a XXI. században* in Valóság, 2001 (44. évfolyam, 1-12. szám)
- Köbel Szilvia: *A köztisztviselői eskü és a lelkiismereti szabadság* in fundamentum 2009.04 117-133. oldal
- Kuminetz Géza: *Az igazmondás két sajátos kifejeződése: A fogadalom és az eskü.*
- Noszlopi László: *A világnézetek lélektana*, Budapest, 1937

- A Pallas nagy lexikona, Budapest 1900., XVIII. kötet II. pótkötet K-Z. 710. oldal
- Pillera - Simor: A Pallas nagy lexikona, Budapest, 1897. XIV kötet: 286. oldal
- Schanda Balázs: *Az eskü a mai magyar közjogban* in Iustum Aequum Salutare II. 2006/3-4.
- Séda Ernő: *A párbajról. az istenítéletek* in Religio, 1882, I. Félév 35. szám, Budapest, május negyvenedik évfolyam. 273-277. oldal
- Surányi János *Morál és jog Aquinói Sz. Tamás és Kant nyomán.* in Religio 1871
- Szlemenics Pál: Fenyítő törvényszéki. Magyar törvény. kiadja Eggenberger J. és Fia Akadémia Könyvtárosoknál, Pest, 1847
- Tullo Goffi - Giannino Piana (szerk.) Corso di Morale V. fejezet 543. oldal

A KÖZPÉNZ FELHASZNÁLÁS ETIKAI KÖVETELMÉNYEI ÉS TELJESÍTÉSÜK A SZERVEZETI INTEGRITÁS MEGTEREMTÉSE RÉVÉN

PULAY GYULA

Összefoglalás

A közpénzeket felhasználó egyházi intézményeknek teljesíteniük kell a közpénzügyi etikai követelményeket. A közpénzügyi etika alapja a felelős, a közösség szempontjait figyelembe vevő döntéshozatal. Magyarország Alaptörvénye valamennyi közpénzfelhasználó számára előírja az átláthatóság és a közélet tisztasága elveinek betartását. Az első Jézusnak a világosságra hozatalra, a második a hú sáfárra vonatkozó tanításával rokonítható. A két elv gyakorlati megvalósítását az egyházi intézmények a szervezeti integritás megteremtésével és megerősítésével tudják leginkább elősegíteni.

Magyarországon az egyházak számos oktatási és szociális intézményt működtetnek. Ezek az intézmények közfeladatot látnak el, ezért a központi költségvetésből finanszírozásban részesülnek. Következésképpen meg kell felelniük a közpénzek felhasználóival szemben megfogalmazott etikai előírásoknak

Justin Welby jelenlegi Canterbury érsek – aki fiatal korában az üzleti életben dolgozott – teológiai disszertációjában arra a kérdésre kereste a választ, hogy mennyiben felelősek a vállalatok a működési körükben elkövetett bűnös cselekedetekért, csalásért, megtévesztésért, korrupcióért. Disszertációja 1992-ben könyvként is megjelent „Vétkezhetnek-e a vállalatok és ha igen, akkor hogyan és ki?” (Welby, 1992). Izgalmas kérdés, hiszen mindennapos tapasztalatunk is az, hogy vannak bűnös szervezetek, amelyek kifejezetten bűnre csábítják, sőt bűnre kötelezik a dolgozóikat, de legalábbis kiölik belőlük a lelkiismeretet. Welby válasza – amely mellett érsekként is kitartott – nyomatékosan igen. Kifejti, hogy a rossz struktúrák nem változnak meg attól, hogy erkölcsös, jó embereket ültetnek beléjük, hanem a szervezeteknek kell olyanok lenniük, amely megnehezíti, hogy az emberek rosszat tegyenek, és megkönnyíti, hogy jót cselekedjenek. Természetesen ez nem jelent kibúvót a személyes felelősség alól.

A Welby által feltett kérdés azóta is foglalkoztatja a kutatókat. Tudományos kutatások is bizonyították, hogy a szervezetek nagyon komoly hatással vannak dolgozóik magatartására és viselkedésére. Ez a hatás, bizonyos fokig objektíválódik, azaz már-már független a mindenkori vezetők személyétől. Ez lehet negatív befolyás, de egy szervezetenél intézményesülhetnek azok a körülmények is, amelyek érzékenyítik a dolgozók

lelkiismeretét, és megnehezíthetik számukra helytelen cselekedetek elkövetését. A kutatások (ezek összefoglalását lásd Pulay, 2017.) azt mutatják, hogy a szervezeti kultúrának igen jelentős szerepe van abban, hogy a szervezet tagjai elkövetnek-e súlyos etikai vétségeket, illetve bűncselekményeket. A szervezeti kultúra alakításában viszont éppen a vezetőknek van meghatározó szerepe.

A magyar jogi szabályozás az első számú vezető felelősségét hangsúlyozza abban, hogy a közpénzből finanszírozott szervezeteknél az etikai követelmények érvényesüljenek. A vezető feladata, hogy az intézményen belül olyan irányítási rendszert alakítson ki, amely a dolgozók felé közvetíti a közpénzek felhasználására vonatkozó etikai elvárásokat, megköveteli azok teljesítését, figyelemmel követi azt és fellép az etikai normák megsértőivel szemben. Az egyházaknak, mint az intézmények alapítóinak és fenntartóinak az a feladata, hogy az általuk kinevezett vezetőktől elvárják az etikai normák – köztük a közpénzügyi etikai normák – érvényesítését, és segítséget is adjanak ehhez a vezetőknek. Ezért írásomban a vezető feladatait emelem ki, bemutatom, hogy a vezető az integritás szervezeti kultúrájának megteremtésével tudja leginkább jó irányban befolyásolni munkatársai magatartását. Megpróbálok rámutatni a közpénzügyi etika és a keresztyén/keresztény etika néhány olyan összefüggésére, ami megkönnyíti, hogy az egyházi intézmények vezetői a hitük szerinti etikai szabályokat követve egyúttal a közpénzügyi etika követelményeinek is megfeleljenek.

1. A közpénzügyi etika tartalma

Az etika lényege két szóban megfogalmazható: jót, jól! Ennek ellenére papirusztekercsek ezreit és könyvoldalak millióit írták tele etikai kérdések boncolgatásával. Miért? Mert nem könnyű megfelelni arra a kérdésre, hogy adott körülmények között mi a jó, és ezt a jót miként lehet a legeredményesebben megvalósítani. Ezért az alapvető etika mellett kialakult az alkalmazott etika, amely egy-egy (szak)területet érintően kísérli meg a jó és a rossz megkülönböztetését. Az alkalmazott etika körébe tartozik a közpénzügyi etika, amely a közpénzek begyűjtésének (pl. méltányos adózás) és felhasználásának (pl. etikus újraelosztás) az erkölcsi kérdéseivel foglalkozik. (Lásd részletesen Etikus Közgazdaságtan, 2019.)

„A közpénzügyi etika olyan alapelveket fogalmaz meg és rendszerez, amelyeket a közpénzzel illetve a közvagyonnal való foglalatosskódás (céljainak meghatározása, tervezése, elosztása felhasználásának ellenőrzése) során kell érvényesíteni”.
(Kocziszky 2017. 26. oldal)

Mi indokolja, hogy a közpénzügyeknek külön etikája legyen? Elsősorban az, hogy a közpénzeket használók nem a saját pénzükkel, hanem más pénzével gazdálkodnak. Ez a helyzet önmagában is magasabb etikai követelmények felállítását indokolja, hiszen – népiesen szólva – a saját pénzével mindenki azt csinál, amit akar (persze ez is túlzás), a más pénzével viszont felelősen kell bánni. A más pénzének, vagyonának használata azonban nemcsak a közpénzekre jellemző, hiszen a bankok is mások (a betéte-

sek és az egyéb pénzügyi konstrukciókban megtakarítók) pénzét adják kölcsön, illetve fektetik be. A cégvezetők is a gazdasági társaság tulajdonosainak a vagyonát viszik a vásárra. Jézus korában az intézők voltak a „cégvezetők”, akiknek uruk vagyonát kellett megőrizniük, sőt gyarapítaniuk, de a pásztorok is többnyire más juhait legeltették, és a földművesek közül is sokan csak bérlői voltak az általuk megművelt szántóföldnek, szőlőskertnek. Jézus példabeszédeiben gyakran megjelennek az intézők, a bérlők, a pásztorok, akik hol hűségük révén szolgáltathatnak jó példát, hol meg nem nemtörődomségük okán lesznek főszereplőjévé negatív példázatoknak.

Paul Dembinski „Etika és felelősség a pénzügyi életben” című könyvében öt olyan okot sorol fel, amelyek miatt a pénzügyi tevékenységeket különösen alá kellene vetni az erkölcsi törvényeknek. Ezek közül – a közpénzek szempontjából – egyet emelek ki a bizalmat, amely – mint Dembinski hangsúlyozza – az etikára épül. A hétköznapi szóhasználatban gyakori kifejezés, a „rábízta a pénzét”, is jól szemlélteti a bizalom alapvető fontosságát a pénzügyi kapcsolatokban. Azért merjük megtakarításainkat betenni a bankba, mert abban bízunk, hogy kamatostul visszakapjuk majd a pénzünket. A bizalom egyik formája, nevezetesen a közbizalom az elvi alapja a közpénzügyeknek is, hiszen amikor az állampolgárok megfizetik az adót, akkor abban bíznak, hogy az állam a befizetett pénzt az ő javukra használja majd fel.

Figyelemreméltó a könyv címválasztása, amely az etikát a felelősséggel párosítja, mivel ez összecseng a keresztyén/keresztény etika legnemesebb hagyományaival. Dietrich Bonhoeffer evangélikus gondolkodó etikájának is központi eleme a felelősség. Így fogalmaz:

„Abban a pillanatban, amikor egy ember magára veszi a másokért való felelősséget, már azáltal, hogy ezt megteszi, része lesz a valóságnak. Így jön létre valódi erkölcsi szituáció, mely különbözik az absztrakciótól, melyben az ember az etikus fogalmát értelmezni tudja.” (Bonhoeffer 2006. augusztus 3-ai elmélkedés)

Dembinski a pénzügyi etika területén kiemelt jelentőséget tulajdonít a felelősségvállalásnak. Így ír erről:

„Felelősen cselekedni azt jelenti, hogy tekintettel vagyunk arra, milyen következményei és hatása lehet a hatáskörünkön belül végrehajtott cselekedeteinknek. Napvi tevékenységük során a szülők például felelősséget vállalnak családjukért, a csoportvezetők a kollégáikért stb. A felelősségvállalásuk azt jelenti, hogy a) tisztában vannak a cselekedet céljaival és a mögöttes értékrendszerrel, és b) tudják, hogy ezek a cselekedetek milyen hatást fognak gyakorolni másokra. ... A másokkal való törődés értelmében vett etika és a felelős cselekvés ezért egy és ugyanazon dolog.” (Dembinski 2018. 39. oldal)

Különösen az utolsó mondatot tartom nagyon fontosnak a keresztyén etika és a pénzügyi etika összefüggése szempontjából, hiszen a másokkal való törődés (a felebaráti szeretet) a keresztyén/keresztény etika alapja, amely a pénzügyek területén a felelős cselekvés, felelős döntéshozatal formájában valósul meg. Nyilvánvalóvá válik ez az

összefüggés, ha arra gondolunk, hogy a közpénzek pazarló módon történő elköltésével másokat rövidítünk meg, hiszen az elpazarolt pénzt mások jogos szükségleteinek a kielégítésére lehetett (kellett) volna fordítani.

A felelős cselekvés jó szándékon alapul, de nemcsak jó szándék kérdése. Dembinski – az *Observatoire de la Finance* vizsgálódásaira hivatkozva – az alábbi négy szempontot sorolja fel, amelyeket figyelembe kell vennünk, amikor a gazdasági és pénzügyi cselekvés lehetőségeit etikai szempontból értékeljük:

- számításba kell vennünk annak a szervezetnek a (gazdasági) teljesítőképességét, amelynek nevében a döntést meghozzuk;
- tekintetbe kell vennünk az ügyre vonatkozó alapelveket és szabályokat;
- mérlegelni kell a cselekedet belső minőségét (pl. a szakmai megalapozottságát, az értékrendszerbe való illeszkedését);
- értékelni kell a harmadik felekre gyakorolt hatást, vagyis azt, hogy a döntés, a cselekedet milyen hatással lesz azokra, akiket az nem közvetlenül, hanem csak áttételesen érint, vagyis azokra, akik nincsenek abban a helyzetben, hogy jutalmazzák vagy büntessék a döntéshozót”, akiknek nincs beleszólásuk a döntésbe.

Vizsgáljuk meg, hogy ezen etikai szempontok miként jelenhetnek meg egy közpénzből finanszírozott egyházi intézmény mindennapjaiban!

Az első szempontnak az ad különös jelentőséget, hogy a pénzügyi döntések jelentős része tulajdonképpen jövőre vonatkozó ígéret. Következésképpen, az első helyen mérlegelendő tényező az, hogy vagyok-e, és valószínűleg leszek-e abban a helyzetben, hogy ígéretemet betartsam. Első látásra ez a szempont a bankok, a gazdasági társaságok számára releváns, de másodlagos egy közfeladatot ellátó egyházi intézmény számára. Néhány példán keresztül szeretném megvilágítani, hogy ez egyáltalán nincs így, és a gazdasági teljesítőképesség felmérésének nagyon komoly etikai vonatkozásai is vannak egy egyházi intézmény esetében is.

Az első példánk legyen egy újonnan alakított egyházi szociális intézmény, amely új jelentkezőket vesz fel. A felvettek átlagéletkora 75 év és még mindenki önellátásra képes. Az intézmény vezetősége elvégzi a kalkulációkat, és megállapítja, hogy az állami normatívából és a méltányos térítési díjakból stabilan tudják finanszírozni az intézménybe felvettek színvonalas ellátását. De mi lesz öt év múlva, amikor az átlagéletkor közel 80 évre emelkedik, és a bentlakók 20-25 százaléka már nem lesz önellátásra képes, azaz az ápolási szükséglet sokszorosára emelkedik? Elegendő erőforrása lesz-e az intézménynek a megnövekedett feladat ellátásához, vagy a felvételkor tett ígéretét megszegve drasztikusan emelnie kell a térítési díjakat vagy csökkentenie az ellátás színvonalát?

Nézzünk egy még egyszerűbb esetet! Egy egyházi szociális intézmény azzal teszi vonzóvá a szolgáltatásait, hogy az idős házaspárok számára nagyobb, kettőjük számára is kényelmes elhelyezést adó lakóteret biztosít. A kalkulációk visszaigazolják, hogy ez kifizetődő, mivel a házaspár mindkét tagja megfizeti a térítési díjat. De mi történik, ha a férj meghal? Lesz-e erőforrása az intézménynek arra, hogy a feleség élete végéig a

házaspároknak szánt lakótérben maradjon, vagy egy kisebbbe kell majd költöznie és ki kell dobnia az évtizedeken keresztül használt közös ágyat, a férje kedvenc nagyfotelét?

Gondoljunk egy új egyházi iskolára, ahol szinte minden tanár fiatal, viszonylag alacsony kezdő fizetéssel. Az iskola jól kijön a költségvetéséből. De mi lesz 10 év múlva, amikor a tanárok már mind egy sokkal magasabb fizetési kategóriába kerülnek.

A fentiek mind megválaszolható kérdések, de az az etikus, ha megválaszolásukra már az ígéret megszületése előtt sor kerül, mivel ez által kerülhetők el a későbbi etikátlan döntések.

A második szempont („tekintetbe kell vennünk az ügyre vonatkozó alapelveket és szabályokat”) látszólag magától értetődő, és etikai vonatkozásai sincsenek. Ez azonban csak a látszat, valójában ez egy nagyon fontos figyelmeztetés, éppen a jóra törekvő emberek számára. Gyakran ugyanis olyan mértékig csak az elérendő jóra koncentrálnak, hogy megfeledkeznek a szabályok betartásáról. Például egy nappali melegedő létesítését tervező egyházi intézmény vezetője több embert szeretne a kiszemelt helységben naponta ellátni, mint amire a tűzvédelmi és a higiéniai rendszabályok lehetőséget adnak. Emiatt a szükséges engedélyeket csak késve és az igényelnél kisebb létszámra kapja meg, a beruházás elhúzódhat, költségei megnövekedhetnek, és az egész intézmény fenntarthatatlanná válhat. Miért etikai kérdés ez? Azért, mert az illető jót akart, de nem jól akarta a jót, lekicsinyelte a közbiztonság, a közegészségügy – etikai alapon is méltánylandó – előírásait.

A cselekedet belső minőségének értékelése első látszatra is egy alapvető etikai szempont. Dembinski könyvében a szakértelmet emeli ki. Rendelkezek-e a döntés meghozatalához szükséges szakértelemmel, vagy a vak ló bátorságával megyek neki a falnak? E ponton szeretném a vezetői és a pénzügyi szakértelmet kiemelni. Mindennapos tapasztalat – nemcsak egyházi intézmények esetében –, hogy a saját szakterületükön kiváló szakembereket neveznek ki szociális, oktatási (és más) intézmények élére, akik viszont intézményvezetési, pénzügyi, gazdasági ismeretekkel nem rendelkeznek. Nemcsak szakmai, hanem etikai szempontból is alapvető, hogy ezt a hiányosságot pótolják, és tisztában legyenek azzal, hogy egy intézményvezetőnek milyen gazdasági-pénzügyi jellegű kötelezettségei vannak.

A szakmailag megalapozott döntések esetében lehet feltenni a cselekedet belső minősége értékelésének második kérdését, hogy a cselekedet összeegyeztethető-e a szervezet értékrendjével. Például egyházi intézményben elfogadható-e, hogy a vezető rokonainak, barátainak a vállalkozásai legyenek az intézmény beszállítói? Ez is egy olyan etikai kérdés, amit előre szigorúan le kell szabályozni, ahhoz, hogy a vezető az erkölcsi tekintélyét meg tudja őrizni.

Az etikai mérlegelés igényes szempontja annak értékelése, hogy a cselekedet a döntésbe beleszólni nem tudó felekre milyen hatást gyakorol. Igényes, mivel külön figyelmeztetést nélkül könnyen elfelejtkezünk erről a szempontról, holott a két közvetlenül érintett fél számára kedvező döntésnek számos elszenvedője lehet. Például egy idősebb hon vezetője szemet huny afölött, hogy a gondozók a szorosán vett munkaköri kötele-

zetségeikbe nem beletartozó szívességekért cserében ajándékokat fogadjanak el a gondozottaktól. Ez a közvetlenül érintettek számára kölcsönösen előnyös lehet, de minden bizonnyal elindítja a kivételezéseknek egy olyan rendszerét, amelynek az ajándékozásra nem képes gondozottak a kárvallottjai lesznek.

A leírtakból látszik, hogy a felelős pénzügyi döntéshozatal (cselekvés) etikai mérlegelési szempontjai a közpénzeket felhasználó szervezetek számára is relevánsak. Ugyanakkor a felsorolt példák nemcsak pénzügyi vonatkozásaik miatt hordoztak etikai tartalmat, hanem az intézmények közfeladat ellátása következtében is. Egy tisztán piaci rendszerben magától értetődő, hogy mindenki annyi szolgáltatásra jogosult, amennyit megfizet, a (részben) közfinanszírozott feladatok esetében azonban etikai mérlegelés tárgya az, hogy miért kell térítést fizetni, és mit fedez a közfinanszírozás.

2. A közpénzügyi etika alapelvei

A közpénzügyi etika számos alapelvét sorolja fel az ezzel foglalkozó szakirodalom. Ezek ismertetése helyett azt szeretném bemutatni, hogy melyek a Magyarország Alaptörvényében rögzített közpénzügyi alapelvek, és ezek miként érvényesülhetnek a közpénzeket felhasználó egyházi szociális és oktatási intézmények napi gyakorlatában.

Az Alaptörvény Magyarország első olyan alkotmánya, amely a közpénzekkel kapcsolatos önálló fejezetet tartalmaz. A közpénzügyi fejezetnek egy olyan bekezdése van, a 39.§ (2) bekezdés, amely valamennyi közpénzt felhasználó szervezetre vonatkozik, idézem:

„A közpénzekkel gazdálkodó minden szervezet köteles a nyilvánosság előtt elszámolni a közpénzekre vonatkozó gazdálkodásával. A közpénzeket és a nemzeti vagyont az átláthatóság és a közélet tisztaságának elve szerint kell kezelni. A közpénzekre és a nemzeti vagyonra vonatkozó adatok közérdekké adatok.”

Eszerint Magyarország Alaptörvénye két olyan közpénzügyi alapelvet fogalmaz meg, amelyeket a közpénzből finanszírozott egyházi intézményekre is vonatkozik, mégpedig az átláthatóság elvét és a közélet tisztaságának az elvét.

Az Alaptörvény előírja, hogy a költségvetést törvényesen, célszerűen és eredményesen kell végrehajtani. Ez áttételesen a költségvetésből finanszírozott egyházi intézményekre is vonatkozik, mivel a rájuk bízott közpénz erejéig a költségvetés végrehajtóinak minősülnek.

Mit jelent az átláthatóság követelménye? Ezt Domokos László, az Állami Számvevőszék elnöke éppen a Károli Gáspár Református Egyetem által 2015 októberében szervezett „Etikus közgazdasági gondolkozás és versenyképesség. Etika – Gazdaság – Jog” című nemzetközi konferencián tartott előadásában fejtette ki. Az előadás szerkesztett változata a Polgári Szemle című folyóiratban jelent meg, abból idézek.

„Az átláthatóság fogalmát sokan misztifikálják. Pedig egy nagyon egyszerű követelményről van szó: a közpénzek felett rendelkező szervezetek tevékenysége legyen nyitott könyv. (Domokos 2015. 14. oldal)

Előadásában az ÁSZ elnöke utalt a közpénzügyi etika és a keresztyén etika egybecsengését, amikor János evangéliumát idézte Károli Gáspár fordításában:

„Mert minden, aki hamisan cselekszik, gyűlöli a világosságot és nem megy a világosságra, hogy az ő cselekedetei fel ne fedessenek. Aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy, hogy az ő cselekedetei nyilvánvalókká legyenek, hogy Isten szerint való cselekedetek.” (Jn 3, 20-21.)

Az ÁSZ elnöke cikkében így folytatja:

„Figyelemre méltó, hogy ebben a kétezer éve kimondott bölcsességben benne foglaltatik az átláthatóság mindkét aspektusa: a rossz elkerülése és a jó nyilvánosságra hozatala. Valóban nagy visszatartó ereje van annak, ha egy közintézmény vezetője tudja, hogy az általa aláírt szerződés vagy a külföldi utazására költött összegről szóló információ napokon belül felkerül az internetre, és ott azt bárki tanulmányozhatja. Igen, az állampolgároknak, az adófizetőknek joguk van tudni azt, hogy mit csinál egy közintézmény (vezetője), mire költi az adójukból származó forintokat. De a közszolgákkal szembeni etikai követelmények nem merülnek ki abban, hogy ne herdálják el a közpénzt, hanem a közösség erőforrásaival a közjó megvalósulását kell szolgálniuk. Ez az átláthatóság másik, talán még fontosabb aspektusa: lássák az emberek, hogy a közintézmény milyen teljesítményeket nyújt, és ezek révén milyen eredményeket, milyen hatásokat ér el.” (Domokos, 2015. 15. oldal)

Az átláthatóság követelménye a közpénzek esetében nem más, mint a szoros elszámolás követelménye a ránk bízott pénz esetében. Ha valaki ad nekünk pénzt, megjelölve, hogy mire költjük, akkor a vásárlást követően pontosan el kell számolnunk azzal, hogy mit, mennyiért vettünk, és mennyi pénz jár vissza. A közpénzt felhasználó intézmény a közösség (az adófizetők) pénzét költi, következésképpen a közösség, a nyilvánosság felé kell elszámolnia arról, hogy mire költötte el a pénzt, és ezáltal mennyi hasznot hajtott a közösségnek. Az átláthatóság alapelvéből konkrét szabályozási feladatok adódnak az intézmények vezetői részére. Az említett cikk az alábbi feladatokat emeli ki:

„A szervezet feladatellátása szabályozott keretek között történik, például a szervezet rendelkezik a feladatellátás részletes belső rendjét és módját belső szabályzatokkal, és biztosított azok összhangja az év minden napján.

A szervezet eleget tesz közzétételi és adatszolgáltatási kötelezettségének, például nyilvánosságra hozza a jogszabályban vagy az alapító dokumentumában meghatározott közzétételt és teljesíti a jogszabályban meghatározott adatok közzétételére vonatkozó kötelezettségét.

A szervezet vezetése kialakítja a szervezeten belüli és a szervezeten kívülre történő információáramlás szabályozott, dokumentált, visszakereshető rendszerét, meghatározza az adatbiztonsági követelményeket és biztosítja az előírásoknak megfelelő működtetését, például az informatikai rendszer szabályozása során kialakítja az adatok biztonságának, védelmének érvényre juttatásához szükséges eljárás szabályokat.

A szervezet vezetője a munkatársakkal szemben elvárásokat fogalmaz meg, például meghatározza az etikai elvárásokat a szervezet minden szintjén, beleértve a szerződéses jogviszonyban foglalkoztatottakat is.” (Domokos 2015. 17. oldal)

A felsoroltak mind olyan feladatok, amelyeket egy közpénzt felhasználó egyházi intézmény vezetőjének is végre kell hajtania, ami nem okozhat számára rendkívüli nehézséget.

A közélet tisztaságának elve a korrupciótól, a csalástól való mentességet jelenti, vagyis azt, hogy a közpénzt nem egyéni vagy csoportérdekek mentén, hanem a rendeltetésének megfelelően, a köz javára, a közjót szolgálva használja fel a közpénz felett rendelkező intézmény. Ez a szervezet integritásának megteremtésével és megerősítésével lehetséges. Ezért a következő fejezetben ezzel a témakörrel foglalkozunk.

3. A közfinanszírozott intézmények szervezeti integritásának megteremtése

Az integritás latin eredetű szó, amely valaminek a teljességét, sértetlenségét, romlatlanságát jelenti. Az integritás személyekre értelmezve egy erkölcsi jellemvonás, ami azt jelenti, hogy a személy elvei, szavai és cselekedetei között teljes az összhang, azaz azt mondja, amit gondol, és azt teszi, amit mond. A fogalom hosszas magyarázata helyett egy olvasmányélményemet szeretném megosztani.

Az Újszövetségi Szentírás 1976-ban kiadott angol nyelvű új nemzetközi fordítását (New Testament – The New International Version) olvasva ahhoz a részhez értem, amelyben a farizeusok és Heródes hívei megpróbálják Jézust törbe csalni, azzal a kérdéssel, hogy szabad-e adót fizetni a császárnak. A Károli bibliafordítás szerint ezekkel a szavakkal fordulnak hozzá: „*Mester, tudjuk, hogy igaz vagy és az Isten útját igazán tanító, és nem törődöl senkivel, mert embereknek személyére nem nézel.*” (Mt 22, 16.) Ezzel szemben az új angol fordítás a következő: „*Teacher, we know you are a **man of integrity** and that you teach the way of God in accordance with truth. You are not swayed by men, because you pay no attention to who they are.*” (Saját magyar fordításomban: „Tanító, mi tudjuk, hogy te **integritással rendelkezel**, Isten útját az igazsággal összhangban tanítod, és az emberek nem befolyásolnak, mivel nem törödsz azzal, hogy kik ők.”) Mit jelent ez? Egyrészt azt, hogy az 1970-es években a Biblia nemzetközi angol fordításának – közérthetőségre törekvő – készítői az integritás szóval tartották leginkább megragadhatónak azt, hogy Jézus minden körülmények között az igazságot tanítja. Következésképpen az integritás Jézus jellemvonása. Ez különös ösztönzést jelenthet egy egyházi intézmény vezetője számára arra, hogy az általa vezetett intézmény szervezeti integritását megteremtse, illetve megerősítse.

Másrészt azt, hogy az integritással rendelkező ember az „igaz ember”, aki minden körülmények között ragaszkodik az igazsághoz. Míg az etika fő kérdése az, hogy mi a jó, addig az integritással kapcsolatban elsődlegesen azt a kérdést kell feltennünk, hogy igaz-e vagy hamis (kétértelmű, megtévesztő, képmutató). Például egy sütemény lehet

nagyon jóízű, de ha gluténmentesnek hirdetik, akkor nincs integritása, ha a benne a legkisebb mértékben is fellelhető glutén. A közpénzügyek területéről is hozhatunk példát. Jó dolog az, ha valaki a gyermekét angol taníttatja, de ha erre a fedezetet a rábízott közpénz elsíbolásával teremtette meg, akkor súlyos integritássértést követett el. Miért fontos ez? Azért, mert az emberek a jogsértő, az etikátlan, a szervezeti értékrenddel ellentétes tetteiket gyakran megpróbálják racionalizálni, azaz megmagyarázni, jó színben feltüntetni. A szervezeti értékrenddel ellentétes magatartás mindig – minden belemagyarázott jó szándék, vagy jogi kimagyarázkodás ellenére – integritássértés, hiszen a szervezet hitelességét ássa alá.

Köznapiban értelemben egy szervezet integritása leginkább a szervezet hitelességét jelenti. Azt, hogy a szervezet az, amit állítanak róla, az, aminek lennie kell. De minek kell lennie egy szervezetnek? Ezt három követelményrendszer együtt határozza meg.

„Ezek:

- a jogszabályi környezet;
- a felettes szerv (az alapító, a tulajdonos, a fenntartó, az irányító szerv) által meghatározott célok, alapelvek, értékek;
- a szervezet (vezetői) által önként megfogalmazott célok, értékek.

Egy szervezet integritásáról akkor beszélhetünk, ha működése mindhárom követelményrendszernek megfelel.” (Pulay 2019. 8. oldal)

A szervezeti integritás mélyebb tartalma az, hogy a szervezet betölti a küldetését, azaz hűségesen és megbízhatóan azon célok érdekében és azon alapelvek szerint működik, amelyeket a hármass követelményrendszer számára kijelöl. Jogias megfogalmazásban „a szervezeti integritás a külső szabályozásnak, illetve a szervezet számára megfogalmazott vagy általa kinyilvánított elveknek és értékeknek megfelelő működést jelent”. (Pulay 2019. 9. oldal)

Közpénzből finanszírozott szervezet esetében hitelességről csak akkor beszélhetünk, ha a kapott közpénzt a rendeltetésének megfelelően, tisztességesen használja fel. Következésképpen a korrupció, a csalás nem fér össze az integritással. Ebből a nézőpontból az integritást a korrupció és a csalás ellentettjének tekinthetjük. Ez azonban a szervezeti integritásnak csak az egyik jellemzője, sokkal inkább a következménye, semmint a lényege. Az integritás ugyanis nem csak a gyomlálást jelenti, hanem a kertészkeedés egészét magában foglalja: ültetem a virágokat, a kultúrnövényeket és ők kiszorítják a gyomnövényeket. Az integritás pozitív elemét emeli ki Domokos László is egyik cikkében:

„Az integritási megközelítés egy másik figyelemre méltó jellemzője, hogy nemcsak a korrump magatartás „légmentes” kizárására törekszik, hanem hangsúlyozza a pozitív értékek kinyilvánításának és követésének fontosságát is. Ennek lehetséges eszközei például az értékeket megfogalmazó stratégia és küldetésnyilatkozat, a magatartási kódex, az etikai dilemmák megvitatása, a vezetői példamutatás. A

szervezet integritása tehát egy kiváló dolog, amire egy vezető büszke lehet.” (Domokos 2016. 5. oldal)

Talán meglepő, de az integritási megközelítésnek mély bibliai gyökerei vannak. Pál apostol így fogalmaz a római hívekhez írt levelében: „Ne győzzön le a gonosz, hanem te győzd le a gonoszt jóval!” (Róm 12, 21. Károli féle revideált fordítás) A szervezeti integritásra törekvő vezetőnek ezt kell tennie: egyfelől erősíteni a szervezetben a jót, azaz a pozitív értékek követését, másfelől elhárítania az értékkövető magatartást fenyegető veszélyeket. Jó hír, hogy a vezetéstudomány – más tudományágak eredményeire támaszkodva – kidolgozta azokat a tudományos módszereket, amelyek révén a szervezeti integritásra törekvés eredményesen megvalósítható. Ezt nevezzük integritásmentedzsmentnek vagy integritásközpontú vezetésnek.

A fentiekből következően a szervezeti integritás megteremtéséhez két – egymással érintkező – utat kell bejárni. Az első út a jó erősítése. A másik út a rossz megelőzése, elhárítása. Az utóbbi tudományos alapját a kockázatalapú megközelítés jelenti. Ennek lényege, hogy a szervezet kockázatelemzéssel előre felméri, hogy az értékek követését mi veszélyeztetheti, és ún. kontrollok segítségével kialakítja az ezekkel szembeni védelmet. Például egy egyházi szociális intézmény esetében is kockázatot jelenthet, hogy a beszerzések felelőse nem a legjobb ár/érték arányt képviselő élelmiszereket vásárolja meg, hanem a rokonai vállalkozásaitól vásárol kedvezőtlenebb feltételekkel. Ezzel végső soron a gondozottakat károsítja meg. Ha ez a károkozó magatartás kitudódik, az az intézmény hírnevét is bemocskolja. E kockázat ellen többféle módon is védekezhet az intézmény. Alapvető kontroll az átláthatóság biztosítása, azaz a nagyobb értékű szerződések nyilvánosságra hozatala az intézmény honlapján. További kontroll lehet több ajánlat bekérésének előírása, és az ajánlatok elbírálási szempontjainak előzetes meghatározása, nagyobb összegű beszerzések esetén bíráló bizottság működtetése. Szóba jöhet összeférhetlenségi szabályok megállapítása, amelyeket kötelezővé teszik annak bejelentését, ha valamely munkatárs közvetlen hozzátartozójával (más rokonával) kerülne üzleti kapcsolatba a tervezett beszerzés során. Természetesen több más kontroll is elképzelhető.

A kockázatokat és a kontrollokat célszerű egy mátrixba rendezni (lásd az 1. számú ábrát), amely az azonosított kockázatokhoz hozzárendeli a szóba jöhető kontrollokat.

	Összeférhetetlenség szabályozása	Panasz bejelentési rendszer	Szerződések nyilvánossága	Négyszemlívű ellenőrzés	Becsületkasszák működtetése	Felvételi bizottság működtetése	Ajándék-elfogadás szabályozása	Etikai kódex	Adarvédelmi szabályozás	Belső ellenőrzés
Kontrollok										
Kockázatok										
Bennfentes beszerzések	x	x	x	x				x		x
Intézményi eszközök magáncélú használata		x			x			x		x
Rokonok preferálása a munkaerő-felvételnél	x	x				x		x		
Hanyag dokumentálás				x						x
Személyes adatokkal való visszaélés		x						x	x	x
Gondozottak jogosulatlan előnyben részesítése	x	x					x	x		x

1. számú ábra: Integritási kockázatok és kontrollok kapcsolati mátrixa (példák)
(Forrás: Saját szerkesztés)

Mint az ábrán is látható egy kontroll több kockázat kezelésére is alkalmas lehet, és egy kockázat megelőzésére, csökkentésére több kontroll is bevethető. Ennek módszertanát az Állami Számvevőszék dolgozta ki (Jeneiné - Pulay 2016.). Az ennek alapján az Állami Számvevőszék és a Belügyminisztérium által kiadott módszertani útmutató a felhasznált irodalomban megadott internetes címen érhető el (ÁSZ – BM 2015.) Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy az integritás megteremtésének egy szakmai kérdéseiről további módszertani útmutatók érhetőek el (lásd: BM – NGM 2016.)

Térjünk vissza az első úthoz, a jó megerősítéséhez. Ennek lényege az intézmény értékrendjének meghatározása, és annak előmozdítása, hogy a dolgozók azonosuljanak a kinyilvánított értékekkel. Integritásról (azaz a gondolatok, a szavak és a tettek összhangjáról) csak akkor beszélhetünk, ha az értékek követését a dolgozók nem külső kényszer hatására vagy külső jutalom reményében végzik, hanem belső igényükké vált a kinyilvánított értékek követése, mivel értelmileg belátták és élményszerűen meg tapasztalták, hogy számukra ez hasznos és jó, például az önértékelésüket növeli, tiszta örömet okoz, megelégedéssel jár.

Nem egyszerű feladat egy olyan értékrend kialakítása, amellyel a dolgozók azonosulnia tudnak. Egyfelől azért nem, mivel az értékrendbe be kell építeni olyan értékeket is, amelyek követését jogszabályok írják elő, vagy a fenntartó követeli meg. Például közpénz felhasználó egyházi intézménynek be kellene építeni értékrendjébe a Magyar-

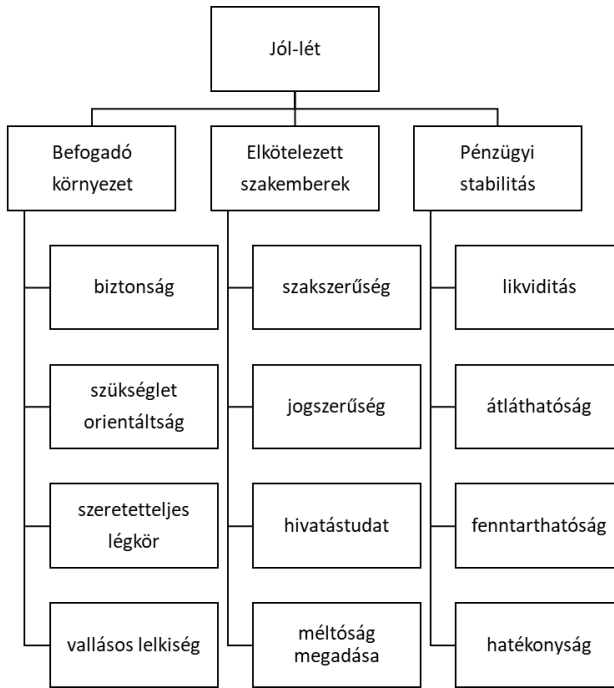
ország Alaptörvény által megkövetelt átláthatóságot és a közélet tisztaságának elvét. Másfelől nagyon sokféle értéket kell számításba venni, majd valamilyen logika szerint elrendezni.

A fentiek figyelembevételével az értékrend kialakításánál olyan értékek kiválasztására célszerű törekedni, amelyek követése esetén a dolgozó értékesebbnek érezheti magát. Például, ha az intézmény értékrendjébe beépítik az agressziómentességet, és a dolgozókat megtanítják arra, miként lehet nehéz embereket, kellemetlen helyzeteket agresszió nélkül kezelni, akkor a dolgozók önértékelése javul, mivel büszkék lehetnek arra, hogy ők azok a gondozók, pedagógusok, akik a legsúlyosabb problémákra sem agresszíven reagálnak. Ez arra is példa, hogy az intézmény vezetője nem állhat meg az értékek kinyilvánításánál, hanem útmutatást, segítséget kell adnia a dolgozóknak a kinyilvánított értékek követéséhez. Az agressziómentesség elvével a dolgozó akkor azonosul majd, ha látja, hogy vezetői is így oldanak meg problémákat, és ő is személyesen megtapasztalja azt a sikert, amit egy nehéz helyzet agressziótól mentes megoldása jelent.

A külső elvárások teljesítése érdekében az értékrendbe szükséges beépíteni a jogszabályokban rögzített alapvető értékeket, még ha azok elvontak is, mint például az átláthatóság, a közélet tisztaságának elve, vagy akár az integritás. Célszerű ugyanakkor ezekhez olyan értékeket kapcsolni, amelyek a dolgozók számára praktikus jelentéssel bírnak. Például az átláthatóság mellett megjelenhet az értékrendben az őszinteség, a nyíltság, a közélet tisztaságának elve mellett a becsületesség, az integritás mellett az egyenesség, a hitelesség, az igazságosság. Ezek követése ugyanis valóban büszkeséggel töltheti el a dolgozókat.

Az értékrend kialakításába célszerű a dolgozókat is bevonni. Egyfelől azért, mert az így kialakított értékrendet jobban a sajátjuknak tekintik, ami nagy indító lökést ad az értékekkel való azonosuláshoz. Másfelől így olyan értékek is bekerülhetnek az értékrendbe, amelyek a vezetők számára nem jelentettek prioritást, de a dolgozók egyes csoportjai számára meghatározóan fontosak.

Az értékek logikai rendszerezését, azaz értékrendbe foglalását jól segíti, ha az értékrendet ábrázoljuk is. Felhívnam a figyelmet arra, hogy az értékrendnek nemcsak a hierarchikus, piramisszerű felépítése létezik, hanem sokféle más elrendezése is. (Lásd erről, valamint a jelmondatok, küldetésnyilatkozatok megfogalmazásáról részletesen Pulay 2019.) Ezek közül egyet emelek ki a pillérekre épített elrendezést (lásd a 2. számú ábrát), amely lehetőséget biztosít arra, hogy a közpénzek felhasználására, illetve általában a gazdálkodásra vonatkozó értékek önálló pillérként váljanak az intézményi értékrend támaszává. Az értékrend tetejére a gondozottak (de bizonyos fokig a dolgozóké is) jól-léte került, és ezt támogatja az intézeti tevékenységek három pillére, az őket erősítő értékekkel.

2. számú ábra: Egyházi szociális intézmény három pillérré épülő értékrendjének ábrázolása
(Forrás: saját szerkesztés)

Az értékek tudatosítása érdekében jelmondatok használata is javasolható. A jó jelmondat egy vagy több érték frappáns megfogalmazása, amely egyszerre szól a fejnek és a szívnek. Ennek érdekében irodalmi idézetek is felhasználhatóak. Oktatás közben fel szoktam adni feladatként jelmondatok megfogalmazását. Íme, néhány az általam legjobbnak tartottak közül a gyermekvédelem és a szociális gondozás területéről:

„Tisztelve, becsülve, szeretve”

„Fogom a kezéd, de neked is akarnod kell!”

„Egy gyermek sem maradhat mosoly nélkül.”

„ÉRTED. VELED. Érted?”

Egyházi intézmények esetében ajánlható szentírási idézetek használata is. Például az átláthatóság kapcsán már hivatkoztuk a János evangélium egy idevonatkozó részletét. Ebből az „aki az igazságot cselekszi, az a világosságra megy” rész jelmondatként történő használata sokat segíthet a hívő dolgozók számára az átláthatóság alapelveivel való azonosulásban. Természetesen óvakodni kell a jelmondatok és a szentírási idézetek elcsépelet használatától, amely inkább elidegenítő, semmint ösztönző hatású.

A szervezeti integritás megteremtésének alapvető eszköze a küldetésnyilatkozat, hiszen a szervezeti integritás legmélyebb tartalma az, hogy a szervezet betölti a küldetését. A küldetés meghatározó fontosságú a dolgozók önkéntes értékkövetése szempont-

jából, mivel a dolgozó leginkább akkor fogja követni a szervezet értékrendjét, ha a szervezet küldetésének betöltésén keresztül kibontakozhat a saját hivatása is. Például, ha egy egyházi oktatási intézmény a tehetséggondozást tekinti sajátos küldetésének, akkor e küldetés betöltésében örömmel közreműködnek azok a tanárok, akik diákolimpiák győzteseinek felkészítő tanáráként szeretnének eljutni pályájuk csúcsára. Ezért fontos, hogy a küldetésnyilatkozat ne az intézmény alapító okiratának tömörítvénye legyen, hanem képes legyen az intézmény dolgozóinak és érdekeltjeinek (például a gondozottaknak, a diákok szüleinek) a megszólítására.

A szervezeti értékekkel való azonosulásban nagy szerepe van a vezetői példamutatásnak, a közös rendezvényeknek. Fontos eszköz még az etikai képzés, az etikai dilemmák feldolgozása, az olyan tanulságos történetek elterjesztése, amelyek az értékek követésében erősítenek. Ezek részleteinek ismertetése meghaladja ezen írás kereteit. Az érdeklődők számára a felhasznált irodalomban szereplő írások tanulmányozását javaslom.

Külön ki kell azonban emelni a szervezeti kultúrát, mint az értékkövető magatartás leghatékonyabb ösztönzőjét. A szervezeti kultúra fogalmának a legszélesebb körben elfogadott meghatározása Edgar Schein nevéhez kötődik. Az ő definícióját (Schein 1984. 3. oldal) alapnak tekintve a szervezeti kultúra fogalma a következőképpen határozható meg:

„a szervezet tagjai által elfogadott, közösen értelmezett előfeltevések, értékek, meggyőződések, hiedelmek rendszere. Ezeket a szervezet tagjai érvényesnek fogadják el, követik és az új tagoknak is átadják, mint a problémák megoldásának követendő mintáit, és mint kívánatos gondolkodási és magatartásmódot”. (Pulay 2019. 29. oldal)

A szervezeti kultúra megteremtése esetében már nem az egyes tagok, hanem a közösség egésze azonosul azokkal az értékekkel, amelyeknek a követése a gyakorlatban alkalmasnak bizonyult a problémák megoldására. Ennek következtében a közösség tagjai egymást (és az új tagokat) is bátorítják abban, hogy ezen értékeket követve végezzék a munkájukat.

A definícióból világosan látszik, hogy a szervezeti kultúra nem a formálisan kinyilvánított értékek követését, hanem a gyakorlatban hasznosnak bizonyult előfeltevések, hiedelmek szerinti munkavégzést segíti elő. Ha például a szervezet vezetője a dolgozók közötti együttműködést hirdeti ki értékként, de a dolgozók azt tapasztalják, hogy a mások segítségére fordított energiát a teljesítményértékelési rendszer nem ismeri el, akkor a dolgozók egymás segítségét nem fogják követendő mintának tekinteni. Következésképpen a vezető számára nagy potenciális lehetőség az, hogy az etikai alapelveket, köztük a közpénzügyi etika elveit beépítse a szervezeti kultúrába és ezáltal pozitívan befolyásolja azok tényleges követését. Erre azonban csak akkor számíthat, ha a dolgozók megtapasztalják, hogy ezen elvek követése révén a munkájuk eredményesebbé válik. Ez utóbbi tapasztalatot a vezetőnek erősítenie kell, az értékek követése és az eredményesség kapcsolatának nyilvánvalóvá tételével. Ez részben a vezetői kommunikáció

révén valósulhat meg, amikor a vezető rámutat az összefüggésre. Részben pedig az értékkövető magatartás jutalmazása (vezetői dicséret, pénzjutalom, előmenetel) az, ami az összefüggést „kézzel foghatóvá” teszi a dolgozók számára.

Végül, meg kell említeni az ellenőrzés szerepét is. Való igaz, hogy ha a dolgozók önként, legjobb meggyőződésük szerint követik a szervezeti értékeket, akkor nincsen szükség állandó és aprólékos vezetői ellenőrzésre. Ennek teljes elhanyagolása azonban súlyos hiányosság lenne, hiszen még az etikai értékek követésére legerőteljesebben bátorító szervezeti kultúra esetében is lehetnek (lesznek) olyan dolgozók, akik számára nem válik meggyőződéssé a kinyilvánított értékek követése, vagy nem képesek, nem hajlandók az ehhez szükséges erőfeszítések megtételére. Gondoljunk csak arra, hogy a 12 apostol közül is kikerült egy áruló. Az ellenőrzés szükségessége mellett másik érv pedig az, hogy a dolgozók nem feltétlenül találják meg az értékkövetés helyes útját, félreértelmezik az elvárásokat. Itt is gondolhatunk azokra a szentírásai jelenetekre, amikor Jézusnak alaposan helyre kellett tenni az apostolok világias gondolkodásmódját. A vezetői ellenőrzés, és ennek az intézményesített módja, azaz a független (az első számú vezető alá rendelt) belső ellenőrzés elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a szervezeti integritás kontrolljait kiépítő szervezet a működése során a súlyos integritássértéseket el tudja kerülni.

4. Miért kövesse egy egyházi intézmény a közpénzügyi etika értékeit?

Az integritás fogalma kapcsán már megemlítettem azt az evangéliumi történetet, amikor Jézust azzal a kérdéssel akarják csapdába csalni, hogy „szabad-e adót fizetni a császárnak?”. Jézus válasza: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené.” – kiindulási pontként szolgálhat a fejezet címében feltett kérdés megválaszolásához is. Egyszerű válaszként azt mondhatjuk, hogy az egyházi intézmény közpénzt kap, amin rajta van Magyarország címere, következésképpen e pénz felhasználása során a Magyarország Alaptörvényében rögzített közpénzügyi etikai értékeket kell követnie. E válasz teljességgel helyénvaló, mégis szeretnék rámutatni arra, hogy a közpénzek rendeltetésszerű felhasználásának követelménye Jézus válaszában második feléből is levezethető.

Howard Dayton: „Számít a pénzed” című könyvében arról tájékoztat, hogy Jézus 38 példabeszédéből 16 arról szól, hogyan kezeljük pénzünket és anyagi javainkat, azaz a pénzen keresztül többet tanított, mint szinte bármi más módon (Dayton, 2014. 8. oldal). Ezek közül csak egyet emelek ki. Lukács evangéliuma 16, 10-13. versei szerint Jézus ezt tanította:

„Aki hű a kevesen, a sokon is hű az, és aki a kevesen hamis, a sokon is hamis az. Ha tehát a hamis mammonon nem voltatok hűek, ki bízza rátok az igazit? És ha a másén nem voltatok hűek, ki adja oda nektek azt, ami a tietek? Egy szolga sem szolgálhat két úrnak, mert vagy az egyiket gyűlöli, és a másikat szereti, vagy az egyikhez ragaszkodik, és a másikat pedig megveti. Nem szolgálhattok Istennek és a mammonnak.”

Az üzenet egyértelmű: aki az Istennek akar szolgálni, az nem fordíthatja más célra a rábízott pénzt, mint amire kapta, legyen az bármekkora. A másén (köztük a közösség javain) hűségesnek kell maradni. Ennél kifejezőbben nem fogalmazható meg a közpénzügyek etikája.

Irodalom

ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK - BELÜGYMINISZTERIUM (2015): Módszertani útmutató az államigazgatási szervek korrupció-megelőzési helyzetének felméréséhez, korrupció ellenes kontrolljai kiépítéséhez és érvényesítésük ellenőrzéséhez, <http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/2/cf/a1000/M%C3%B3dszertani%20%C3%BAtmutat%C3%B3.pdf> Letöltés 2018. november 4.

BELÜGYMINISZTERIUM - NEMZETGAZDASÁGI MINISZTERIUM (2016) Módszertani útmutató a belső kontrollrendszer és az integritásirányítási rendszer fejlesztéséhez

1. rész Módszertani útmutató a kontrollkörnyezet és az integrált kockázatkezelési rendszer kialakításához

2. rész Módszertani útmutató az integritási és korrupciós kockázatok felmérésének, valamint az intézkedési terv és az integritásjelentés elkészítésének támogatására, <http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/b/12/a1000/II%20r%C3%A9sz.pdf> Letöltés: 2017. május 30.

3. rész Módszertani útmutató a szervezeti integritást sértő eseményekre vonatkozó bejelentések fogadására és kivizsgálására, <http://korrupciomegelozes.kormany.hu/szakmai-anyagok-es-osszefoglalok2> Letöltés: 2018. október

BONHOEFFER, Dietrich (2006): Vademecum - Elmékedések az év minden napjára Kairosz Kiadó Budapest

DAYTON, Howard (2014): Számít a pénzed - Bibliai alapú útmutató a pénzkereséshez, elköltéshez, megtakarításhoz, befektetéshez, adakozáshoz, és az adósságtól való szabaduláshoz Keresztyén Vezetők és Üzletemberek Társasága (KEVE) Budapest

DEMBINSKI, Paul H. (2018): Etika és felelősség a pénzügyi életben KETEG Oikonónia Kutató Intézet Alapítvány Budapest

DOMOKOS László - PULAY Gyula - GERGELY Szabolcs – SZABÓ Zoltán Gyula (2015): Az integritás kultúrájának meghonosítása a magyar közsférában Állami Számvevőszék

DOMOKOS László (2015): Átláthatóság, elszámoltathatóság, integritás – az etikus közpénzügyi menedzsment három alapelve Polgári Szemle 11. évfolyam 4-6. szám 13-20. o.

DOMOKOS László (2016): Integritás, etikus vezetés és vezetői teljesítmény a közsférában Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XIII. évfolyam 2. szám 4-16. oldal

ETIKUS KÖZGAZDASÁGTAN (2019) Szerkesztette: Kocziszky György Magyar Nemzeti Bank Budapest

JENEI Zoltánné - PULAY Gyula (2016): RÉS-elemzés: Módszer a szervezeti integritás kiépítésének és működése ellenőrzésének elősegítésére Új Magyar Közigazgatás 2016. 1. szám 33-40. oldal

KOCZISZKY György (2017): Közpénzügyek etikája in: Vezetés a közjó szolgálatában – Közpénzügyi gazdálkodás és menedzsment (Szerkesztette: Bábosik Mária) Állami Számvevőszék, Typotex Kiadó Budapest 17-36. oldal

NÉMETH Erzsébet - MARTUS Bettina - VARGHA Bálint Tamás (2018.): Közszolgáltatások integritáskockázatai és –kontrolljai Pénzügyi Szemle 63. évfolyam, 2. szám 161-181. oldal

PULAY Gyula (2014): A korrupció megelőzése a szervezeti integritás megerősítése által. Pénzügyi Szemle, 59. évfolyam, 2. szám 151-166.

PULAY Gyula (2017): Miért (lehet) eredményes eszköz a szervezeti integritás a korrupció megelőzésére? Köz-gazdaság XII: évfolyam 4. szám 13-28. oldal

PULAY Gyula (2019): Integritásközpontú vezetés (egyetemi jegyzet) Miskolci Egyetem

SCHEIN Edgar H. (1984): Coming to a New Awareness of Organizational Culture Sloan Management Review, 25:2 (1984: Winter) p. 3.

ERKÖLCSI KÖVETELMÉNYEK BEÉPÜLÉSE AZ EGYHÁZI INTÉZMÉNYEK GYAKORLATÁBA, ETIKAI KÓDEXEK ELFOGADÁSA ÉS ALKALMAZÁSA

MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER

Összegzés

A tanulmány az egyházi fenntartású intézmény vezetője és munkatársai számára is fontos. Mindkét célközönség számára segít megérteni a jogi és etikai normák hasonlóságait és különbségeit és a napjainkban széles körben elterjedt etikai kódexek szerepét. E fejezet mind a vezetők, mind a beosztott munkatársak számára segítséget nyújt abban, hogy eligazodjanak a jogszabályi és etikai normák világában, képesek legyenek megérteni azt, hogy kik, milyen céllal alkotják ezeket, milyen eltérő következménye lehet a jogi és etikai normák megsértésének. A tanulmány első része inkább elméleti ismereteket közöl, míg a második rész gyakorlati szempontból mutatja be a kétféle normarendszer hasonlóságait és különbségeit, a köznevelési intézményben dolgozókkal szemben támasztott a jogi és etikai követelmények összehasonlító elemzése által. Minden egyházi fenntartású köznevelési intézményben dolgozónak ismernie kell a vele szemben érvényesülő követelményeket, a rá vonatkozó elvárásokat. A tanulmány három egyház etikai kódexét mutatja be, így a mondandó nem felekezeti specifikus. A tisztelt olvasó megnyugodva tapasztalhatja majd, hogy az egyes egyházak jórészt azonos szellemben, sok esetben szó szerint azonosan, készítették el a pedagógusokra vonatkozó etikai kódexeiket, amelyekben szereplő követelmények így általánosan érvényesek minden egyházi közoktatási intézményre. A tanulmány külön pontot szentel az egyházi fenntartású közoktatási intézmények vezetőire vonatkozó jogi és etikai követelmények összegyűjtésének.

A tanulmányunkban használt legfontosabb fogalmak – jog, erkölcs, etikai kódex – meghatározása megtalálható kézikönyvünk Birher Nándor által írt első fejezetének „Alapfogalmak” címet viselő 1. pontjában és az etikai kódexekről szóló 3.6. pontban.

1. Jog, etika, etikai kódex

Egy egyházi fenntartású intézmény vezetőjének többféle normarendszerhez kell igazítania részben saját, részben az általa vezetett intézmény magatartását. Ebben a fejezetben a jogi és erkölcsi normákat tárgyaljuk. Az erkölcsöt és a jogot hagyományosan két

önálló szabályrendszernek tekintik, ahol mindegyiknek megvan a maga funkciója, eszközzrendszere. A továbbiakban a két normarendszer változó kapcsolatára és ezen belül az etikai kódexek szerepére hívjuk fel a figyelmet.

1.1. Hasonlóságok a jogi és erkölcsi normák között

Funkció. Mind az erkölcs, mind a jog magatartás-szabályozó normarendszer, a kívánatos, elvárt magatartást rögzítik. Az erkölcs és a jog által befolyásolt magatartások összessége rendezettebb társadalmat hoz létre.

Célok és tartalmak. A két normarendszer céljai az esetek többségében nem ellentétesek. A jog egyrészt olyan magatartások tanúsítását várja el, amelyek az erkölcs értékrendje szerint is követendők, másrészt az olyan viselkedést tiltja, amelyet nem tekintünk etikusnak. Vannak persze olyan helyzetek, amelyeket a két értékrend eltérően ítél meg. Az erkölcs és a jog közötti különbséget azonban elsősorban nem az – egyre kisebb számú – eltérő megítélés adja.

1.2. Hagyományos különbségek jogi és erkölcsi normák között.

A jogi és erkölcsi normák megalkotása. Különbözik a jogszabályok és az etikai normák megalkotásának a folyamata. A jogi normákat folyamatosan készítik. A jogi norma megalkotását a jog szabályozza. A jogi normák jelentős része egy generáció életében módosul, vagy lecserélődik. Az etikai elvárások zömét viszont minden generáció készen kapja, a folyamat sem jogilag, sem erkölcsileg nem szabályozott.

Különbözik a jogszabályok és az etikai normák megalkotóinak a személye.

A jogi normák megalkotása kijelölt testületek kiváltsága. A jogalkotás folyamatában a társadalom egy nagyon szűk rétege vesz részt. Az etikai normákat a társadalom egésze hozza létre, illetőleg tartja fenn, ezért beszélünk közerkölcsről. Különbözik a jogszabályok és az etikai normák megjelenése.

Míg a jogi normák ma rögzített formában jelennek meg, az etikai normák csak kivételesen öltönek testet. Különbözik a jogszabályok és az etikai normák stabilitása.

A jog folyamatosan változik. Bár a jogi normák között is vannak generációkon átívelők, de összességében a jogszabályok változékonyabbak az etikai normáknál. Utóbbiak stabilabbak, nagy hányaduk már korábbi generációk viselkedését is meghatározta.

A normakövető magatartás biztosítására hivatott eszközzrendszer. Mind a jog, mind az erkölcs törekszik arra, hogy előírásait betartsák. Ez a közös cél azonban különböző módon valósul meg. A jog differenciált eszközöket használ fel a jogi normák kikényszerítése érdekében. A megrovástól, pénzbeli joghátrány alkalmazásán és az elvárt magatartásra kötelezésen át a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésig terjednek a kényszerítő eszközök. Vannak olyan jogágak, amelyek jogsértőket fenyegető negatív szankciók mellett a jogszerű magatartást tanúsítók számára pozitív jogkövetkezményeket kí-

nálnak. Az etikai normák betartását a közösség értékítélete biztosítja. Az enyhe rosszalástól, a társaságból való „kinézésen” át az üzletkötéstől való konzekvens elzárkózásig, ezáltal az üzleti életből való teljes kirekesztésig terjedhet a közösségi szankciórendszer. Az etika eszközrendszere is az egészen enyhe hátránnyal járó következményektől a társadalomból való kirekesztésig terjed, mely utóbbi a legsúlyosabb büntetőjogi következménnyel „vetekszik”. Az etikai szankciók széles skálája ellenére is megállapíthatjuk, hogy a jogi eszközrendszer differenciáltabb.

A normakövető magatartást biztosító személye. A két normarendszer közötti további lényeges különbség az, hogy ki működik közre a szabályok betartásában. A jogi normák kikényszerítése általában közhatalmi eszközökkel történik. Állami szervek (rendőrség, ügyészség, bíróság, stb.) juttatják érvényre a jogszabályokat. Az etikai normák betartását a szűkebb-tágabb közösség értékítélete biztosítja.

1.3. Történelmileg változó kapcsolat jog és erkölcs között

Az erkölcs és a jog – annak ellenére, hogy külön-külön kiváltak egy kezdeti, közösségi együttélést szabályozó, homogén normarendszerből – bizonyos körben egymásra épülő, a másik által rögzített követelményeket felhasználó, azokat konkretizáló normarendszerek.

Azonos, vagy hasonló tartalmú jogi és erkölcsi szabályok párhuzamos léte. A jogrendszer sokat merített az erkölcsből. Az erkölcsi elvárásokkal azonos vagy azokhoz hasonló követelmények jogi normaként való megjelenése növeli annak a valószínűségét, hogy a társadalom tagjai követni fogják a jogszabályt, hiszen a közösség értékítélete mellé felsorakoznak a jogi szankciók és a kényszereszközök alkalmazására feljogosított szervezetek. Az a körülmény tehát, hogy egyes erkölcsi normák jogi „köntöst” is öltenek, nem fölösleges ismétlés, hanem a követelmény betartását előmozdító lépés.

A jogi norma megjelenése nem szünteti meg az alapjául szolgáló erkölcsi szabályt. Az azonos, vagy nagymértékben rokon tartalmú két norma egymás mellett létezik.

Erkölcstre hivatkozás jogszabályokban. A jog sokszor úgy használja fel az etikai normákat, hogy azok megismétlése nélkül hivatkozik rájuk. Ezt a módszert a jogalkotó főleg akkor alkalmazza, amikor nem egy-egy rövid etikai normát épít be a jogrendszerbe, hanem nagyobb részeket, vagy éppen az erkölcs egészét kívánja valamilyen jogi normához kapcsolni. A jogszabályok időnként követelményként előírják az erkölcsös magatartást, vagy éppen jogilag megtiltják az erkölcstelenséget, illetve negatív jogkövetkezményt fűznek az erkölcstelen magatartáshoz. „Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.” – deklarálja a Polgári törvénykönyv 6:97. §-a. Ki lehet tagadni az öröklésből azt, aki „erkölcstelen életmódot folytat” [Ptk. 7:78. § (1) bekezdése] pont]. A jogszabály részévé tett erkölcsi fogalmat a jogalkalmazó értelme-

zi majd, és egy bíróság elé kerülő konkrét ügyben eldönti egy magatartásról, hogy az jóerkölcsbe ütközik-e, illetőleg erkölcsstelennek minősül-e.

Ahogy a jogi szövegben megismételt etikai normák nem kerülnek ki az etikai normarendszerekből, úgy a jogszabályban hivatkozott erkölcsi tartalmak sem veszítik el etikai identitásukat a jogi normában való említés következtében. Valójában a jogi normában való hivatkozás is megkettőzi az etikai normákat, nevezetesen ezek egyszerre válnak részévé a jognak (anélkül, hogy a jogszabály pontosan és részletekbe menően rögzítené azok tartalmát), miközben részei maradnak az erkölcsnek.

1.4. Az etikai kódexek sajátosságai

Napjainkban egyre gyakrabban találkozunk etikai kódexekkel. Az egyházi intézmény vezetőjének ismernie kell az intézmény alkalmazottaira vonatkozó etikai kódex tartalmát és tisztában kell lennie azzal, hogy az etikai kódex – sok szempontból – közelebb áll a jogszabályokhoz, mint a kódexben nem rögzített etikai elvárásokhoz.

Az etikai kódexekben megjelenő etikai szabályok sajátosságai. Az etikai kódexekben más az arány „öröklött” és az „újonnan megalkotott” normák között.

Az adott generáció szerepe felértékelődik, a „módosításokkal megőrzés” mellett megjelenik a „tudatos újragondolás” és az „új etikai normák tudatos megalkotása”. E körülményre tekintettel, az egyházi intézmény vezetője nem hagyatkozhat teljes mértékben saját erkölcsi értékítéletére, korábbi tapasztalataira.

Az etikai kódexek megalkotásának a folyamata különbözik az etikai normákétól, mivel ezeket készítik, nem pedig készen kapják az előző generációktól. Ismert az etikai kódexek alkotóinak a személye. Az etikai kódexek valamivel kevésbé stabilak, mint általában az etikai normák. Az egyházi intézmény vezetője tehát kénytelen ugyanúgy figyelemmel kísérni az etikai kódex változását, mint a jogszabályok módosulását.

Az etikai kódexek – a jellemzően írásban nem rögzített etikai szabályokkal szemben – írott formát öltenek. Célszerű, ha az egyházi intézmény vezetője a vonatkozó etikai kódex egy példányát – az intézményére vonatkozó, hatályos jogszabályokkal együtt – a fiókjában tartja, számítógépére telepíti és gondoskodik arról, hogy az intézmény dolgozói tisztában legyenek az etikai kódexben rögzített követelményekkel.

A jogi és az etikai kódexben foglalt erkölcsi normák hatóköre. Mind az erkölcsi, mind a jogi szabályok között találunk olyanokat, amelyek a társadalom egészére – valamennyi, vagy közel valamennyi tagjára – vonatkoznak, és olyan normákat is, amelyek egy szűkebb csoport magatartását hivatottak befolyásolni.

A jogi normák jellemzően az általánosításnak magasabb fokán állnak, személyi hatályuk szélesebb. Az a tény, hogy a jogi norma többnyire sokakhoz szól, egy sajátos hátránnyal jár. A jogszabály – ha sokakat akar elérni – olyan követelményt kell, hogy tartalmazzon, ami a célzott személyi kör minden egyes tagjára vonatkozik. A mindenk számára közös követelmények köre viszont véges. Az olyan normák, amelyek egy

szűkebb közösséget céloznak meg, tartalmilag részletesebbek lehetnek. Természetesen nem állítható, hogy minden jogszabály általános hatókörű és minden erkölcsi norma szűkebb közösségre vonatkozna. A jogszabályok között is találunk egy bizonyos tevékenységet végzőkre (pl. egy szakma képviselőire) vonatkozó előírásokat, és vannak mindenkihez szóló, erkölcsi szabályok. A jogszabályok között azonban több az általános hatókörű, míg az erkölcsi normák, különösen az etikai kódexekben szereplő etikai normák sokszor egy kisebb közösséget szólítanak meg.

Ez a statisztikai különbség alkalmat ad arra, hogy kialakuljon egyfajta munkamegosztás a jogi és az etikai normák között. A munkamegosztás úgy működik, hogy az etikai normák ráépülnek a jogi követelményrendszerre, azt bizonyos körben további elvárásokkal bővítik. Az üzleti életnek például megvannak a maga íratlan szabályai, amelyek többnyire részletesebbek, mint a jogi előírások. Az üzleti etika szakma-specifikus, az adott tevékenységhez erősen idomulnak az elvárások. A vázolt együttműködés még olyan esetekben is működhet, amikor a jogszabály is szűkebb személyi körre vonatkozik. Az etikai kódexekben rögzített erkölcsi követelmények a jogszabályi előírásokhoz képest ilyenkor is szolgálhatnak további iránymutatásként a csoport tagjainak.

A normakövető magatartás biztosítására hivatott eszközrendszer. Míg az etikai normák betartását a közösség értékítélete biztosítja, addig az etikai kódexek a rögzített magatartástól való eltérést etikai vétségnek minősíthetik, és – a tényállástól függően – valamilyen következményt is kilátásba helyezhetnek. Az egyházi intézmény vezetőjének gondoskodnia kell arról, hogy intézményének dolgozói tisztában legyenek az etikai kódex megszegésének következményeivel.

A normakövető magatartást biztosítók személye. Míg az etikai normák betartását a szűkebb-tágabb közösség értékítélete biztosítja, addig az etikai kódexek a magatartás vizsgálatára nemegyszer valamilyen szervet – etikai bizottságot, vagy fegyelmi bizottságot létesítenek. Az egyházi intézmény vezetőjének folyamatosan gondoskodnia kell arról, hogy intézményében létezzen a jogszabályokat és az etikai kódex rendelkezéseit ismerő személyekből álló testület. A vezető feladata az is, hogy rendelkezésre álljon egy olyan rögzített eljárási rend, amelyet betartva, a testület képes objektív módon mérlegre tenni azt, hogy a vizsgált magatartás megfelel-e az etikai kódexben rögzített követelményeknek.

(Megjegyezzük, hogy léteznek olyan etikai kódexek is, amelyekben foglalt erkölcsi normákat – szankciótól nem fenyegetve – önként követik, mivel a kódexhez azok csatlakoznak, akik egyetértene az abban foglaltakkal. Az egyházi intézmények vezetői azonban munkakörükben többnyire nem ilyen etikai kódexekkel találkoznak.)

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy az etikai kódexben foglalt erkölcsi normák szinte minden vizsgált szempontból különböznek az erkölcsi normáktól, és jellemzőik közelítenek a jogszabályok sajátosságaihoz. Az etikai kódexben foglalt erkölcsi normák a jogszabályok és az etikai normák között helyezkednek el, ismeretük és meg-

felelő alkalmazásuk az egyházi intézmények vezetői számára ugyanolyan fontos, mint a jogszabályok ismerete és betartása. Az egyházi intézmények vezetője az intézmény belső szabályzatának megalkotásakor és módosítása során vegye figyelembe az etikai kódex tartalmát és kerülje az attól való eltérést.

2. Pedagógusokkal szemben támasztott követelmények jogszabályban és etikai kódexben

A jogi követelmények és az etikai kódex által támasztott elvárások viszonyát a pedagógusokra vonatkozó előírások kapcsán mutatjuk be. Tanulmányunkban a jogszabályi követelményeket a köznevelési törvény alapján rögzítjük, míg az etikai elvárásokat három egyház – a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyar Katolikus Egyház – köznevelési intézmények számára kidolgozott etikai kódexe (a továbbiakban: egyházi etikai kódexek) alapján ismertetjük. Mielőtt a követelmények tartalmi összehasonlítására sort kerítenénk, tekintsük át az etikai kódexek közös vonásait. A három egyház pedagógusokra vonatkozó etikai kódexe – a számos eltérés ellenére – fő vonásaiban egységes képet mutat. A szoros rokonság megfigyelhető abban, hogy azonosan látják az etikai kódex funkcióját, a követelményeket az oktatásban dolgozók széles körére vonatkoztatják, a kötelezettségeket közérthetően, a pedagógus hivatali kapcsolataihoz igazítva mutatják be és az egyes követelmények is hasonló szelleműek, gyakran szó szerint azonosan kerülnek megfogalmazásra. Az egyházi etikai kódexek nagy teret szentelnek a valláserkölcsei követelmények részletezésének (lásd 2.4.1. pont).

2.1. Az etikai kódex szerepének deklarálása

A református és a katolikus etikai kódex teljesen egybevágó módon kinyilvánítja önmagáról, hogy nem illemszabályok gyűjteménye és nem is olyan kézikönyv, amely részletesen szabályozza a nevelők felelős cselekvését. Csupán azokat az íratlan, de közmegegyezéssel elfogadott etikai normákat sorolja fel, amelyek mindenkor időszerűek.

A református etikai kódex nem akar csupán szankcionáló jellegű lenni. Kívánatosnak tartja azt, hogy az intézmények belső szabályzataiban megfogalmazott kötelezettségek és jogok a kódex szelleméhez igazodjanak.

Az evangélikus etikai kódex szerint az etikai kódex feladata, hogy azokat a normákat rögzítse, amelyek a jogszabályokban nincsenek tételesen megfogalmazva, ugyanakkor betartásuk az emberi és keresztény értékrend alapján elengedhetetlen. Az erkölcsi szabályok helyes alkalmazásához az erkölcsi érzék, az ítélőképesség egész életen át tartó fejlesztésére van szükség. Ehhez a lelki-szellemi épüléshez kíván segítséget nyújtani az evangélikus nevelési-oktatási intézmények etikai kódexe.

A katolikus etikai kódex szerint a közmegegyezéssel elfogadott – mindenkor időszerű – etikai normák nem szankcionáló jellegűek, de föltétlenül irány- és útmutatók a katolikus intézmények tanárai és dolgozói számára. Kívánatos, hogy az intézmények

belső szabályzataiban megfogalmazott jogok és kötelezettségek a kódex szelleméhez igazodjanak, kiegészítve az egyházmegye, illetve az intézmény védőszentjének vagy a fenntartó szerzetesrend lelkiségének, karizmáinak sajátos vonásaival.

E fejezet szerzőjeként, három dolgot szeretnék kiemelni a célmeghatározásokból. Az egyik az, hogy az etikai kódexek a jogszabályok és az intézményi belső szabályok között állnak, előbbit nem kívánják ismételni, de a belső normákhoz képest elsődlegesnek tekintendők. Az intézményi belső szabályoknak kell tehát alkalmazkodniuk az etikai kódexben megfogalmazottakhoz. Némi malíciával említtem, hogy az önmagát változatlan normák gyűjteményének tekintő etikai kódex nem lesz mindig időszerű. Tény, hogy az etikai normák lassabban változnak majd, mint a jogi követelmények, de idővel módosulnak, egymáshoz képest fontosságuk sem állandó. Egy évszázaddal ezelőtt az engedetlen tanulóval szembeni testi fenyítés még megengedhetőnek minősült. A ma elfogadottnak számító magatartások közül néhány nem feltétlenül minősül majd száz év múlva is etikusnak. A diákok és szülők adatainak felhasználásával kapcsolatban várható, hogy az új és később majd módosuló jogi normák, etikai szabályokkal egészülnek majd ki. Az etikai kódexek tehát korántsem annyira „kőbe vésettek”, mint azt megalkotóik feltételezik, de rövidtávon megbízható és stabil iránymutatóként szolgálnak. Harmadikként arra hívom fel a figyelmet, hogy a bemutatásra kerülő etikai kódexek csak magatartási szabályokat rögzítenek anélkül, hogy megszegésükhöz szankciót kapcsolnának. Erre tekintettel az egyházi közoktatási intézmények vezetői nem kényszerülnek olyan testületek kialakítására és eljárási szabályok megalkotására, amelyek által az etikai kódexbe ütköző magatartások kivizsgálására – szükség esetén – szankcionálására sor kerülhet.

A szankcionálás tehát a jogi normák megsértésére korlátozódik, a munkajog vonatkozó eljárási szabályainak a betartásával. Az egyházi etikai kódexek egyedül a szenvedélybetegségben szenvedő pedagógusok munkaviszonyának fenntarthatatlanságát deklarálják.

2.2. *Kikre vonatkoznak a követelmények?*

A köznevelési törvény a legszűkebb értelemben vett pedagógusokon kívül speciális rendelkezéseket tartalmaz az óvodapedagógusokra, az iskolai, kollégiumi könyvtáróstanárookra és könyvtáróstanítókra, a különleges bánásmódot igénylő gyermekekkel egyénileg foglalkozókra.

Az egyházi etikai kódexek nem csak a pedagógusokra vonatkoznak, hanem rajtuk kívül mindenkire, aki részt vesz a köznevelési intézmény munkájában, de – az együttműködési kötelezettségen túlmenően – más, speciális követelményeket nem nevesítenek e személyekkel szemben.

2.3. *A követelmények strukturáltsága*

A köznevelési törvény rendszerezés nélkül sorolja a pedagógusokkal szemben támasztott követelményeket. Az egyházi etikai kódexek élethelyzetek szerint, a pedagógus kapcsolatrendszeréhez kötődően csoportosítva rögzítik a kötelezettségeket, elvárásokat. Mindhárom etikai kódex a következő sorrendet követve említi a nevelőktől elvárható kötelezettségeket:

- a reábitzott növendékek,
- a tanítványok családja,
- a kollégák iránt,
- valamint az intézményhez, annak dolgozóihoz,
- az egyházhoz,
- a nemzethez, a néphez,
- és saját szaktárgyukhoz,
- tágabb értelemben az egyetemes kultúrához való viszonyukban.

Ez a struktúra több előnnyel is jár. Egyrészt, a túlzottan a tanítványokkal való kapcsolatra koncentráló jogszabálynál sokkal inkább hangsúlyozza a pedagógusi szerepkör összetettségét, a pedagógus kapcsolatrendszerének sokrétűségét. Másrészt a kötelezettségek tagolása megkönnyíti mind a pedagógus, mind a vezető számára az egyes kötelezettségek átláthatóságát, memorizálhatóságát.

Tekintettel arra, hogy tanulmányunk célja a jogszabályi és etikai kódexben rögzített követelmények összevetése, így az etikai kódexek tartalmi sokszínűségére utaláson túl a pedagógus tanítványain kívüli kapcsolataiban érvényesülő kötelezettségeket nem részletezzük, hanem a legszorosabban értelmezett oktatásra, a pedagógus-tanítvány kapcsolatra koncentrálnunk.

2.4. *A pedagógusokkal szembeni tartalmi elvárások*

2.4.1. Világi és vallási követelmények

Az állam és az egyház szétválasztását követően, a jog nem tehet különbséget ateisták és vallásos személyek között és a jogi elvárások nem lehetnek eltérőek a különböző egyházakhoz tartozók tekintetében. Az egyházak által megalkotott etikai kódexek azonban a nevelésben – érthető módon – a hit erősítésének eszközét látják, az egyházi közoktatási intézmények gyakorlatában elvárják a keresztyén erkölcsi alapelvek érvényesülését és azt, hogy a pedagógus Isten Igéjének útmutatását követve, ebbe az irányba terelgesse tanítványait. Vannak különbségek az egyes egyházi etikai kódexekben található megfogalmazások között, de a valódi határvonal a jogszabály és az egyházi etikai kódexek között húzódik: míg a jogi norma nem tesz és nem is tehet különbséget a vallásos és ateista pedagógusok között, addig az egyházak által megalkotott etikai kódexek abból indulnak ki, hogy az egyházi közoktatási intézményekben jellemzően vallásos oktatók vallásos gyermekeket tanítanak. Nem tekintendő diszkriminációnak az egyházi etikai kódexek – jogi normáktól eltérő, sajátos – követelményrendszere, mivel a közoktatá-

si intézmény fenntartója valamelyik egyház. A köznevelési törvény erre az esetre eleve felmentést ad számos követelmény alól, amelyek így csak az állami közoktatásban érvényesülnek.

Az egyházi etikai kódexek nagyon sok közös elemet tartalmaznak.

Az evangéliumi nevelés, a Biblia, a diákok és a nevelők fejlesztendő képességeinek Istentől származó volta jelenti a különböző egyházak etikai kódexeinek legjellegzetesebb közös vonását, és egyben a pedagógusokra vonatkozó jogi előírásoktól való feltűnő eltérést.

A református iskolák pedagógusai tisztában vannak azzal, hogy keresztyén hitükből fakadó, az evangélium és a törvény harmóniájában megvalósuló erkölcsi cselekedeteik legfőbb motivációja és letéteményese az Isten- és emberszeretet.

Az evangélikus nevelési és oktatási erkölcsi alapelvek:

- segítséget nyújtanak a helyes döntések, állásfoglalások kialakításához olyan helyzetekben, amelyek nem szabályozhatók pusztán jogi eszközökkel;
- hozzájárulnak az eredményes nevelő munkához, ezen keresztül pedig az evangélikus pedagógusi tekintély megőrzéséhez, illetve folyamatos emeléséhez, az összetartozás erősítéséhez;
- tájékoztatják az iskola partnereit a pedagógus munkavégzésének és attitűdjének, erkölcsi normáiról;
- megfelelő támpontot, útmutatást adnak az etikailag kifogásolható megnyilvánulások, az erősítendő, illetőleg a szankcionálandó cselekedetek felismeréséhez, azok pártatlan megítéléséhez és minősítéséhez;
- védelmet biztosítanak minden normakövető számára, illetve hozzájárulnak az emberi méltóság megőrzéséhez és kifejtéséhez.

A katolikus intézménynek kötelessége vállalni növendékei személyiségének keresztyén szellemű formálását: „...ma különösen, hiszen számot kell vetnünk azzal, hogy a család és a társadalom e téren nem teszi meg, ami rajta áll.” (Kat. Isk. 45.)

A katolikus intézmény nevelőinek törekedniük kell arra, hogy tanítványaik mind jobban és érettebben éljék meg személyes hitüket, kialakítva magukban a keresztyén értékrendet és elkötelezettséget.

2.4.2. Szakmai követelmények

A jogszabályban rögzített követelmények és az etikai kódex által támasztott elvárások másik nagy területét a pedagógusokra vonatkozó szakmai előírások jelentik. Az összehasonlításnak ez a másik oldala sok hasonlóságot tartalmaz, részben a jogi és az etikai, részben a különböző egyházak etikai kódexeiben rögzített szakmai követelmények tekintetében. Ezért a szerző mindkét vonatkozásban a követelmények párhuzamos bemutatására törekszik.

Csak a köznevelési törvényben szereplő elvárások. A köznevelési törvény 62. § (1) bekezdése szerint a pedagógus alapvető feladata a rábízott gyermekek, tanulók nevelése,

oktatása. Óvodában a gyermekek az Óvodai nevelés országos alapprogramja szerinti nevelése, iskolában a kerettantervben előírt törzsanyag átadása, elsajátításának ellenőrzése, sajátos nevelési igényű tanuló esetén az egyéni fejlesztési tervben foglaltak figyelembevételével. Ezzel összefüggésben, a köznevelési törvény 18 pontban sorolja fel a pedagógus kötelezségeit.

A felsorolásban találunk olyan kötelezettségeket, amelyeket az etikai kódexek nem említenek, mivel a jogszabály eleve kötelező, nem igényel semmilyen megerősítést. Ilyenként említhető például az, hogy a pedagógus:

- a gyermek testi-lelki egészségének fejlesztése és megóvása érdekében tegyen meg minden lehetséges erőfeszítést: felvilágosítással,
- a munka- és balesetvédelmi előírások betartásával és betartatásával, a veszélyhelyzetek feltárásával és elhárításával, a szülő – és szükség esetén más szakemberek – bevonásával,
- a különleges bánásmódot igénylő gyermekekkel egyénileg foglalkozzon, és segítse elő a hátrányos helyzetű tanuló felzárkózását,
- a gyermekek, a tanulók és a szülők, valamint a munkatársak emberi méltóságát és jogait maradéktalanul tiszteletben tartsa, javaslataikra, kérdéseikre érdemi választ adjon,
- nevelő és oktató munkája során gondoskodjék a gyermek személyiségének fejlődéséről, tehetségének kibontakoztatásáról, ennek érdekében tegyen meg minden tőle elvárható, figyelembe véve a gyermek egyéni képességeit, adottságait, fejlődésének ütemét, szociokulturális helyzetét,
- vegyen részt a számára előírt pedagógus-továbbképzéseken,
- segítse a tehetségek felismerését, kiteljesedését, tartsa nyilván a tehetséges tanulókat,
- együttműködésre, környezettudatosságra, egészséges életmódra nevelje a gyermekeket,
- tanítványai pályaorientációját, aktív szakmai életútra történő felkészítését folyamatosan irányítsa,
- a pedagógiai programban és az SZMSZ-ben előírt valamennyi pedagógiai és adminisztratív feladatait maradéktalanul teljesítse, pontosan és aktívan részt vegyen a nevelőtestület értekezletein, a fogadóórákon, az iskolai ünnepségeken és az éves munkaterv szerinti rendezvényeken,
- határidőre szerezze meg a kötelező minősítéseket,
- őrizze meg a hivatali titkot.

A közoktatási törvény részletezi a továbbképzésre vonatkozó előírásokat, rögzítve azt, hogy a pedagógusnak hétévenként legalább egy alkalommal továbbképzésben kell részt vennie, mely kötelezettség megszegése visszaszorolást, végső esetben a pedagógus jogviszonyának megszüntetését eredményezheti.

Jogszabályi kötelezettségek ismételt rögzítése az etikai kódexekben. Noha az etikai kódexeknek nem feladata a jogszabályok ismétlése, számos olyan elvárás létezik, amely közel azonos tartalommal szerepel a köznevelési törvényben és az egyházi etikai kódexek valamelyikében is (utóbbi zárójelk között olvasható). Később utalunk majd rá, hogy az ismétlés veszélyek forrása, ezért kerülendő.

- mozdítsa elő a gyermek, tanuló erkölcsi fejlődését, a közösségi együttműködés magatartási szabályainak elsajátítását, és törekedjen azok betartatására, [A nevelő tanítványait kellő bölcsességgel formálja, és koruknak, nemüknek megfelelő magatartásformával irányítja.] (református etikai kódex),

- a családi élet értékeinek megismerésére és megbecsülésére, hazaszeretetre nevelje a gyermekeket, tanulókat, [A keresztyén nevelő családszerető, és ezt kifejezésre juttatja szavaiban és magatartásában.] (református etikai kódex), [Mindenkor mutasson példát a keresztyén értékek, hagyományok, valamint nemzeti jelképek megbecsülésében, az ünnepek tiszteletben tartásában.] (evangélikus etikai kódex),

- az ismereteket tárgyilagosan, sokoldalúan és változatos módszerekkel közvetítse, oktatómunkáját éves és tanórai szinten, tanulócsoporthoz igazítva, szakszerűen megtervezve végezze, irányítsa a tanulók tevékenységét, [A nevelő egyik legnagyobb magatartásbeli erénye a tanórai pontosság, a szakmai munka rendszeressége és egyéni megnyilvánulásában a kiszámíthatóság.] (katolikus etikai kódex),

- folyamatosan képezze magát [A pedagógus a számára adott talentumokkal éljen, fejlessze nevelői készségeit, szaktudását, módszertani kultúráját. Legyen nyitott az újra, törekedjék a folyamatos fejlődésre.] (evangélikus etikai kódex), [A keresztyén nevelő köteles tudását, szakmai felkészültségét folyamatosan mélyíteni, a szaktárgyaival kapcsolatos újabb eredményeket figyelemmel kísérni.] (katolikus etikai kódex),

- hivatásához méltó magatartást tanúsítson. [pedagógus munkatársaink szakmai elhivatottsága, felkészültsége, munkamorálja legyen példaértékű.] (evangélikus etikai kódex)

Bővített, kiterjesztett jogszabályi kötelezettségek az etikai kódexekben. Néhány esetben a köznevelési törvényben szereplő követelményhez hasonló kötelezettségek olvashatók az etikai kódexekben is, de más kapcsolatrendszerben, vagy kibővített tartalommal.

A köznevelési törvény elvárja, hogy a pedagógus a gyermek, tanuló érdekében együttműködjön munkatársaival és más intézményekkel, továbbá szükség szerint együttműködjön gyógypedagógussal, konduktorral vagy a nevelést, oktatást segítő más szakemberekkel, a hátrányos helyzetű gyermek felzárkózását elősegítendő. Hasonló együttműködést várnak el az etikai kódexek a lelkigondozás kapcsán a pedagógustól, azzal, hogy elsődlegesen magának a pedagógusnak kell teológiai, hitbéli és pszichológiai ismereteit bővíteni.

A köznevelési törvény megköveteli azt, hogy a pedagógus a kerettantervben és a pedagógiai programban meghatározottak szerint érdemjegyekkel vagy szövegesen, sokoldalúan, a követelményekhez igazodóan értékelje a tanulók munkáját. A református

etikai kódex az értékelés további szempontjaként rögzíti azt, hogy a keresztyén nevelő tanítványait következetesen és igazságosan osztályozza. Az osztályozás sohasem lehet a megtorlás vagy a fegyelmezés eszköze a nevelő kezében, mégis komoly nevelési tényezővé válhat. A keresztyén nevelő mindenkinek megadja a javítási lehetőséget, mert az igazságosságra törekvő minősítés a teljesítményen túl figyelembe veszi a növendék erőfeszítéseit és végzett munkáját.

A jogi kötelezettség példamutatással való összekapcsolása az etikai kódexben. A pedagógus néhány kötelezettsége árnyaltabb megfogalmazásban és a keresztyén/keresztyén nevelőtől elvárt példamutatással összekapcsolva szerepel az etikai kódexekben, mint a köznevelési törvényben:

- feladatait szakszerűen és színvonalasan lássa el, amellyel példaként állhat meg a rájuk bízott tanulók, gyermekek előtt, vállaljon felelősséget tevékenységéért, döntéseiért,
- megjelenése, öltözködése legyen mindig kulturált, ápolts és mértéktartó,
- törekszik arra, hogy nevelő-oktató munkája példaértékű legyen, a rábízott növendékek testi, lelki és erkölcsi fejlesztését pozitív példamutatásával, a keresztyén értékekkel összhangban érje el,
- munkáját magas színvonalon, pontosságra, lelkiismeretességre, elfogulatlanságra törekedve, alaposan felkészülve végzi, hivatása gyakorlása során az egyéni bánásmódot, a tehetségfejlesztést, a tájékoztatást és értékelést mindenkor a másik személy tiszteletben tartásával, szeretettel, ugyanakkor objektíven valósítja meg.
- a nevelés nemcsak vezetés, irányítás által valósul meg, hanem a példaadás, kölcsönös egymásra hatás is az értékek elfogadására és megvalósítására indít,
- mindig vonzó, követésre méltó, emberségében föltétlenül őszinte és egyenes legyen.
- a keresztyén pedagógus nem saját népszerűségére törekszik, hanem mindig neveltje jövője, fejlődése, kibontakoztatása irányítja nevelői tevékenységét. Igyekszik az igényes, növelő szeretet és az irgalmasság együttes gyakorlására.
- a keresztyén nevelő rendszeres testgyakorlással ápolja fizikai erőnlétét, ezzel az egészséges életmódra nevelésben jó példával jár elöl,
- káros szenvedélytől, megbotránkoztató, közízlést sértő magatartástól mentes életet éljen,
- a katolikus nevelő munkája során bemutatja az imádság és a munka egységét. Annál is inkább, mivel a munkaerkölcs a jellem és a műveltség egyik fokmérője. Ezért különösen törekednie kell arra, hogy személyes istenkapcsolatából fakadóan a kötelességteljesítésben és a munkavégzésben is hiteles, színvonalas példát adjon kollegáinak és tanítványainak egyaránt,
- a katolikus nevelő abban a tudatban végzi munkáját, hogy Isten őt a nevelői feladatra kiválasztotta és meghívta. Az elhivatottság tudata belső rendet és harmóniát kölcsönöz a katolikus nevelőnek.

Jogszabályban nem említett követelmények az etikai kódexben. Az etikai kódexek – értelemszerűen – további követelményeket tartalmaznak a pedagógus nevelő munkájára vonatkozóan. Ezekből csak példálózóan idézünk néhányat, érzékeltetve részben a vallásos nevelésből fakadó, részben a fokozott figyelmet, törődést elváró intézményi légkörből fakadó elvárásokat.

Több etikai kódex is követelményként állítja az oktató elé annak önmagában való tudatosítását, hogy a rábízott gyermek, tanítvány olyan személy, akiben Isten ajándékait fedezheti fel, teljesítheti ki. Ezért ne akarja őket saját képére formálni, hanem kellő alázattal azon fáradozzék, hogy Istentől kapott értékeiket, képességeiket, adottságaikat kibontakoztassa.

A református etikai kódex rögzíti például azt, hogy a pedagógus egész személyiségével nevel. Nevelési tényezőnek számít minden megnyilvánulása. Ezért tudatában kell lennie annak, hogy akarva-akaratlan mindig vonzó, követésre méltó vagy taszító példát, mintát jelent tanítványai számára. Tudnia kell, hogy tevékenysége nem csupán „fizetett foglalkozás”, hanem „választott hivatás”. A keresztyén nevelő hivatásának gyakorlása közben nem a saját népszerűségére törekszik, hanem a szigorú szeretet és az irgalmasság együttes gyakorlására.

A keresztyén nevelő két legfontosabb és leginkább kiemelhető tulajdonsága, hogy egyrészt a szaktárgyában a módszertani és szakmai tudása uralkodjék, másrészt pedig szeresse a diákot úgy, hogy meg is érezze a szeretetét. Tudás és szeretet! A tudást meg lehet szerezni, a szeretetet pedig szükséges gyakorolni.

A nevelő tanítványait koruknak, nemüknek megfelelő magatartásformával irányítja. Semmilyen körülmények között sem fedezheti a munkáját elhanyagoló, a szabályokat megszegő, a vétséget elkövető diákokat.

A nevelő nélkülözhetetlen erénye a tanórai pontosság, a szakmai munka rendszeressége.

Törekszik arra, hogy beszédmódja, mondanivalója igényes, árnyalt, pontos, szép magyar nyelvi megformálása is mintául szolgálhasson tanítványainak.

A megfelelő iskolai légkör megteremtésekor segítségére lehet a humor is, amely nem tévesztendő össze az életre szóló lelki sérülést is eredményezhető gúnyolódással.

Amíg a tanulói jogviszony fennáll, a nevelő intim, testi kapcsolatot tanítványával nem létesíthet. A keresztyén nevelő mértéktartó. Szenvedélybeteget az intézmény nem alkalmazhat, illetve alkalmatlanságát meg kell állapítani. A keresztyén nevelő tisztában van azzal, hogy eszköz Isten kezében, s munkája eredményeiért elsősorban Neki tartozik. Az evangélikus etikai kódex követelményként rögzíti azt, hogy a pedagógus:

viszonyuljon önkritikusan saját munkájához, állandóan ellenőrizze és értékelje azt, felkészülten vegyen részt a helyi nevelési és egyéb intézményi dokumentumok megalkotásában, elfogadásában és érvényesítésében.

tartsa magát a nevelés terén alkalmazandó jogszabályokhoz, feladata nem a jogszabályok minősítése, hanem értelmezése, végrehajtása és betartása. Ezekről alkotott személyes véleménye nem lehet a nevelés-oktatás tárgya,

szavaival, tetteivel, viselkedésével az evangélikus pedagógia befogadó jellegét, ökumenikus hozzáállását, vallási türelmét képviseli.

A katolikus etikai kódex az alábbiakban összegzi az iskola feladatát: „Az iskolának az a dolga, hogy a diákot értelmének gyakorlására készítse, fejlesztve az értelemnek az összefüggések tisztázására és az igazság fölfedezésére irányuló képességét és kibontakoztatva a tapasztalásra, továbbá az átélt bizonyosságok megragadására irányuló érzéket. Az az iskola, amely nem valósítja meg ezt a feladatát, s amely épp ellenkezőleg, előregyártott gondolkodási elemeket kínál fel, épp ez által akadályosítja annak, hogy diákjainak személyisége kifejlődjék.” (Kat. Isk. 27.)

A katolikus iskola:

- a tudományokat tisztelettel műveli,
- nem pusztán ismereteket nyújt, hanem értékeket közvetít,
- elindítja növendékeit a hit elmélyítésének útján,
- kiaknázza a tantárgyak lehetőségeit a keresztyén személyiség kibontakoztatása érdekében,

- alakítja növendékei lelkét és szívét,
- alkalmassá teszi őket a személyes, odaadó szeretetre Krisztus iránt,
- az emberi tudást tiszteli, fölfedezni való igazságnak tartja,
- a szaktudományok feltárásán túl elvezeti tanítványait a teljes igazságra,
- az értékek elsajátítása során az örök valóságokra irányítja figyelmüket.

A katolikus pedagógus számára hivatása felelős teljesítéséhez elengedhetetlenül szükséges a kommunikáció-készség kialakítása. Tekintélyét tudása és hiteles embersége alapozza meg.

Saját tanítványát vagy iskolája más diákját magántanítványként óradíj ellenében nem taníthatja.

Összességében tehát megállapítható, hogy az egyházi etikai kódexek az egyházi köznevelési intézmények valamennyi dolgozójára kiterjedő hatállyal, de alapvetően a pedagógusokra modellezetten, jól strukturáltan rögzítik a követelményeket. A felsorolások igyekeznek nem ismételni a köznevelési törvény rendelkezéseit, de – sajnálatos módon – erre is találunk példát. Az ilyen rendelkezésekre a későbbiekben a vezetőknek különösen figyelniük kell, mert a jogszabály változhat. A jogi normában rögzített követelmény szigorúbbá válása esetén nem lesz feltétlenül elegendő az etikai kódexben foglaltak betartása. A jogszabály hatályon kívül helyezése esetén el kell dönteni, hogy az azzal tartalmilag azonos etikai normát fenntartják-e, vagy – ha annak pusztán a jogszabály ismétlése volt a célja – azt is mellőzik.

Azokban az esetekben, amikor az etikai kódexek a törvényben is szereplőhöz hasonló követelményt tartalmaznak, akkor azt többnyire igyekeznek szélesebb körben, más kontextusban is megfogalmazni, vagy kiegészíteni a pedagógus személyes példamutatásának előírásával. Az egyházi nevelés komplex követelményére tekintettel kiemelkedően gazdag a tanár és a tanítvány közötti viszonyban érvényre juttatandó olyan követelmények köre, amelyek nem szerepelnek a közoktatási törvényben. Mindezekre

tekintettel rögzíthető, hogy a vizsgált egyházi etikai kódexek példamutatóan töltik be az etikai kódexekkel szemben támasztható elvárásokat és megfelelő összhangban vannak a jogszabállyal.

Az egyházi etikai kódexeket nem jogszabályi kötelezettség alapján, de nem is a szakma képviselőinek az önkéntes elhatározása alapján létesítették. A fenntartó egyházak kezdeményezésére, szakértő testületek szerkesztő munkájának eredményeként jöttek létre, érdemi hozzájárulást nyújtva az adott kérdéskör rendezéséhez, a követelmények tisztázásához. Az egyházi etikai kódexek megalkotása óta eltelt évek során azonban olyan változások következtek be az iskolarendszerben, amelyek igénylik a követelmények újragondolását. Ilyenként említhető az, hogy az egyház korábbi állami közoktatási intézményeket vesz át, ahol nem csak vallásos nevelők oktatnak, nem kizárólag vallásos gyermekeket. Jelenleg toleráns, de leegyszerűsítő az egyházi fenntartású iskolákban dolgozó, nem vallásos munkatársakra irányadó követelmény. Részben ezen a területen, részben a diákok által használt technikai eszközökhöz kötődően keletkező kérdések és az adatkezelési problémák kapcsán várható az egyházi etikai kódexek tartalmának kibővítése. Ez megerősíti majd azt az általános jelenséget, hogy az etikai kódexek gyakrabban változnak, mint általában az etikai szabályok.

Végezetül felhívjuk a figyelmet arra, hogy az egyházi etikai kódexek – eltérően az etikai kódexek többségétől – nem tartalmazznak szankciókat a magatartási szabályok megszegőivel szemben, nem létesítenek fegyelmi testületeket és nem határoznak meg eljárási szabályokat. Tekintettel arra, hogy a szabályok egy sok tekintetben homogén, vallásos pedagógus célcsoportra vonatkoznak, így az előírások megszegőire vonatkozó következmények mellőzése nem tekinthető az egyházi etikai kódexek komoly hiányosságának. Megjegyezzük azonban, hogy a jogászoknak az a tapasztalata, hogy a szankció nélküli jogi követelményeket előíró jogszabályokat kevésbé tartják be. Erre tekintettel helyénvalónak látszik felhívni az egyházi intézmények vezetőinek a figyelmét arra, hogy az egyházi etikai kódexekben rögzített elvárások nem teljesülnek automatikusan, célszerű azok megvalósulását folyamatosan ellenőrizni. Főleg a korábban állami közoktatási intézmények egyházi fenntartóinak és az ilyen intézmények vezetőinek érdemes eljárási és szervezeti szabályok kidolgozása útján felkészülni a nagyobb eséllyel bekövetkező problémák kezelésére.

2.5. A pedagógus jogai

Sem a köznevelési törvény sem az egyházi etikai kódexek nem szentelnek túl sok teret a pedagógusok jogainak. Ezeket a jogokat a hivatásgyakorlás eszközeinek tekintik, amelyek lehetővé teszik számukra a helytállást munkakörükben, a tanítványok tehetőségének kibontakozása érdekében. A tanár szabadsága valójában nem öncél, hanem tevékenysége sikerének a garanciája. A vezető azonban kénytelen különös figyelmet szentelni a beosztott pedagógusok jogaira, azokat önkényesen nem csorbíthatja, nem korlátozhatja. Ezért a következő pontban röviden kitérünk a pedagógusok jogosítványaira is.

2.6. *A vezetőre vonatkozó követelmények*

Tekintettel arra, hogy kézikönyvünk egyházi vezetők számára készül, hasznosnak gondoljuk, hogy az egyházi fenntartású közoktatási intézmények vezetőire, az irányítási feladatokat ellátó személyekre vonatkozó jogi és etikai normákat is bemutassuk. Tesszük ezt annál is inkább, mert – szemben a pedagógusokra vonatkozó követelményekkel – a vezetői előírások sem a jogi sem az etikai normák között nem összegyűjtve szerepelnek, hanem a normaanyag különböző pontjain szétszórva.

Sokszor a pedagógusokra vonatkozó jogi kötelezettségek részeként megfogalmazva olvashatunk vezetői kötelezettségekről. A köznevelési törvény 62. § (5) bekezdése szerint „a nevelési-oktatási és a pedagógiai szakszolgálati intézményekben pedagógusmunkakörökben dolgozó pedagógus heti teljes munkaidejének nyolcvan százalékát az intézményvezető által meghatározott feladatok ellátásával köteles tölteni, a munkaidő fennmaradó részében a munkaideje beosztását vagy felhasználását maga jogosult meghatározni”. A rendelkezés utal a vezető azon kötelezettségére, hogy feladatokat határoz meg a beosztottak számára, és burkoltan rögzíti azt a követelményt is, hogy a vezetőnek ellenőriznie kell azt is, hogy a dolgozók vajon a törvényi előírásoknak megfelelően osztják-e be a munkaidőt. Kifejezetten vezetői kötelezettséget rögzít a köznevelési törvény 62. § (7) bekezdése, amely szerint „az intézményvezető a kötött munkaidőben ellátandó feladatok elosztásánál biztosítja az arányos és egyenletes feladatelosztást a nevelőtestület tagjai között.” A vezetőnek a saját munkaideje beosztása kapcsán is van jogszabályi kötelezettsége. A köznevelési törvény 62. § (14) bekezdése szerint „a nevelési-oktatási intézmény, a pedagógiai szakszolgálat vezetője a heti teljes munkaidőnek az 5. melléklet vagy a pedagógiai szakszolgálatokra vonatkozó miniszteri rendelet szerint, tanórákkal vagy foglalkozásokkal le nem kötött részében látja el a magasabb vezetői, vezetői megbízással kapcsolatos feladatokat. A nevelési-oktatási intézményben foglalkoztatott magasabb vezető vagy vezető megbízással rendelkező pedagógus heti tanóráinak, foglalkozásainak számát a köznevelési törvény 5. melléklete határozza meg. Az iskolában foglalkoztatott magasabb vezető vagy vezető megbízással rendelkező pedagógus heti tanóráinak, foglalkozásainak száma az általa az intézményben tanított tantárgynak – az oktatásért felelős miniszter által kiadott kerettanterv alapján készült helyi tanterv szerinti – heti óraszámával azonos, amennyiben olyan tantárgyat tanít, amelynek a helyi tanterv szerinti óraszama magasabb, mint az 5. mellékletben az adott intézményre és vezetőre meghatározott heti tanórák, foglalkozások száma”.

A pedagógusok jogainak felsorolása között is található vezetői kötelezettséget.

A köznevelési törvény 63. § (1) bekezdése szerint a pedagógust munkakörével összefüggésben számos jog illeti meg. A jogok a pedagógust – többek között – a vezetőjével szemben is megilletik. Bár a jogalkotó pedagógusokat megillető jogokról szól, ezek valójában – legalábbis részben – vezetői kötelezettségeként értelmezendők, vagy a vezetőtől igényelnek valamilyen tevékenységet. A vezető is köteles a pedagógusközösség tagját megbecsülni, emberi méltóságát és személyiségi jogait tiszteletben tartani, nevelői, oktatói tevékenységét elismerni. A vezetőnek feladata annak biztosítása, hogy be-

osztottja a pedagógiai program alapján az ismereteket, a tananyagot, a nevelés-oktatás módszereit megválassza, a helyi tanterv alapján, a szakmai munkaközösség véleményének kikérésével megválassza az alkalmazott tankönyveket, hozzájusson a munkájához szükséges ismeretekhez, intézményi és fenntartói információkhoz. Elsősorban a vezetőnek kell lehetővé tenni azt, hogy a pedagógus a nevelőtestület tagjaként részt vegyen a nevelési-oktatási intézmény pedagógiai programjának megalkotásában, gyakorolja a nevelőtestület tagjait megillető jogokat és tudását szervezett továbbképzésben való részvétel útján gyarapítsa.

Vannak olyan pedagógusi jogosítványok is, amelyek tekintetében a vezetővel szemben az elvárás elsősorban az, hogy ne gördítsen akadályt azok megvalósulása elé, pl. hogy a pedagógus szakmai egyesületek tagjaként vagy képviselőként részt vegyen közneveléssel foglalkozó testületek munkájában, használatra megkapja a munkájához szükséges tankönyveket, tanári segédkönyveket, az intézmény SZMSZ-ében meghatározottak szerinti informatikai eszközöket, látogathassa a könyvtárakat, muzeális intézményeket és más kiállító termeket, színházakat és az oktatási jogok biztosához forduljon.

A református etikai kódex is tartalmaz – a pedagógus kötelezettségei között – a vezetőre vonatkozó elvárást: „A nevelő a tanítványától vagy a tanítványáról birtokában levő ismereteket, amíg az a tanítvány érdekeit szolgálja, bizalmasan és titkosan kezeli, a tanítványával nem közöl reá nem tartozó tényeket. A nevelő az iskola szabályzataiban előírt titoktartást nem szegheti meg, a nevelőtestület az üléseken elhangzottakról, a határozatok kivételével senkit nem tájékoztathat. Ha a bizalmas információkat keresztény pedagógusi felelősségéből fakadóan tovább kell adni, azt lehetőség szerint először az érintettel beszéli meg. Ezután értesíti az ügyről az intézmény igazgatóját. A hatóság értesítése az igazgató feladata.” Kimondatlanul is a vezető kötelezettsége a szenvedélybeteg alkalmazott jogviszonyának a megszüntetése, mivel a református etikai kódex szerint: „Szenvedélybeteg az intézmény nem alkalmazhat, illetve alkalmatlanságát meg kell állapítani.” Az evangélikus pedagógus vezetői, szakértői, szaktanácsadói vagy vizsgaelnöki megbízást felelősséggel fogadjon el, ne csak akkor, ha megszerezte az adott beosztáshoz szükséges gyakorlatot és szakismereteket, hanem ha vállalni tudja az azzal járó felelősséget, példaértékű munkavégzést is.

A katolikus etikai kódex rögzíti, hogy az egyéni véleményalkotás, kreativitás megnyilvánulásai nem vonnak érzelmi megtorlást maguk után, ami másképp fogalmazva nagyfokú toleranciát igényel a vezetőtől.

Következtetés

Az egyházi intézmények vezetői tisztában vannak a velük és az általuk irányított szervezet dolgozóival szembeni erkölcsi elvárásokkal. Az erkölcsi és a jogszabályi követelmények viszonyát és különösen az új etikai kódexek szerepét azonban célszerűnek látszott elméletileg áttekinteni és olyan példák során keresztül bemutatni, amely sok vezető számára napi munkahelyi feladat, másoknak pedig – iskolás tapasztalataik alapján

– könnyen érthető. Különböző társadalmi normák egyidejű, hatékony alkalmazásához, egyrészt ismerni kell valamennyit, másrészt tisztában kell lenni azzal, hogy egyházi fenntartású intézményben dolgozók számára az evangéliumi gyökerű etikai kódex tartalma sohasem másodlagos. Az etikai kódexek normái akkor is érvényre kell, hogy jussanak, ha kikényszerítésükhöz nem állnak rendelkezésre speciális szankciók. Tanulmányunk célja volt az is, hogy ráirányítsuk a figyelmet az egyházi intézmények vezetőire vonatkozó – sokszor másfajta szabályok között eldugva meghúzódó – követelményekre. Tettük ezt annak érdekében, hogy a tisztelt Olvasó ráismerjen, hogy a beosztott pedagógustól elvárt példamutatás, rá, mint vezetőre fokozottan vonatkozik.

Irodalom

Bognárné Kocsis Judit: Pedagógusetikai kódexek bemutatása, vizsgálata Iskolakultúra 2011/12 72-91.

Miskolczi Bodnár Péter: A jóhiszeműség és tisztesség elve. A tisztesség követelménye és a tisztességtelen magatartás polgári jogi tilalma 13-111., in *Az üzleti jog egyes modern kihívása* (szerk. Szuchy Róbert) Patrocinium Budapest 2017.

Miskolczi Bodnár Péter: Miért legyek tisztességes? In *Nézetek, vélemények az etikus közgazdasági gondolkodásról* Az etikus közgazdasági gondolkodás és a versenyképesség Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest 2016.

Miskolczi Bodnár Péter: Az ügyvédi összeférhetetlenségre vonatkozó jogi és etikai normák kapcsolata 300-329. in Sepsi Enikő – Deres Kornélia – Homicskó Árpád Olivér (szerk.) *Studia Caroliensia A Károli Gáspár Református Egyetem 2016-os évkönyve*

Szontágh Pál Iván: Gondolatok a pedagógus etika szabályozásával kapcsolatban, in: Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.) *Az üzenetjét, azt kell megbecsülni: Tanulmányok Barabás László hetvenedik születésnapja alkalmából*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2017) 199-221.

Szontágh Pál Iván: Etikai elvárások, erkölcsi ítéletek: Vázlatos beszámoló egy pedagógusetikai kutatásról, in Fehér Ágota, Mészáros László (szerk.) „...et vocavit vocatione”: A pedagógiai hivatás a keresztény nevelésben, Vác, Apor Vilmos Katolikus Főiskola (2017) 439-466.

Szontágh Pál Iván: Erkölcs, jog, hivatásetika, pedagógusetika – protestáns kitekintéssel, *Magyar Református Nevelés: Református Pedagógiai Szaklap* 2017 35-48.

Szontágh Pál Iván: Erkölcsi elvárások, etikai szabályozások a protestáns pedagógiában, *Evangélikus Nevelés* 2017 2-22.

A VALLÁS EREJE, SZEREPE A NEVELÉS ÉS AZ ÖNNEVELÉS FOLYAMATÁBAN

BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT

Bevezetés

A nevelés bipoláris folyamat, amely során a nevelők a folyamatos közvetítő, átadó szerepük miatt beelfáradhatnak, kiüresedettnek érezhetik magukat. Szükséges számukra időnként a testi-lelki teljesítőképesség és -képesség helyreállítása, esetleg fokozása, a lelki feltöltődés. A lelki egészség megőrzésében, a pszichés jól-lét fenntartásában és a teljes egyéniségük kibontakoztatásában nagy szerepe van a vallásnak. Azonban nemcsak e területen fejtheti ki hatását a vallás. A vallás alkotásra, konstruktív életvezetésre sarkall, ami közvetett módon a tanulóknban is pozitív változást idézhet elő érték közvetítő funkciója miatt. A tanulmány célja a vallás erejének különböző megnyilvánulási formáit bemutatni, amely minden keresztény/keresztényen nevelő számára fontos lehet és önreflexióra sarkallhat. A vizsgálat alapját a korábbi kutatási eredményeim, illetve a témához kapcsolódó keresztény/keresztényen szakirodalom adja. Az elméleti áttekintés segítheti a gyakorló pedagógust abban, hogy nevelői elhívásáról átfogóbban, mélyebben elgondolkodjon. Az elemzés jelentősége abban áll, hogy a vallás erejének hivatásunkra gyakorolt hatásaira ráirányítsa a figyelmet, másrészt az egyházi intézményekben dolgozók számára utat mutasson a tevékeny, egészséges pedagógiai praxis betöltésében.

1. Fogalmak

1.1. *A vallás*

A vallás fogalmát a tanulmányban a pedagógia, a pedagógiai pszichológia és a pedagógiai szociálpszichológia oldaláról közelítem meg. A pedagógiai tudományterületek meghatározásai – ahogy az alábbiakban láthatjuk – hasonlóképpen írják körül a vallás fogalmát, mégis magukon viselik az adott szakterület jellemzőit. Ennek értelmében beszélünk a vallásról mint lelki magatartás, mint a másik emberhez való viszonyulás alapja. (Horváth, 2004) Ugyanakkor a vallás valójában lelki potenciál is, amely a lelket folyamatos működésben tartja és tartalommal tölti meg. Továbbá azt is megállapíthatjuk, hogy a személyiségfejlődésnek az a faktora, amit az embernek folyamatosan hitelesíteni szükséges, azaz újra kell kalibrálnia (=beállítani) Isten törvényei szerint. (Triani,

2015) Egy másik megközelítés szerint a vallás lélek feletti, megmagyarázhatatlan jelenség, nem dogma, nem kultusz és nem rítus. Nem magánügy, hanem szociálpszichológiai (társas lelki) megnyilvánulás. Valójában a vallás út Isten felé. Ahány lélek, annyiféle út létezik, minden ember eltalálhat Istenhez.

A vallásnak az alábbi jellegzetességei vannak:

- tökéletes, teljes, egyetemes értékkel bír, ami értelmet ad az ember létezésének;
- dinamikusan változó állapot, hiszen senki sem születik vallásosnak;
- hosszú folyamat eredménye lehet a vallás aktív gyakorlása, amiben szerepe van a nevelésnek, a kultúrának, a környezetnek stb.;
- az ember lényegének egy alkotója;
- formáló, gyakran kényszerítő erő a mindennapokban. (Sovernigo, 2003:30-33)

E definíciók mindegyike arra mutat rá, hogy a vallás olyan lelki forrás az ember számára, amely meghatározza a viszonyulását önmaga, az embertársai és a természeti környezete felé. A vallás gyakorlása közben kialakuló, erősödő mély hit segít abban az embernek, hogy önmagát folyamatosan nevelje, pozitív irányba változtassa, elfogadóbbá, szeretetteljes egyénné tegye. Ebből az alapból lehet építkezni, mások felé nyitni, környezetünkben élőket, a ránk bízottakat nevelni. A vallás felekezettől függetlenül adhatja azt a lelki erőt a nevelő számára, ami a nevelőmunkájához szükséges.

1.2. *A nevelés*

A nevelést nehéz röviden definiálni, hiszen rendkívül bonyolult, összetett folyamat. Eredményessége nemcsak a nevelésben résztvevőktől (szülők, pedagógusok, szomszédok, gyülekezeti tagok stb.) függ, hanem számos más külső, belső tényező, körülmény befolyásolja. A nevelésben érintett személyeknek el kell fogadni, tudomásul kell venni, hogy munkájának következménye Isten kezében van. A kegyelem formáló erejében, a gondviselésbe vetett hit nélkülözhetetlen szerepével a nevelőnek és a neveltnek is számolnia kell.

Bármilyen nevelési elvrendszer kidolgozásánál végig kell gondolni, milyen tulajdonságokkal rendelkező egyén nevelése a cél. A nevelési célok megválasztásánál – az egyéni fejlesztés jegyében – fontos a nevelt személyiségének feltérképezése, motiválás lehetőségeinek számbavétele, szociális háttérének ismerete. A nevelési célokra hatást gyakorol az adott történelmi kor, a társadalmi berendezkedés, a kulturális meghatározottság, továbbá befolyásolja az éppen aktuális emberkép, világnézet és értékrend. (Bognárné Kocsis, 2011)

A célkitűzésekkel összhangban, a nevelés két formában valósulhat meg: egyrészt intézményi szinten – a köznevelési rendszer részeként; másrészt egyéni szinten – önművelés formájában. Amennyiben a társadalmi (köznevelési) és az egyéni elvárások egyeznek, abban az esetben mondhatjuk, hogy harmonikusan fejlődik az ember.

Álláspontom megegyezik az olasz keresztény (szalézi rend) neveléstudomány elismert szakértőjével, Michelle Pellerey holisztikus elgondolásával, mely szerint valójában minden férfi és minden nő nevelő, hiszen vagy a családban, vagy a munkahelyén, vagy

a gyülekezetben, azaz a mindennapi élete során bárhol és bármikor nevelő hatást gyakorol a másik emberre. Pellerey gyakorlatiasan és komplex módon értelmezi a nevelést, amikor műveiben arról ír, hogy a nevelés tulajdonképpen egy készenléti állapot a másokról való gondoskodásra, a másikkal való foglalkozásra. (Pellerey, 2005:264)

A nevelés valójában körkörös folyamat, amelyben három elem – a nevelő, a nevelt és a kultúra – hatnak egymásra. A nevelés során szükséges a nevelő jelenléte, szoros viszonyban kell lennie neveltjeivel, de ügyelnie kell arra is, hogy ne túlszabályozott, fojtó módon történjen, hanem szabad teret engedjen a közös tevékenységnek. (Pagani, 1999)

A nevelés akkor éri el célját, amikor a növendék érett felnőtté válik, azaz amikor a másik embert autonóm lényként tiszteli.

1.3. Tudománypedagógiai gondolkodás

A tudománypedagógia a pedagógia valamely területének a tudományos kutatás módszereivel való megismerését jelöli, amelynek eredményeképpen született tudásra igazak a tudományos kutatás kritériumai (az igazolhatóság, a megbízhatóság, a tárgyilagosság és az érvényesség). (Bognárné Kocsis, 2014)

A tudománypedagógiai gondolkodás erősíti az alkotó tevékenységet; az önálló gondolkodásra, véleményalkotásra nevelést; a kutatási eredmények bemutatásának igényét mások számára; a tudományok világában való eligazodást; a tudományok iránti elkötelezettség növelését. (Zsolnai, 1996)

A tudás iránti vágy felkeltésének és a maradandó tudás megszerzésének egyik leghatékonyabb útja a kutatás, a tudományok művelése. A kutatás folyamatában a kutató önálló, egyéni tanulást végez, amely nem merül ki csupán a tantárgyi tanulásban, hanem annál sokkal teljesebb, átfogóbb, élményekben gazdag tevékenységet jelöl.

A tudománypedagógiai gondolkodás tehát segíti, szorgalmazza az alkotó tevékenységek végzését, ami fontos lenne a pedagógiai munka során is. Alapvetően a pedagógus iskolai munkáját egyrészt a már meglévő anyagok, tankönyvek adaptálása jellemzi, másrészt valamilyen tudományos, művészeti stb. alkotás létrehozása. A pedagógiai adaptálás folyamatában a pedagógus egy már meglévő tudásanyagot, rendszert saját maga számára átalakít. Ez nem igényel önálló kreatív munkát, nem vagy csak kis mértékben jelenik meg benne a személyisége. Az alkotás, azaz valami új létrehozása során a pedagógus önkifejezésére is lehetőség van. A pedagógus az egyéni alkotása lehet pl. saját készítésű mérőeszköz; taneszköz létrehozása. De ugyanannyira értékes a tanár és a tanuló közös alkotása is, amely a tanulóval közös tevékenység eredménye, pl. egy tudományos munka, TDK dolgozat, azaz a tanulóknak a pedagógus irányításával létrejött műve.

1.4. Szofokrata és a bölcs

Szofokratának nevezzük azt az embert, aki az életét igazhívóként, alázatosan és nem meghunyászkodva éli, aki tevékenyen, alkotó módon tölti a mindennapjait. És hogyan definiálhatnánk a bölcs embert, azaz ki számít bölcsnek? Általános keresztyén felfogás szerint bölcs az, aki féli az Urat, összefüggésében és egységben látja a világot és az embereket. Felelősségteljes viselkedés jellemzi, valamint harmóniában él környezetével és saját magával. A bölcsesség állapotának elérése általában összefügg az életkorral, az életben nyert tapasztalatokkal. De korántsem állítható, hogy idős korára mindenki bölcs lesz és az sem, hogy csak idős korra érhető el a bölcsesség.

1.5. Keresztény/keresztyén elnevezés

A keresztény elnevezést inkább a katolikusok, a keresztyén szót pedig a protestánsok (reformátusok, evangélikusok) használják napjainkban. Valójában a keresztyén megnevezést használták a katolikusok is egészen a 18. századig, amelynek a jelentése 'Krisztust követő'. Ezt követően, a katolikus papok elkezdtek áttérni a keresztény szóra azzal a teológiai eredetű indokkal, hogy a kereszt szóból eredeztethető a kereszténység, a katolikus egyház.

Tanulmányom a témáját tekintve nem igényel felekezeti elkülönítést, így mindkét elnevezést használok a szövegben.

2. A vallás erejének megnyilvánulási formái a nevelés folyamatában

A vallás, a hitbeli meggyőződés az ember cselekedeteiben, magatartásában válhat nyilvánvalóvá. A tanulmányban vizsgált nevelési aspektus szempontjából a vallás ereje az alábbi területeken mutatkozhat meg a nevelő számára: egyéni szinten önnevelés – hitteles keresztény élet mind a magán, mind a szakmai életben; társas kapcsolatok szintje – mások Biblia szerinti életre nevelése; tevékeny, alkotó munka, alkotások létrehozása.

A vallás és az alkotó konstruktív tevékenysége nevelő erővel bír. A vallásos ember a tökéletességre való törekvésében érzi leginkább Isten bizonyosságát, az alkotó folyamata során az Ő erejét, vele való összhangját. Az első szintje ennek a folyamatnak az egyén, aki az önnevelés segítségével próbálja megteremteni személyiségét; érett, felelős egyéniséggé válni.

Az érett személyiség, az önmagára talált ember jellemzői:

- aktív problémamegoldó képesség, azaz a problémákat önállóan akarja megoldani és nem menekülni a problémák elől;

- szilárd szokások, amelyek különböző helyzetekben, társasági, közösségi életben az alkalmazkodási képességeit biztosítja (a személyiségfejlődés tanuláseméleti alapját biztosítja);

- harmónia saját vágyai, ösztönei és a közösség érdekei, elvárásai (felettes én kontrollja) között;

- változatos, differenciált viselkedésminták;
 - a birtokában lévő viselkedésminták összhangban vannak és harmonikus rendszert alkotnak személyiségében;
 - sokoldalú érdeklődés és aktivitás, vagyis nem csupán pl. a sport vagy valamely tudományterület kimagasló képviselője, hanem sokrétű tevékenységet folytató személy;
 - tervezését, gondolkodását a megfontoltság jellemzi, a jelent a múlt és a jövő összefüggésében látja, és annak tudatában érzékeli, építi fel céljait, belső magatartását;
 - a személyiség alrendszerének egymástól független működése (interdependencia), azaz pl. a családfő a munkahelyi problémákat, feszültségeket nem a családban vezet le;
 - realitásérzék, jó kapcsolat a valósággal, helyes valóságészlelés;
 - belső kontroll attitűd (nem félelemorientált lelkiismeret);
 - reális önértékelés, önismeret, az ember önmagának elfogadása;
 - mély, megválogatott szociális kapcsolatok, intimitásra való vágy;
 - alkotás iránti igény, önmagunk megélése a produktivitásban;
 - életigenlés, jó viszony az emberekkel és a természettel;
 - az önkontroll működése;
 - a közösség normáinak, viselkedési szabályainak elfogadása, belsővé válása;
 - magas a frusztráció-toleranciája, azaz a feszültség levezetésének módját nem az agresszív viselkedésben látja;
 - közvetlenség, ösztönösség (spontaneitás, a konvencióktól való függetlenség);
 - belső szabadság, azaz a családtól, a barátoktól való függetlenség;
 - a kultúrától és a környezettől való függetlenedés, függetlenség;
 - reflektivitás, az élmények mindig friss értékelése;
 - a másik embertársunk irányába mutató együttérzés, szociális érzület;
 - demokratikus elvek közvetítése, demokratikus jellemstruktúra;
 - etikai biztonság, jellemzilárdság, helyes döntés készsége;
 - derűs, vidám lelkiállapot, humorérzék, ami nem mások megtréfálását jelenti.
- (Pálhegyi, 1987)

Az érett személyiség a saját önzésén túllépve képes mások felé nyitni, békét, nyugalmat sugározni, a világban alkotó módon élni. Ennek az állapotnak az eléréséhez szükséges az önnevelés, a lelki egészségápolás.

Minden embernek, legyen szó szakképzett nevelőről vagy akár laikusról, minden esetben saját magának kell rendezni lelki életét és/vagy élő kapcsolattá tenni az Istennel való viszonyát. Az ember viselkedése valójában külső, látható jegy, ami sokat elárulhat az Istennel való kapcsolatának mélységéről és minőségéről. Az Isten és ember közötti kapcsolat mélyítésének lehetséges alkalmai: Az imádság; az Isten megszólítása, beszélgetés vele.

2.1. Az Isten szavának megballása, felismerése, értelmezése az élethelyzetekben

Vallási szertartások, istentiszteletek alkalmával, illetve amikor az ember életének részévé válik az Istennel való kommunikáció. A hit megnyilvánulhat például a következő módokon:

- az ember áldozathozatalában (az ember tisztelete Isten felé);
- szentségek – sákramentumokkal való élés alkalmával, amelyek Isten kegyelmének látható jegyei;
- misztérium, természetfölötti erővel bíró titok megélésében, amelynek megértése meghaladhatja az emberi képességeket (az Isten és az ember személyes kapcsolatában mutatkozhat meg – Istenélmény alkalmával).

Az Istennel való kapcsolat során bekövetkező énefejlődés, az önazonosság eredményezheti, hogy az ember megtalálja életének célját, értelmét, a közösségben betöltött funkcióját, vagyis a testi-lelki „egészség” érzését birtokolja. Az az ember tud megelégedett, boldog lenni, aki önmaga tud lenni a kapcsolataiban. A vallás formális elemei, elvei taníthatók ugyan, de a hitet nem lehet tanítani, csak árasztani, közvetíteni. Ez a viszonyulás mutatkozik meg a társas kapcsolatok szintjén is.

Az ember önmagát mások által, a többiekét önmagán keresztül értheti meg. (Horváth, 2004:227) Az énkép és az attribúció (=mások megnyilvánulásának belső megérzésen alapuló értelmezése) szorosan összefügg egymással. Minél kevésbé ismeri az ember önmagát, illetve van emberismerete, annál nagyobb az attribúciós tévesztésének lehetősége. („Mindenki magából indul ki.”) De természetesen érzelmi viszonyulás, illetve érzés torzulása is vezethet tévedéshez (pl. rasszizmus). A helyes iránytól való eltérés miatt fontos a naponkénti önvizsgálat, az imádkozás vagy, ahogy református Karácsony Sándor (2004:34) nevezi: az egyéniség újra-nevelő eljárása. A személyiség, az egyéniség, a helyes éntudat formálódásához, folyamatához nagyban hozzájárulnak az ön-, illetve a külvilágtól kapott visszajelzések, értékelések. A vallás, a hit jó és biztos alapot biztosít a helyes értelmezéshez.

Loyolai Szent Ignác *Lelki gyakorlatok* (2013) című könyvéből megtudhatjuk, hogy Isten nagyon jó pedagógus, hiszen tudja, hogy az embernek milyen feladatokkal kell szembenéznie és azt is, hogy milyen sorrendben képes erre.

A vallás eredményezhet motiváló, derűs hangulatot, pozitív viszonyulást a nevelésben, ami természetesen a nevelő és a növendék pszichikai/mentális/testi egészségére is hatással lehet, a személyiségfejlődést kedvezően befolyásolja.

Gyakran címkéznek fel egy iskolát a „jó iskola” elnevezéssel, ami azt is jelentheti, hogy szívesen járnak oda a gyerekek. Ezt a többletet okozhatja az iskola vallási elkötelezettsége, az ott dolgozók szeretetteljes, befogadó magatartása, viszonyulása, így válhat a nevelés forrásává a vallás.

Többek között Jacques Maritain (1962) francia filozófus nézete szerint minden pedagógusnak megvan a maga Istene, ami meghatározza az igazodási irányát, hitének alapját. A pedagógusok meggyőződése hatást gyakorol a praxisukra, a nevelői munka rejtett és megnyilvánuló pedagógiai tevékenységére. A vallás és annak tartalma azért

is fontos a nevelő számára, hiszen csak azokat az értékeket, viselkedésmintákat képes hitelesen közvetíteni, amelyekben hisz.

A vallástanítás szerepét számos különböző felekezeti pedagógiával foglalkozó szerző kiemelte. Megemlíthetjük például a katolikus Csanád Béla műveit, a református Karácsony Sándor írásait, de ezt olvashatjuk akár Németh László (1974) kötetében. Álláspontjuk szerint a vallás és a nevelés elválaszthatatlan egymástól. Mindnyájan hangsúlyozzák, hogy a teljes ember neveléséhez, az egészséges ember növekedéséhez elengedhetetlenül fontos a vallás és annak értékrendje, felelősségtudata, az élőlények iránti tisztelet, az irgalom.

Francis Greenwood Peabody (1847–1936), a Harvard Egyetem teológiai professzora szerint a vallás egyben nevelés is, a nevelés pedig valójában vallás. (Peabody, 1903) Csiki Gábor (1917) is ezt hangsúlyozza tanulmányában, amikor kijelenti, hogy *a vallás egyszersmind nevelés is*.

Az ember fejlődése során fontos és meghatározó, hogy milyen közösségek veszik körül, illetve, hogy milyen szellemi hatások érik. A keresztyén/keresztyén embernek a vallás kell, hogy meghatározza napi életének a rendjét, valamint magasabb rendű törekvéseinek az irányát, módját. Be kell látnia, hogy a társadalom, a gyülekezet értékes tagja csak úgy lehet, ha énközpontú világ helyett Krisztus-központú világot alakít ki magában és maga körül, ahol a másik ember szolgálata az elsődleges. Az önnevelés szerepe ezért nagyon fontos, hiszen ennek megvalósítása elsősorban az egyén szintjén dől el.

A pedagógiai szakirodalmat kutatva, számos alkalommal találkozhatunk keresztyén/keresztyén szellemisséget képviselő neveléstudósokkal. Ezek közül szeretném kiemelni – az általam régebb óta kutatott – Karácsony Sándort. Tevékenységéből, műveiből megtudhatjuk, hogy ő döntött Isten mellett, felismerte Isten kegyelmében, hogy mi életének a célja, mi az élethivatása és ennek megvalósításáért kész volt áldozatokat hozni, kitartóan, szorgalmasan dolgozni. Hivatásának, küldetésének tudata kiapadhatatlanul motiválta mind a tevékenységét, mind az alkotó munkáját. Kötelességének érezte küldetésének betöltését.

Jézusi mintára tanítványi kört épített ki maga köré, akikkel szoros kapcsolatban állt, odafigyelt a személyes életükre is. Karácsony Sándor tanítványi körének alapját a Bibliakör adta, az ott résztvevők a beszélgetések alkalmával, az igemagyarázatok során egész életvitelükre, munkájukra szóló útmutatást, valamint lelkipozíciót kaptak. Karácsony Sándor ötlete alapján a tanítványok Bibliaolvasó Kalauzt készítettek, amely a kálvini tanok szerinti folyamatos igeolvasást szorgalmazták. Az egyház látva a Bibliaolvasó vezérfonal hasznát, összetartó erejét, átvette és kiterjesztette ezt a gyakorlatot. (Bognárné Kocsis, 2010) Vitathatatlan, hogy Karácsony Sándor a tanítványainak olyan értékálló alapokat, tudást adott át, amelyet a későbbiekben saját tudományterületeiken jól hasznosíthattak. Említhetjük például a természettudományok területéről Kontra György biológiai embertanát, Kalmár László matematikai munkásságát, a bölcsészettudományok területéről Lükő Gábor néprajzi tevékenységét vagy Fabricius-

Kovács Ferenc nyelvtudományi eredményeit, de természetesen Komlósi Sándor, Székácsné Vida Mária neveléstudományi munkásságát is a társadalomtudomány területéről, akik tevékenységét áthatják Karácsony elvei, látásmódja.

Ahogy a korábban leírtakból is látszik, a vallás konstruktív ereje a társas, közösségi szinten érhető tetten, ahol a vallásos ember a másik emberrel való munkatársi kapcsolatban áll és akár közös alkotásokat hoz létre. A közös cél, egymás segítése szeretetkapcsolatot eredményezhet, ami jó alapja a kitartó, hatékony munkának. A vallásos embernek célja az is, hogy vallását hirdesse, ezáltal újabb híveket állítson maga mellé, hogy egymást erősítsék a lelkesedésben, vagy akár az erőtlenségben. Ebben a társas kapcsolatban kifejlődik a közösség iránt érzett felelősség, empátia, tisztelet, elfogadás, együttműködés és a kölcsönösség erkölce.

A vallásos meggyőződés a közösségi életen túl, arra is bátorít, hogy az ember konstruktív módon éljen, az emberiséget, a kultúrát az isteni értékrendnek megfelelően alakítsa, teremtsé újjá. (Lechnitzky, 1928) Ez a tevékenység a pedagógiai praxisban megvalósulhat önálló kutató munka által, de akár a tanulóval végzett közös munka eredményeképp is. A tudománypedagógiai gondolkodásmód arra sarkallja a pedagógust, hogy hivatását kreatív módon élje. E látásmódhoz elengedhetetlenül fontos a tanulók képességfejlesztése, tehetséggondozása és a nevelői önfejlesztés, tanulás. A pedagógiai szakirodalomban tehetség megnevezéssel, a Bibliában, a keresztyén/keresztyén művekben inkább talentummal találkozhatunk.

A világi és a keresztyén szakirodalomban jól elkülöníthető a tehetség és a talentum fogalmának használata. A talentum az adottsággal, a kompetenciával azonosítható a Biblia értelmezése alapján, de még annál is több. A talentumok valójában Isten ajándékai, amelyek olyan sokrétű képességek, amik megmutatkozhatnak pl. a tevékenység elvégzésének gyorsaságában, mélységében, összetettségében. A keresztyén ember feladata és felelőssége, ezek folyamatos fejlesztése. A talentumokról szóló példázat (Mt 25, 14-30) rámutat arra, hogy minden ember olyan mértékű adottságot, képességhalmozatot kapott, amelyek segítségével képes teljesíteni az Isten által neki szánt életfeladatát. Mindenki van „talentumok”, azaz kapott értékek, készségek, adottságok, amelyek szorgalommal fejleszthetők, nevelői segítséggel vagy anélkül kibontakoztathatók. A talentum bibliai értelmezése és a tehetség fogalma között az a lényegi különbség, hogy a talentum gazdagabb jelentéssel bír, birtoklása egyben egyéni felelősséget is jelent az ember számára, amely kincssel, értékkel el kell számolnia, miként sáfárkodott vele.

Az olasz pedagógiai szótár megerősíti ezt az értelmezést, hiszen megállapítása szerint a talentum szóból egyértelműen következik a tanuló felelőssége, mivel neki kama-toztatnia kell a kapott tehetségét. (Flòres d'Arcàis, 1987:1216) A tehetség kibontakoztatása azonban nemcsak a gyermek feladata, hanem a pedagógusé, tágabb értelemben a családé, az iskoláé és a társadalomé is. (Bognárné Kocsis, 2016)

A tehetségkutatással foglalkozók egyértelmű álláspontja az, hogy a tanár/a nevelő szerepe kiemelkedő abban, ha egy tanuló tehetsége, képességei kibontakozhatnak.

(Horváth, 2004:94) Kijelenthetjük, hogy nagy tudású, jó pedagógiai érzékkel megáldott nevelő szükséges a folyamat beindításához, aki – tegyük hozzá – nem biztos, hogy szakképzett pedagógus (pl. lelkész, szülő, edző stb.). A tanulásra kész lelkiállapot kialakítása után kezdődhet el a közös fejlesztő munka. A vallási alapokon nyugvó tanulói képességfejlesztés, tehetséggondozás az alábbi komponensekkel írható le: a megtért, hívő, értelmes tanuló; a segítő, motiváló nevelő, aki Jézus Krisztus szolgálójának vallja magát és az Isten kegyelmében való hit, annak segítségül hívása a közös munkának eredményessége érdekében. (Karácsony, 1999)

Az erkölcsi, hitbeli alapok megeremthetik azokat az átlagon felüli képességeket, személyiségjegyeket, amelyek a tehetség kibontakoztatásához hosszú távon szükségesek, mint pl. feladat iránti elkötelezettség, kitartás, szorgalom, szakmai alázat, megújulni tudás képessége, alkalmazkodás, örömteli munkavégzés, konfliktustűrő képesség, magasabb szintű gondolkodásra való képesség. Ezek a jellemvonások alkalmassá teszik a nevelési folyamatban résztvevő szereplőket, hogy tevékenyen éljék mindennapjaikat, munkájuk eredményét mások számára is megmutassák, elérhetővé tegyék, pl. alkotások, szakmai beszámolók, programok összeállításában stb.

2.2. A vallásos nevelő jellemzői

Annak a nevelő, aki a vallásából, a hitéből merít erőt a hivatásának, a napi praxisának elvégzéséhez, kiapadhatatlan forrásban van része. Ezzel az alappal az esetleges nehézségek is, mint megoldandó feladatok jelentkezhetnek és nem, mint áthidalhatatlan akadályok.

A vallás segíthet belátni, hogy a nevelő munkája rendkívül felelősségteljes, fontos feladat, ami – az emberi gyarlóság ellenére is – példamutató, hiteles magatartást vár el tőle. A szakmai előírások rámutatnak, hogy a pedagógus elsődleges feladata a rábízott gyermekek minél szélesebb körű fejlesztése, nevelése, személyiségének kibontakoztatása. Ahhoz, hogy eredményes legyen a tanár, ismernie kell a tanuló fejlődéslelektani jellemzőit, valamint olvasnia kell a gyermek arcában és fontos, hogy a nevelő emberszerető legyen. A pedagógusnak tisztában kell lennie azzal, hogy a tanár-diák kapcsolat folyamatos feladatot ad, sokszor küzdelmes, amíg a valódi munka- és életközösség ki nem alakul. A nevelés hatékonyságát nagyban meghatározza a tanár-tanuló viszony, azaz az elfogadásra, megértésre való képesség mértéke.

A vallásos nevelőt a derű, a motiváltság, a lelkesedés jellemzi, aki képes jó kedvre deríteni és a jó hangulatot tartani az osztályban, a közösségben. A tanári pálya szolgálat, amely nem kecsegtet gazdagsággal, hanem sokkal inkább alázatos, becsületes, áldozatra, megújulásra és tanulásra kész életet vár el a pedagógustól. A hit, az elkötelezettség onnan ismerhető fel, hogy „ragadós”, azaz magához láncolja a tanulókat. Jó példa erre Apáczai Csere János mozgó iskolája: amikor Apáczait elüldözték valahonnan, akkor a tanítványok követték őt, így gyakorlatilag az iskolája nem szűnt meg.

Ha alaposan végig gondoljuk a vallásos nevelő jellemzőit, akkor kijelenthető, hogy a folyamatos önreflexió – a Biblia üzenete szerint – elkerülhetetlen. Tudjuk jól, hogy a

vallásos nevelőnek nem kifejezetten a külső, szakmai elvárásoknak, hanem mindenképp Jézus Krisztusnak kell megfelelnie.

3. Összegzés

A vallás adhatja azt az erőt, amely a nevelés során a motiváltságot, a nevelő közösségben való elfogadó, megértő magatartást és az értékes tett létrehozásának kötelességét teremti meg az emberben. Az értékközvetítés és az értékes munka végzése során érezheti úgy az ember magát, hogy önmaga is értékes. Az alkotás az életnek az a területe, ahol Isten teremtő munkájának az erejét tapasztalhatja meg az ember, sőt úgy érezheti, hogy megbízottja, munkatársa tervének megvalósításában. Valamint az ember csak a tettei és az alkotásai révén mutathatja meg, hogy milyen is ő valójában.

Az az ideális, ha a vallás, a tett és az alkotás harmonikus egységet alkot a nevelő életében. Ha tevékenysége, feladatainak teljesítéséhez hite adja a belső erőt, fáradhatatlan munkabírást, azokat az értékeket, amelyek időtálló, keresztény értékeknek hívunk. A tanár erőforrásai a szeretet és az örömteli alázat, amelyek természetesen a diákkal való kapcsolat alapjául szolgálnak. A vallástalan pedagógusnak azért nehezebb a dolga, mert nem biztos, hogy könnyen megtalálja saját erőforrásait, amelyek hosszú távon biztosítják a másik ember szolgálni akarásának képességét, a viszonyulásra való hajlandóságot. Amennyiben a pedagóguslétet nem hivatásként, hanem küldetesként értelmezzük, akkor tudjuk jól, hogy számos lemondást, önfeláldozó magatartást követel. A pedagógiában áldozatként jelenhet meg, hogy a tanár saját magát, az idejét, a tudását, a cselekedeteit ajánlja a másik ember számára. Vagyis a felelősségteljes, örömteli munkavégzés (szolgálat) és ha kell önzetlen áldozatvállalás (önként felajánlott jócselekedet) együttese jelenti a másik ember számára a szeretetet. Mivel a küldetéses életével nem csupán szolgálni, hanem szeretni akar.

„Evangéliumi szempontból ugyanis a pedagógia nem több, mint felelősséggel tudomásul venni azt a tényt, hogy közösségi életünkben gyermekek is vannak. Evangéliumi pedagógia tehát: életközösség vállalása gyermekekkel. A Krisztus szerinti életközösség viszont nem több és nem kevesebb, mint a szeretet.” (Karácsony, 2005:46)

Irodalom

- Bognárné Kocsis Judit (2018): A vallás mint nevelési forrás Karácsony Sándor munkásságának tükrében. Károli Könyvek - L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Bognárné Kocsis Judit (2016): A családi nevelés és a szülői hivatás sajátosságai, feladatai. *Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia* 2016/2: 12. évf. 348-371.
- Bognárné Kocsis Judit (2014): Pedagógiai kutatások módszertana és statisztikai alapjai. Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó
- Bognárné Kocsis Judit (2011): Pedagógus etikai kódexek bemutatása, vizsgálata. *Iskolakultúra* 21. évf. 2011. 12. szám 72-92.
- Bognárné Kocsis Judit (2010): Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban. Pápa, Pannon Egyetem

- Csiki Gábor (1917): A valláspedagógia alapkérdései. Keresztény Magvető 52. évfolyam 5-6. füzet (szeptember-december) 202-218.
- Flòres d'Arcàis, Giuseppe (1987): Nuovo dizionario di pedagogia. Edizioni Paoline, Torino
- Horváth György (2004): Pedagógiai pszichológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Karácsony Sándor (2004): A magyarok Istene. Budapest: Széphalom Könyvműhely
- Karácsony Sándor (2005): Magyar ifjúság (Tettrendszer és etika), Széphalom Könyvműhely, Budapest
- Lechnitzky Gyula (1928): A nemzeti génusz. Bethlen Gábor Szövetség Kiadása, Budapest
- Loyolai Szent Ignác (2013): Lelkigyakorlatok. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba
- Maritain, Jacques (1962): L'educazione della persona. La Scuola Editrice, Brescia
- Pagani, Don Severino (1999): Il rapporto educativo nella formazione giovanile. Studia Wesp-
rimiensia. I. évfolyam 1999. II. szám 77-84.
- Pálhegyi Ferenc (1987): Személyiség-lélektani kalauz. Tankönyvkiadó, Budapest
- Peabody, Francis Greenwood (1903): The religion of an educated man. The Macmillan Com-
pany, New York
- Pellerey, Michele (2005): Educare. Manuale di pedagogia come scienza pratico-progettuale.
LAS, Roma
- Smith, John E. (1995): Experience and God. Fordham University Press, New York
- Sovernigo, Giuseppe (2003): Religione e persona. Psicologia dell'esperienza religiosa. Edizioni
Dehoniane, Bologna
- Triani, Pierpaolo (2015): La produzione pedagogica italiana sulla religiosità. In: Moscato, Ma-
ria Teresa (2015): Religiosità ed educazione religiosa: nuove linee di ricerca. Nuova Secondaria
- n. 5, gennaio 2015 - Anno XXXII, Università degli Studi di Bologna 23-28.
- Zsolnai József (1996): Az alkotó pedagógia programja. In uő: Alkotó pedagógia: Program és
szerkezet. Pécs. 45–56.

HIVATÁSETIKAI ALAPELVEK SZEREPÉNEK VIZSGÁLATA

HOMICSKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

Bevezetés

A hivatásetikai alapelvek hatással vannak a mindennapi munkavégzés során. Fontos szempont, hogy a jogi előírásokon túl, a mindennapi munkavégzésnél a jogon kívüli erkölcsi elvárások is megjelenjenek. Ezt az elvárást a hivatásetikai alapelvek alkalmazásával lehet elérni. A hivatásetikai alapelvek olyan etikai előírásokat foglalnak magukba, amelyeket az egyes foglalkozási ágakban dolgozóknak mindennapi munkavégzésük során alkalmazniuk kell a gyakorlatban. Ebben a tanulmányomban a hivatásetikai alapelvek szerepének vizsgálatára kerül sor, a közszolgálati jogviszonyban, illetőleg a munkajogi szabályozásban. A tanulmány célja iránymutatást adni ahhoz, hogy az egyházi intézményekben foglalkoztatottak esetében milyen elvek mentén lehetne bevezetni magatartási szabályokat, elvárásokat, amelyeket ezt követően a foglalkoztatottaktól el lehetne várni. A hivatásetikai elvárások tekintetében a közszolgálati jogi szabályozás lett kiemelve, egyrészt azért, mert jelenleg ezen a területen figyelhető meg jól kidolgozott szabályozás a mindennapi munkavégzéshez kapcsolódóan. Másrészt pedig a munkajogi szabályok adnak iránymutatást a konkrét megvalósítás tekintetében, hiszen az egyházi fenntartású intézményekben, a nem lelkészi hivatásban lévő munkavállalóknál a munkajogi szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

1. A hivatás-etika elméleti alapjai

Hivatásetikáról Luther Mártonnál is olvashatunk, amelynek lényege, hogy az Isten tettségének elnyeréséhez egyetlen út vezet, mégpedig az evilági kötelességek teljesítése. Isten előtt minden hivatás egyenlő és egyaránt kedves. Az ember akkor jár el helyesen, ha megmarad abban a hivatásban, amelybe Isten állította, s törekszik annak mind teljesebb és tökéletesebb betöltésére. (Bodai) Kálvin továbbfejlesztette a lutheri megközelítést és hangsúlyosabbá tette a hivatás megszentelt voltát. Azt tanította, hogy nemcsak világi hivatásunkban lehetünk Istennek tetsző emberek, hanem éppen a hivatásunk végzésével leszünk azokká. Kálvinnál a becsület, szorgalmas munka maga Isten dicsőítésévé válik. (Kis Csongor) A foglalkoztatási jogviszonyokba történő átültetése a hivatásetikának azért nehézkes és problematikus, mert egy nem jogi természetű elvart

magatartást kívánunk jogilag szabályozottá, ezáltal kötelezően kikényszeríthetővé tenni. A hivatásetikai alapelvek elemzése terén a közszolgálati jogviszonyok esetében talánunk részletes elméleti háttérrel. Dennis F. Thompson a hivatás-etika kérdését a közszolgálati jogviszonyok oldaláról vizsgálta, és megállapította, hogy „a közszolgálati etika azt jelenti, hogy a morális alapelveket a szervezetekben működő tisztviselők viselkedésére alkalmazzuk”. (D. F. Thompson) Ugyanezt Hencz Aurél úgy fogalmazza meg, hogy „a közigazgatási etika a közigazgatási tevékenységi körbe vágó, gyakran jogszabályokban tükröződő, máskor csak a gyakorlatban kialakult erkölcsi szabályok összessége”. (Hencz Aurél) Mártonffy szerint pedig „a köztisztviselői etika a közigazgatási munkának szociális tartalommal való megtöltése, a köztisztviselőnek a közönséghez való viszonya” (Lóczy Péter) és az egész magyar közszolgálati jog bizonyos alapelvekre vezethető vissza, amely alapelvek a közszolgálati jog minden részére érvényesek. Mártonffy szerint a közszolgálat erkölcsi tartalmú. A jog tartalmát minden vonatkozásban erkölcsi elem tölti ki. E megállapítás pedig szerinte hangsúlyozottabb a közszolgálati jogban annak természeténél és lényegénél fogva, mint bármely más jogterületen. Véleménye szerint a közszolgálati jog az etikai maximumot jelenti. Kimondja, hogy a köztisztviselők kötelessége a hűség az államfő és általában az állam iránt, a tisztességes életmód, a szolgálati teendők lelkiismeretes ellátása, a hivatali titok megőrzése, az udvarias bánásmód a felekkel szemben, a megfelelő viselkedés feletteseivel és beosztottaival szemben, a szolgálati székhelyen lakás kötelezettsége, valamint a szolgálati engedelmesség. (Magyary Zoltán szerint: „A közigazgatás jósága a tisztviselőkön fordul meg. Minden szervezeti és eljárás reform értéke attól függ, mennyit érnek a tisztviselők”. (Dudás)

Látható, hogy a közszolgálati hivatás-etikának kiforrott szakirodalmi van, ugyanakkor a hivatás-etika és annak szabályozása számos más foglalkozási ágban is jelen van. A munkajogi jogviszonyok esetében a hivatás-etikai alapelvek alkalmazása speciálisan az adott munkáltató jellegéhez igazodik. Jelen tanulmány ezeknek a foglalkozási ágaknak a tekintetében irányadó hivatás-etikai alapelveket kívánja röviden bemutatni.

A hivatás-etikai kódexek létjogosultsága az, hogy a különböző hivatásrendek (pl.: orvosok, ügyvédek, közjegyzők, bírák, ügyészek, kormánytisztviselők, munkavállalók) sajátosságaihoz igazodva, az etikai elveket, előírásokat, valamint szabályokat összegyűjtik. A jogszabályokon túlmutató etikai követelmények fontos elemét képezik az integritásnak (lefektetett elveknek, értékeknek való megfelelés). A kódexek egy része csak elveket rögzít (etikai kódex, Code of Ethics), míg más része magatartási szabályokat, eljárást is (magatartási kódex, Code of Conduct).

Álláspontom szerint, a hivatás-etikai alapelvek normatív rögzítése, mint elvárás indokolt lehet, ha egységes és követendő magatartást akarunk érvényesíteni egy adott hivatásrend tekintetében. Az etikai-magatartási szabályok konkrét meghatározása etikai kódexek révén valósulhat meg. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni azt, hogy önmagában az etikai kódex nem elegendő, ha az egyének a belső meggyőződésük szerint nem tudnak az abban foglaltakkal azonosulni, nem érzékelik annak meghatározó jelentőségét. Lényeges, hogy a hivatás-etikai kódexek képesek szabályozni azokat a kérdéseket

is, amelyekre a jogalkotás nem tud kitérni, ugyanakkor fontos szempontokat rögzítenek az adott foglalkozási ág tekintetében. Azt is látni kell ugyanakkor, hogy bár fontos iránymutatást adnak az adott foglalkozási ágban dolgozók számára, mégsem tudnak normatív erővel bírni, kikényszeríthetőségük korlátozott. Az etikai kódex fogalmát tekintve, nem fejezhető ki valamiféle egységes meghatározás formájában. A szakirodalomban az etikai kódex meghatározására nem is találunk példát. Az etikai kódex röviden valamely szakma viselkedési normáit egységbe foglaló szabálygyűjtemény, amelynek hatálya a közéleti viselkedés mellett a magánélet kérdéseire is kiterjedhet.

2. A közszolgálati hivatássetika

A közszolgálatban érvényesülő hivatásetikai kódexek megalkotása rendkívül változatos formát mutathat. Egyes etikai kódexek megalkotása jogszabályi felhatalmazáson alapul, míg más esetekben a társadalmi párbeszéd keretei között, az érintett társadalmi/érdekvédelmi szervezetek és a közhatalmi szervek közötti érdekegyeztető folyamat részeként kerülnek összeállításra. Ez a két eltérő szabályozási terület sajátosságaiból is következik. A közszolgálat szempontjából figyelembe kell venni, hogy egy demokratikus kormányzás elengedhetetlen feltétele a folyamatos etikai reform, mivel az egyes állami intézmények működése olyan etikai elvek érvényesítését is kívánja, amelyek egyben a stabil demokrácia megszilárdításának alapkövetelményei. A közszolgálati jogviszonyok tekintetében a társadalom tagjai részéről elvárásként fogalmazódik meg, hogy az értékeket ismerő és tiszteletben tartó nemzeti közszolgálat működjön. A közszolgálatban alkalmazandó hivatásetikai alapelvek gyakorlati alkalmazása a magyar közigazgatási szerveknél foglalkoztatottak megbecsültségéhez nélkülözhetetlen alapvető értékek és a morális alapelvek összefoglalásában kell, hogy megnyilvánuljon. A tisztviselő felé mind a közigazgatás, mind a társadalom olyan elvárásokat támaszt, mint hazaszeretet, a gondos jogszolgáltatás, a hűség és az elkötelezettség, a méltóság, az előítéletmentesség, a pártatlanság, a politikai semlegesség, a szakszerűség, a közérdek előnyben részesítése, az együttműködési kötelezettség és a tájékoztatásnyújtás, valamint az arányosság. A közszolgálatban jelen kell lennie a jogbiztonságnak, a jogegységnek és az áttekinthetőség érvényesülésének. A közigazgatásban a jogalkalmazás során a hivatásetikai alapelvek a közszolgálati jogalkalmazón keresztül, a közszolgálati jogalkalmazással érvényesülnek.

A szabályozás tekintetében a konkrét alkalmazás szempontjából vizsgálandó, hogy melyek azok az általános alapelvek, amelyeknek valamennyi foglalkoztatási jogviszonyban érvényesülniük kell. Ezek egy része már megfogalmazásra került, más részük megfogalmazásra vár. Alaptörvényi – foglalkoztatáshoz kapcsolódó – alapelvek az élethez és az emberi méltósághoz való jog, a hátrányos megkülönböztetés tilalma, a nők és férfiak egyenjogúsága, az egyenlő munkáért egyenlő bért elve, a személyes adatok védelméhez való jog, a munkához való jog, a pihenéshez való jog, a szakszervezetek és érdekképviselői szervek működéséhez való jog, a sztrájkjog, valamint a testi és lel-

ki egészséghez való jog. A munkajog alapelvei közül általánosan elvárt a felek közötti együttműködési kötelezettség, a jóhiszeműség és a tisztesség, mint elvárható magatartás alapkövetelménye, az adatvédelem és a gazdasági érdekek védelme, valamint a joggal való visszaélés tilalmának követelménye. A közszolgálatban ezen túl további hivatásetikai-magatartási elvárások is megfogalmazódnak, mint a diszkriminációmentes ügyintézés, előítélet-mentesség, pártatlanság, politikai semlegesség, felelősségtudat és szakszerűség, méltányosság és emberségesség, méltóság és tisztesség, befolyásmentes ügyintézés, arányosság. A közigazgatási ügyintézés folyamatos sikerének titka az ügyfelek igényeinek megbízható, következetes és kiváló minőségű kielégítése, amellyel egyidejűleg a feddhetetlenség legmagasabb követelményeinek is eleget kell, hogy tegyen. A közszolgálatban a jogszerű és etikus döntést meghozó személynek rendelkeznie kell az etikus személyiség jellemzőivel. A közszolgálatban a jogszerű döntések is eredményezhetnek érdekkonfliktusokat, ezek megelőzése, kezelése, feloldása azonban feltétele egy etikus és korszerű közigazgatási struktúrának. A közszolgálatban irányadó hivatásetikai alapelvek a közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Kttv.) megalkotásával törvényi szintre emelkedtek. A Kttv.-ben a kormányzati szolgálati jogviszony tartalma keretében kerülnek szabályozásra a kormánytisztviselői hivatás-etika alapelvei. A Kttv. kísérletet tesz arra, hogy az etikai alapelvek érvényesítését jogszabályi szintre, törvényi szintre emelje, ezáltal jogilag is kikényszeríthetővé válnak. Sajátos eleme ez a közszolgálati jognak. A munkajogban kifejezetten hivatásetikai alapelvek törvényi szinten nincsenek jelen. A munkajog esetében erre a szabályzatban kerülhet sor, amely azonban adott esetben szintén hivatkozási alap lehet egy esetleges jogérvényesítési eljárásban. A Kttv. kimondja, hogy a kormánytisztviselőre vonatkozó hivatásetikai alapelvek különösen a hűség és elkötelezettség, a nemzeti érdekek előnyben részesítése, az igazságos és méltányos jogszolgáltatás, a méltóság és tisztesség, az előítéletektől való mentesség, a pártatlanság, a felelősségtudat és szakszerűség, az együttműködés, az intézkedések megtételére irányuló arányosság és a védelem. Ezeken túlmenően, a vezetőkkel szemben további etikai alapelvek kerültek meghatározásra, amelyek különösen a példamutatás, a szakmai szempontok érvényesítése és a számonkérési kötelezettség. A hivatásetikai alapelvek megsértése esetén a Magyar Kormánytisztviselői Kar etikai eljárás lefolytatására jogosult. Az etikai eljárás eredménye alapján a Magyar Kormánytisztviselői Kar fegyelmi eljárást kezdeményezhet a kormánytisztviselő munkáltatójánál. Kiemelendő, hogy bár nem a hivatásetikai alapelvek körében, de ezt követően kerülnek rögzítésre a Kttv.-ben az összeférhetlenségi és együttalkalmazási tilalmat tartalmazó rendelkezések, amelyek szoros összefüggésben vannak a hivatásetikai szabályokkal. A konkrét, tételes rendelkezéseken túl a törvény más részeiben is találkozhatunk olyan előírásokkal, amelyeknek hivatásetikai szempontból is fontos szerepük van, így már a Kttv. Preambuluma is értékeket közvetít. Szintén jelentősek hivatásetikai szempontból is a Kttv. általános magatartási követelményei, amelyek zsinórmértékül is szolgálnak. A közszolgálati hivatás-etika tekintetében pedig kiemelendő még a Magyar Kormánytisztviselői Kar Országos Közgyűlésének határozata a Ma-

gyar Kormánytisztviselői Kar Hivatásetikai Kódexéről. Ebben kerül rögzítésre, hogy a kormánytisztviselők feladataikat az Alaptörvényhez hűen, a nemzet érdekében, a közjó iránt elkötelezetten, felelősen, szakszerűen, hatékonyan, tisztességesen, méltósággal, pártatlanul, igazságosan, méltányosan és arányosan, az érintettek jogait és jogos érdekeit védve, előítéletektől mentesen, átláthatóan, együttműködve és lelkiismeretesen teljesítik. A vezetőkkel szemben ezeken túl további elvárások, hogy példamutatók legyenek, feladataik elvégzésében munkatársaikat támogassák, a jogi és morális kötelezettségeket a munkatársaktól következetesen számon kérik, valamint döntéseikben a szakmai szempontokat érvényesítsék.

3. Hivatásetikai elvek alkalmazása a munkajogviszonyban

A munkajogi jogviszonyban foglalkoztatottak esetében, amit arra már a korábbiakban utaltam, a felek szabadabban tudnak rendelkezni az etikai-magatartási elvárások tekintetében, a felek autonómiájának nagyobb tere van, míg a közszolgálati jogviszonyban foglalkoztatottakra vonatkozóan – mint az előzőekben ez bemutatásra került – a kötelező, normatív tartalmú rendelkezéseknek van nagyobb szerepük. Ez a két eltérő jellegű foglalkoztatásra irányuló jogviszony sajátosságából is ered. A normatív szabályozás esetén a kikényszeríthetőség könnyebb, így az elvárható hivatásetikai magatartás jobban érvényesíthető, ami a közszolgálati jogviszonyok szolgálati jellegéből is ered, míg a munkaviszony esetén inkább a társadalmi elvárás és a személyes-erkölcsi meggyőződés a meghatározó. Az etikai-magatartási szabályok konkrét meghatározása a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok esetében az etikai kódexek révén valósulhat meg. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy önmagában az etikai kódex nem elegendő, ha az egyének a belső meggyőződésük szerint nem tudnak az abban foglaltakkal azonosulni, nem érzékelik annak meghatározó jelentőségét. A munkajogi jogviszonyok esetében a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) szintén tartalmaz általánosan elvárható, hivatásetikai elvárásokat az általános magatartási követelmények körében. Ezen túl részletesebb etikai előírásokkal és alapelvekkel a munkajogi jogviszonyokban a vállalati etikai kódexek esetében találkozhatunk. Ezeknél a kódexeknél fontos annak rögzítése, hogy mindig önkéntes alkalmazáson alapulnak, inkább morális, mint jogi kötőerővel bírnak, ugyanakkor bizonyos esetekben iránymutatásként szolgálnak a jogértelmezés, jogalkalmazás szempontjából konkrét esetek vizsgálatakor. A munkajogi kódexek célja tehát, hogy útmutatást adjanak az elvárt munkahelyi magatartások vonatkozásában, amelyek egyben kötelezettséget is jelentenek a munkavállalók számára. Az ezekben a kódexekben megfogalmazott magatartási szabályokat a munkavállalóknak is fontosnak és hasznosnak kell érezniük munkavégzésük gyakorlása során, ezáltal is erősítve azt, hogy tisztában vannak személyes és munkabeli megbecsültségükkel. Fontos, hogy magának a munkavégzésnek legyen belső (szervezetten belüli) és külső (társadalmi) megbecsültsége. A vállalati kódexek célja sokszor magának a vállalati kultúrának a fejlesztése is. Jelenti egyrészt az etikus üzleti magatartást,

másrészt pedig az adott cég részéről a munkavállalótól elvárt tisztességes magatartást is. Az általában a munkavállalótól elvárt magatartáson túl, itt szokták rögzíteni a titoktartási kötelezettségre vonatkozó általános követelményeket, a személyhez fűződő jogokra és az adatvédelemre vonatkozó követelményeket, az egyenlő bánásmód tekintetében irányadó szempontokat, a magánélet tiszteletben tartását és védelmét. Szintén jellemző a vállalati etikai kódexekre, hogy szabályozzák a gazdasági szempontból fontos kérdéseket is, amelyekhez a munkavállalóknak tartaniuk kell magukat, így a tisztességtelen verseny tilalmát vagy az etikus üzleti magatartás követelményét. A vállalati etikai kódexek esetében is jellemző az, hogy a vezetőkkel szemben többlet elvárások fogalmazódnak meg. A vállalati etikai kódexekben foglaltak megsértése az eset körülményeitől függően munkajogi, polgári jogi, vagy büntetőjogi felelősségre vonás lehet.

Irodalom

Bodai Zsuzsa: A reformátorok gazdasági tanításai. <http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/tudasszociologia/20060702150951642000000940.html> (Letöltés: 2011. május 22.)

Kis Csongor: Kálvin és a pénzügyek, <http://www.tzsinat.hu/?p=124> (Letöltés: 2011. május 22.)

D. F. Thompson: A közszolgálati etika lehetősége című tanulmányát, in *Közszolgálat és etika* (válogatta: Gulyás Gyula) Budapest, Helikon, 1997. 34

Hencz Aurél: *Törekvések a közszolgálati etika kialakítására*, I-II. Budapest, MTA Államtudományi Kutatások Programirodája, 1987, I. kötet 9.

Lóczy Péter: A közszolgálati etikai rendszer kialakításának normatív és intézményi feltételei, in *Új magyar közigazgatás*, 2009 2. évf., 2. sz.

Dudás Ferenc: Gondolatok a közszolgálati etikáról, I., in *Magyar közigazgatás*, 1999, 49. évf., 8. sz., 422.

A közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény

A SZOCIÁLIS MUNKA ÉS A SZERETETSZOLGÁLAT ETIKAI ALAPSTRUKTÚRÁJA

CZIBERE KÁROLY

Bevezetés

Az 1990-es években a szociális szolgáltatások rendszerében számos fontos, máig meghatározó jelentőségű folyamat indult el. Ezek közül kettőt kell most kiemelnünk. Az egyik a szociális szakma professzionalizálódása, a szociális munkás képzés elindulása. A másik az egyházak előtt ismét megnyíló lehetőség szociális szolgáltatások működtetésére. E folyamatok eredményeként a mai magyar szociális szolgáltatási rendszerben két etikai rendszer áll a szolgálatok hátterében: a szociális munka etikája és a diakónia etikája. A két etika külső megnyilvánulási formái hasonlóak: a rászoruló ember segítésének különböző szolgálatok, szolgáltatások formájában történő megvalósítása. Ugyanakkor érdemes rámutatni, hogy a szociális ágazatban működő etikai struktúrák, elvek és normák két, teljesen eltérő alapzatra épülnek, mégis számos hasonlóságot fedezhetünk fel közöttük. Jelen tanulmány e két etikai struktúra legfontosabb eltéréseit és hasonlóságait igyekszik számba venni.

1. A két etikai rendszer alapjai

A szociális munka etikai alapjaiban abban az emberképben gyökereznek, amely a felvilágosodás során keletkezett. A felvilágosodás embere függetlenül van a Teremtőtől: életcéljai, lehetőségei, feladatai, felelősségei, erkölcsi szabályai már nem a Bibliából és a bibliai parancsokból következnek, hanem saját maga alkotja meg azokat. A 17-18. század racionalista filozófiái szerint az ember saját maga alkotója. (Ludassy 2004) Nem Isten teremtett tehát bennünket saját képére, hanem mi teremtjük magunkat saját moralitásunk (vagy immoralitásunk) képére. A társadalmi szerződés-elméletek ezt viszik tovább: az ember nem társadalmilag determinált lény, hanem a közösséggel és a társadalommal szemben saját, eleve létező szabadságokkal rendelkezik, és ezt érvényesíti másokkal és az állammal szemben is. Ahhoz, hogy az ember ezekkel a szabadságokkal élni tudjon, jogokra van szüksége.

T. H. Marshall volt az, aki rámutatott, hogy az emberi jogok katalógusa az elmúlt három évszázadban folyamatosan bővült. (Marshall 1950) Marshall modellje szerint az emberi jogok tartalmi kiterjedésének, kibővülésének három hulláma volt. Az első

hullám formálta ki a személyhez fűződő jogokat. A legfontosabb személyhez fűződő jogok: az élethez való jog, az emberi méltósághoz való jog, a személyes szabadsághoz való jog, a tisztességes eljáráshoz való jog, a lelkiismereti és vallásszabadság. Az emberi jogok második generációja tartalmazza a politikai jogokat, melyek között a legfontosabbak a véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság, az egyesülési jog, a gyülekezési jog, a közügyekben való részvétel joga, a választójog. Az emberi jogok harmadik nemzedékében találjuk a gazdasági, kulturális és szociális jogokat, pl. munkához való jog, egészséghez, egészséges környezethez és szociális biztonsághoz való jog, az oktatás, a tudomány és a művészetek szabadsága. A szociális munka etikája tehát az alapvető emberi jogokra épül, elsősorban etikai normája ezen jogok biztosítása, garantálása, védelme, kiteljesítése és kikényszerítése.

A szeretetszolgálat etikája a Szentírásra épül. A Biblia antropológiája szerint nem az ember áll a teremtés középpontjában, hanem Isten. Isten teremtményei között azonban az embernek megkülönböztetett helye van, mert egyrészt Isten az embert saját képmására teremtette, ezért az ember egyszeri, megismételhetetlen, saját személyiséggel rendelkező teremtés, másrészt Isten az embert bízta meg azzal, hogy az összes többi teremtmény fölött uralkodjon jó gazdaként. A keresztyén diakónia kiindulópontja nem annyira a bibliai parancsok, mint inkább az eredendő bűnnel szennyezett emberért meghalt Krisztus megmentő szeretetéről érzett hála.

2. A két etikai rendszer alapelvei

A szociális munka és a szeretetszolgálat gyakorlatában érvényesített alapelvek között sok hasonlóságot fedezhetünk fel, ugyanakkor mindvégig figyelemmel kell az 1. pontban vázoltakat tartani: a két megközelítés egészen más antropológiai alapokról jut el a segítség alapelveiig. A humanizmusra és az emberi jogok érvényesítésére épülő szociális munka alapelvei az emberi méltóság, az emberi jogok, a humanitás, a szolidaritás, szabadság, önrendelkezés, demokratikus részvétel, társadalmi igazságosság, egyenlőség. (IFSW 2018) Az emberi méltóság alapelve arra épül, hogy ember mivoltánál fogva minden embert megillet a tisztelet, a megbecsülés a jog a privát szférához, az intimtáshoz, az egyenlő bánásmód. Az emberi méltóság elvéhez kapcsolódik a diszkrimináció tilalma. Az emberi jogok érvényesítése alapvetően a Marshall-modell harmadik nemzedékéhez kapcsolódik. A szociális munka elsősorban a szociális jogok biztosítását tartja szem előtt (életkörülmények, lakhatás, munkakörülmények, stb.) A humanitás elvének középpontjában az empátia, a figyelmesség, az együttérzés áll. A szolidaritás lényege a közösség tagjainak egymás iránti érzett felelőssége, a közösség tagjainak összetartozása és az ezen alapuló kölcsönös segítségnyújtás. A szabadság és az önrendelkezés elve szorosan összekapcsolódik, arra vonatkozik, hogy a segítségnyújtás során biztosítani kell, hogy a segített személy szabadon dönthessen saját sorsáról. A demokratikusság elve a nyitottságot, a dialógust és a részvételt hangsúlyozza: a segített számára biztosítani kell a lehetőséget, hogy aktívan részt vegyen a róla szóló folyamatokban. A

szociális munka azonban nem marad meg az egyén szintjén, igényt formál arra, hogy a társadalmopolitikai folyamatokban is érvényesítse elveit. Erre utal a társadalmi igazságosság elve, ami a gyakorlatban a legtöbb esetben az egyenlőség számonkérését jelenti a társadalmi viszonyokon és kormányzati döntéseken.

A szeretetszolgálat és a szociális munka legfontosabb közös pontja az ember egyedisége, megismételhetetlensége, személyisége és méltósága. Bár eltérő elvi alapokról indulnak, mindkét értelmezési keret kiindulópontja az ember és az embernek azon attribútumai, amelyek miatt számíthat a többi ember figyelmére, törődésére. A szeretetszolgálat alapelve az együttérzés a szenvedő felebaráttal. „Ha szenved az egyik tag, veled együtt szenved valamennyi” – írja Pál apostol. (1Kor 12:26) Jakab apostol azt írja, hogy a hit halott cselekedetek nélkül. (Jak 2,17) A szeretetszolgálat tehát az 1. fejezetben említett hála által motiválva érzékeli a környezetében élők nehézségeit, problémáit, és lehetőségei szerint igyekszik segíteni. Ennek a segítségnyújtásnak elsősorban a Krisztus-testre, az egyházra, a gyülekezetre kell fókuszálnia. „Tegyünk jót mindenkivel, leginkább pedig azokkal, akik testvéreink a hitben” – olvassuk a galatákhöz írt levélben. (Gal 6,10) Ugyanakkor már a jézusi tanítások is rámutatnak, hogy a keresztyén ember segítő szándéka nem torpanhat meg a templom kapujában, hanem az egyházon kívül élők testi és lelki szenvedéseit is enyhítenie kell, ha van rá lehetősége. Az irgalmas samaritánus példázatában (Lk 10,25-37) éppen azok nem segítenek, akik a bajba jutott ember közösségének tagjai, és éppen az segít, akitől senki sem várná. Az viszont sehol sem szerepel a tanítások között, hogy a társadalom szociális biztonságát az egyháznak kellene megteremtienie, ez az állam feladata, s az állam e tekintetben támaszkodhat az egyházak szolgálatára, mert a társadalom jóléti struktúrájának fontos szereplői lehetnek az egyházak által szervezett és működtetett diakóniai szolgálatok. Az alapelvek egy része tehát rokonítható a szociális munka alapelveivel (pl. szolidaritás, együttérzés, felelősségvállalás a közösségen). Mindkét megközelítésben fontos érték a rászoruló ember befogadása, annak felismerése, hogy a szociális probléma kezelésének egyik legalapvetőbb eszköze a közösség, a közösség kötőszöveve által nyújtott védelem és a közösségbe való befogadás. A szociális munka területén ennek a szemléletnek az eredménye az intézménytelenítési folyamat, a nagy gyermekvédelmi és fogyatékos intézmények bezárása, leépítése és átalakítása kis, élhető, a településekbe visszaplántált lakhatási formákba. Az evangéliumok is számos olyan történetet ismertetnek, amikor Jézus közösséget vállal a társadalom által kitaszított és megvetett emberekkel (pl. vámszedők). (Mk 2:15-17)

Vannak azonban olyan területek, ahol a diakónia és a szociális munka eltérő értékekre épül.

Ilyen kérdés a szolgálat alázattal történő végzése. Jézus egyértelmű példát ad erre a lábmosás történetében vagy később, amikor az utolsó vacsorát követően Jézus azt mondja: „Én olyan vagyok közöttetek, mint aki szolgál.” (Lk 22,27) A szociális munka végzésének nem lényegi megkülönböztető jegye ez. Ehhez hasonlóan a szeretetszolgálat

lényegi eleme a segített ember szeretete, a szociális munka óva int a kliens iránti érzelmi bevonódástól.

Ahogy láttuk, a szociális munka a konkrét szociális segítő tevékenységen túl igyekszik társadalmi szinten is jelen lenni: a társadalmi igazságosság elvének sérülésekor hallatja a hangját, javaslatokat tesz a társadalmi szintű méltányosság előmozdítására. A szociális munka etikája a szociális munkástól elvárja, hogy a társadalmi folyamatokról tájékozott legyen és véleményt formáljon azokról. A szeretetszolgálatot végző munkatárs sem közömbös a rendszerszintű szociális problémák iránt. „Ti kihasználjátok a nincstelent, és gabonaadót szedtek tőle. Ezért bár faragott kőből építettetek házakat, nem fogtok bennük lakni, bár gyönyörű szőlőket ültettetek, nem isszátok azok borát. Tudom, hogy milyen sok a bűnötök, és vétkeitek mily nagyok: sanyargatjátok az igazat, elfogadjátok a megvesztegetést, elnyomjátok a szegényeket a kapuban” – olvassuk Ámós próféta könyvében. (Ám 5,11-12) A keresztyén ember tehát nem lehet közömbös a köz ügyei iránt és a közösséget érintő kérdések között a társadalmi igazságossághoz kapcsolódó kérdésekre figyelnie kell.

Vannak olyan területek, amelyek az eltérő megközelítés miatt erőteljesebben érzékelhetők a különbségek. Ilyen többek között a kliens önrendelkezése saját egészségéről, életéről. A szociális munka teljes mértékben tiszteletben tartja és segíti a kliens döntését akkor is, ha az önpusztító (pl. eutanázia). A szeretetszolgálat felfogása szerint a testünk, az egészségünk nem a mi tulajdonunk, hanem Istené. Ezért a testünkre vonatkozó döntéseknek van korlátja: Isten akarata. Ezért a diakónus nem közreműködik az eutanázia vagy az abortusz végrehajtásában, mert Istennek az életre vonatkozó parancsa számára felülírja a kliens önrendelkezési jogát.

A szociális munka és a diakónia eltérő értékalapjai ütköznek a misszió kérdésében is. A szociális munka alapelve szerint a segítségnyújtás folyamán nem erőszakolhatom rá saját hitemet, vallási meggyőződésemet a kliensre, mert ez visszaélés a segített ember kiszolgáltatottságával. Ennek az érvnek egy további változata az, hogy különösen azokban a segítségnyújtási formákban elfogadhatatlan a misszionálás, amelyek közfinanszírozottak, mivel a társadalom csak azzal bízza meg a segítő, hogy a közösségi támogatásért segítsen a bajba jutottoknak, de azzal nem, hogy hitét megvallja és arra térítsen. Különösen élesen vetődik ez fel a gyermekvédelem rendszerében, hiszen a gyermekek a leginkább kiszolgáltatottak. Erre vonatkozóan a gyermekvédelmi törvény tartalmaz szabályozást: „A nevelésbe vett gyermek joga különösen, hogy életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan állandóságot, érzelmi biztonságot nyújtó teljes körű ellátásban, gondozásban, nemzetiségi, etnikai és vallási hovatartozását figyelembe vevő - megfelelő nevelésben, oktatásban és érdekei érvényesítésére megfelelő törvényes képviselőben részesüljön, illetve vallási vagy lelkiismereti meggyőződését szabadon megválassza, kinyilvánítsa és gyakorolja, valamint hit- és vallásoktatásban vegyen részt.” (Gyvt. 9.§ (1))

A szeretetszolgálat szemlélete szerint a segítség forrása a hála és a hit, ezért elfogadhatatlan a keresztyén ember számára megtiltani, hogy a hitéről beszéljen. A keresztyé-

nek ugyanis a missziót krisztusi parancsra végzik: „Menjetek el, tegyetek tanítvánnyá minden népet!” -mondja Jézus Máté evangéliumának utolsó soraiban. (Mt 28:19) Péter apostol is egyenesen fogalmaz: „Legyetek készen mindenkor számot adni mindenkinek, aki számon kéri tőletek a bennetek élő reménységet!” (1Pt 3:15) Ugyanakkor a szeretetszolgálati munkát végző ember mindenekelőtt szereti a rábízottat, ezért elsősorban nem szóval tesz bizonyosságot a hitéről, hanem a szolgálatával. és türelemmel megvárja, amíg a segítő folyamat során lehetőség nyílik a hitről szóló beszélgetésre. A szeretetszolgálat a kezek evangéliuma – mondta Sztehlo Gábor, a Gaudiopolis evangélikus alapítója.

A szociális munka és a szeretetszolgálat felfogása élesen eltér a bűn kérdésében. A szociális munka megközelítése szerint a segítő folyamatban semmilyen módon nem vethető fel a kliens bűnössége és az, hogy ebből van lehetőség a megtérésre, mert ez is missziói tevékenység és ezt is mellőzni kell a segítségnyújtás során. A szeretetszolgálat megközelítés szerint sok esetben a szociális problémák egyik gyökere a bűn, és a hitre jutott ember képes szakítani azokkal a tényezőkkel (túlzott alkohol- és drogfogyasztás, játékszenvedély, gyermekek elhanyagolása, bántalmazása, stb.), amelyek őt tartósan ebben az állapotban tartják. A szeretetszolgálat nem hogy nem zárja ki a spirituális okokat a szociális krízis okai közül, hanem erősen foglalkoztatja a bűn megvallásán és megbocsátásán alapuló gyógyulás lehetősége.

3. A szükségletek eltérő struktúrája

A szociális munka és a szeretetszolgálat eltérő értékorientációja megfigyelhető az általuk tételezett szükségletpiramison is. A szociális munka a Maslow-piramisra épül, amely a szükségleteknek öt típusát különbözteti meg: fiziológiai szükségletek (levegő, víz, élelem, meleg, alvás), biztonsági szükségletek (biztonságos körülmények, stabilitás, védelem), kapcsolati szükségletek (szeretet, valahová tartozás, szocializáció), tisztelet szükségletek (mások tisztelete, önbecsülés), önmegvalósítás (a teljes potenciál megvalósítása). (Maslow 1943) Maslow szerint az emberi cselekvés háttérében álló motivációk alapvetően ezekre a szükségletekre épülnek, s ezek a szükségletek hierarchiába rendeződnek. A piramis alján a legfontosabb életfeltételek állnak. A szociális segítségnyújtás során a szükségletkielégítést általában az alacsonyabb szinteken álló szükségletekkel kell kezdeni: a kihűlés által veszélyeztetett hajléktalan embernek a segítő folyamat kezdetén fűtött helyiséget és ételmezt biztosítunk és nem a lelkipogozással kezdjük.

A szeretetszolgálati munka is ismeri az előbb ismertetett szükségleteket és feladatának tekinti azok kielégítését. Mindegyik szükséglettípus kielégítésére találunk példát a Bibliában. A fiziológiai szükségletek esetében megemlíthetjük a csodálatos kenyérszaporítás történetét, amikor Jézus megszánja az éhező embereket. (Mt 14,13-21) A biztonsági szükségletre példa, amikor Jézus megvédi a házasságtörésen ért asszonyt a megkövezéstől. (Jn 8,1-11) A kapcsolati szükségletekhez kapcsolódik Jézus egyik legfontosabb tanítása a felebarát iránti felelősségről: „Szeresd felebarátodat, mint önma-

gadat!” (Mk 12:31) De a közösség megtartó erejéről beszél Pál is a korinthusi gyülekezetnek írt első levélben: „Ahogyan a test egy, bár sok tagja van, de a test valamennyi tagja, noha sokan vannak, mégis egy test, ugyanúgy Krisztus is.” (1Kor 12,12) A tisztelet megadásának parancsa a teremtés-történetben gyökerezik: azért kell minden embernek megadnunk a tiszteletet, mert Isten a saját képmására teremtette és saját lelkét lehelte bele. (1Móz 1. és 2. fejezet) A maslowi piramiscúcscon elhelyezkedő önmegvalósítás is része a keresztyén szükségleteknek, de más céllal. A keresztyén ember célja az, hogy minden cselekedete Isten dicsőségét szolgálja: úgy bontakoztassa ki az Istentől kapott ajándékokat, hogy közben az Isten országa épüljön. A keresztyén ember alapvetően sáfár, akinek a rábízott javakkal majd el kell számolnia a gazda számára.

Láthattuk tehát, hogy a szociális munka és a szeretetszolgálati munka a segített ember hasonló szükséglet-sztruktúrájával dolgozik. A legfontosabb különbség a két megközelítés között az, hogy a diakóniai megközelítésben a spiritualitás nem csupán egy a szükséglettípusok közül, hanem a szükségletpiramis valamennyi részét átjárja.

4. A segítség szintjei

A szükséglettípusok kérdéséhez hasonlóan a segítségnyújtási szintek azonosításakor is azt találjuk, hogy a szociális munka és a diakónia hasonló szinteken dolgozik. A szociális munka a segítségnyújtásnak alapvetően négy szintjét különbözteti meg. Az individuális szint a segítettel történő közvetlen, személyes, egyéni munkát jelenti. Csoportos szociális munkára akkor kerül sor, amikor a hasonló problémákkal küzdő segítettek kis létszámban rendszeresen összegyűlnek, és szakember segítségével beszélgetnek, s ez segít problémáik feltárásában, megértésében és kezelésében. A családi szociális munka közvetlenül a család belső működését, alkalmazkodóképességét, illetve a környezet és a család kölcsönös viszonyát kezeli. A közösségi szintű szociális munka nagyobb társadalmi csoportok szintjén értelmezi a szociális kihívásokat és ezen a szinten igyekszik azokra válaszokat találni. (Pl. egy település szociális védelmi helyzete.)

A szeretetszolgálati munka végzése során hasonló segítségi szinteken folyhat a szolgálat, hiszen mindegyikre találunk példát a Bibliában. A Biblia bővelkedik olyan történetekben, amelyekben Jézus személyesen gyógyít meg vakot, sántát vagy más nehézséggel küzdőt. Ez mind az egyéni esetkezelés körébe sorolható segítség. Csoportos szeretetszolgálati munkára utal az első gyülekezet életének az a része, amikor kirendelik a hét diakónust az özvegyek támogatására, segítségére. A családi szintű segítségről olvashatunk azokban a történetekben, amikor valamelyik szülő kéri beteg gyermeke meggyógyítását vagy halott gyermeke feltámasztását Jézustól. A családdal kapcsolatos munka annyira fontos, hogy a Biblia külön kiemeli a keresztyén család működésének alapelveit. (Ef 5,21, 6:9, Kol 3,18, 4,1, 1Pt 3,1-7) Az egész közösségekre kiterjedő figyelem és gondoskodás is szerves része a szeretetszolgálatnak. Pál írja a római gyülekezetnek, hogy Jeruzsálemben készül, hogy az ott élő szegénynek átadja a nekik gyűjtött adományokat. (Róm 15,26)

5. Konklúzió

A fentiekben néhány szempont alapján összehasonlítottuk a szociális munka és a szeretetszolgálati munka elvi alapjait és megjelenési formáit. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy konkrét megnyilvánulásait tekintve mindkettő hasonló segítségi formákat biztosít: rászoruló, segítségre szoruló, akadályozott, nehézségekkel küzdő emberek számára nyújtanak segítséget. Ezért nagyon erős a hasonlóság a segítségnyújtás által célzott szükségletek, ezek típusai és struktúrája, valamint a segítségnyújtás szintjei tekintetében. A szociális munka és a szeretetszolgálati munka közötti különbségek többnyire a motiváció, az emberkép és az értékorientáció vizsgálatakor válnak szembevetővé. A szociális munka kiindulási pontja az ember veleszületett joga arra, hogy alapvető életfeltételeit biztosítsák: a szociális munka nem csak segítségnyújtási módszer, hanem a jogérvényesítés egyik eszköze. A szeretetszolgálat kiindulópontja a teremtett ember, aki tiszteletet, törődést, figyelmet és segítséget érdemel Isten-képűsege miatt.

A szociális szolgáltatások működése szempontjából fontos kérdés, hogy a szociális munka és a szeretetszolgálat mennyire hatékony és mennyire eredményes módja a segítségnek. Ez azonban már egy másik elemzés tárgya. Amellett azonban lehet érvelni, hogy mindkét megközelítés legitim módszere a szociális segítségnyújtásnak a modern jóléti államokban.

Irodalom

IFSW (2018): Global Social Work Statement of Ethical Principles. International Federation of Social Workers, 2018. július 2. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/> Letöltés: 2019. szeptember 1.

Gyvt.: A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény Ludassy Mária (2004): A felvilágosodás öröksége: az emberi jogok Európája. Magyar Tudomány 2004/5. sz. 594.o.

Marshall, T. H. (1950): *Citizenship and Social Class*. Cambridge University Press, 1950. http://www.jura.uni-bielefeld.de/lehrstuehle/davy/wustldata/1950_Marshall_Citizenship_and_Social_Class_OCR.pdf Letöltés: 2019. szeptember 1.

Maslow (1943): Maslow, A. H.: *A Theory of Human Motivation*. York University, Toronto, Ontario. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.318.2317&rep=rep1&type=pdf> Letöltés: 2019. szeptember 1.

AZ EGYHÁZI INTÉZMÉNYEK VEZETÉSÉNEK SAJÁTOSÁGAI. KAPCSOLAT A FENNTARTÓVAL – ETIKAI, VALLÁSI, JOGI SZABÁLYOZÓK

LÓTH LÁSZLÓ

Bevezetés

Az emberek minden esetben valamilyen kisebb-nagyobb társadalmi csoportok tagjaként élnek. Ezek sora hosszú: a párkapcsolatoktól a családon át kisebb nagyobb társadalmi csoportok tagjai, amelyeknek elvárásai és előírásai gyakran harmonizáltak, de vannak közöttük ellentmondások is. A viselkedés és a tevékenység alapja egy olyan szabályozórendszer, amelyet több tényező alkot, nyíltan vagy rejtett módon hat.

Számunkra az egyik legfontosabb szabályozórendszer a jog, az erkölcs és a vallás normarendszere. Ez érvényesül a vallásos emberek mindennapjaiban, s amelynek legmagasabb szintje a közösség.

Amikor megvizsgálunk egy egyházi szervezetet, a gyülekezettől kezdve, a speciális rendeltetésű szerveződésekig (idősek otthona, gondozóközpont, egyházi fenntartású óvoda, iskola, egyetem (gyűjtőnéven: egyházi fenntartású intézmények), gyakran találkozzunk a „közösség” fogalmával.

Ez az egyik legértékesebb, egyben „legelcsépelt” szociálpszichológiai kategória. Bibó István szerint: „Egy közösség lényegét nem az adja meg, hogy a közös jelleget, a közös jegyeket a tagok valamiképpen a homlokukon viselik, hanem a közösségben, mint közös vállalkozásban való részesség.” (Bibó: 1986 II: 615. o).

Használjuk a fogalmat egyszerű csoport-helyettesítőként („munkahelyi közösség”), alkalmi, egymást összetartozónak vélő csoportra (pl. „bélyeggyűjtők közössége”), de értékmegnyilvánulásokat tartalmazó módon is (pl. gyülekezeti közösség). S volt olyan időszak a történelemben, amikor politikai tartalmaz is hordozott: például a „szocialista országok közössége”.

Felfogásunk szerint, a közösség egyfajta normarendszerre épül, amelyet *vállal, követ és betart*: olyan társadalmi csoport, amely életét e normarendszer szerint éli és szervezi. Pataki Ferenc szerint: „A közösség belső viszonyait és a tágabb társadalomhoz fűződő kapcsolatait meghatározott értékek szabályozzák és közvetítik: a társadalomban való aktív és elkötelezett jelenlét igénye, a tagok közötti kapcsolatok kiegyensúlyozottsága (az egyidejű alá- és fölérendeltség), a privilegizált csoportok hiánya, a teljesítmény,

s a közösség ügyéhez való hozzájárulás etikuma, a szolidaritástudat és élménye.” (Pakti 1982: 238. o.).

Bonhoeffer szerint: „*A Krisztus halála és az ítélet napja közötti időszakban csak a végső dolgok kegyelmi megelőlegezéseként történhet meg, hogy keresztények már itt a földön látható közösségben élhetnek egymással. Isten kegyelméből történhet meg, hogy egy gyülekezet ebben a világban látható módon összegyűljön Isten Igéje és a sákramentum körül.*” (Bonhoeffer, 2018)

Az egyházi intézmények működésével a közösségi szolgálat, amely az előzők szerint, értékelvű és értékközpontú. Olyan célok érdekében jött létre, amely az adott egyház magasabb rendű érték kifejeződéseire épül: a segítség, a tanítás, a nevelés területeire, egyfajta szakosodott szervezeti egységekben (gondozóházakban, időszotthonokban, óvodában, iskolában stb.). S mint minden szervezetben, itt is kiemelt szerepe van az érték közvetítő, érték követő vezetésnek, a jogi, erkölcsi és vallási normarendszer érvényre juttatásának.

1. Vezetés az egyházi intézményekben

Minden szervezetben van egy többé-kevésé domináns alá- és fölrendeltség, ami formális keretek között, vezető és vezetettek kapcsolatában jelenik meg.

Amióta vezetéstudomány van, azóta a vezetés fogalmával kapcsolatosan sokféle nézetkülönbséget lehet megfigyelni. Magyarországon az 1970–80-as években késhegyig menő vita folyt a vezetés, illetve a szervezés elsődlegességéről. Ma a vezetéssel sokféle tevékenység szinonimájaként használják. Vezetésnek nevezik azt, amikor valaki valakinek a szükségleteit befolyásolni tudja és a szükséglet kielégítésének a módjáról rendelkezni tud; vezetésnek nevezik sok esetben a célok meghatározását, vagy valamelyik funkciót, amely a célkitűzéstől egészen az ellenőrzésig tart. Sokféle keveredés tapasztalható a vezetés és az irányítás kategóriáján belül. Divatos ma a menedzsment kifejezés használata, amely lényegében a vezetés funkcióit tartalmazza: a tervezést, a szervezést, az irányítást és ezen belül egy külön fejezetet szentel a vezetés alkategóriájaként való értelmezésének, amely az emberek viselkedésének befolyásolását és a hatalomgyakorlást jelenti.

Felfogásunk szerint, a vezetés kétféleképpen értelmezhető (Lóth 2004: 11. o.):

- *Tágabb értelemben* a vezetés valamely célok elérése érdekében, szervezetben kifejtett tevékenység, amelyhez a vezető az erőforrásokat hatékonyan és eredményesen kívánja felhasználni. Ebben az értelemben a vezetés tehát szervezeti funkció – még akkor is, ha a szervezet végső esetben két főből áll.
- *Szűkebb értelemben* a vezetés egyének vagy csoportok viselkedésének befolyásolására irányuló tevékenység.

Újszerű megfogalmazásban megkülönböztetjük a *menedzsment* és a *leadership* fogalmát és tevékenységrendszerét is.

Dobák Miklós és Antal Zsuzsa szerint (Kotter nyomán), a két tevékenységrendszer *szerepben* jelenik meg. (Dobák-Antal: Vezetés-szervezés Akadémiai Kiadó, elektronikus kiadvány 2019. https://mersz.hu/hivatkozas/dj147vesz_204_p6#dj147vesz_204_p6)

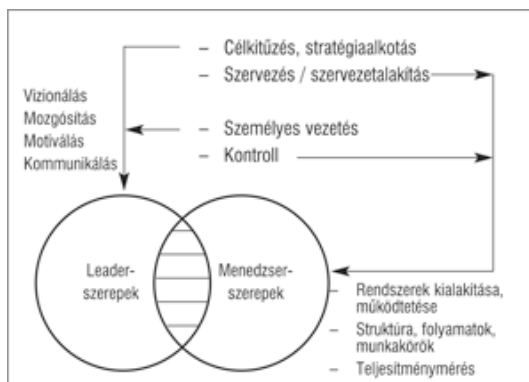
Szempontok	Leader	Menedzser
	„a jó dolgokat teszi”	„jól teszi a dolgát”
Vezetői munkájának lényege...	a változás	a stabilitás
Fókuszban...	az emberek vezetése	a munkavégzés irányítása
Szüksége van...	követőkre	beosztottakra
Gondolkodása...	hosszú távú	rövidtávú
Leginkább...	vizionál	célokat tűz ki
Megközelítés módja...	a csoportok irányítása	a tervek részletezése, lebontása
A döntéseket...	elősegíti, támogatja	meghozza
Hatalmának forrása...	a személyes karizma	a kinevezéssel szerzett formális hatalom
Hatással van...	a szívre, a lélekre	a fejre, az agyra
Energiája...	a szenvedély	az irányítás
Dinamizmusa...	proaktív	reaktív
A meggyőzés eszköze...	az eladó vezetési stílus	a rábeszélés, utasítás

1. ábra: Menedzser- és leaderszerepek összehasonlítása

A leaderszerep elsősorban a felső vezetői pozíciókban szükséges, míg a menedzser-szerep a középvezetői és az alsóbb vezetési szinteken válik fontossá. Azt azonban fontos még kiemelni, hogy a két vezetői szerep nem egymást kizáró vezetői tulajdonság, és egyik sem jobb vagy több a másiknál.

A vállalati gyakorlatban és a szakirodalomban is a leaderszerephez inkább társul valamilyen *misztifikált, pozitív jelentéstartalom*, mint a menedzserszerephez. James G. March szerint, a (jó) „leadership egyaránt jelenti a vízvezeték-szerelést és a költészetet”. És ahelyett, hogy a menedzserekből kiváló leadereket faragnánk, inkább arra kellene bátorítanunk a menedzsereket, hogy fejlesszék leaderképességeiket.

A vezetési funkciók és vezetői szerepek összefüggését mutatja az alább közölt ábra. (https://mersz.hu/hivatkozas/dj147vesz_204_p8#dj147vesz_204_p8) A vezető leaderszerepei a stratégiaalkotás és a személyes vezetés során jelentősebbek, míg menedzserszerepei a szervezési és a kontrollfeladatok ellátása, irányítása során.

2. ábra: Vezetési funkciók és vezetői szerepek

2. Vezetés az egyházi intézményekben

Az előző gondolatok alapján tisztázni kell, hogy

- Mi a feladata egy intézményvezetőnek, milyen vezetési funkciókat kell teljesítenie?
- Milyen vezetői szerepeket kell ellátnia?
- Mindez milyen szervezeti környezetben valósuljon meg?

2.1. Az intézményvezető feladatai: a környezet elemzése és a tervezés

Minden szervezetben vannak ún. vezetési funkciók. A fő funkciókat az idézett ábra mutatja.

A *célkitűzés, stratégiaalkotás* során meg kell határozni a szervezet *küldetését* és *jövőképét*, amelyben a külső környezet elemzéséből és a belső adottságok felméréséből kell kiindulni.

Gyakran felmerülő kérdés, hogy milyen mozgásteret van egy intézményvezetőnek. A szociális intézményekben az alábbi tevékenységek jelennek meg:

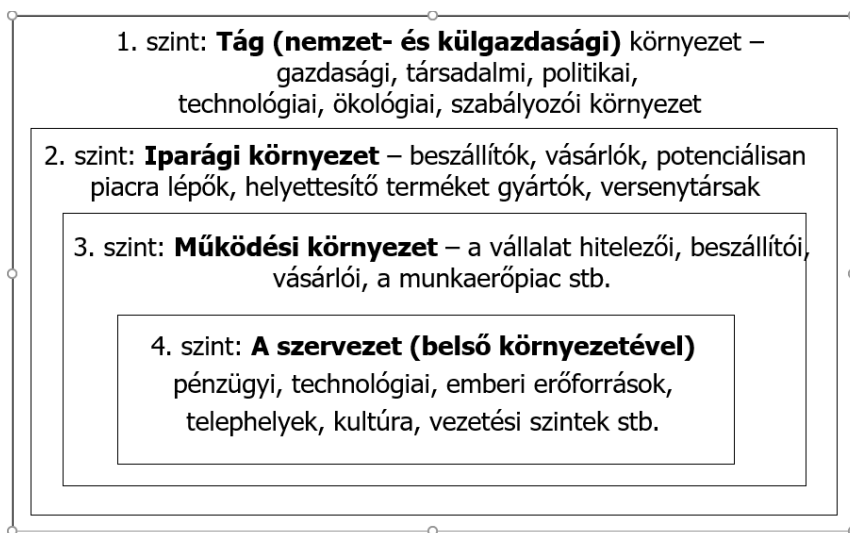
1. idősellátás
2. fogyatékosok ellátása
3. hajléktalanok ellátása
4. szenvedélybetegek gondozása
5. pszichiátriai ellátás
6. gyermekjóléti szolgáltatások
7. gyermekvédelmi tevékenységek

Ezeket a tevékenységeket nem lehet világos célok, ezt megelőzően a „mi végre vagyunk a világon?” kérdésre adott válaszok (küldetés), ennek időbeli képzetei (jövőkép) és a követett „piaci”, „versenytársakkal szemben követett viselkedés (stratégia) nélkül megválaszolni.

A fenti területekre szakosodtak részben vagy egészben az intézmények, de több olyan intézmény is van, amely egynél több szolgálatot is teljesít. Például az idősellátás lehet intézményben, vagy „mozgó” szolgáltatásként (házi étkeztetés, házi gondozás stb.)

Az oktatási intézményekben az intézmény jellegének megfelelően történik a tevékenység, a gondozás, az oktatás és a nevelés szakterületeken.

Ha alaposabban megvizsgáljuk a környezetet, az alábbi rétegek tárulnak fel:

3. ábra: A szervezet környezeti rétegei (Fehér, 2008)

Egy intézmény külső környezetét több rétegben lehet modellezni. Ezek meghatározzák a teljes működést, de a legjobban a követendő stratégiát. Az egyes elemek kívülről befelé haladva, a működés alapjául szolgálnak. Minél inkább a külső keretet vizsgáljuk, úgy egyre általánosabb feltételekhez jutunk. Hiba lenne azonban, ha csak a külső vagy a belső elemeket helyeznénk reflektorfénybe: ezek együttesen határozzák meg, hogyan kell a célokat kitűzni, a belső működési környezetet kialakítani.

- **a tág, nemzetgazdasági környezet** meghatározó kereteket ad az intézmény működésére: szociális intézményekben az állam szerepvállalása, egyházi intézményekben a fenntartó céljai. A fenntartó határozza meg, hogy mi a célja az adott intézménnyel, intézménycsoporttal, milyen rendeltetést szán neki, akár nemzetgazdasági szinten is. Ha például a szociális ellátást egyre inkább egyházi intézményekhez delegálják, stratégiai kérdéssé válik, hogy milyen színvonalon, milyen

körben nyújt ehhez szolgáltatásokat az intézmény. Oktatási intézmények esetében hasonló a helyzet: az óvodák, iskolák, felsőoktatási intézmények egyben állami feladatokat is ellátnak, s a nemzetgazdasági környezet hatása jelentős. Például: a demográfiai helyzet, az adójogszabályok stb.

- az **iparági környezet** a szervezet, az intézmény tágabb működését határozza meg. Ide tartozik, hogy kik vásárolják meg szolgáltatásait, kik a beszállítók (fő területeken), kik a versenytársak, milyen a piaci viselkedésük. Ez nem újdonság: egy szociális intézményben a szolgáltatások színvonala versenyelőnyöket jelent, s az ár (a gondozási díj) generálja például azt is, hogy kik, milyen területről lépnek az igénybevevők közé. A magánintézmények ebből a szempontból versenytársak, elsősorban a minőség oldaláról. Ugyanakkor az egyházi intézmények az értékközpontú gondoskodásban, az ellátás mellett lelki támogatásban sokszor össze sem hasonlítható *értéktöbblettel* bírnak. Az iparági környezethez tartozik a kapcsolat a fenntartóval, az egyházi intézményeket felügyelő fenntartói kör. Iskolák, oktatási intézmények esetében a demográfiai jellemzők: az óvodás és iskoláskorú népesség létszáma, vagy a demográfiai mozgás szándéka, például felsőoktatási motivációi a meghatározók.
- a **(közvetlen) működési környezetet** meghatározza a beszállítók közvetlen köre: vezetési kérdés és probléma, hogy milyen alkupozícióban lehet gondoskodni az intézmény gazdasági rentabilitásáról. A közvetlen környezetbe tartozik például a munkaerőhelyzet, amely máig az egyik legnagyobb problémája a szerteágazó képzési előírásoknak és az azoknak megfelelően szándékozó intézményvezetőknek.
- a szervezet **belső környezete** nemcsak a vezetők, alkalmazottak tudása, felkészültsége, hanem a szervezeti kultúra szintjeit jelenti, de ide tartozik az intézmény infrastruktúrája, telephelyi adottságai stb. is.

Az intézmény céljainak kitűzése elsősorban a **stratégiaalkészítésben** jelenik meg. Ezek lebontása következik be a **részstratégiák** kidolgozásában, illetve az **éves, havi és heti, illetve az operatív tervezésben** is.

Mit nevezünk egy intézményben stratégiának?

Általánosan: egy szervezet hosszú távon követett tevékenységi iránya, viselkedési módja, amelynek során erőforrásait a küldetés teljesítése érdekében, jövőképe alapján használja fel, s amely – a fenntartó szándékai, előírásai szerint – a versenytársakkal kapcsolatos előny létrehozására, megszerzésére vagy fenntartására irányul.

A szervezeti célok kitűzésében lehetnek hibák is:

- *A legáltalánosabb, hogy a vezetők rossz, téves, vagy teljesíthetetlen célokat határoznak meg.* Ez a hiba általában a környezeti hatások nem megfelelő mérlegeléséből adódik. Valamely tényezőt nem vesznek figyelembe, hatását eltuloz-

zák, vagy éppen csökkentnek tekintik, ami a célok teljesítését majd nagymértékben befolyásolja.

- Külön kiemelendő ebből *a lehetetlen vagy elérhetetlen célok igénye*. A céloknak – mivel a fejlődés motorjai – bizonyos értelemben meg kell haladniuk mindazt, amit a szervezet tagjai önmaguktól elvárnak. Ha azonban a célok elérhetetlenek, teljesíthetetlenek, akkor nincs az aszemély, dolgozó, vezető, vagy szervezeti egység, aki, amely jó szívvel tudna rájuk tekinteni. Az eleve reménytelen célok demotiváló hatásúak és a kibúvás, a magyarázkodás lehetőségét rejtik magukban.
- *A mennyiségi, vagy könnyen mérhető célok túlhangsúlyozása*. Rendkívül problémás, ha bizonyos célokat kizárólag mennyiségi oldalról határoznak meg. Ilyenek szolgáltatási volumen, az ellátás, a gondozás százaléakai, amelyeket gyakran erőltetetten, kényszerített nominális mutatókban határoznak meg. Amennyiben persze ez összefüggésben van azzal, hogy a munkatárs jól tervezze meg a saját tevékenységét, akkor természetesen a mérhetőség fontos.
- Legalább ennyire lényeges azonban a *megítélhetőség megjelenése*, tehát hogy a célokat nemcsak a számszerű dolgok alapján fogják kitűzni és értékelni, hanem a tanúsított viselkedés vagy a fejlődés tendenciái, vagy olyan tényezők alapján, amelyek a szervezet számára bizonyos oldalról fontosak lehetnek. Ilyen lehet például az elégedettség vizsgálata, vagy a társadalmi kapcsolatok volumene, egyes mutatói. Oktatási intézményeknél is sok ilyen statisztikai mutatóval lehet találkozni: tanulmányi átlagok, létszámok, tanulmányi eredmények stb.

Mindeközben a vezető vezetői funkciókat gyakorol. Ilyenek:

- **vizionálás**: amikor a hosszabb vagy közeli jövőképeket fogalmazzák meg, annak elérési módjával együtt
- a vezető soha nem egyedül dolgozik: **mozgósítja őket** és az intézménye egészével, közösen a munkatársaival együtt érik el a célokat: szociális intézményeknél az egyes szakszolgálati vezetőikkel, felelősökkel, oktatási intézményben a pedagógusokkal, azok közösségeivel
- ennek nagyon fontos része a **motiválás**, amelyet feloszthatunk az egyes funkciók szerint *teljesítményi, társulási, hatalmi és biztonsági motivációkra*
- mindezeket folyamatosan és rendszerszerűen **kommunikálni** is kell.

2.2. A szervezés és a döntés, mint vezetői funkció

A szervezéssel – mint a szervezetet létrehozó, működtető, funkcióit áttekintő és szükség esetén a szervezeti megoldásokat módosító rendszerrel – minden rendszerszinten

gondolkodó vezető foglalkozik. Ez minden vezetőnek folyamatos tevékenysége, hiszen a jól működő, hatékony szervezet kialakítása önmagában is egy erőforrás. Tehát a **rendszerek kialakítása és működtetése** kiemelt vezetői feladat. E funkciók megjelennek a **struktúrák kialakításában, a folyamatok kidolgozásában**, amelyek munkakörökben jelennek meg és az egész rendszer működtetésében.

3. A döntéshozatal megközelítései

Vajon vannak-e olyan standard eljárásmodok, amelyek mentén a vezetők a döntéseiket meghozzák? A válasz: nincsenek. Az emberi magatartás komplexitása és változatosága gyakorlatilag lehetetlenné teszi a döntéshozatal állandó mintáinak a kialakulását. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy fő vonalaiban a legtöbb vezető a racionális, a magatartás- és az irracionális döntési modellek valamelyikét követi (Nemes, 2003: 120. o.):

Racionális modell	Magatartásmodell
A döntéshozó teljes körű (lényeges és pontos) információval rendelkezik;	A döntéshozó hiányos (nem teljes és pontos) információkkal rendelkezik;
A döntéshozó a változatok teljes körét tartalmazó listával rendelkezik, amelyből választ;	A döntéshozó nem rendelkezik a változatok teljes körével, vagy nem érti pontosan azokat, amelyekkel rendelkezik;
A döntéshozó racionális;	A döntéshozó korlátozott racionalitású, és a döntéshozatalban az érdekek, tapasztalatok, habitusok befolyásolják;
A döntéshozó mindig a szervezet számára legnagyobb hasznot hozó döntést hozza.	A döntéshozó az első minimálisan elfogadható (kielégítő) változatot fogja választani.

3.1. Miért kell folyamatokban gondolkodni?

Az egyházi intézmények céljaik, feladataik ellátása érdekében tevékenységeket folytatnak, ezeknek pedig van egy összefüggő, egymásra épülő láncolata. A folyamatokban vannak előre rögzített, gyakran írásba is foglalt tevékenységek, ezekkel foglalkozik például a tevékenységmenedzsment tudománya. De ez nemcsak időben, hanem térben is megjelenik, és hatáskörökben, az azokra épülő döntésekben fejeződik ki.

Mit lát el ilyenkor a vezető? A már megszületett döntésekből a szervezet érdekeit annyi szolgálja, amennyit végrehajtanak belőle. Sokan ezt a vezetői funkciót végrehajtásnak is nevezik, ami azonban nem pontos kifejezés. A végrehajtás vezetői és nem vezetői funkció is lehet. A nem vezetői funkciójú végrehajtás az elhatározott lépések, a meghozott döntések pontos megvalósítását jelenti, míg a szervezés ehhez vezetői többetet – ez a különféle feltételek biztosítása, koordináció – is ad.

Vizsgáljuk meg ezeket a folyamatokat, mint vezetési funkciókat!

A folyamatokat az intézményekben – egymás hatásainak erősítése érdekében – a vezetői funkciók keretében koordinálják. A koordináció nemcsak a folyamatok kapcsolódásait, hanem időrendi megvalósulását is figyeli, valamint gondoskodik arról, hogy az esetlegesen fennálló problémák minél kisebb körben éreztesék a hatásaikat. Oktatá-

si intézményekben vannak speciális döntési pontok: a beiskolázás, a felvételi, a vizsgák időpontjai, amikor a folyamatokban még a legkisebb időbeli csúszás sem engedhető meg.

A folyamatok koordinálása sajátos vezetői szemléletet jelent. Nem az egyes tevékenységek összehangolásáról van tehát szó, hanem *a folyamatot térben és időben kell felfogni*. Nyilvánvaló, hogy egy étkeztetés esetén az ezzel foglalkozó csoportnak, embereknek lehetnek önálló érdekei, például, hogy kevesebb pénzből tudják ezt megoldani, vagy (esetleg objektív körülmények miatt, mint pl. a betegség, hiányzás, szülés) kevesebb munkát kelljen ilyesmibe befektetnie. Ugyanakkor, adott esetben például a minőségi kontroll elmaradása magát a működést is befolyásolja, hiszen az e területen elégedetlen ügyfelek nagyon hamar elkezdik hirdetni is problémáikat, vagy el is távoznak a rosszul működő intézményből.

3.2. Az erőforrás-gazdálkodás

Minden olyan emberi tevékenységhez, amelyben folyamatok zajlanak, erőforrásokra is szükség van. Az erőforrások lehetnek **anyagi és nem anyagi jellegűek**. *Az anyagi jellegű erőforrások* között eszközök, tárgyak, berendezések, illetve a konkrét pénzeszközök mozgósításai jelennek meg. Ezek az adott tevékenységet feltételi folyamatokként támogatják. Az erőforrás emberi oldala, az úgynevezett *humán erőforrás*, szintén biztosítandó a célok eléréséhez, a döntések végrehajtásához. Ez nem könnyű feladat, hiszen általában egy szervezetten belül **az erőforrásokért harc folyik** és ezt a harcot az illető vezető a hatalmi súlyának, a hatalomgyakorlási módjának, illetve a koordinációs feladatainak elvégzése alapján segíti. Nagyon gyakori, hogy az erőforrásokat központilag nem rendelik hozzá az adott feladathoz, ezért ezeket meg kell szerezni. Ez jelentős vezetői energiárfordítást, számos tárgyalást, egyeztetést, időnként különböző trükköket is igényel, amelyek persze nem feltétlenül kerülnek nyilvánosságra. Az erőforrásokat nemcsak mennyiségileg, hanem egy meghatározott **időterv szerint is** biztosítani kell. Tehát e vezetési funkciónak az erőforrások időbeni biztosítása legalább annyira fontos része, mint magának az erőforrásnak a megszerzése.

4. Az ellenőrzés az intézményen belül (Lóth, 2004)

Fontos vezetési funkciót, *lényegében egy megfigyelési és szabályozási folyamatot tartalmaz a vezető tevékenységei között*. Célja, hogy a szervezet, illetve a szervezet tagjainak a tevékenységét a célok által, a tervekben meghatározott irányokba terelje, és az ott lévő hatékony munkavégzést fenntartsa.

4.1. Miért van szükség ellenőrzésre?

- **A tervezés hiányosságainak a kiküszöbölésére:** a tervezés általában nem tud minden egyes kérdés összes szabályozására kiterjedni és ebben a folyamatban

valószínűleg a dolgok egymásutániságát sem rögzítik teljes mértékben. Ezért az ellenőrzésben mindig fontos kérdés a tervek megvalósíthatósága, amelyet a dolgok állásáról alkotott információk alapján lehet megítélni. Ha az ellenőrzés következményeként a tervet módosítani kell, akkor a változtatásokat a legszükségesebb esetekre és a legnagyobb gyorsasággal kell érvényesíteni, még akkor is, hogyha az a tervezésre vonatkozó döntések felülvizsgálatát is jelenti;

- **A koordináció hiányosságainak feltárása:** természetesen, a szervezeti egységben működő minden munkatárs, vezető és beosztott is hiszi, hogy a saját munkáját jól végzi. Ugyanakkor a szervezeti egységek képesek egymás hatását akadályozni, lerontani, különféle kisebb vagy nagyobb problémákat okozva egymásnak. Az ellenőrzés – mint a célok és a tervek összevetése – a jelen állapottal rendkívül fontos eszközt adhat arra, hogy a koordinációs problémákat sikerüljön feltárni;
- **A környezet menet közbeni változásának hatása:** a célok és tervek általában az adott környezeti állapotra vonatkoznak. Ez a környezet sokszor nagyon gyorsan változik, vagy olyan új elemek jelennek meg, amelyeknek a hatása addig nem volt jelentős, ám az utóbbi időben felértékelődött. A környezeti hatások és a szükséges beavatkozási pontok az ellenőrzés során jól feltárhatók. Ha például a versenytársak fokozzák a tevékenységüket, akkor az ellenőrzés kimutatja a szolgáltatások stagnálását vagy visszaesését. Ebben az esetben a fő okokat kell megtalálni és nem elsősorban a munkatársi lazaságra, fegyelmezetlenségre, vagy az alulmotiváltságra kell gyanakodni;
- **A szervezeti együttműködésből adódó zavarok feltárása:** gyakori, hogy az ellenőrzés bizonyos hatásfokcsökkenéseket mutat ki, vagy olyan problémák jelentkeznek, amelyek nem rögtön a szervezeti jellegből következnek. Az ellenőrzés célja ilyenkor a szervezeti működés „üvegnyakainak” vagy éppen „csikorgó fogaskerekeinek” a feltárása és feldolgozása. Az ellenőrzést ilyenkor általában valamilyen vezetői intézkedés követi;
- **Az erőforrásokra kiterjedő ellenőrzés:** gyakori, hogy a vezető a koordináció és az erőforrás-tervezés során elégtelenül ítélte meg az adott feladathoz szükséges erőforrások mennyiségét. Ez fizikai oldalról tárgyi feltételeket, pénzügyi eszközöket jelent, emberi oldalról pedig kapacitásokat, szellemi képességeket, vagy éppen leterheltséget. Az ellenőrzés során megfelelő következtetésekre lehet jutni: az erőforrások pótolhatók, kiegészíthetők, vagy a feladatok, munkák időszakos átcsoportosításával a problémák megoldhatók;
- **Az információs folyamatok ellenőrzése:** gyakori, hogy az adott munkát végző munkatárs, miután a tevékenységben sajátos nézőpontból vesz részt, nem képes rá, hogy megítélje: rendelkezik-e a megfelelő információforrásokkal. Ez

az ellenőrzés során nem egyszer úgy derül ki, hogy nem készül el egy bizonyos kimutatás vagy statisztika, esetleg hiányoznak az ügyfelek viselkedési szokásairól alkotott elemzések. Ugyanis nem biztos, hogy ezt a munkatárs egymagában is tudja azonosítani, a vezető más szintről, más funkcióból ebben közreműködhet. A meglévő információs folyamatok a szervezet hatékony működése szempontjából rendkívül fontosak, tehát az erre kiterjedő ellenőrzés soha el nem hanyagolható eleme a vezetői funkcióknak.

Az ellenőrzés mindig folyamatjellegű:

- egybeveti a – remélhetőleg előírásokban lefektetett – folyamatokat a tényleges megvalósulással, ezek teljessége az intézmény minőségpolitikája és minőségirányítási rendszere,
- fő elemei:
 - az objektivitás: tényszerű, tárgyilagos, a tapasztalt valóságból kiinduló legyen
 - teljesség és pontosság
 - időszerűség: legátfogóbb megközelítése egy ciklikus ellenőrzési terv és annak a végrehajtása
 - fontos az ellenőrzés és a felügyelet viszonya
 - kapcsolódik hozzá a felelősségre vonás – ha szükséges
 - és tudni kell, hogy általában ellenállás van az ellenőrzéssel szemben
- egyházi jellege miatt intézményeinknek kiemelten kell kezelniük a társadalmi megítélést: nem gyengítheti azt a kisebb szabálytalanságok „elnezése”, az ellenőrzés szokásjogon alapuló laza kezelése, mivel ekkor a keresztyéni értékközpontú megközelítés is sérülhet.

Az egyes intézmények ellenőrzése sok esetben eltérő: ezért ellenőrzési módszertanát célszerű rögzíteni, elsősorban az ellenőrzési hatáskörök gyakorlásában, illetve a minőségpolitikai előírásokban és azok folyamatos és időszakos végrehajtásában.

4.2. Az értékelés

Az ellenőrzéssel nem fejeződik be a vezetői funkciók gyakorlása. Rendkívül lényeges, hogy a vezető a megfelelő értékelést is elvégezze. *Az értékelés lényegében az elért eredmények összevetése a célokkal és a tervekkel, illetve a személyes kompetenciákkal.* Elsősorban a célokkal való összevetésnek van nagy jelentősége, hiszen az értékelés során ezek teljesülését vagy nem teljesülését kell vizsgálni.

Az értékelést – az ellenőrzésen kívül – azért tartjuk önálló vezetési funkciónak, mert annál nagyobb szabású, átfogóbb jellegű és nemcsak a standardokhoz történő

összehasonlítás, hanem a jelentősebb, időnként akár a stratégiai szintű célok megvalósítását is vizsgálja. Bármennyire is furcsa, de *az értékelés nagyon gyakran a vezető önértékelése*: mennyire jól határozta meg a célokat, mennyire megfelelő terveket készített és ezekhez milyen döntéseket, milyen szervezési folyamatokat rendelt hozzá.

Nagyon lényeges kérdés, hogy pozitív eredmények esetén, az értékelésnél sokkal kevesebb az odavezető út, vagyis a folyamat vizsgálata. Az eredményekkel a szervezet vezetői vagy tagjai általában elégedettek és nemigen vizsgálják azt, hogy miként lehetne ezeket az eredményeket fenntartani, vagy újból elérni. Ezért az értékelésnek a folyamat értékelése egy soha el nem hanyagolható eleme.

5. Kapcsolat a fenntartóval

Az egyházi intézmények fenntartója maga az egyház (itt most nem térünk ki a felekezetspecifikus kérdésekre).

Kézikönyvünk más részei leírják a szociális ellátórendszer sajátosságait, kapcsolódásait az állami ellátórendszerhez. Foglalkozunk az erkölcsi, emberi jogokkal, alkotmányos jogokkal, általában a jog és az erkölcs kapcsolatával, az etikai kódexekkel, az erkölcsi követelmények beépülésével az egyházi intézmények gyakorlatába, vagy az egyházi elem megjelenésével az állami ellátórendszerben, annak lehetőségeivel és veszélyeivel.

Ki a fenntartó?¹

Érdekes, hogy az intézmények formálisan az egyházközségek fenntartásában működnek. Holott nemcsak egyházközségek feladatokat látnak el, területi hatályuk sokkal nagyobb is lehet. Például egy egyházi gimnázium „beiskolázási közege” jóval több településre is kiterjedhet.

A Magyarországi Református Egyház által fenntartott intézményeket kétféle normarend szabályozza:

- a világi jogszabályok (Alaptörvény, csak az Országgyűlés által alkotható törvények, illetve a végrehajtó szervek szervezetek által alkotott rendeletek: kormánytagok, helyi önkormányzatok, s a külön „sarkalatos” törvényben létrehozott önálló szabályozó szervek rendeletei); a rendeletek végrehajtó jellegű normákat tartalmaznak
- kiemelkedő jelentőségű a 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról
 - a miniszteri rendeletek ágazati szakkérdéseket szabályozó normák
 - a helyi közösségek (például önkormányzatok) alkotmányos jogállásuk alapján, választási legitimitációból eredeztetve helyi közösségi szabályozást végeznek, szintén rendeletek útján

¹ Itt most kényszerűségből elsősorban a református egyház rendszerére tudunk kitérni.

- az Európai Unió rendeletei és határozatai
- nemzetközi egyezmények, amelyek hazai kihirdetése jogszabály útján történik
- az egyházi szabályozás az adott egyházra, köztük az intézményeire vonatkozó ún. egyházi jogszabályokon keresztül valósul meg
 - a *diakóniai intézmények* időszotthonok, nyugdíjasházak, gondozóházak, támogató és házi segítségnyújtást adó intézmények, missziósházak
 - az *egészségügyi intézmények* elsősorban egészségügyi szolgáltatásokat nyújtanak
 - az *oktatási intézmények* lehetnek óvodák, általános, középiskolai, szakképző, művészeti iskolák, kollégiumok és felsőoktatási intézmények
 - az egyházi szabályozás jogforrásai az egyházak saját, hivatalos törvényei, az irányító testületek (például a Magyarországi Református Egyházban a Zsinat határozatai, szabályrendeletei)

5.1. *A fenntartó viszonya a jog, az erkölcs és a vallás előírásaihoz. Vezetési dilemmák az intézményvezetésben*

Napjaink tudományosan megalapozott igénye, hogy ezt a viszonyrendszert a mindennapok vonatkozásaiban ábrázolja, bemutassa és cselekvési normákká alakítsa. Ez az egyházakban kiemelt jelentőségű és példaértékű és megítélési kérdés is.

A fenntartó leggyakrabban az egyházközség. Ez máris olyan kérdéseket vet fel, amelyeket vizsgálni kell. Ki a valódi fenntartó, ki képviseli a fenntartó akaratát, szándékait?

Gazdasági analógia: egy vállalat irányítója általában az igazgatóság, amely teljes mértékben a tulajdonosok akaratát képviseli. Sokféle megoldás létezik, ez függ a szervezeti formától is: például a nyíltvégű részvénytársaság esetében az igazgatóságot a részvényesek választják meg, gyakori a felügyelő bizottság működése is. Az irányító testületek fő feladata, hogy a rendeltetésszerű, elsősorban profitközpontú működést biztosítsák.

Az egyházi intézmények működése ennél bonyolultabb. Egyik jellegzetessége a presbiteri rendszer.

A Magyarországi Református Egyház 1994. évi II. törvénye szerint (MRE Törvénytár 1/18):

46.§ (1) A presbiterok az egyházközség lelki és anyagi javainak sáfárai, akiket az egyházközség életének felelős irányítására az egyházközségi választók névjegyzékébe felvett egyháztagok közül kell választani a törvény előírásai szerint.

50.§ A presbitérium az egyházközség vezető testülete, lelki és anyagi életének irányítója. E körben feladatai:

a) az istentiszteleti, missziói és lelkigondozói feladatokat végzi és teljesítésére felügyel,

- b) a gyülekezeti és intézményes diakónia gyakorlását szervezi,
- c) az egyházi törvény szerint ráruházott jogkörben gyakorolja az egyházfegyelmézést,
- d) új tisztségek és állások szervezéséről és betöltésének feltételeiről határoz,
- e) az egyházköztség ingó és ingatlan javait kezeli, vagyontárgyainak elidegenítése vagy megterhelése, új vagyontárgyak szerzése, kölcsön felvétele tárgyában határoz,
- f) az egyházköztség költségvetését és zárszámadását évenként elfogadja és jóváhagyásra felterjeszti.
- g) egyházköztségi szabályrendeletet alkot,
- h) az egyházmegyei közgyűlésre képviselőt választ és szavaz a törvény értelmében felsőbb egyházi hatóságok tagjainak és tisztségviselőinek megválasztásáról,
- i) a választók betűrendes névjegyzékét elkészíti és felterjeszti az egyházmegyének,
- j) általában eljár a törvényben hatáskörébe utalt minden ügyben.

Tehát a presbitérium teljes jogú döntéshozatali fórum, amely lényegében fenntartói szerepet tölt be (hasonlóan egy gazdasági szervezet igazgatótanácsához). Mégis, a gyakorlatban ezt a fenntartói szerepet az egyházköztség elnöksége (a lelkész és a gondnok/főgondnok) tölti be. Így a kettős alárendeltség okozhat zavarokat. Főleg akkor, ha a lelkész egyben vezetője egy szociális intézménynek, vagy éppen iskolalelkész egy oktatási intézményben is.

A Második Helvét Hitvallás XXVIII. fejezete szerint: *„Az egyház javainak helyes felhasználása egykor és most a következő: Fenntartani a tanítást az iskolákban és a szent gyülekezetekben az egész istentisztelettel, szertartásokkal és az egyházi épülettel egyetemben, aztán gondoskodni a tanítókról, tanulókról és lelkipásztorokról, más szükséges dolgokkal együtt és főképpen a szegények megsegítéséről és eltartásáról. Választassanak tehát istenfélő, bölcs és gazdálkodásban gyakorlott férfiak, akik szabályszerűen kezeljék az egyházi javakat.”* (Második Helvét Hitvallás XXVIII. fejezet)

Vannak dilemmák az egyházi intézmények irányításában:

- A felelősség megoszlik:
 - az egyházköztség elnöksége (lelkész, gondnok) és a presbitérium között
 - a lelki élet irányítása jelentősen más, mint a „sáfárkodás”
 - gyakori álláspont: a presbiter/presbitérium nem vezető → anyagi felelősség vs. egyházi felelősség („Isten szolgálja a lelkész”)
 - a felelősség gyakorlása: van-e ebben különbség az egyes presbiterek (pl. bizottsági tagok) között
 - megoszló felelősség az elnökség és a presbiterek között
- Mindezek alapján, a vezetésben felfogásbeli kérdések keletkeznek:
 - milyen funkciókat ki gyakorol
 - milyen a munkamegosztás és delegálás (a szervezés és a döntéshozatal során)

- van-e paradox és megosztott vezetés (az esetenként kevert hatáskörök miatt)
- biztosítandó az összhang a hitéletben: a jogi keretek, az erkölcsi megfontolások és a vallási gyakorlat között
- kiemelt jelentőséget kap a „hitre segítés” és a hit megerősítésében játszott presbiteri szerep
- gyakran keveredettek a vezetési szintek:
 - * egyházközségi
 - * munkabizottsági, pl. oktatási, diakóniai, intézményfenntartói...
 - * felelős résztvevői körök
 - * kapcsolat presbiteri szinten más egyházközségekkel
- a funkciógyakorlások összhangja és ellentmondásai

6. Összefoglalás helyett

E tanulmányban leendő és már gyakorló intézményvezetőknek kívántunk néhány támpontot adni az intézményvezetés dilemmáiról, azok értelmezéséről. A legfontosabb funkciók és gyakorlati kérdések vázolása során kiemeltünk néhány kulcsfontosságú funkciót. Ezek köre nem teljes és nem is lehetett cél.

E kézikönyvben a különféle megközelítéseket, tanulmányokat a maguk egészében kell értelmezni, egy-egy külön fejezetet érdemes inkább megközelítési módnak, fókusz-nak kezelni.

Irodalom

Bonhoeffer, Dietrich: Közösségben. Harmat Kiadó, Budapest, 2018

Bibó István: Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. In uő: *Válogatott tanulmányok* 1945–1949 2. köt. Magvető, Budapest Idézi: Csepeli György: Szociálpszichológia Osiris, 1997 Budapest, 73. o.

Fehér János: Vezetési ismeretek I. A vezetés természete. Előadás-anyag Károli Gáspár Református Egyetem, 2008

Lóth László: Vezetési ismeretek Biztosítási Oktatási Intézet, Budapest, 2004

Második Helvét Hitvallás XXVIII. fejezet 1.

MRE Törvénytar 1/18: A Magyarországi Református Egyház Törvénytára, http://www.reformatus.hu/data/documents/2014/09/02/MRE_torvenytar_2014_0901_allapot.pdf

Nemes Ferenc: Vezetési ismeretek és módszerek. Nemes Ferenc kiadása, Budapest, 2003

Pataki Ferenc: Nevelés és társadalom. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 238. o.

AZ ARANYSZABÁLY-ALAPÚ ETIKA RELEVANCIÁJA A XXI. SZÁZAD VEZETŐI SZÁMÁRA

TOMKA JÁNOS

Korunk minden vezetője számos etikai kihívással szembesül, azonban az egyházi fenntartású – a tapasztalat szerint bármilyen felekezeti – intézmények vezetőit különösen erősen érintik a különböző erkölcsi dilemmák és problémák. Jelen tanulmány elsősorban gyakorlati szempontból kívánja bemutatni napjaink erkölcsi zűrzavarát és felvázolni a bibliai arany szabály által kínált megoldási lehetőséget.

A tanulmány első része egy nemzetközi kutatás eredményeire alapozva mutatja be a vezetők által leggyakrabban elkövetett etikátlan lépéseket és azok következményeit. A második szakasz célja, hogy felvázolja az erkölcsi káoszából való menekülésre tett legfontosabb kísérleteket. A következő rész kérdőíves felmérés, illetve interjúk eredményeit felhasználva arról ad ízelítőt, hogy a vezetők miként vélekednek az arany szabállyal kapcsolatban felmerülő néhány kérdéstről. A negyedik szakasz az arany szabály-alapú vezetéshez szükséges legfontosabb erőforrásokat, az ötödik, befejező rész pedig az egyházi intézményvezetők többlet terheit és extra erőforrásait vázolja fel.

A dolgozatban hivatkozott, napjainkban leginkább elterjedt etikai rendszerek és azok alapelvei (Rae, 2015. pp. 67-104):

etikai egoizmus: egy tett erkölcsösségét az egyén önérdeke határozza meg;

utilitarizmus: erkölcsös döntés az, amely a legnagyobb jót biztosítja a legtöbb ember számára; vagy olyan cselekedet, amely több kedvező, mint káros következménnyel jár; iskolái: a tett-utilitarizmus minden erkölcsi döntést külön kezel, a szabály-utilitarizmus szabályai azon alapulnak, hogy milyen valószínűséggel vezethetnek bizonyosan várható következményekhez;

deontológiai etikák: elveken alapulnak, a cselekedetek lényegileg jók vagy rosszak; a deontológiai rendszerek különböző típusait az erkölcsöt meghatározó elvek forrása különbözteti meg egymástól, mint: isteni parancsok, természeti törvény, etikai racionalizmus;

emotivizmus (metaetikai rendszer, az erkölcs nyelvére vonatkozó elmélet): az erkölcsi vélemények tényeknek álcázott kijelentések;

relativizmus: nem léteznek objektív és egyetemes erkölcsi elvek, amelyek valamilyen kultúrában, korszakban és emberre kötelező érvényűek;

erényelmélet: alapvető kijelentései az erkölcsi cselekvőre vonatkozik (és nem az általa végzett cselekvésre).

1. Etikai üzemzavar a vezetésben

Bazerman és Tenbrunsel kiváló tanulmánya rámutat arra, hogy gyakran még a legjobb szándékú vezetőknek sincs tudomásuk saját, és alkalmazottaik etikátlan viselkedéséről. (Bazerman - Tenbrunsel, 2011) Öt ilyen etikátlan lépést írnak le a szerzők:

- Rosszul megfogalmazott célok: a negatív magatartást kiváltó célok megjutalmazása.
- Érdekezérelt vakság: szemet hunyni az etikátlan viselkedés felett, ha érdekünk úgy kívánja, hogy ne tudjunk róla.
- Közvetett vakság: az etikátlan lépések kiszervezése.
- Csúszós lejtő: a „kis” vétségek tolerálása.
- Az eredmények túlértékelése: eltekintés a kedvező eredményt elősegítő etikátlan viselkedés megbüntetésétől.

Meg kell állapítanunk, hogy általában nem csak az etikátlan viselkedésünkről nincs tudomásunk, hanem ezek következményeiről sem. (Tomka, 2014) Az etikátlan lépések következményeit elneveztem etikai lábnyomoknak – az ökológiai lábnyomok analógiájára. A fenti lépések lábnyomai:

- Távolodás a valódi céloktól
- Belső meghasonulás
- A józan gondolkodásra való képesség elvesztése
- A bizalom elporladása
- Értékek helyett cinizmus

Be kell látnunk, hogy fogalmunk sincs arról, hogy mi lenne az etikai lábnyom megfelelő mértékegysége, lehet-e egyáltalán kalkulálni, és mekkora az emberiség etikai kapacitása – a biológiai kapacitás analógiájára.

Ezek a bizonytalanságok ugyanakkor nem akadályozhatnak meg a cselekvésben, hiszen az etikai lábnyomok hatalmasnak tűnnek és valószínűleg elértük az emberiség etikai kapacitásának felső határát.

Számos oka van annak, hogy az etikátlan viselkedés ilyen széles körben elterjedt körünk legkülönbözőbb típusú szervezeteiben. Röviden a legfontosabbakról. *Először* is Joel M. Podolny híres menedzsmentprofesszor szerint az üzleti iskolák általában mellőzték az értékek és az etika oktatását, és ennek következményei katasztrofálisak. (Podolny, 2009) Így a hallgatókban ki sem alakult az erkölcsi érzék, ugyanis nem kaptak semmilyen támpontot arra vonatkozóan, hogy mi a jó és mi a rossz, ezért úgy érezték, ha társaik közül többen, egy bizonyos módon cselekedtek, akkor rendben van, ha ők is ezt teszik.

Másodszor Henry Mintzberg menedzsmentguru felhívja a figyelmet, hogy a 2008-as krízis hátterében egy roppant jelentős válság húzódik meg, még pedig az, hogy elűnt a közösségi tudat, vagyis az emberek nem érzik, hogy valami olyanhoz tartoznak, ami nem csak róluk szól. (Mintzberg, 2010) Véleménye szerint ennek eredménye az emberek, első sorban a vezetők gondatlan és nemtörődöm magatartása, amely térdre kényszerítette a globális gazdaságot.

Harmadikként, meg kell jegyeznünk, hogy a vezetők – tisztelet a kivételnek – roppant negatív példát mutatnak a kommunikációban! Kutatások kimutatták, hogy a hatalom érzése védelmet nyújt az embereknek a hazugság miatti stressz ellen, és növeli a képességüket, hogy becsapjanak másokat. A vezetőknek lenne a feladata, hogy szervezetükben kialakítsák és gondozzák az őszinteség kultúráját, ezzel szemben az esetek kirívó többségében éppen ők dolgoznak leginkább a kettős erkölcs rendszerszintű felépítésén és fenntartásán. (Tomka, 2016/a)

Negyedik ok, hogy az etika a XXI. század elejétől egy elfelejtett tudománnyá vált. (Guinness, 2006) Pedig egészen a tizenkilencedik század végéig a legkülönbözőbb egyetemeken legfontosabb tárgya volt, csak akkor még erkölcsfilozófia volt a neve. Annyira fontosnak tartották, hogy általában a tanulmányok utolsó évében maga a rektor tanította, annak érdekében, hogy valódi segítséget kapjanak a hallgatók az életben való elboldoguláshoz.

Mi volt az etika oktatása elhagyásának az oka? A meghatározó egyetemek vezetése arra hivatkozott, hogy gazdálkodást, szervezést, menedzsmentet, műszaki tudományokat és egy sor további diszciplínát lehet technokrata módon tanítani, és nincs szükség ehhez etikai megfontolásokra. Mint fentebb láttuk, ez óriási tévedés volt. Hogyan juthattak a világ meghatározó egyetemi irányítói az említett hibás következtetésre annak ellenére, hogy Tomas Sedlacek szerint a közgazdaságtan éppen az erkölcsfilozófiából nőtt ki? (Sedlacek, 2012) John Lennox világhírű oxfordi professzor szerint azért, mert a vezető egyetemek etikaprofesszorai nem tudtak megegyezni abban, hogy milyen erkölcsi alapon nyugvó etikai rendszert oktassanak. (Lennox, 2001)

2. Kísérletek az üzemzavar elhárítására

Az utóbbi néhány évtizedben robbanásszerűen megnőtt az etika iránti érdeklődés. Az Egyesült Államokban például több, mint tízezer alkalmazott etikai kurzusból válogathatnak a hallgatók. Magyarországon is sokat foglalkoznak a vállalatok és intézmények etikai kódexekkel és bizottságokkal, sőt még etikus vállalati díj osztogatásával is. Sokan abban reménykednek, hogy ezek az aktivitások egy egészségesebb erkölcsiséghez fognak vezetni. Mára az őszintébb vezetők bevallják, hogy bár rengeteget költenek etikai programokra, vajmi kevés eredményt tudnak felmutatni a valóban etikus működés területén.

Ma már minden valamire való cégnek vagy intézménynek van küldetésnyilatkozata, egy olyan dokumentuma, amely rögzíti a szervezet értékeit. Ha összehasonlítjuk

ezeket, akkor alig találunk lényeges különbségeket közöttük, ugyanakkor óriási szakadék húzódik egy szervezetben belül is a deklarált (vallott), és a gyakorlatban megélt (követett) értékek között. (Tomka - Bógel, 2019a, p 197-211)

Ezt a kirívó ellentmondást különböző módokon próbáljuk feloldani. Vannak, akik azt képviselik, hogy a magánéletben fontos az erkölcsös életre való tanítás, de a munka világában nincs erre sem szükség, sem lehetőség. Egyesek a másik végletbe esve a „jó erkölcs egyenlő a jó üzlettel” csalóka illúziójában élnek. (Alford - Naughton, 2005)

Sok panaszt is hallunk: nagyon intelligensek a mai fiatalok, kreatívak, vannak elvárásai a munkahelyükkel szemben, fontos számukra az értelmes tevékenység, szeretnek társaságban lenni, de sajnos kiszámíthatatlanok, nem érzik szavaik és tetteik súlyát, mások szellemi tulajdonát egyszerűen ellopják, fogalmuk sincs az erkölcsi alapkövetelményekről. Az idősebb korosztály őszinte tagjai hozzáteszik: a mi generációnknak is felelőssége van ebben, hiszen mi neveltük őket. Persze sokan nem használják többes számban sem az első személyű formát, a kialakult helyzetért a társadalmat, a technológiát, a korszellemet vagy a divatot teszik felelőssé. Esetleg konkrétan panaszkodnak: a munkaadók az egyetemeket, az egyetemek az iskolákat, az iskolák a családokat, a családok az államot, az állami intézmények az embereket hibáztatják. Viszonylag egyszerűen találunk bűnbakot, de könnyen lehetséges, hogy minket is annak tartanak.

Megint mások eljutottak a „valamit kellene csinálni valakinek” állapothoz. De mit kellene csinálni? Etikát tanítani az óvodától kezdve az iskolákon át egészen a munkaadókig és a szakmai szervezetekig? És ha igen, milyen etikát tanítsunk? Etikai egoizmust vagy utilitarizmust? Ha az utilitarizmus mellett döntenénk, akkor tett-utilitarizmust vagy szabály-utilitarizmust? Lehet, hogy valamilyen deontológiai etika segítene a kialakult kaotikus helyzetben? És milyen erkölcsi alapelveken nyugvó rendszert alkalmazunk? Netalán válasszuk az etikai racionalizmust, annak ellenére, hogy sok problémára ez sem ad választ? Esetleg valamelyik modernebb etikai irányzathoz, például az emotívizmushoz vagy a relativizmus egyik formájához forduljunk segítségért? Lehet, hogy jó lenne visszatérni a több ezeréves erény-etikához?

A gyakorló-vezetők pedig vakon abban reménykednek, hogy az etikai kódexben szereplő fogalmak ugyanazt jelentik a különböző korosztályhoz tartozó, eltérő kultúrájú, világnézetű, meggyőződésű és erkölcsi alapelvek mentén élő munkavállalóknak.

Sajnos a legtöbb vezető csendben feladja az etikusi viselkedés megvalósításáért folyó harcot. Sokan közülük rezignált opportunistává, konformistává vagy cinikussá válnak. Mások továbbra is fontosnak tartják a küzdelem folytatását, de maguk már belefáradtak ebbe, és legszívesebben a fiatalokra bízják azt. Még komoly szerzők is azt javasolják, hogy úgy tekintsünk az Y és a Z generáció tagjaira, mint akik olyan erkölcsi változásokért küzdenek, amelyekre tulajdonképpen mindnyájan vágyunk. Nagy veszély azonban, hogy mire a fiatalok elvégzik az egyetemet, illetve túljutnak a munka világának kezdő évein megalkuvókká, alkalmazkodókká, erkölcsi túlélőkké válnak. (Meister - Willyerd, 2010)

3. Az arany szabály kihívása

Az utóbbi időben több alkalommal is hallottam konferenciákon neves előadóktól, hogy tulajdonképpen egyszerűen megoldhatók az etikai dilemmák, csupán a kétezer éves arany szabályt kell betartani! „*Amit csak szeretnétek, hogy az emberek tegyenek veletek, mindenben ugyanúgy tegyetek ti is velük, mert ezt tanítja a törvény és a próféták.*” (Biblia, 2014, Máté evangéliuma 7,12) Valóban könnyen érthető, megbízható és egyszerűen betartható ez az erkölcsi alapelv?

E sorok írója évek óta tanít szervezeti és vezetői etikát többek között egyetemi hallgatóknak is. Minden szemeszterben két-három alkalmat az arany szabály megvitatására szoktunk fordítani. A bibliai arany szabály és a mai fiatalok olyan messze vannak egymástól, mint Makó Jeruzsálemtől – méltatlankodhat az olvasó. Be kell vallani, hogy e tanulmány szerzője is így gondolta. (Tomka - Bögel, 2018)

Mindig felteszem a kérdést a hallgatóknak, hogy milyen különbségek vannak az eredeti arany szabály és a többi bölcsesség között. Meglepetésemre, ezek a nagyon modern egyetemisták mindig meglátják a lényeges különbségeket, azokat, melyeket az etikával foglalkozó szakemberek nem látnak – vagy nem akarnak látni.

A hasonlóságok mellett a két lényeges különbség egyike: a különböző változatok egy része kívánságokról beszél, míg az Arany szabály gyakorlati tettekről, cselekvésről. A másik lényeges különbség abban van, hogy az arany szabály az igenre, míg az egyéb változatok a nemre teszik a hangsúlyt: mit tegyél, illetve mit ne tegyél.

Ezzel a beszélgetéssel bomlani kezdenek a falak a fiatalnak sajnos már nem mondható tanár és a Z generáció tagjai között. Ez bátorságot ad a következő kérdések megvitatásához: Egyetértene-e az arany szabály üzenetével? Használhatónak gondolják-e etikai alapelvként, véleményük szerint fel lehet-e építeni rá egy etikai rendszert? Erre a kérdésre határozott igennel szoktak válaszolni a hallgatók. Világosan érthető az arany szabály lényege a mai életre vonatkozóan? Egyértelmű igen erre is a válasz.

A következő kérdés: mit szeretnének, hogyan viselkedjenek Önökkel szemben az emberek? Több év, több csoport számos hallgatójának leggyakoribb válaszai: *igazságosan; tisztelettel (vagy tisztelettudóan); türelemmel; őszintén; önzetlenül; elfogadóan és tisztességesen.* És a többi nagyon releváns válasz között sincs egyetlen anyagi jellegű vagy érdemtelen előnyökre vonatkozó kívánság. Nincs lényeges különbség nappali tagozatos, munkatapasztalattal nem, vagy alig rendelkező húszasok, és az érettebb, dolgozó, családos levelezősök és doktoranduszok válaszai között.

Mivel értik az arany szabály lényegét és egyet is értenek vele, a következő kérdés így szól: úgy szoktak-e cselekedni másokkal, mint ahogy szeretnék, ahogy elvárják, hogy a többi ember Önökkel szemben cselekedjen? Erre a kérdésre néhányan azt szokták válaszolni, hogy nem releváns számukra a kérdés, illetve, hogy ők mindig az Arany szabálynak megfelelően járnak el. Azonban a döntő többség világos és nagyon őszinte válasza: ő maga sajnos nem a saját elvárásainak megfelelően cselekszik másokkal. És vajon mi akadályozza korunk egyetemistáit abban, hogy az arany szabálynak megfelelően éljenek? Leggyakoribb válaszaik: *nem érdemli meg a másik; önzés, egoizmus; hangulati*

tényezők; türelmetlenség (idegesség); ellenszenv (elfogultság, előítélet); rossz tapasztalat (csalódás); velünk se úgy viselkednek.

Meg szoktuk beszélni, hogy mit szűrhetünk le a válaszokból. A fő tanulság: bár nagyon őszinték a vélemények, tulajdonképpen nem adnak elfogadható választ a kérdésre, hiszen az arany szabály – amelyet már közösen elfogadtunk – nem azt mondja, hogy azokkal cselekedjünk jól, akik megérdemlik vagy rokonszenvesek nekünk, hanem mindenkivel úgy bánjunk, ahogy mi szeretnénk, hogy velünk bánjanak.

Az arany szabály jól alkalmazható az életnek az egyik legösszetettebb témájában, a házasság területén is. (Tomka, 2016/b) Vajon releváns-e az arany szabály a vezetés, ráadásul a XXI. századi nagyon bonyolult vezetés területén is? Több évtizedes felső vezetői és menedzsment-oktatói tapasztalatom alapján egyértelműen igennel válaszolok a kérdésre. De vajon egyetértenek-e ezzel korunk vezetői is? Annak érdekében, hogy közelebb kerülhessünk a válaszhoz egy mini kvalitatív kutatást végeztem.

Különböző korosztályokhoz tartozó, eltérő szegmensekben dolgozó és heterogén világnézetű felső és középvezetőkkel beszélgettem a témában, illetve megkértem őket, hogy adjanak rövid válaszokat az alábbi kérdésekre:

- Használható-e etikai alapelveként az arany szabály? (igen/nem, egy mondatos indoklás)
- Milyen magatartást várnak el beosztottaiktól és főnökeiktől? (legfeljebb 3 rövid válasz)
- Mindig úgy cselekszünk másokkal, ahogy mi elvárjuk? (igen/nem)
- Mi akadályoz meg abban, hogy úgy cselekedjünk másokkal, ahogyan mi elvárjuk? (legfeljebb 3 rövid válasz)
- Mi kell az arany szabály-alapú vezetéshez? (legfeljebb 3 rövid válasz)

Bár a jelen cikk megírásáig csak 26 beszélgetést, illetve válaszívet tudtam feldolgozni, a vezetőktől kapott gondolatok ismertetése messze meghaladja a megadott terjedelmi korlátokat. Most csak néhány nagyon érdekes véleményből levonható tanulság ismertetésére van lehetőség, de a szerző további tanulmányokban tervezi a részletesebb elemzések bemutatását.

A válaszadók egyetlen kivétellel úgy ítélték meg, hogy az *arany szabály használható etikai alapelveként a vezetésben* (ld. 1. kérdés). Egy nemzetközi vállalat korábbi magyarországi vezérigazgatója és egyben egy jelentős vezetői szövetség volt elnöke, illetve etikai bizottságának nem vallásos vezetője azért válaszolt nemmel, mert egoizmus, illetve relativizmus közelinek érezte a megfogalmazást, de szerinte abszolútnak és transzcendensnek kell lennie az erkölcs forrásának. Érdeemes megjegyezni, hogy a beszélgetés végére ő is jó alapelveknek tartotta az arany szabályt.

Az „igen” válaszokhoz tartozó indoklások is érdekesek. Például: meggondoltta tesz; ha betartanánk, nem okoznánk annyi fájdalmat; ezt követve nem helyeznénk magunkat mások elé. Többen azt emelték ki, hogy kölcsönösségen és minden fél érdekeinek

figyelembe vételén alapul az arany szabály. A sorok írójának véleménye, hogy ez a gondolat egy gyakori félreértést tükröz, ugyanis, ha az arany szabályt figyelmesen tanulmányozzuk, akkor világosság válik: az, hogy nekem mit kell tennem, teljesen független attól, hogy mások mit tesznek velem. Éppen a mások viselkedésétől való függetlenség jelenti az arany szabály-elv rendkívüli erejét, – de a valódi kihívást is.

101 választ fogalmaztak meg a megkérdezett vezetők a beosztottaiktól, illetve főnökeiktől *elvárt magatartásra* vonatkozóan (ld. 2. kérdés). Az egyes véleményekből 54 fontos elvárás rajzolódott ki. Ezek mindegyikéről érdemes lenne elgondolkozni, de jelen tanulmány keretei csak a válaszokból kibontakozó 9 csoport felsorolására ad lehetőséget:

- elfogadó, bizalmat adó
- korrektül kommunikáló
- igazságos
- etikai normákat betartó
- felelősséget és áldozatokat vállaló
- együttműködő
- igyekvő
- következetes

Voltak a válaszadók között, akik más elvárásokat fogalmaztak meg a beosztottaik és főnökeik felé. A beosztottak felé a legfontosabbak: helyezték a munkát érintő kérdésekben a szervezetük érdekét a magánérdekeik elé; megbízható; lojális; önálló; pozitív hozzáállású; proaktív; a feladatokat adekváтан végrehajtó; a vezető példáját követő; időnként parancsot teljesítő; visszacsatoló; szorgalmas; igyekvő. A főnökkel szembeni elvárásokra példák: motiváló; egyértelmű; méltányos; határozott; következetes; a beosztott igazát elfogadó; udvariasan kommunikáló; a feladatok végrehajtását számon kérő és elakadás esetén segítő; emberszámba-vevő.

A tanulmány szerzője reménykedik abban, hogy a válaszadók úgy igyekeznek viszonyulni főnökükhöz, mint azt elvárják beosztottaiktól, illetve úgy bánnak beosztottaikkal, ahogy akarják, hogy a főnökük bánjon velük!

Álljon itt egy érdekes megfogalmazás: „Főnökömtől annyit várok el, hogy hasonlóan udvarias hangvételben kommunikáljon velem, mint ahogy ezt én teszem vele.” A szerző véleménye szerint az arany szabály nem arra biztat, hogy elvárásainkat a saját magatartásunk minősége alapján fogalmazzuk meg, hogy „magunkból induljunk ki”. Bátran és őszintén gondoljuk át, hogy nekünk milyen viselkedés esne jól, és mi így tegyünk mindenben az emberekkel.

A vélemények gazdagságát szemléltesse példaként az „igyekvő” kategória. Az alábbi elvárások kerültek ebbe a csoportba:

- közös munkára hajlandó
- legjobb tudása szerint dolgozó

- megbízható
- önálló
- vezetői példát követő
- proaktív
- munkáját szerető
- szorgalmas
- elkötelezett

A megkérdezett vezetők miként vélekednek arról, hogy ők maguk *mindig úgy cselekszenek-e*, ahogyan elvárják (ld. 3. kérdés)? Csupán ketten állították, hogy „igen”, de ők is hozzátették, hogy általában. A többiek válasza „nem” volt, de többen megfogalmazták, hogy a kudarcok ellenére törekedni kell rá.

Mi *akadályozza* az őszintén nyilatkozókat, hogy vezetői munkájuk során megvalósítsák az arany szabályt (ld. 4. kérdés)?

A beérkezett 59 válasz 34 féle indoklást tartalmaz, melyeket 6 kategóriába sikerült sorolni:

- félelem
- emberi természet
- fárasztó a megvalósítás
- bizalomhiány
- empátia hiánya
- tudatosság hiánya

Egy választ nem sikerült besorolnom egyik csoportba sem: „semmi”, tehát semmi nem akadályoz meg az arany szabály szerinti cselekvésben. A sorok írója bízik abban, hogy a kitöltő elvi indoklásra gondolt, azaz, hogy az arany szabály nem említ semmilyen külső feltételt megvalósításával kapcsolatban.

A félelem azért került az első helyre, mert a válaszadók jelentős része valamilyen formában megfogalmazta, hogy ez a tényező akadályozza a megfelelő cselekvésben; sőt volt, aki azt is kiemelte, hogy tulajdonképpen a félelemből következik a többi gátló faktor is. De mitől is félünk? A válaszokból az alábbiak derülnek ki:

- veszélybe kerülhet az egzisztenciánk
- megfoszthatnak az életünket jelentő dolgoktól
- attól, hogy gyengének tartanak
- az egyre nagyobb elvárásoktól
- külső nyomástól
- az értékrendünkötől ellentétes véleményektől
- a megfelelési kényszertől
- attól, hogy nem vagyunk képesek az árral szemben úszni

Ezek, és a többi gátló tényező megvitatására érdemes lenne őszinte műhelybeszélgetéseket szervezni és ezek eredményeit publikálni.

4. Mire van szükség az arany szabály-alapú vezetéshez?

Mint a válaszokból is kiderült: az arany szabály egy sokak számára elfogadható alapvető jelent. Jól érthető, és a legtöbb ember meg tudja fogalmazni, hogy ez alapján mi lenne az erkölcsileg helyes viselkedés a gyakorlatban. Ráadásul ezek az elvárások kultúra- és csoport-függetlenek, és nem is elméletiek. Mégis – mint az eddigiek során láttuk – számos magatartásforma áll szemben az arany szabállyal.

Ötödik kérdésünk arra kereste a választ, hogy milyen *erőforrásokra* van szükség az arany szabály-alapú viselkedéshez. A 76 beérkezett válaszból 46 feltétel került megfogalmazásra, ezeket 7 kategóriába sikerült csoportosítani:

- bátorság
- becsületesség
- alázat
- bizalom
- érzelmi intelligencia (EQ)
- belátás
- megfelelő környezetet biztosító szervezet

Az első hat kategóriában olyan feltételek szerepelnek, amelyekkel a cselekvő vezetőnek kellene rendelkeznie. Ezek között vannak nem divatos tulajdonságok is, de olyanok is, hogy a vezetők örülnének, ha rendelkeznének velük, de vajmi keveset tesznek elsajátításukért.

Nézzük például az érzelmi intelligencia fontosságát és fejlesztési lehetőségét. Daniel Goleman megállapítja, hogy a kiemelkedően és az átlagosan teljesítő felső vezetők pszichológiai profiljának összehasonlításánál jelentkező különbség az EQ-val összefüggő tényezőknek tulajdonítható. (Goleman, 1999)

A szervezetek eredményességét körülbelül egy harmad mértékig a vezetési stílus határozza meg, azt pedig, hogy a vezető tudja-e alkalmazni az adott helyzetekben szükséges vezetési stílust, az az érzelmi intelligenciájának fejlettségétől függ. (Goleman, 2001)

A világhírű szerző szerint az érzelmi intelligenciát kizárólag őszinte akarással és koncentrált munkával lehet fejleszteni; motivációra, sok gyakorlásra és őszinte visszajelzésre, illetve azok elfogadására van szükség hozzá.

És akkor még nem beszéltünk a többi kategóriába tartozó tulajdonság, képesség és jellemvonás fejlesztési lehetőségeiről és nehézségeiről. John Kotter szerint ahhoz, hogy egy jó vezető kiváló vezetővé váljon, arra van szükség, hogy ne az egoizmus, hanem a mélységes alázat és a kemény elszántság motiválja. (Collins, 2013)

A „megfelelő környezetet biztosító szervezet” feltételcsoporttal kapcsolatban elmondható, hogy az arany szabály teljesítéséhez külső feltételekre nincsen szükség, ugyanakkor a vezetők erkölcsi felelősségéhez bizony hozzá tartozik, hogy olyan szervezeti kultúrát hozzanak létre és tartsanak fenn, ahol követelmény az erkölcsi bátorság, az igazságért való kiállás, a becsületesség, a bizalom gyakorlása, az őszinte vitakészség... a sort még hosszan folytathatnánk.

5. Egyházi intézményvezetők többlet terhei és extra erőforrásai

A szerző korábbi tapasztalatai szerint is az egyházi intézmények vezetőinek a profitorientált cégek menedzsereihez képest számos plusz nehézséggel kell megküzdeniük. 2019 első felében a szociális vezetőképzés három pilot-csoportjában tartott képzései során a résztvevők visszajelzései alapján azonban rá kellett döbbsennie, hogy az egyházi intézményi vezetők problémái sokkal mélyrehatóbbak, mint korábban gondolta. (Tomka, 2019)

Felsorolás-szerűen álljon itt néhány fontosabb extra kihívás:

A társadalom gyakran többlet vár el a keresztyén vezetőkől és intézményi dolgozóktól, kimondva vagy kimondatlanul arra hivatkozva, hogy nekik még az ellenségeiket is szeretniük kell, mennyivel inkább a rájuk bízott – olykor problémás – embereket.

A gondozottak, a diákok és hozzátartozóik sok esetben az előbbiekhöz hasonlóan viselkednek, sőt, kifejezetten támadják a bizonyos problémákkal szemben tehetetlen tanárokat, gondozókat, dolgozókat.

Nagyon nehéz összeegyeztetni a vezetői és a segítő, támogató szerepeket.

Az egyházi fenntartók sok esetben irreális követelményeket támasztanak, miközben gyakran nem professzionálisan látják el a szerepkörből következő feladataikat.

Gyakran a munkatársak elvárják, hogy a keresztyéni szeretet jegyében a vezetők nézzék el a nemtörődöm magatartást is.

A közvetlen kapcsolatok megtartása mellett nehéz elérni, hogy a munkatársak professzionálisan végezzék munkájukat.

Roppant nehéz jól felkészült, de ugyanakkor motivált, az intézmény keresztyén értékeit elfogadó munkatársakat találni, ráadásul alacsony bérezés mellett.

Nehéz előlépési lehetőséget nyújtani a munkatársaknak.

A rosszul teljesítő dolgozóktól való megválás számos problémába ütközik. Ilyen például, hogy a vezetés vagy a fenntartó környezetéhez tartozó emberek „nem engedik” a jogos szankcionálást.

Miközben sok intézményvezető irigykedik a profitorientált cégek vezetőire jobb helyzetük és vezetői eszköztáruk miatt: ennek fordítottja is megfigyelhető. Számos komoly vállalatvezető arról panaszkodik, hogy nem rendelkezik a pénzen túlmutató, valamilyen értelmes célt fenntartó motivációs eszközökkel, de bezzeg az egyházi intézmények vezetői igen... Mind a két oldalnak sokszor hiányos elképzelései vannak a másik valódi helyzetéről.

Befejezésül említsük meg, hogy a sok nehézség mellett, a keresztyén intézmények vezetőinek többlet erőforrások is a rendelkezésükre állnak, ezek közül a legfontosabbak:

- Minden nehézség ellenére bízhatnak Istenben.
- Békességük lehet a legreménytelenebb szituációkban is, mert megismerhették a Békesség Fejedelmét.

- Képesek megbocsátani rosszakaróiknak, hiszen ők is Isten megbocsátó kegyelméből élhetnek.
- Elsősorban nem a saját előmenetelük lehetőségei igazgatja őket, hanem az, hogy minél jobban megfelelhessenek elhívásuknak.

Az arany szabály Jézus híres tanítása, az úgy nevezett Hegyi beszéd vége felé található. Ennek a beszédnek az elején hangzott el Jézus nyolc boldogmondása. Ezek egyforma felépítésűek: a boldoggá nyilvánítást egy feltétel, azt pedig egy ígéret követi. (Bolyki, 1998) Érdemes ezt a bibliai szakaszt elmélyülten tanulmányozni.

Az arany szabály megvalósítására csak boldog emberek képesek, olyanok, akik annak ellenére boldogok, hogy sok esetben nem vizionozzák őszinte, elfogadó, igazságos, áldozatot vállaló és szeretetteljes viselkedésüket.

Irodalom

- Alford, H. J. - Naughton, M. J.: *Menedzsment, ha számít a hit – Keresztény társadalmi elvek a modern korban*; Kairosz Kiadó, 2005.
- Bazerman, M. H. - Tenbrunsel, A. E.: *Etikátlan lépések*; Harvard Business Review Magyar Kiadás, 2011. május.
- Biblia - Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése, Revideált Új Fordítás, Kálvin Kiadó, 2014.
- Bolyki J.: *Újszövetségi etika*; MRE Kálvin János Kiadója, 1998.
- Collins, J.: *Jóbból kiváló - A tartós üzleti siker elemei*; HVG Könyvek, 2005, 2013.
- Goleman, D.: *Mitől lesz valaki vezető?*; Harvard Business Manager 4/1999.
- Goleman, D.: *A vezetés, amely meghozza az eredményt*; Harvard Business Manager 2/2001
- Guinness, O. (Szerk.): *Eligazodni a zűrzavarban – Bűn és erény az erkölcsi zűrzavar korában*; The Trinity Forum – KEVE Társaság, 2006.
- Lennox, J.: *Informatika*; Harmat Kiadó – KEVE Társaság, 2001.
- Meister, J. C. - Willyerd, K.: *A millenniumi generáció mentorálása*; Harvard Business Review Magyar Kiadás, 2010. szeptember.
- Mintzberg, H.: *Alakítsuk közösséggé a vállalatokat*; Harvard Business Review Magyar Kiadás, 2009. december – 2010.január.
- Podolny, J. M.: *A végső felelősség az üzleti iskoláké*; Harvard Business Review Magyar Kiadás, 2009. október.
- Rae, S. B.: *Erkölcsei döntések – Bevezetés az etikába*; Harmat Kiadó, 2015.
- Sedlacek, T.: *A jó és a rossz közgazdaságtana – A Gilgames-eposztól a Wall Streetig*; HVG Könyvek, 2012.
- Tomka J.: *Etikai üzemzavar*; konferencia-előadás XXVIII. Vezérgazgató Találkozó, Röjtök-muzsaj, 2014. szeptember 11.
- Tomka J.: Kell-e etikát tanítani?; in Fenyvesi É. [- Vágány J. (Szerk.): Korkép – XXI. századi kihívások, Budapesti Gazdasági Egyetem, 2016/a
- Tomka J.: *Alkalmazható erkölcsi alapelveként az Arany szabály a házasságban?*; in Rixer Á. – Grad-Gyenge A. - Udvary S. (Szerk.): *Glossa Iuridica III. évfolyam 1-2. szám, KRE ÁJK, 142–157. oldal, 2016/b.*
- Tomka J.: *Szociális intézményvezetői problémagyűjtemény*; Szociális vezetőképzés, Vezetés és

szervezés modul, Személyes vezetés tárgy során a gyakorló intézményvezetők által megfogalmazottakon alapuló összeállítás, Károli Gáspár Református Egyetem, 2019.

Tomka J. - Bógel Gy.: *Mit hagyunk magunk után? – A Biblia és a menedzsment III.*; Harmat Kiadó, 2018.

Tomka J. - Bógel Gy.: *Vezetés egykor és most – A Biblia és a menedzsment I.*; 2.kiadás, Harmat Kiadó, 2019/a.

Tomka J. - Bógel Gy.: *Megéri jónak lenni? – A Biblia és a menedzsment II.*; 2. kiadás, Harmat Kiadó, 2019/b.

AZ EGYHÁZI INTÉZMÉNYEK ÉS A MINŐSÉG. A KERESZTÉNY EGYHÁZAK SZERETETSZOLGÁLATÁNAK MINŐSÉGBIZTOSÍTÁSA

VERESS GÁBOR

Összegzés

A tanulmány célja. Tanulmányunk célja felhívni a figyelmet arra, hogy feltétlenül szükséges a keresztény egyházak oktatási, szociális és hitéleti szolgálatának, összefoglaló néven a szeretetszolgálat minőségének az értelmezése és minőségbiztosítása.

A szeretetszolgálat minőségbiztosítása elengedhetetlen az egyházi intézmény hatékony működéséhez, ezért ez egyaránt fontos mind az intézmény vezetése, mind a szolgálatot teljesítő szolgáltók számára, biztosítva ezzel a szolgálatot igénybevevők elégedettségét.

A minőségbiztosítás nem kézikönyv előállítását jelenti, hanem a szeretetszolgálatban érdekeltek igényeinek a kielégítését. A helyesen értelmezett minőségbiztosítás a jog, az erkölcs és a vallás normarendjét is átfogja.

Tanulmányunkban az elméleti alapokra építve, a keresztény egyházak szeretetszolgálatára minőségbiztosításának gyakorlati kérdéseit ismertetjük.

A minőség. A minőség és a minőségügy fogalma mindennapjaink részévé vált, úton útfélen hallani ezeket a kifejezéseket. Annak ellenére, hogy a minőségüggyel rengeteg munka foglalkozik, számos szerző még a minőség fogalmát sem értelmezi, pedig tartalma ma már egyértelmű.

A **minőségügy** a két közösségi tevékenységgel, azaz a javak előállításával és a fogyasztásával és az ezek kapcsolatával foglalkozik. A **minőség** a javak előállításában és fogyasztásában érdekeltek arra vonatkozó elégedettsége, hogy ezek a folyamatok mennyire elégítik ki a folyamatokban érdekeltek igényeit, vagyis hogy az érdekeltek az igényeik kielégítése által mennyi értéket kapnak. A minőség tehát átadott **érték**. (Érték az, ami igényt elégít ki.)

A szeretetszolgálat **minőségbiztosítása** mindazon tevékenységek összessége, amelyek az intézmény értékrendjéből következően biztosítják a szeretetszolgálatban érdekeltek igényeinek a kielégítését, az érdekeltek elégedettségét.

A helyesen értelmezett minőségbiztosítás a **jog, az erkölcs és a vallás normarendjét is átfogja**. Az érdekeltek igénye az érdekeltek értékrendjétől, világnézetétől függ,

így az adott ország, vagy intézmény értékrendje határozza meg az adott ország, vagy intézmény minőség értelmezését, azt, hogy milyen érdekeltek milyen igényeit milyen mértékig kívánja kielégíteni. Ebben már benne foglaltatik az is, hogy az adott ország, vagy intézmény milyen társadalometikát követ. Ebből következően a keresztény értékrendűeknek a keresztény társadalometika személyközpontúság, szolidaritás és szubsidiaritás eszméit kell követniük. A jogszabályok betartása a minőségügy már régóta elfogadott előírása.

1. A szeretet

Mivel a minőség a közösségi tevékenységekben érdekeltek igényének a kielégítésével foglalkozik, ezért a szeretet és a minőség szorosan összefüggő fogalmak, hiszen a legáltalánosabb emberi igény a szeretet.

Értéknélküli világunkban ma már a **szeretet** fogalma sem egyértelmű. Önző fogyasztói társadalmunkban a szereteten sokan csak a tárgyak szeretetét, esetleg a viszonzottságon alapuló szeretetet értik, nem a Noszlopi László által megfogalmazott önzetlen *megmentő és felemelő szeretetet* [1]. Sőt, értékromboló világunkban ma már az erkölcs mellett a szeretet is „tiltott” fogalommá válik, ma már egyes felfogások szerint legfeljebb csak a toleranciát szabad elvárni, csak a toleranciáról szabad beszélni, a szeretetről nem.

A szeretettel kapcsolatos irodalom áttekinthetetlen. A szeretettel rengeteg teológiai, filozófiai munka foglalkozik, megszámlálhatatlan gyönyörű elmélkedés, irodalmi mű és esszé, sok értékes gondolat olvasható. Mindezek ellenére a szeretet fogalmához rengeteg vita, torzítás és félreértés is kapcsolódik.

A szeretettel foglalkozó igen sok **elméleti filozófiai-teológiai munka** közül Noszlopi László munkája [1] mellett kiemeljük Chardin [2], Fromm [3], Boulad [4], továbbá Guardini, Pieper, Ratzinger, Rahner, von Balthasar, Vanier, magyar nyelven egy kötetben kiadott munkáit [5], valamint Palánkay Gausz Tibor munkáit [6]-[7]. Az elméleti teológiai munkák között kiemelkedő jelentőségű XVI. Benedek pápa „Deus caritas est” (Isten a szeretet) kezdetű enciklikája [8].

A szeretet összeforr a **jósággal és az igazságossággal**. Nagy jelentőségű ezért XVI. Benedek pápa „Caritas in veritate” (Szeretet az igazságban) kezdetű enciklikája [9] mellett Mácz István munkája [10].

Nagyon fontos azt is átelnünk, hogy **az öröm és a boldogság az önzetlen szeretet ajándéka**. E téma irodalmából kiemeljük Mácz István [11]-[12], Gyökössy Endre [13] és Nemeshegyi Péter [14] műveit, hangsúlyozva Ferenc pápa: „Az evangélium öröme” kezdetű apostoli buzdítása című munkájának [15] jelentőségét. A fentiek mellett megemlítjük a tanulmány szerzőjének összefoglaló munkáját is [16].

Bár Pál apostol teológusnak tekinthető, az Újszövetségben megfogalmazott **szeretet himnusza** (1. Kor 13,1-13) a szeretet rendkívül pontos filozófiai meghatározásának tekinthető, hiszen megadja a szeretet összes fontos jellemzőjét: „A szeretet türelmes, a

szereket jóságos, nem féltékeny, nem kérkedik, nem fuvalkodik fel, nem nagyravágyó, nem keresi a magáét, nem gerjed haragra, nem gondol rosszra, nem örül a gonoszságnak, de együtt örül az igazsággal, minden eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel, a szeretet soha meg nem szűnik.”

1.1. A keresztény egyházak szeretetszolgálat

A keresztény egyházak oktatási, szociális és lelkipásztori intézményei szolgálatának, összefoglalva a szeretetszolgálatának a főbb típusai az alábbiak:

1. az egyházi normál és gyógypedagógus (szereket alapú) **képzés**,
2. a segítő (szereket alapú) **szociális gondoskodás**
3. továbbá a **hívők** (szereket alapú) **szolgálat**.

A történelmi egyházak fontos küldetése a különböző **oktatási/képzési** formákban a hitéleti alapelvekre épülő szereteten alapuló nevelést biztosító képzés.

A fentiek mellett, egyre terebélyesedik a **szociális szolgálat**, más néven a karitás irodalma, lásd pl. [17]-[18], Napjainkban egyre inkább elterjed a **segítő szeretet** elnevezés. A segítő szeretet általánosan elfogadott fogalmának az értelmezése lassanként körvonalazódik. A segítő szeretetre általában jellemző, hogy bár azt akár egyén vagy szervezet végzi, a segítő szeretet gyakorlása intézményesen történik, elsősorban karitás = emberszeretet és diakonia = szolgálat formájában, de nevezik humanitárius munkának, jószolgálati munkának is. A szerző véleménye szerint a szociális munka is segítő szeretetnek tekinthető, sőt a gyógypedagógiai munka is és a hátrányos helyzetűek felemelése is.

Értelmezésünk szerint, **segítő szeretetnek** tekintendő minden olyan intézményes, a rászorulókat felemelését segítő tevékenység, amelynek lényege az alázatot, önfeláldozást igénylő szeretet-adás, függetlenül attól, hogy azt milyen jogszabály keretében, milyen intézmény keretében hajtják végre, és azért milyen juttatás jár. E gondolat lényege, hogy bármilyen szociális ellátás, vagy gyógypedagógiai tevékenység esetén is a lényeg az önzetlenül végzett önfeláldozó munka, ami független és nincs összhangban az esetleges állással, fizetéssel. Természetesen az intézmény szeretet szolgálat nem épülhet kizárólag a szolgáltatók önzetlenségére, hanem összhangban kell állnia a munkának és a fizetésnek.

A keresztény egyházak kiemelten fontos feladata a **hitéleti tevékenység**. Hitéleti tevékenység az egyházaknak vagy a híveknek közvetlenül a templomokban és a társadalom bármely területén (pl. szociális intézmények) önállóan végzett egyházi és vallási tevékenysége és a diakonisszák, szerzetesek és hasonló szervezetek tevékenysége.

Mivel a hitéleti témakörrel a közös kutatási tevékenység keretében több tanulmány foglalkozik, ezért ezt a témát mi külön nem elemizzük, de hangsúlyozzuk, hogy ez a tevékenység a keresztény egyházak legfontosabb szeretet szolgálat.

1.2. Az egyházi intézmények szeretetszolgálat a kapitalista piaccgazdaságban

Ellentmondás áll fenn az egyházi intézmények szeretetszolgálatának a kapitalista szabadpiacon történő megvalósítása során. A kapitalizmus lényege az önérdeken alapuló nyereség maximalizálása, ugyanakkor a szeretetszolgálat elsődleges célja az önzetlen szeretetadás. Ennek az ellentmondásnak a részletes kifejtése azonban meghaladja a tanulmány kereteit.

2. Az egyházi intézmények minőségmenedzsment rendszere

2.1. Az egyházi intézmények menedzsment rendszere

A keresztény egyházi intézmények oktatási, szociális szolgáltatási és hitéleti hatékony szeretetszolgálat csak jól kiépített menedzsment rendszerrel valósítható meg.

A menedzsment rendszer elsődleges célja az intézmény értékrendjének és ennek alapján a **célrendszerének**, így a küldetésnyilatkozatának, a jövőképeinek, az intézményi politikának és stratégiájának a meghatározása.

Ki kell emelnünk, hogy a keresztény egyházi intézmények működésének alapja a **keresztény társadalometika**, amelynek lényege a személyközpontúság, a szolidaritás és a szubszidiaritás.

A menedzsment rendszernek biztosítani kell az intézményre vonatkozó **állami és egyházi jogszabályok** és ajánlások folyamatos figyelését és biztosítani kell az előírások pontos betartását. Itt figyelembe kell venni, hogy mely tevékenységek jogilag szabályozottak, a szeretet szolgálat mely tevékenységeire milyen állami jogszabályok vonatkoznak.

A menedzsment rendszernek rögzítenie kell az intézmény **szervezeti felépítését**, a felelősség és hatásköröket.

2.2. Az egyházi intézmény minőségmenedzsment rendszere

A keresztény egyházi intézmények oktatási, szociális és hitéleti szeretet szolgálatának minőség biztosítása érdekében az intézménynek a menedzsment rendszer keretében hatékony, jól működő **minőségmenedzsment rendszert** kell működtetnie.

A minőségmenedzsment rendszernek meg kell fogalmaznia az intézmény értékrendjéből következő **minőségpolitikáját és a minőségügyi célrendszerét**.

A szeretet szolgálat minőség biztosítása érdekében a minőségmenedzsment rendszernek meg kell határoznia a minőségmenedzsment rendszer **szervezeti felépítését**, azt, hogy a szeretet szolgálat tevékenységeinek a minőségbiztosítása az egyes tevékenységek különböző érdekeltjei miatt milyen felépítésű legyen, az egyes tevékenységek minőségbiztosítását az intézmény adottságaitól függően milyen minőségpolitikával célszerű megvalósítani.

Az intézmény vezetésének – az intézmény értékrendje, a külső és a belső adottságok és a rendelkezésre álló erőforrások alapján – meg kell határoznia, hogy az intéz-

mény az egyes szeretet szolgálati tevékenységeknek **hogyan értelmezi a minőségét**, azaz azt, hogy minden egyes tevékenység esetén mely érdekelteknek milyen igényeit milyen mértékig kívánja kielégíteni. Ennek keretében fontos annak az eldöntése, hogy figyelembe véve az intézmény adottságait, az intézmény kultúrájából, értékrendjéből következően mennyire legyen elégedett a szolgálatot igénybevevő illetve a szolgált.

3. A szeretetszolgálat minősége

3.1. A szeretetszolgálat mint szolgáltatás

Hatalmas irodalma van a minőségügynek, itt csak a [19]-[20] munkákra hívjuk fel a figyelmet. A minőségügy irodalmán belül kiemelt szerepe van a szolgáltatások minőségügye témakörnek. A szolgáltatások minőségügyével foglalkozó irodalomból itt csak Veress [21] összefoglaló munkájára hivatkozunk.

A minőségügy értelmezése szerint a szeretetszolgálat **szolgáltatás**. A szeretetszolgálatnak, mint szolgáltatásnak, függetlenül annak típusától, alapvetően két fő szereplője van, a **szolgálatot igénybevevő** (*tanuló, rászoruló, hívő*) és a **szolgálatot nyújtó szolgáltó**.

A szeretetszolgálat, mint szolgáltatás három fő folyamatból (tevékenységből) áll:

1. a szolgálatot nyújtó *szolgáltó* **szeretet adási** folyamata,
2. a *szolgálatot igénybevevő* **szeretet befogadási** folyamata,
3. a *szolgálatot befogadó* **szeretet hasznosítási** folyamata.

A szolgálatot nyújtó *szolgáltó* a **szeretet adási folyamata** során, a szeretet által, a **szeretet befogadó folyamatában** – együttműködve a szolgálatot igénybe vevővel – a *szolgálatot igénybevevő állapotát a szeretettel („kezeléssel”) megváltoztatja, a szeretet befogadása által a szeretet befogadó *értéket* kap, amelyet a szeretet hasznosítási folyamatban felhasznál.*

A szeretetszolgálat tehát a *szolgálatot igénybevevő* állapotának a szolgáltó általi „kezelésével” olyan megváltoztatása, hogy a *szolgálatot igénybevevett befogadó* alkalmas legyen a **szeretet hasznosítási folyamatban – az életben, a munkában – helytállni**.

Itt ki kell térni a szolgáltó szerepére. A szolgáltó áldozatot hoz az igénybevevőért, mert annak szüksége van rá (felebarát), mindeközben pedig ő is, mint szolgáltó, a szeretet adás által gyarapszik, boldogabb ember lesz belőle.

3.2. A szeretetszolgálat érdekeltejei

A szeretet adási és szeretet befogadási folyamatban alapvetően az alábbiak érdekeltek:

1. a szolgálatot igénybevevő, és annak környezete,
2. a *szolgáltó*, a szeretet szolgálatot adó szervezet,
3. a szeretet szolgálatot adó intézményt *támogató*.

A szeretet hasznosítási folyamatban alapvetően az alábbiak érdekeltek:

1. a szolgálatot igénybevett,
2. a szeretet hasznosítási folyamatban a szolgálatot igénybevett „alkalmazó” szervezet,
3. a szeretet szolgálatot támogató,
4. a társadalom.

Megjegyzés: Teológiai, filozófiai kérdés, hogy az Isten szerepét hogyan értelmezzük. Véleményem szerint, a szolgáló a szolgáltatást igénybevevő igényeinek a kielégítése által szolgálja Istent.

3.3. *A szeretetszolgálat és a hasznosítása főbb érdekeltjeinek igényei*

Az érdekelteknek – így elsősorban a *segítőnek*, a segítő szervezetnek és a *szolgálatot igénybevevőnek* – a segítő szeretetre és a segítő szeretet hasznosítására vonatkozóan, az **értékrendjüktől függő igényeik** vannak.

Több szerző megkülönbözteti az igény és a szükséglet fogalmakat, jelezve ezzel, hogy a szükséglet természetes követelmény, ugyanakkor az igény a társadalomban, különösen a fogyasztói társadalomban kialakult elvárás. Terjedelmi okokból azonban ezt a kérdést nem tudjuk tárgyalni.

A szükséglettel, igénnyel sok szerző foglalkozik, Maslow eredményeit megemlítve, az alábbiakban Dahlgaard [22] munkája alapján, összefoglaljuk az **ember általános igényeit**.

Az ember fizikai-biológiai igényei (mint élőlény):

- élelem,
- víz,
- levegő,
- szállás, menedék,
- ruházat,
- biztonság,
- nemi élet (biológiai szeretet).

Az ember értelmi (mental) igényei (mint gondolkodó lény):

- tartozás valahova,
- barátság (értelmi szeretet),
- elismerés,
- rang,
- önazonosság,
- teljesítmény,

- alkotóképesség,
- fejlődés,
- önmegvalósítás.

Az ember lelki (spiritual) igényei (mint lelki-szellemi lény):

- alázatosság,
- igazságosság,
- őszinteség,
- hűség,
- becsületesség,
- jószívűség,
- emberszeretet (lelki szeretet),
- tisztelet,
- bizalom,
- irgalom (a szerző kiegészítése).

Az érdekeltek – különösen a szolgáltató és a szolgálatot igénybevevő – **értékrendjétől** függ, hogy a fenti igények közül melyeket tart fontosnak, melyeket kevésbé fontosnak. Általában megállapítható, hogy a szellemi-lelki igények az elsődlegesek! A **lelki** igények az elsődlegesek, ezek az **örök** értékek! A lelki igényeink napi szükséglet, mindenkinek állandó a szeretetigénye. Az emberi kapcsolatok esetén alapvető igény tehát a **szeretet!**

3.4. A szeretetszolgálat és a hasznosítás minősége

Adott tevékenység – szeretet adása, nevelés, vagy akár a termékgyártás – **minősége** az adott tevékenységben **érdekeltek** igényeinek a kielégítése által átadott érték, az érdekeltek elégedettsége. A minőség tehát **átadott érték**.

A szeretet szolgálat és a hasznosítása tényleges minősége elsősorban a **szolgáltató és a szolgáltató egyházi intézmény értékrendjétől**, így minőség értelmezésétől függ, attól, hogy melyik érdekelt milyen igényét milyen mértékben kívánja kielégíteni. A **szolgáltató és a szolgáltató intézmény** értékrendje lehet a szolgáltatást igénybevevő feltétlen szeretete, a közjó szolgálata, az önzetlen szeretet, de lehet a saját igénye, hírnév, dicsvágy, sőt támogató esetén nyereségvágy stb. is. A segítő és a segítő szervezet (és a támogató) értékrendjéből következően vannak emberközpontú, „magas” színvonalú, „keresztény értékrendű” stb. szolgáltató szervezetek, de vannak nyereségérdekeltségű szolgáltató szervezetek.

Az érdekeltek számára **érték** az, ami az adott értékrend szerinti igényüket kielégíti. A szeretetszolgálat és a hasznosítás **tényleges minősége** a szeretetszolgálat és a hasznosítás során az **érdekelteknek**, azaz elsősorban a **szolgálatot igénybevevőknek** és a **szolgáltatóknak**, esetleg a **támogatóknak** és a **társadalomnak** az igényeik kielégítése által átadott **érték**, azaz az **érdekeltek** tényleges **elégedettsége**.

Hangsúlyozni kell, hogy magának a szeretet szolgálatnak nem értelmezhető a minősége, hanem csak a szeretetszolgálat hasznosítással együtt, mert a segítő szeretet tényleges minősége csak a szolgálatot igénybevevő életpályája során észlelhető!

A szeretetszolgálat során minden segítő szem előtt kell, hogy tartsa, hogy a szeretetszolgálat célja nem a szolgálatot igénybevevő pillanatnyi igényének a kielégítése, hanem az igénybe vevő további életre nevelése, amely a földi életet és az örök életet jelenti. Például az igehirdetés esetén nem az a lényeg, hogy a hallgatóság az igehirdeteskor mennyire elégedett, hanem az, hogy a közölt tanítás milyen hatással van a földi és az örök életükre!

A szeretetszolgálat és a hasznosítás minőségét nehéz becsülni. Nehéz megállapítani, hogy mennyire elégedett a *szolgálatot igénybevevő* a szeretet befogadása során, majd a kapott szeretet birtokában, majd az életpályája során... Nehéz megállapítani, hogy mennyire elégedett a *segítő* a szeretet adás során, a szeretet adás után, a szolgálatot igénybevevő életpályájának ismeretében; mennyire elégedett a *szolgálatot igénybevevő környezete*, mennyire elégedett a *segítő környezete*; és nem utolsósorban mennyire elégedett a *társadalom* a szeretet szolgálattal és a hasznosításával.

4. A szeretetszolgálat és hasznosítás minőség szabályozása

4.1. A szeretetszolgálat és hasznosítás minőségét meghatározó tényezők

A szeretetszolgálat esetében mind a *szolgáló*, mind a *szolgálatot igénybe vevő ember*. Az ember-ember kapcsolatú szolgáltatások minőségét a résztvevők képessége és állapota határozza meg. A szeretetszolgálat minőségét tehát egyrészt a *segítő szeretet adó képessége és állapota* másrészt a *szolgálatot igénybevevő szeretet befogadó képessége és állapota*, továbbá a *környezet* határozza meg.

A szeretetszolgálat és a hasznosítás minőségét alapvetően a segítő és a segítő szervezet értékrendjéből és adottságaiból következő minőségképessége, így személyisége/jellege, adottsága/talentuma, ismerete/tudása, alkalmassága és képzettsége határozza meg.

4.2. A szeretetszolgálat és hasznosítás minőségbiztosítása

Amint már említettük, a szeretetszolgálat, mint szolgáltatás, három fő folyamatból (tevékenységből) áll:

- a szolgálatot nyújtó *szolgáló szeretet adási* folyamata,
- a *szolgálatot igénybevevő szeretet befogadási* folyamata,
- a *szolgálatot befogadó szeretet hasznosítási* folyamata.

A szeretetszolgálat minőségbiztosítása a fenti folyamatok

- **folyamatszabályozásával,**
- **megfelelőség szabályozásával és**
- **minőség szabályozásával valósíthatók meg.**

4.3. *A szeretetszolgálat folyamatainak folyamatszabályozása*

A **szeretet adási folyamat folyamatszabályozása** ritkán foglalható szigorú eljárásrendbe, a folyamat szabályozása ezért elsősorban a *szolgáló* képzettségétől, elhivatottságától függ.

A **szeretet befogadási folyamat folyamatszabályozása** is elsősorban a *szolgáló* szeretet adási képességétől és a *szolgálatot igénybevevő* szeretet befogadó képességétől és együttműködésüktől függ. Gondoljunk itt például arra, hogy az istentiszteleten vajon mennyire tud hatni a lelkész a hívőkre, hogy befogadják az Igét és ebben mennyire együttműködőek a hívek, vagy a szociális intézményben mennyire képes a demens gondozott felfogni a segítséget.

A **szeretet hasznosítási folyamat folyamatszabályozása** a szeretet befogadási folyamat jellegétől függ. Kérdés, hogy az oktatás, a szociális szolgálat, illetve a hitéleti tevékenység hasznosítása mit jelent. Ennek folyamatszabályozása elsősorban attól függ, hogy a szolgálatot igénybevevőnek milyenek a szolgálat hasznosítási képességei és a szolgáló mennyire tudta felkészíteni a szolgáltatást igénybevevőt a szolgálat hasznosítására. Kérdés például, hogy az igehirdetés során a lelkész mennyire tudta felkészíteni a hívőket a gyakorlati életre.

4.4. *A szeretetszolgálat folyamatainak megfelelőség-szabályozása*

A szeretet adási, a szeretet befogadási és a hasznosítási folyamatok **megfelelőség szabályozása** az adott szolgálat jellegétől függ. Általánosságban megállapítható, hogy a legtöbb szolgálat esetén a *szolgálóra* **megfelelőség követelményt** írnak elő, így csak megfelelő képzettséggel rendelkező oktathat, végezhet szociális ellátást, vagy hitéleti tevékenységet.

Bizonyos esetekben a *szolgálatot igénybevevőre* is előírnak **megfelelőség követelményt**, például felvételi vizsga, ellátásra alkalmasság, a gyülekezet tagságának a feltétele.

Sok esetben a szeretet adási, a szeretet befogadási és a szeretet hasznosítási *folyamatokra* is előírnak **megfelelőség követelményt**. Ilyen előírás vonatkozhat a képzési folyamatra, a szociális ellátásra, a hitéleti tevékenységre.

4.5. *A szeretetszolgálat folyamatainak minőségsszabályozása*

A szeretetszolgálat folyamatainak a minőségsszabályozásához elengedhetetlen a *folyamatokban érdekeltek elégedettségének az ismerete, becslése*.

A szeretetszolgálat folyamataiban érdekeltek elégedettségének a becslése a szolgálat típusától függ, de általában a becslés lehet vagy közvetlen elégedettség felmérés megkérdezéssel, vagy kérdőívvel, vagy lehet minőségmutatókkal.

Az érdekeltek elégedettségének az ismeretében a **szeretetszolgálat minőségsszabályozása** jelentheti elsősorban a folyamatok megváltoztatását, vagy a folyamatok folyamatszabályozásának vagy a megfelelőség-szabályozásának a megváltoztatását.

A szeretetszolgálat minőségbiztosításának záloga a tökéletes segítő! A szeretetszolgálat minőségét elsődlegesen a *szolgáló* minőségképessége és állapota határozza meg. A szeretetszolgálat jó minőségének feltétele ezért az, hogy a *szolgáló, a szolgáló intézmény* állandóan **képezze önmagát, hogy minél nagyobb tudása és minél jobb képessége legyen**, és állandóan **nevelje önmagát, hogy megfelelő állapotban legyen**, és minél inkább **képes legyen önzetlenül szeretni**. Ne feledjük, a szolgáló tevékenység *hivatás*, nem foglalkozás!

Irodalom

- [1] Noszlopi László: Megmentő és felemelő szeretet, Ecclesia Kiadó, Budapest, 1975.
- [2] de Chardin, Teilhard: A szeretetről, Ecclesia Kiadó, Budapest, 1974.
- [3] Fromm, Eric: A szeretet művészete, Helikon kiadó, Budapest, 1984.
- [4] Boulad, Henri: A szeretet dimenziói, Ecclesia Kiadó, Budapest, 1995.
- [5] Guardini, Romano, Pieper, Josef, Ratzinger, Joseph, Rahner, Karl, von Balthasar, Hans Urs, Vanier, Jean: A szeretetről, Vigília, Budapest, 1987.
- [6] Palánkay Gausz Tibor: Szeretet, érvényesülés, boldogság, Szent Gellért Egyházi Kiadó, Budapest, 1995.
- [7] Palánkay Gausz Tibor: Életerőnk a szeretet, Szent Gellért Egyházi Kiadó, Budapest, 2007.
- [8] XVI. Benedek „Deus caritas est” kezdetű enciklikája a püspököknek, a papoknak és a diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek és minden krisztushívőnek a keresztény szeretetről, Róma, 2005. december 25.
- [9] XVI. Benedek pápa *Caritas in veritate* kezdetű enciklikája a püspököknek, papoknak és diakónusoknak az Istennek szentelt személyeknek a krisztushívő laikusoknak és minden jóakarátú embernek az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban, Róma, 2009.
- [10] Mácz István: Kísértés a jóra (Etikai olvasókönyv), Szent István Társulat, Budapest, 1993.
- [11] Mácz István: Örülj velem! Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest, na.
- [12] Mácz István: Merjünk boldogok lenni! Szent István Társulat, Budapest, 2009.
- [13] Gyökössy Endre: Kulcs a boldogsághoz, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest, na.
- [14] Nemeshegyi Péter: Hogyan lehetünk boldogok? *Jézus nyolc mondása a boldogságról*, Korda Kiadó, Kecskemét, 2013.
- [15] Ferenc pápa: Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása, Szent István Társulat, Budapest, 2014
- [16] Veress Gábor: Jövünk záloga a megmentő és felemelő szeretet, Magyar Bioetikai Szemle 2014/3, 120-130 old
- [17] Botos Katalin, Botos József: A világvallások gazdasági tanítása, a globális piacgazdaság és a karitás, Iustum Aequum Salutare IV. 2008/1. 43–52.
- [18] Fruttus István Levente: Diakónia és/vagy szociális munka? Embertárs 2013/2 137-148
- [19] Veress Gábor, Birher Nándor, Nyilas Mihály: A minőségbiztosítás filozófiája, Jel Kiadó, Budapest, 2005.
- [20] Veress Gábor: Minőség és etika, Studia Wesprimiensia, XVI évf., 2015. I-II., 124-167.
- [21] Veress Gábor: A szolgáltatás értelmezése és minőségének biztosítása, Minőség és Megbízhatóság, 2008 (XLII. évf.) 2008/2, 81-94 pp.
- [22] Dahlgaard, Su Mi Park, Dahlgaard, Jens, J., Edgeman, Rick L.: Core value deployment: The need for a new renaissance, TQM, 9 (4-5), S45-S50 (1998)

BŰNCSELEKMÉNYEK, BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉG, AZ ERKÖLCS ÉS A BÜNTETŐJOG KÖZÖS GYÖKERŰSÉGE

DOMOKOS ANDREA

Összegzés

A társadalomban óhatatlanul megjelennek a deviáns, kriminális magatartások is. Egyes állampolgárok vallási, erkölcsi és az állam büntetőhatalma által tiltott bűnöket is elkövetnek.

Ezekkel szemben fel kell lépni, hiszen a rend akkor tartható fenn, ha szabálykövetők vagyunk, nem fordulunk nagy számban a normáink ellen. A különböző jogágak más és más módszerekkel kényszerítik ki a kívánt magatartást.

Egyházi intézményben sajnos éppúgy előfordulhatnak büntetőjogilag is üldözött magatartások, mint civil területen, legyen az vagyon elleni, gazdasági, vagy személy elleni bűncselekmény.

Az egyházi fenntartású intézmények vezetőinek és munkatársainak is ismeretekkel kell rendelkezniük arról, hogy a Magyar Köztársaságban mely cselekményeket szabályoz a Büntető Törvénykönyv és melyek az aktuális büntetőpolitika alapelvei. Ez alapján tudnak szakszerű segítséget kérni a bűnüldöző szervektől, ez alapján tudnak önmaguk is hatékonyan fellépni a bűncselekmények ellen, elsősorban megfelelő bűnmegelőzéssel.

Jelen írás szerzője már adott szaktanácsot egyházi fenntartású általános iskola igazgatójának bullying témakörében, amikor el kellett dönteni, hogy a kiskorú gyermek általi fenyegetőzés van-e olyan fokú, hogy a gyermekvédelem beavatkozását kell kérni, vagy elégséges a belső mediáció az adott ügyben. Itt merült fel első fontos kérdésként, hogy egyáltalán ki az, aki bűncselekményt megvalósíthat, mely életkortól áll fenn a büntetőjogi felelősség. Az is tisztázandó kérdés volt, hogy az adott magatartás mindig erkölcsi bűn és mikortól számít Büntető Törvénykönyvbe is ütköző cselekedetnek. Hasonlóan fontos volt a kiszabandó szankció milyensége, hiszen nemcsak az áldozatot kell megvédeni, hanem az elkövetőt is meg kell büntetni. Egyházi fenntartású intézményben azonban kiemelkedően fontos a humánus szankció, az elkövető emberi voltának elismerése, annak a reménynek a kifejezése, hogy ő maga is vissza kíván térni a társadalomba normakövető, jogtisztelő állampolgárként.

Egyházi fenntartású felsőoktatási intézményben arra törekszenek mind a vezetők,

mind a dolgozók, mind a hallgatók, hogy példát mutassanak erkölcsiségükkel, törvénytisztelő életmódjukkal. A közvélemény, a média sokkal elítélőbb, amennyiben ilyen helyen elkövetett bűncselekményről szerez tudomást. Ezért kell szakszerűbben felkészülni a bűnmegelőzés tekintetében, egyúttal jóval pedig emberibb választ adni, az áldozat és az elkövető esetében egyaránt.

A szenvedő áldozat és a bűnös ember egyaránt humánus reagálást érdemel, aminek célja nem az áldozat sérelmeinek kisebbitése és nem a bűnös végleges kiiktatása a társadalomból. Az áldozatot jogaiban, érdekeiben, vagyoni viszonyaiban, lelkiekben messzemenően támogatni kell, túlmenően az állami segédleten. Az elkövetőt is emberként kell mindvégig kezelni és a humánus büntetőjogon felül, az egyház segítségét is kell kérni motívumai megértése, ismételt bűnelkövetővé válása elkerülése érdekében. A bűn megelőzése sehol sem lehet annyira kiemelt terület, mint egy egyházi fenntartású intézményben.

Megfontolandó olyan előadások tartása, amelyek a legaktuálisabb képet adják a büntetőjogi felelősségről, arról, hogy kik a büntethetők, milyen életkorok szerint alakul a büntetőjogi felelősség. Tisztában kell lenni a beszámítási és a belátási képesség különbözőségével, azzal, hogy mely cselekmények szabálysértések, melyek bűncselekmények, mit jelent a vétség és a büntett közötti különbség. Egyházi fenntartású felsőoktatási intézmény vezetőinek, munkatársainak is tisztában kell lenniük azzal, hogy mi az adott büntetőpolitika, mely esetekben van lehetőség mediációra, a büntetőeljárás útjáról való elterelésre, mikor indul el a büntetőeljárás, s ha lezajlik és bűnösnek mondják ki az elkövetőt – milyen szankcióval szembesülhet. Tudni kell az intézkedés és a büntetés közötti különbséget, ismeretekkel kell rendelkezni arról, hogy mit jelent a feltételes elítélés, azok az esetek, amikor nem kap büntetést az elkövető, vagy éppen nem hajtják azt végre. A büntetőjogi szankciók milyensége függ az adott társadalom jogi kultúrájától, a jogtudományi gondolkodás előzményeitől, az aktuális büntetőpolitikától.

1. Kulcsfogalmak

bűncselekmény: az erkölcsi rossz (a peccatum) a társadalom, vagy annak tagja, tagjai ellen is irányul és az állam büntetendővé nyilvánítja (2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről), lehet

– *büntett:* (szándékos bűncselekmény, a törvény két évnél súlyosabb szabadságvesztést rendel) vagy

– *vétség* (a gondatlan bűncselekmények és az olyan szándékos bűncselekmény, melynél a szabadságvesztés a két évet nem haladja meg).

büntetőjogi felelősségre vonható egyén: legalább korlátozott beszámítási képességgel rendelkezik és betöltötte a 14. évet, kivételesen a 12. életét betöltött egyén is a legsúlyosabb bűncselekmények esetén. (A 12-14 év közti elkövetők is büntetőjogi felelős-

séggel tartoznak az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, a testi sértés, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás megvalósítása esetén, amennyiben az elkövetéskor rendelkeztek a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.)

bűnösség: az elkövető és az elkövetett cselekmény között fennálló aktuális lelki viszony:
 – a *szándékosságnak* két fajtája van: *egyenes* (kívánja a következményeket) és *eshetőlegesen szándék* (belenyugszik a következményekbe)
 – a *gondatlanságnak* is két fajtája van: *tudatos* (könnyelműen bízik a következmény elmaradásában) és *hanyag* (semmit nem lát előre, mert nem elég körültekintő)

beszámítási képesség: az egyén felismeri, hogy a tetteinek milyen következménye lehet és képes ennek a felismerésnek megfelelően cselekedni.

belátási képesség: a büntetőjogi belátási képesség nem a kóros elmeállapot meg nem létezt jelentti, azaz nem az egészséges elméjű, mentálisan rendben levő egyénről mondja a büntetőjog, hogy belátási képességgel rendelkezik. A büntetőjogban a belátási képesség kizárólag a 12-14 éves, legsúlyosabb személy elleni erőszakos büntetendő cselekményt elkövető egyén érettségére vonatkozik. A 2012. évi C. törvényben szereplő belátási képességgel az a 12-14 éves elkövető rendelkezik, aki szellemileg, érzelmiileg, erkölcsileg kellően érett arra, hogy belássa cselekménye jogellenes, társadalomra veszélyes voltát és azt, hogy e belátásnak/felismerésnek megfelelően cselekedjék.

büntetőpolitika: napjaink büntetőpolitikája hármast célt tűz ki. Szankcionálja a bűnt. Igyekszik megelőzni a bűnözést. Az áldozat kárának helyreállítása is ugyanolyan fontos szerepet játszik, mint az előző két cél:

- *szankció:* malumot (rosszat) is jelentő arányos viszonzása az elkövetett bűncselekménynek.
- *megelőzés:* egyrészt az egyes büntetésre való ráhatással (speciálprevenció), másrészt a társadalomra való hatással (generálprevenció).
- *jóvátételre ösztönzés,* annak elérése, hogy az elkövető hozza helyre az áldozatnak okozott kárt.

reintegráció a büntetésvégrehajtásban: a büntetésvégrehajtás új központi eleme az elítéltek visszavezetése a társadalomba, ennek egyik kiemelt formája a munkáltatás, amikor az elítéltek munkavégzése szervezeten, rendszeresen, jogszabályban meghatározott feltételekkel és díjazás ellenében történik. Büntetésvégrehajtási Kódex (2013. évi CCXL. törvény) a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. A büntetésvégrehajtás feladata és célja 1. § (2) A büntetés és az intézkedések végrehajtásának rendjét úgy kell kialakítani, hogy az a) a büntetésben és az intézkedésben megnyilvánuló joghátrányon, illetve a megelőzést szolgáló

rendelkezések érvényesítésén túl elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását.)

2. Az erkölcs és a büntetőjog kapcsolódásai pontjai

Vallási értelemben bünt el lehet követni gondolatban, szóban és cselekedetben egyaránt. A bűn nem ember-ember, hanem Isten és ember viszonylatában értendő. A büntetés a túlvilágon éri az embert – vallja Békés. Amennyiben továbbgondoljuk az ő felfogását, inkább arra juthatunk, hogy a bűn következtében megromlik az Isten-ember kapcsolat, annak összes evilági és túlvilági vonatkozásával együtt.

Békés Imre szerint, a bűncselekmény-fogalom az emberek definíciója, a büntetőjogot emberek találták ki, emberi célok elérése érdekében. A büntetőjog mélyén rejlő emberi cél a társadalmi együttélés valamilyen normáinak kialakítása és védelme. A büntetőjog külső emberi magatartásra vonatkozó szabály, szemben a bűnnel, amely akár gondolat is lehet. A büntetés pedig nagyon is evilági, immanens – írja Békés. (Békés Imre: Gondolatok a bűnről és a bűncselekményről. In: Belügyi Szemle 2001/6. 3-10.pp.)

Trócsányi József fogalmazta meg, hogy minden szabályozás szociális szükségletet elégít ki, így az erkölcs és a jog is. A végső cél pedig a társadalmi élet fenntartása. Minden norma kényszerít valamiképp, de amíg az erkölcsnek megfelelő magatartást lélektani kényszerrel igyekszik elérni a társadalom, addig a jogot az állam kényszeríti ki, *Jhering* szavával: „mechanikus kényszerhatalommal”. (Trócsányi József: *Erkölcstelen ügyletek*. Budapest, 1909. Grill Károly Könyvkiadóvállalata)

A rossz nem maradhat viszonzatlan, arra reagálni kell. Angyal Pál így ír: „... az államnak nemcsak joga, hanem kötelessége is büntető hatalmát érvényesíteni és pedig függetlenül attól, vajon kívánja-e a sértett ez érvényesítést vagy sem.” (Angyal P.: *Büntetőjogi előadásai*. I. kötet. Pécs, 1904-1906. 2.p.) Vámbéry Rusztem ugyanezt fogalmazza meg: „az állam, amely lemondana a büntetőjogáról és nem teljesítené a büntetési kötelességét, megszűnne állam lenni.” (Vámbéry Rusztem: *Büntetőjog*. Budapest, 1913. 38-39.pp)

Irk Albert hangsúlyozza, hogy a jogi és erkölcsi normák közös gyökérből erednek. „A jogi és erkölcsi normák közös eredetét az összes jogágak közül természetesen a legszemléltetőbben a büntetőjog mutatja.”- mondja. (Irk Albert: *A büntetés fogalma*. 1926. in: Irk Albert emlékkötet. (szerk. Irk F.) MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1981. 31-38.pp. 31.p.)

Napjainkban már nem olyan egyértelmű az erkölcsi törvények és a jogi szabályozás, büntetőjogi megítélés közötti kapcsolat, mint azokban az időkben, amikor még nem állt az emberiség rendelkezésére olyan nagyszámú tudományos-technikai eszköz, mint manapság. Sőt, ma már a „rossz” fogalma sem egyértelmű, mást és mást értünk erkölcstelenen, „rosszon”, bizonytalanra vált annak fogalma is. Kis Norbert szerint „megváltozott az ember helye a világban, uralja az emberi kapacitásokat túlszárnyaló

elidegenedett technikát, de egyben áldozata is a technika defektusainak”. (Kis Norbert: A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban. Doktori Mestermunkák. Unio. Budapest, 2005. 11.p.)

3. A büntetés a humánus büntetőjogi felfogásban

Melanchton Seneca és Cicero nyomán a humanitásra helyezte a hangsúlyt. A humánus ember már nem a saját érdekeit nézi, hanem az általános emberi követelmények és tilalmak irányítják. (Melanchton – A határok legyőzése A Bretteni Melanchton Akadémia nemzetközi kiállítása. Szerk.: A. de Lange, G. Frank, 2008.) Manapság túl nagy az individualizmus iránti vágy és kihal a közösségért a közösségben végzett munka tisztelete. A lelki egészséghez, kiteljesedéshez fontos a mások érdekében való munkálkodás, az altruizmus. Meg kellene teremteni az egyéni és a társadalmi érdekek egészséges egyensúlyát. A globalizáció uniformizálódása az egyéni felelősség csökkenésével jár rövidtávon, hosszú távon pedig az egész emberiség veszíthet.

A híres református büntetőjogász, Finkey Ferenc azt vallotta, hogy a büntetésnek mindig humánusnak kell lennie. Az első ízben bűnözővel szemben enyhe szankciót kell alkalmazni, míg a többszörös visszaesők és a nagyobb súlyú bűncselekményeket megvalósítók esetében csak a szigorú büntetéseknek van fegyelmező és visszatartó hatása. (Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1905. 393.p.)

Szemere Bertalan szerint, a büntetésnek is erkölcsösnek kell lennie: a törvényhozó nem parancsolhat rossz cselekedetet. (Szemere Bertalan: A büntetésről, s különösbbeben a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990. Sajtó alá rendezte Sajtó A. 77-99.o.)

A büntetőjog alapelvei azok a vezéreszmék, amelyek a Büntető Törvénykönyv valamennyi rendelkezésében, illetve magában a jogalkalmazásban is megjelennek. A humanizmus elvét elsősorban az elkövetőre szokták vonatkoztatni, amennyiben arról beszélnek, hogy ő is ember, őt is megilletik az emberi jogok. Éppolyan fontos a sértett emberi méltóságának a tiszteletben tartása is.

Akkor jó a büntetőpolitika, ha az emberség útját járja. Amellett, hogy a legelvetemültebb bűnözők és a társadalomra leginkább veszélyességű bűncselekmények esetében a büntetőjog teljes szigorával kíván lesújtani a Büntető Törvénykönyv, az is fontos, hogy az alkalmi büntettek, az első büntényesek társadalomra kisebb veszélyességű bűncselekményei esetében nem egyszerűen enyhe büntetést helyez kilátásba, hanem a büntetőútról való elterelést is felkínálja az állami reakálás palettáján.

Ennek két fontos vetülete is van:

1. Gazdasági vetület:

- a sértett kára megtérül.
- az államnak nem kell a szankcióra költenie.

2. Lelki vetület:

a bűncselekmények jó részénél (olyan esetben is, amikor nem is gondolnánk, pl be-

törékes lopás esetén) a sértettet lelki sérülés is ér. Vannak, akiknél poszt traumás sokk szindróma jelentkezik. A lelki gyógyulást segíti az elkövetővel, vagy hasonló bűncselekményt elkövetővel való szembenézés, beszélgetés, az ő motívumainak megértése. Ahogy Máté Evangéliumában, a 18. részben is olvashatjuk:

15. Ha pedig a te atyádfia vétkezik ellened, menj el és dorgáld meg őt négy szem között: ha hallgat rád, megnyerted a te atyádfiát;

16. Ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé még egyet vagy kettőt, hogy két vagy három tanú vallomásával erősíttessék minden szót.

17. Ha azokra nem hallgat, mondd meg a gyülekezetnek; ha a gyülekezetre sem hallgat, legyen előtted olyan, mint a pogány és a vámszedő.

4. A nevelés szerepe a bűnmegelőzésben

Különösen a gyermek- és fiatalkorúak büntetőjogi felelőssége kapcsán merül fel a kérdés, hogy mennyiben hatott közre a családi és a társadalmi közeg a cselekmény elkövetésében. Az erkölcsi nevelés elengedhetetlen része egy gyermek felnevelésének, az anyagi szükségletek biztosítása mit sem ér a humanista értékrend közvetítése nélkül.

A magyar reformkorban a büntetésvégrehajtás megújítását célzó törekvések között szerepelt a kriminálpedagógia hasznosítása. A reformkori javítási törekvésekből nem maradhatott ki a fogházak „megjavítása” sem. (Eötvös József - Lukács Mihály: Fogházjavítás. Heckenast, Pesten, 1842.)

Az elítéltek erkölcsi javítását két szinten kívánták megvalósítani. Az első szint a külső, törvények általi javítás, amelynek során a törvénytisztelő, jogkövető magatartásra vezetik az elítéltet. A szabályok tisztelete, a munkavégzés, az indulatok megfékezése, a tudatlanság, iskolázatlanság felszámolása vezethet el szerintük a rendes élethez. A belső, erkölcsi javítás ennél jóval mélyebb változást kell, hogy előidézzen és a nevelés eszközeivel érhető el. Az erkölcsi nevelés, javítás végső célja olyan embereket visszaküldeni a büntetésvégrehajtási intézetekből a társadalomba, akik interiorizálják a normákat és önként válnak jogkövetővé büntetésük letöltése után. Azért különösen fontos a 180 évvel ezelőtti gondolatok megidézése, mert a hatályos Büntetésvégrehajtási Kódex ugyanezeket a célokat tűzi ki.

A bűnelkövetők nevelésével foglalkozott Székely György. (Székely György: Morálpedagógiai kérdések. Budapest, 1913.) A morálpedagógia képviselőjeként a nevelés erkölcsi vonatkozásait kutatta. Két célt tűzött ki, egyrészt azt, hogy az elkövetők lássák be bűnük rossz, elítélendő voltát, másrészt a büntudat felkeltése mellett azt kell felkutatni, hogy az adott bűnelkövető milyen pozitív személyiségjegyekkel bír. A lelkiismeretfurdalás, büntudat kialakításával együtt a jó tulajdonságok felismerése és a pozitívumokon alapuló személyiségfejlesztés a morálpedagógia feladata a bűnösök vonatkozásában.

A nevelés és a lélektan együttes használatának fontosságára többször hívták fel a figyelmet a büntetőjogban jártas szakemberek. Így történt ez 1917 májusában is, amikor az Erzsébetfalvai Kriminálpedagógiai Intézet laboratóriumának pszichopatológiai

szakértője a Magyar Jogászegylet büntetőjogi bizottsága előtt igyekezett bebizonyítani, hogy milyen nagy szükség van pszichológiailag képzett kriminálpedagógusokra. („A Magyar Jogászegylet büntetőjogi bizottsága vitája”. Szemle. Jogtudományi Közlöny. 1917/ 20.sz. 192.o.)

Az erdélyi református kollégiumokban a heidelbergi akadémia példáját követték. A diákoknak minden szerdán filozófiai dispután, szombatonként pedig előadásokon kellett részt venniük. A nyilvános vitatkozások, szónoklatok szokása a jogi felsőoktatásban is elengedhetetlen, a hallgatók számára fontos, hogy az ügyész, ügyvéd, bíró szerepében kipróbálhassák anyagi tudásukat. A magukat érthetően, jól, választékosan kifejező jogászok előmozdítják az ügy pontosabb megismerését, az igazságos döntés meghozatalát.

Szász Károly 1820-ban jogi katedrát kapott a nagyenyedi kollégiumban, székfoglaló beszédének címe: „A juris professor” volt. Szász Károly közel engedte magához az ifjúságot és nem csupán egy ismerethalmaz megtanulását követelte, hanem rávezette arra, hogy gondolkozzék és így behatoljon a tudományok értelmébe. (Vita Zsigmond: A Bethlen-kollégium az erdélyi kultúrában. In: A Bethlen-kollégium emlékkönyve, Nagyenyed-Kolozsvár, Budapest, 1995.104-122.o.)

Az erkölcsi nevelés mellett ott áll a büntetőnorma ultima ratioként, amelyről így ír Angyal: „...a büntetőjog megelőző és megtorló célt szolgáló eszközei átívódnak az állampolgárok lelkivilágába, a büntetőjog mintegy pedagógiai úton lesz hatékony, amennyiben ránevel a kötelezettségek teljesítésére.” (Angyal Pál: Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. tc. A magyar büntetőjog kézikönyve 4. Athenaeum, Budapest. Előszó)

5. Az egyházi intézmények és a szociális szféra szerepe a bűnös ember reintegrációjában

A Büntetésvégrehajtási Kódex új központi eleme a reintegráció, amelynek elsődleges célja a börtönártalmak kiküszöbölése. A szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt gyengülnek a társadalmi kapcsolatok, ezért is fontos a társadalomba való beilleszkedés elősegítése érdekében a reintegráció. Az átmeneti részleg egyfajta hidat jelent a börtön-büntetés és a szabad élet között. A reintegráció éppolyan fontos, mint a megelőzés és a büntetés. Az egyházaknak már a szabadságvesztés végrehajtása alatt is fontos szerepük van, Ruzsonyi Péter így ír erről: az egyházaknak a társadalom visszaváró üzenetét kell közvetítenniük és képesek lehetnek a börtönön belül az emberi kapcsolatokat normalizálni. Konkrét célként megfogalmazható az evangelizáció, amely nem vallásgyakorlás, lévén elsősorban a vallás terjesztésére szolgál a vallást még nem követők számára. De ugyancsak célként fogadható el a terápiás jellegű beszélgetés, konfliktuskezelés, vagy akár a szuicid prevenció. (Tihanyi Miklós: A vallásszabadság különös alanya-

inak jogi lehetőségei PhD értekezés Pécs, 2016. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/tihanyi-miklos/tihanyi-miklos-vedes-ertekezes.pdf>)

Az egyházi szervezetek jelentősen támogatják a büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs céljainak elérését. A hit, a vallás a szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak életében reményt és megnyugvást jelent.

A börtönlelkészi szolgálat a reintegráció társadalmi céljának megvalósulása érdekében állami keretek között végzett egyházi szolgálat. Tihanyi szerint a sikeres reintegrációból az egész társadalom profitál. Az új Büntetés-végrehajtási Kódex a reintegráció szolgálatába rendeli a börtönlelkészeket. Egyúttal beemeli és lehetővé teszi a börtönlelkészek bevonását azt utógondozásba. (Tihanyi Miklós: A Börtönlelkészi Szolgálat működése. A vallásszabadság jogának szervezeti keretei a büntetés-végrehajtási intézetekben in: *Iustum Aequum Salutare* XIV. 2018. 3. 217–232.) A börtönlelkészek szerepfelfogását interjúkban kutatta Tihanyi és közös álláspontjuk az volt, hogy a lelkész nem lehet nevelőnek, vagy pszichológusnak tekinteni, hanem olyan személynek, aki Isten szolgálatában állva az evangéliumot hirdeti.

A lelkészek céljuk elérése érdekében, alkalmazkodnak a börtöngyülekezet kulturális sajátosságaihoz, ezért a vallási üzenetet lefordítják a börtönkultúra nyelvére. Céljaik megegyeznek a Büntetés-végrehajtási Kódexben megfogalmazott reintegrációs célokkal, amennyiben a vallás tanításainak elfogadása egyben a fogvatartottak értékrendszerében beálló változást is jelent és így elkerülik a visszaesővé válást.

A külföldön nagy sikereket ért börtöncursillo módszer 2014-től már a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben is jelen van. A háromnapos ökumenikus esemény célja eljuttatni a fogvatartottakhoz a kereszténység örömhírét. Megismerteti az elítéltekkel a jóra törekvést és a szeretetet, mint életformát. A módszer eredeti elnevezése Cursillos de Cristiandad és a kereszténység rövid tanfolyamára utal.

A magyar büntetés-végrehajtásban is segítséget nyújt Az APAC (Association for the Protection and Assistance of the Condemned) az elítéltek számára. Az elítéltek védelmére és támogatására létrejött szövetség a Krisztushoz megtért fogvatartottakat hozza közel egymáshoz, akik egymás hitében támogatásra lelnek. Annak ellenére, hogy jogerősen elítélteket érint, e keresztény kötelekben nemcsak a törvény által szankcióval fenyegetett bűncselekményekről van szó, hanem minden olyan bűnről is, ami a Büntető Törvénykönyvben nincs benne, de a Biblia, mint bűnt határozza meg. (<https://bv.gov.hu/hu/vallasi-reszleg>)

A Magyarországi Református Egyház Társadalmi Misszióján keresztül, az egyház valamennyi büntetés-végrehajtási intézetben jelen van, vagy hivatásos, vagy önkéntes börtönlelkészként. „Célunk a Krisztus evangéliumának hirdetése. Ez az örömezenet megköveteli tőlünk, hogy a börtönben állást foglalva az evangélium értelmében mindig a gyengébb fél oldalán van a helyünk. A gyengébb fél nem mindig ugyanaz: hol az elítéltek, hol pedig a börtönszemélyzet – Jelentés a Református Börtönmisszió 1996. évről. Dr. Bartha Tibor a börtönmisszió nehézségeiről is ír Jelentésében. (Juhász András: A börtönbüntetés, mint a társadalom életének védelme. Szeged-Kolozsvár 2004.

<http://www.reformatus.szeged.hu/szeged-kalvin-teri-gyulekezet/gyulekezet-tortenete/reformatus-bortonmisszio>)

Finkey hívja fel a figyelmet arra, hogy a társadalom együttműködése nélkül nem létezik hatékony bűnmegelőzés: A büntetőjog tudománya „...mélán hívja fel a társadalom figyelmét arra, hogy a bűnözés leküzdésében vegye ki a maga részét, vagyis a társadalom igyekezzék az önhibája által ejtett sebeket orvosolni s az államnak a bűnözés leküzdésére irányuló akciójában minden erejével segítségére siessen s azt anyagi erővel, és egyleti, testületi tevékenység útján támogassa e közérdekű s emberbaráti munkában.” (Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1905. 469.p.) Úgy a civil szervezeteknek, mint az egyházaknak segítő kart kell nyújtani a társadalomba visszavágók felé. „A kiszabadult rab még gyenge és ha a társadalom nem támogatja – rendszerint elbukik.” „Amilyen embertelenség a csatatéren maradt megsebesült ellenséget elhagyni, éppoly kegyetlenség a rabruhát alig levetett egyént támogatás nélkül kilökní a társadalomba.” (Angyal Pál: Büntetőjogi előadásai. I. kötet. Pécs, 1904-1906.)

A normakövető magatartás kialakításában, a gyermek- és fiatalokúak „erkölcsi megtartásában”, a bűnmegelőzésben kiemelt szerepelt játszhatnak a szociális, gyermekjóléti és egyházi intézmények. Hagyományaik, tudásuk, elkötelezettségük erre vértézi fel őket és a társadalom várja is ez irányú szakszerű és emberséges segítségüket.

Irodalom

Angyal P.: Büntetőjogi előadásai. I. kötet. Pécs, 1904-1906.

Angyal P.: A magyar büntetőjog tankönyve, Athenaeum, Budapest, 1920.

Angyal P.: Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. tc. A magyar büntetőjog kézikönyve 4. Athenaeum, Budapest. Előszó

Angyal P.: A jogbölcselet alaptételei. V.kiadás. Pécs, 1926.

Baran K.: Misszió. Karitatív tevékenység a Budapesti Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle, 1997. 16. évf. 2. sz. 79-80.o.

Beccaria, C.: A bűnökről és a büntetésekről. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1989.

Békés I.: Gondolatok a bűnről és a bűncselekményről. In: Belügyi Szemle 2001/6.

Büntetőjog. Általános Rész. (szerk. *Békés*) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2002.

Bibó I.: (1938) Etika és büntetőjog. in: Bibó István: Válogatott Tanulmányok 1935-1944. Magvető, Budapest, 1986.

Domokos A.: A rendtartó székely falu példája a XXI. századi bűnmegelőzésben In: 6. Báthory–Brassai Konferencia TANULMÁNY KÖTETEK, Budapest, 2015. május 27-28. ; Óbudai Egyetem szerk. Dr. Rajnai Zoltán - Dr. Fregan Beatrix - Marosné Kuna Zsuzsanna - Dr. Ozváth Judit 2 kötet; 1372 oldal 1. kötet 436-445.p. Budapest, 2015

Domokos A.: Az erkölcs, a büntetőnorma és a nevelés kapcsolódási pontjai. In: Vókó György (szerk.) Tanulmányok Polt Péter 60. születésnapja tiszteletére 332 p. Budapest: HVG-ORAC, 2015 45-53 pp.

Domokos A.: Belátási képesség a magyar büntetőjogban egykor és ma. In: A bonis bona discere Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából. Barabás A. Tünde - Vókó György (szerk.) OKRI - Pázmány Press, Budapest, 2017. 37-47.

- Eötvös J – Lukács M.*: Fogházjavítás. Pest, 1842.
- Finkey F.*: A magyar büntetőjog tankönyve. Budapest, 1905.
- Hajdú M.*: A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle, 2006/1. 33.
- Irk A.*: A büntetés fogalma. 1926. in: Irk Albert emlékkötet. (szerk. Irk F.) MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1981.
- Irk A.*: A jog és a törvény. 1943. in: Irk Albert emlékkötet. (szerk. Irk F.) MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1981
- Juhász A.*: A börtönbüntetés, mint a társadalom életének védelme. Szeged-Kolozsvár 2004. <http://www.reformatus.szeged.hu/szeged-kalvin-teri-gyulekezet/gyulekezet-tortenete/reformatus-bortonmisszio>
- Kis N.*: A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban. Doktori Mestermunkák. Unio. Budapest, 2005.
- Melanchton - A határok legyőzése.* A Bretteni Melanchton Akadémia nemzetközi kiállítása. Szerk.: A. de Lange, G. Frank, 2008
- Seneca*: De ira – A haragról, Seneca Kiadó, 1992.
- Sík F.*: Kossuth Lajos jogi reformtervei. In: Degré Alajos emlékkönyv. Unió, Budapest, 1995. 291-298.p.
- Stern, V.*: A börtön és a közösség: egy új szemlélet gyakorlati kísérlete Restorative Prison Project 2000-2004 összefoglalója. King's College London, International Centre for Prison Studies. International Centre for Prison Studies, 2005.
- Restorative Justice. An idea whose time has come?. Rethinking crime and punishment. March. 2004.
- Szemere B.*: A büntetésről, s különösebben a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990. Sajtó alá rendezte Sajtó A. 77-99.o.)
- Székel Gy.*: Morálpedagógiai kérdések. Budapest, 1913
- Tihanyi M.*: A vallásszabadság különös alanyainak jogi lehetőségei PhD értekezés Pécs, 2016. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/tihanyi-miklos/tihanyi-miklos-vedes-ertekezes.pdf>
- Tihanyi M.*: A Börtönlelkészi Szolgálat működése. A vallásszabadság jogának szervezeti keretei a büntetés-végrehajtási intézetekben in: Iustum Aequum Salutare XIV. 2018. 3. 217–232.
- Trócsányi J.*: Erkölcstelen ügyletek. Budapest, 1909. Grill Károly Könyvkiadóvállalata
- Varga Cs.*: Teória s gyakorlatiasság a jogban: A jogtechnika varázsszerepe. In: Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25. évfordulójára. Szerk. Gál. I. L. – Kőhalmi L. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata. 138.sz. Pécs, 2005.
- Varga K.*: A bűn vallási, erkölcsi és jogi szemlélete. Budapest, 1928.
- Vámbéry R.*: Büntetőjog. Budapest, 1913.
- Vári K. Á.*: A börtönlelkészség hét éve Magyarországon. Börtönügyi Szemle, 2008. 27.évf. 1. sz. 48-62.
- Vita Zs.*: A Bethlen-kollégium az erdélyi kultúrában. in: A Bethlen-kollégium emlékkönyve, Nagyenyed-Kolozsvár, Budapest, 1995.
- Zsidó Biblia. Mózes öt könyve magyarázatokkal. szerk. *J.H. Hertz* Chábád Lubavics Zsidó nevelési és Oktatási Egyesület, Budapest, 1996.
- „A Magyar Jogászegylet büntetőjogi bizottsága vitája”. Szemle. Jogtudományi Közlöny. 1917/20.sz. <http://www.cursillo.hu>
www.bortoncursillo.hu
<https://bv.gov.hu/hu/vallasi-reszleg>

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk)

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. (Bv Kódex)

Isten a rácsok mögött című dokumentumfilm, rendezte: Veres Ádám

SZÓSZEDET

TUSSAY ÁKOS

alkotmányosság: olyan formai és tartalmi elvárások összefoglaló megjelölése, amelyek következetes érvényesülése együttesen biztosítja a jogállami értékek teljesülését.

compliance: angol kifejezés, jelentése: megfelelés. Compliance, illetve compliance management alatt olyan ellenőrzést értünk, amelynek célja annak vizsgálata, hogy az adott tevékenység gyakorlása megfelel-e a rá irányadó normatív elvárásoknak.

emberi jogok: olyan alapvető, az embert ember mivoltából megillető jogosultságok, amelyek a pozitív jogalkotás és jogalkalmazás számára érinthetetlen, abszolút korlátokat állítanak. Az emberi jogok ezért jogi kötelező erejüket nem a pozitív jogi deklarálásból származtatják. Ennek ellenére létezik több egyetemes, vagy partikuláris emberi jogi deklaráció, amelyek közül a legismertebb az ENSZ Közgyűlése által elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948).

erkölcs: olyan közösségi normarendszer, amely a közösség tapasztalatára alapozva értéket tulajdonít egyes emberi magatartásoknak, erkölcsösnek, vagy erkölcstelennek minősítve azokat. Az emberi közösségek jellegadó sajátossága, hogy a közösséghez tartozást a közösség tagjai sajátos szokások (éthosz) követésével juttatják kifejezésre. Az így felfogott helyes gyakorlatokban mutatkozik meg az adott közösség sajátos erkölcsi értékrendje, éthosza.

erkölcsi érzék: fogékonyság az erkölcsi jóra és viszolygás az erkölcsi értelemben vett rossztól. A katolikus felfogás szerint, az erkölcsi érzék az erények kezdete és gyümölcse.

erőszak: minden olyan kényszeralkalmazás, amely nem jogszabályon alapul.

etika: görög eredetű kifejezés (éthiké), jelentése: erkölcsös, olyan valami, ami az erkölcsökkel áll összefüggésben. Az etika a gyakorlati filozófia azon ága, amely a helyes cselekvéssel, az egyes emberi magatartások erkölcsi minőségével foglalkozik.

etikai kódex: olyan, írott formájú normarendszer, amely adott emberi közösség vonatkozásában érvényesen képes meghatározni a közösség tagjai által követendő magatar-

tásokat. Az etikai kódex érvényességének feltétele, hogy a közösség a kódex megalkotójának autoritását elfogadja, azaz a közösség tagjai magukra nézve kötelezőnek ismerjék el a kódex rendelkezéseit.

igazságosság: azon emberi erény, amely alapján a cselekvő a másikat teremtményi mi-voltából megillető, jogos dolog megadására törekszik. Az igazságosság gyakorlása gyakorlati bölcsességet, azaz a cselekvés körülményeinek, valamint a személyközi viszonyok természetének ismeretét feltételezi tehát.

integritás: latin kifejezés, jelentése: teljesség. Integritás alatt rendszerint azon állapotot értjük, amikor a cselekvő morális értékrendje ép, vagyis úgy igazodik valamely közösségi erkölcsi rendhez, hogy ezáltal a cselekvő nem hasonul meg önmagával szemben sem.

jog: olyan közösségi normarendszer, amely a szabályozás körébe vont társadalmi viszonyok vonatkozásában kötelező jelleggel képes előírni a tanúsítandó megartásokat.

jogállamiság: egy eszme, amely elvárászerűen megfogalmazza a hatalomgyakorlás jogának való alávetettségét. A jogtudomány rendszerint különbséget tesz a jogállamiság formai és tartalmi ismérvei között, amelyek bizonyos alapvető szabadságjok garantálását és azok érvényesülését követelik meg.

jogerzék: a jogalany fogékonysága a jogkövető magartásra és természetes tartózkodása a jogsértéstől.

jogi érvényesség: a jogszabály érvényessége azt jelenti, hogy a jogi norma alkalmas a szándékolt joghatás kiváltására azáltal, hogy képes alkalmazásának kötelező voltát elfogadtatni. A jogtudomány különbséget tesz formális és tartalmi érvényesség között, formális érvényesség alatt azt értve, hogy a jogi norma a megfelelő eljárásrend alapján keletkezett, míg tartalmi érvényessége alatt azt értve, hogy a jogi norma tartalma nem ellentétes a jogforrási hierarchiában fölötte álló jogi norma tartalmával. A természetjogi fölfogás a jogi érvényesség vizsgálata során az előbbi két kategóriát kiegészíti a természetjogi érvényességgel, amely akkor áll fenn, ha a pozitív jogi norma tartalma végső soron levezethető a természetjogból.

jogi kényszer: olyan kényszeralkalmazás, amely valamely jogi norma rendelkezésén alapul.

jogi kötelező erő: jogi kötelező erő alatt azt értjük, hogy a jogi norma képes kötelezni a szabályozás körébe vont társadalmi viszony vonatkozásában. A jogi kötelező erő gyakorlatilag tehát a jogi érvényességnek feleltethető meg. A modern természetjogi fölfogások ugyanakkor rendszerint hangsúlyozzák a pozitív jogi érvényesség és a termé-

szetjogi érvényesség közötti kategorikus különbséget, az érvényesség tulajdonképpeni fogalmát és ezzel a jogi kötelező erőt az utóbbinak tartva fõnn.

jogpozitivizmus: olyan jogelméleti irányzat, amely a jogtudomány tárgyának kizárólag emberi autoritástól származó normákat ismer el. A jogpozitivizmus mindenfajta transzcendens megalapozású jogfelfogás negációja. A jogpozitivista irányzatok rendszerint kitüntetett jelentőséget tulajdonítanak a jobbiztonság feltétlen érvényesülésének, ezáltal kizárják ugyanakkor olyan, a pozitív jog rendszerén kívül esõ kategóriák érvényesítését, mint az igazságosság, vagy a méltányosság.

jogszabály: valamely társadalmi viszonyt általános és kötelező jelleggel rendező szabály. Magyarországon az Alaptörvény T) cikk (2) határozza meg, mi minősül jogszabálynak; eszerint jogszabály a törvény, a kormányrendelet, a miniszterelnöki rendelet, a miniszteri rendelet, a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendelete és az önkormányzati rendelet. Jogszabály továbbá a Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején és a köztársasági elnök szükségállapot idején kiadott rendelete.

jogtudat: jogtudat alatt, a jogalany jogilag releváns cselekvéseit szabályozó normák ismeretét értjük. A jogtudat-kutatások ugyanakkor rendszerint nem kizárólag jogalany, hanem sokkal inkább cselekvés, cselekvési-kör specifikusak.

méltányosság: az igazságosság követelményeinek érvényesítése a jogi normában megfogalmazott elvárással szemben. A meghatározás erejénél fogva, a méltányosság ezért mindig a normában foglalt kötelezettség megszegését jelenti, amelyet ugyanakkor azon belátás alapoz meg, amely szerint a jogi norma kötelező erejének forrása annak igazságossága. A normában foglalt kötelezettség általános jellegű meghatározása az egyes esetekben, nem szándékolt módon, igazságtalan eredményre vezethet, mely igazságtalanság kiigazítására és ezzel a norma tulajdonképpeni céljának jobb megvalósítására hivatott a méltányosság gyakorlása.

neotomizmus: olyan katolikus filozófiai irányzat, amelynek célja Aquinói Szent Tamás teológiai és filozófiai eredményeinek újraértelmezése. A neotomista jogfilozófia egyik legmeghatározóbb XX. századi alakja a francia természetjogász, Jacques Maritain (1882–1973).

prudencia: latin kifejezés, jelentése: gyakorlati bölcsesség, bölcs előrelátás. A cselekvő azon képessége, amely alapján képes felismerni cselekedetei meghatározó körülményeit és amely alapján képes cselekvését a lehető legtökéletesebb módon e körülményekhez igazítani. A keresztény teológiában a négy sarkalatos erény egyike.

társadalmi felelősség: társadalmi felelősség alatt a cselekvő azon belátását értjük, amely alapján tudatosul számára, hogy magatartását a társadalom mint egész közjához szükséges igazítania, mérlegelve és értékelve ezáltal cselekvésének tágabb, a közösség egészére gyakorolt hatásait.

természetes jogosultság: olyan jogosultság, amely a természetjogon alapul.

természetes erkölcsi törvény: az emberi együttélést szabályozó, legalapvetőbb erkölcsi normák összessége. A keresztény etika felfogása szerint, a természetes erkölcsi törvény az embert lelkiismeretében készíti a helyes cselekvésre. A Szentírásban a Tízparancsolat a természetes erkölcsi törvény kinyilatkoztatott formája.

természetjog: olyan transzcendens megalapozású normarendszer, amely megelőzi a pozitív jogot. A természetjogi felfogás szerint, a pozitív jogi norma csak annyiban bír jogi kötelező erővel, amennyiben annak tartalma végső soron levezethető a természetjogból. A természetjog, mint fogalom, először az antik görög politikai gondolkodásban jelent meg, ahol a természetre (phüszisz) való hivatkozás a dolog belső lényegéből fakadó normativitás tiszteletét követelte meg.

tomizmus: Aquinói Szent Tamás (1225–1274) filozófiai és teológiai rendszere.

törvénypozitivizmus: a jogi pozitivizmus azon irányzata, amely kizárólag az államnak tartja fenn a törvényhozás jogát.

vallás: az emberi személy intézményesült, egyénileg, vagy közösségben megélt viszonya az istenivel.

ACTA CAROLIENSIA CONVENTORUM SCIENTIARUM IURIDICO-POLITICARUM

A Károli Gáspár Református Egyetem állam- és jogtudományi
konferenciáinak kiadványsorozata

Szerkesztőbizottság:

DR. HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR – PROF. DR. MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER
DR. SZUCHY RÓBERT – PROF. DR. DOMOKOS ANDREA

Sorozatszerkesztő:

DR. HOMICKÓ ÁRPÁD OLIVÉR

kre2019 – 2019/11/5 – 20:19 – page 21/ – #21/

A SOROZATBAN MEGJELENT KÖTETEK:

I.

Recent Developments in European and Hungarian Competition Law

Edited by: András Osztovits

II.

A Brüsszel I. rendelet reformja tanulmánykötet

Szerkesztette: Osztovits András

III.

Magyarország Új Büntető Törvénykönyve

Szerkesztették: Antalóczy Péter – Deres Petronella

IV.

Eötvös Károly a védőügyvéd

Szerkesztette: Antalóczy Péter

V.

Az új munka törvénykönyve dilemmái című tudományos konferencia utókiadványa

Szerkesztette: Kun Attila

VI.

Egy új korszak hajnalán – Konferencia-kötet az új Polgári Törvénykönyv tiszteletére

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VII.

Szociális elemek az új Ptk-ban

Szerkesztette: Grad-Gyenge Anikó

VIII.

Szabadság és felelősség / Freiheit und Verantwortung

Szerkesztette / Herausgegeben von Szabó Zsolt

IX.

„Megújulás a jogi személyek szabályozásában” – tanulmányok az új Ptk. köréből

Szerkesztették: Miskolczi Bodnár Péter – Grad-Gyenge Anikó

X.

Magyarország új büntetés-végrehajtási kódexe – Konferencia utókiadvány

Szerkesztette: Domokos Andrea

XI.

Kálvinizmus ma / Calvinism Today
Szerkesztette / Edited by: Szabó Zsolt

XII.

A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései
Szerkesztették: Erik Štenpien – Miskolczy Bodnár Péter

XIII.

250 éves a Dei delitti e delle pene – Tanulmányok Cesare Beccariáról
Szerkesztette: Tóth J. Zoltán

XIV.

Az igazságszolgáltatás büntetőjogi oltalmazása
Szerkesztette: Domokos Andrea

XV.

Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai
Szerkesztette: Tóth András

XVI.

A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése
Szerkesztette: Domokos Andrea

XVII.

Brüsszeltől – Brüsszelig
Kengyel Miklós

XVIII.

Az üzleti jog egyes modern kihívásai
Szerkesztette: Szuchy Róbert

XIX.

*Az egész életen át tartó tanulás (lifelong learning) jogi keretei a munka világában,
különös tekintettel a munkaviszonyra*
Szerkesztette: Kun Attila

XX.

100 éves a magyar iszlámtörvény
Szerkesztették: Köbel Szilvia – Tóth J. Zoltán

XXI.

Sérelemdíj
Szalma József

XXII.

Egyes modern technológiák etikai, jogi és szabályozási kihívásai

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXIII.

5 éves a Büntető Törvénykönyv

Szerkesztette: Domokos Andrea

XXIV.

Alkotmánybíráskodás és népszuverenitás

Írták: Tóth J. Zoltán – Ouk Varinic

XXV.

Technológiai kihívások az egyes jogterületeken

Szerkesztette: Homicskó Árpád Olivér

XXVI.

Gazdaság és jog

Szerkesztették: Miskolczi Bodnár Péter – Kun Attila – Boóc Ádám

XXVII.

Ipar 4.0

Szerkesztették: Homicskó Árpád Olivér – Lóth László – Kovács Róbert

